

## Lexicon Zeeuwse portretschilders in de zeventiende (en achttiende) eeuw

Frank van der Ploeg

(november 2025)



Salomon Mesdach, *Vier onbekende kinderen* (1627), aet 11, 7, 4 en 9, olieverf op paneel, 79,5 x 115 cm. The Weiss Gallery, Londen. Foto: The Weiss Gallery.

Dit lexicon is een werkdokument. De kiem ervoor is gelegd tijdens het onderzoek voor de publicatie bij de expositie ['Portretten door Zeeuwse meesters uit de Gouden Eeuw'](#) in het Stadhuismuseum Zierikzee (22 december 2020 / 15 november 2021). In het boek dat bij deze expositie verscheen onder dezelfde titel is een zeer beknopt lexicon opgenomen van 52 schilders die in de 17<sup>de</sup> eeuw in Zeeland (tijdelijk) gevestigd zijn geweest en portretten (zouden) hebben geschilderd. Dankzij aanvullend onderzoek is een aantal schilders toegevoegd: Hermanus Coets, Dirck van Delen, Roelof Koets II, Willem Jansz. & Jan Willemsz. Ploij en Hendrick Udemans. De lemma's zijn onevenwichtig wat betreft inhoud/lengte. Oorzaken zijn de beschikbare gegevens en bestede onderzoektijd (bij de ene schilder meer dan bij de ander). Ook is tijdens het werk aan het lexicon in toenemende mate aandacht voor familiebanden.

Er wordt bewust nauwelijks verwezen naar standaardwerken als Thieme-Becker en Von Wurzbach. Die gegevens zijn via het [RKD](#) (RKD – Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis) bij elke schilder terug te vinden. Het recentste algemene lexicon is: Pieter Groenendijk, *Beknopt biografisch lexicon van Zuid- en Noord-Nederlandse schilders, graveurs, glasschilders, tapijtwevers et cetera van ca. 1350 tot ca. 1720*, Utrecht 2008. Een andere belangrijke bron is de online database [Ecartico](#).

De naamspelling van kunstenaars is altijd arbitrair. Er is wanneer bekend gekozen voor de schrijfwijze van de schilder zelf of de meest gebruikelijke. Dat kan afwijken van de keuze van het RKD/Ecartico.

Nb Na het laatste lemma is een bijlage opgenomen met alle zeventiende-eeuwse schilders, met vermelding het decennium vanaf wanneer actief in Zeeland.

### **Bij de versie van mei 2025**

Sinds de laatste update (december 2023) zijn van liefst vier schilders monografieën verschenen bij bijhorende tentoonstellingen: Dirck van Delen, Salomon Mesdach, Wallerant Vaillant en Adriaen van de Venne (naast de catalogus zag ook de langverwachte publicatie n.a.v. de promotie van Edwin Buijsen het licht). Uiteraard leveren deze publicaties een schat aan nieuwe informatie, waarnaar in de lexicon wordt verwezen. Met de komst van de monografie over Mesdach is ook een schilder met een noodnaam geboren: de meester van de De Looper-portretten. Onder deze noodnaam is de schilder toegevoegd aan het lexicon.

Tijdens het recente bijwerken van dit lexicon ben ik tot de conclusie gekomen dat het hier en daar een wat persoonlijker kijk biedt dan een doornsnee-lexicon. Daar worden 'feiten' verzameld, al blijkt in de loop der tijd dat deze dienen te worden bijgesteld. Door het eigen onderzoek naar de Zeeuwse schilders – bij de een wat uitgebreider dan de ander – ontstaat inzicht in stijl/handschrift. En dan blijkt dat bij nieuwe uitgaven door anderen dat er anders kan worden gedacht over toe- en afschrijvingen. Zoals nu bij het werk van Salomon Mesdach. Het groepsportret van de vier kinderen waar het lexicon mee opent, zou niet van zijn hand zijn. Over de argumenten voor/tegen is te twisten, maar dat voert hier te ver. Vooralsnog ben ik niet overtuigd dat het van een andere meester is. Andere werken uit de omgeving van Mesdach zijn nu gegroepeerd bij de genoemde schilder met de noodnaam 'Meester van de De Looper-portretten. Daar ga ik in mee en wellicht is die groep wat specifiek te krijgen.

### **Bij de versie van november 2025: 18<sup>de</sup> eeuw**

Het zien van beter beeldmateriaal van een portret uit 1629 heeft geleid tot aanpassing van de lemma's over Salomon Mesdach en de Meester van de De Looper-portretten. Ook de altijd schimmige verwijzing naar Abraham Rombouts is daar aangepast. Verder is toegevoegd Louis Finson (notabene n.a.v. een recente publicatie over de Friese schilder Wybrand de Geest).

Meer van belang is de tentoonstelling over Zeeuwse portretten uit de achttiende eeuw in het Stadhuismuseum Zierikzee (2 juli t/m 9 november 2025). Daar is een aantal schilders uit deze periode behandeld van wie een kleiner aantal korte of langere tijd in Zeeland heeft gewerkt. Deze schilders zijn nu opgenomen in dit lexicon. Vijf van hen hebben zich ingeschreven in het St. Lucasgilde in Middelburg: Philip(s) van Dijk, Dirck Vlietland, Jan Huys, Thomas Gaal en Abraham Meertens. Na de expertmeeting van 30 oktober 2025 bleek dat Adolf Geswint (ook lid van het gilde) moest worden toegevoegd. Jean Henry Appellius lijkt niet voor te komen in de boeken van het gilde, maar hij is lang en zeer actief geweest in deze stad. Mede om die reden is hij nu opgenomen in het lexicon. Bij de van origine Dordtse Dordtenaren Aert Schouman en oom Cornelis is het wat gecompliceerder. Cornelis is opgenomen in het Middelburgse St. Lucasgilde, woont een belangrijk deel van zijn leven in de stad en overlijdt er. Er is geen zeker werk bekend, laat staan portretten. Broer Aert woont in Dordrecht en Den Haag, schrijft zich niet in in Middelburg, maar werkt er wel. Hij schildert decoraties en portretten, waaronder groepsportretten van regenten. Aert heeft een lemma gekregen, waarin Cornelis figureert. Toegevoegd zijn: Jan Baptist van Aerde, Jean Henry Appellius, Pieter Bobbaert, Johan Pieter Bourjé, Philip van Dijk, Pieter Gaal, Thomas Gaal, Adolf Geswint, Johann Julius Heinsius, Johan Huijs, Guliaem van der Marck, Abraham Meertens, Jan Palthe, Jacob Perkois, (Carl) Ernst Uswald, Dirk Vlietland. Hiermee zal het overzicht van 18<sup>de</sup>-eeuwers vermoedelijk allesbehalve compleet zijn.

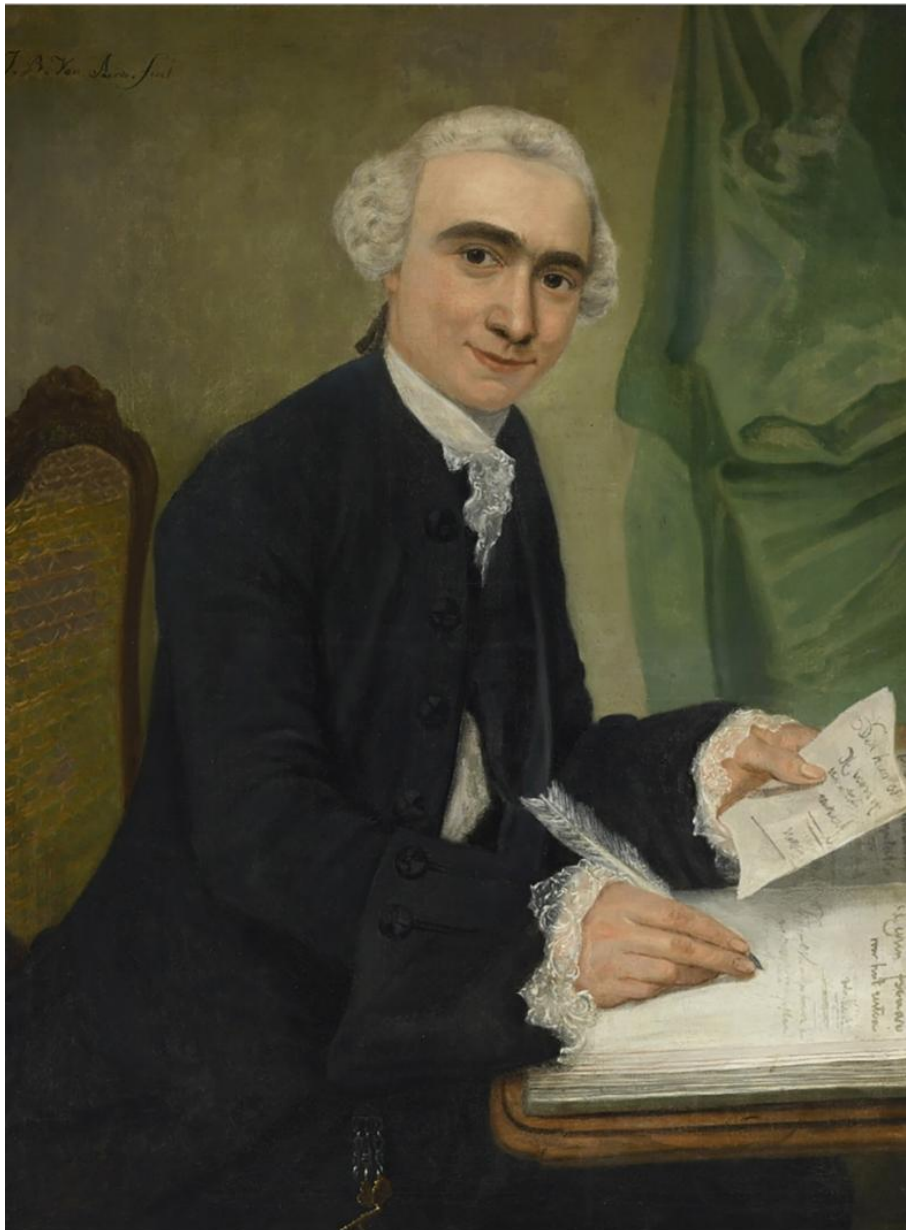
Gebruik van de gegevens is vrij met vermelding van de bron. NB nu het lexicon daadwerkelijk wordt gebruikt, blijkt er een wetenschappelijke onhandigheid: verwijzen naar een pagina- en of nootnummer is niet handig. Wanneer het lexicon wordt bijgewerkt, verspringen deze. Iets minder specifiek, maar wel altijd correct is verwijzen naar een lemma. Wellicht wat langer zoeken voor de volgende gebruiker, maar wel makkelijker dan naar een paginanummer dat niet meer klopt.

Wat betreft afbeeldingen: zie de bijschriften voor de eigendomsrechten.

**Aanvullingen en/of correcties zijn altijd welkom: [info@artaz.nl](mailto:info@artaz.nl)**

### Joannes Baptista van Aerde (ca. 1738-1812)

Middelburg is in de 17<sup>de</sup> maar ook de 18<sup>de</sup> eeuw dé Zeeuwse cultuurstad. De meeste schilders vinden daar hun emplot, maar ook in andere steden wordt geschilderd en geportretteerd. Goes en Zierikzee hebben vaak aan één schilder of hooguit een paar schilders genoeg om aan de vraag naar portretten te voldoen. Er zullen tijden zijn geweest dat er net niemand voorhanden is. Dan kan een schilder van buiten inspringen. Joannes-Baptista van Aerde is zo'n schilder. Hij is op 26 november 1664 ingeschreven in het St. Lucasgilde in Antwerpen: 'Constschilders. 26 9ber. Joannes-Baptista van Aerde.' Iets eerder dat jaar, op 15 juni, schrijft Franciscus-Xaverius van Aerde zich in als 'Handelaer in geschildert bleek/bleek'.<sup>1</sup> Zonder twijfel zijn ze familie, mogelijk broers. Waarom Joannes-Baptista niet lang in Antwerpen blijft, zal nooit te achterhalen zijn, maar in 1766 schildert hij in Goes een schoorsteenstuk en vestigt hij zich voor 1771 in Amsterdam, waar hij zich op 14 mei dat jaar inschrijft in het St. Lucasgilde.

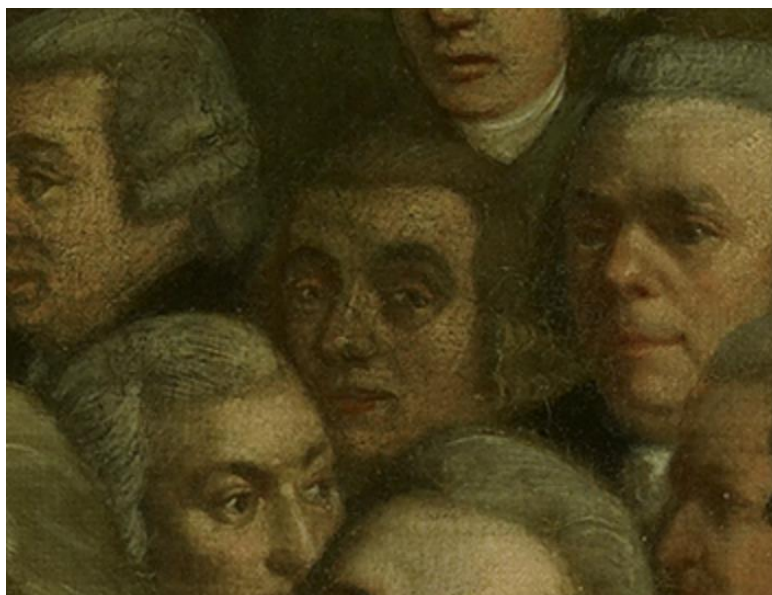


Joannes Baptista van Aerde, *Paulus de Wind* (1714-1771) (1766-'69), olieverf op doek, 86,6 x 66 cm. Collectie & foto: KZGW, inv. nr. G1654.

<sup>1</sup> Ph. Rombouts en Th. van Lierus, *De Liggeren en andere historische archieven der Antwerpsche Sint Lucasgilde*, Antwerpen/Den Haag 1872, dl.2, pp. 820 en 819.

Jim van der Meer Mohr heeft studie verricht naar de schilder en kan een aantal Zeeuwse portretten aan Van Aerde koppelen.<sup>2</sup> Het betreft onder andere portretten van Jan Tieleman Spijker (?-1794) en zijn vrouw Geertruida van der Nisse (1732-1796), [Paulus de Wind \(1714-1771\)](#) en Marinus de Jonge (1730-1783). Een mooie aanvulling op Van der Meer Mohrs onderzoek is anoniem op het internet gepubliceerd en betreft vooral Van Aerdes periode in Amsterdam.<sup>3</sup> Mede dankzij dit artikel is bekend dat Van Aerde zich bevindt onder de toehoorders bij de *Voordracht over de anatomie door Andreas Bon voor het departement der tekenkunde van Felix Meritis* (1792) van Adriaan de Lelie (1755-1820) (Amsterdam Museum, inv. SA 3036).<sup>4</sup>

Adriaan de Lelie, *Voordracht over de anatomie door Andreas Bon voor het departement der tekenkunde van Felix Meritis*, detail (1792) olieverf op doek, 81 x 100 cm. Collectie Amsterdam Museum. Foto: [www.nederlandsmuseum.nl](http://www.nederlandsmuseum.nl)



Biografische gegevens over Van Aerde voor zijn Amsterdamse tijd zijn schaars. Een aanknopingspunt is zijn eerste vrouw, Cornelia Bosdijk, die op 29 augustus 1774 in het kraambed met dochter Catharina overlijdt.<sup>5</sup> Op 15 augustus dat jaar worden in twee verschillende kerken twee dochters gedoopt. Het heeft er alle schijn van dat Cornelia is bevallen van een tweeling. Dochter Maria Angela wordt gedoopt in kerk 't Boompje, waarbij 'Jo'es van der Steen' (die uit Zeeland zal komen) en Maria Angela van Aerde (moeder of zus van vader 'Jo'es Bap'ta van Aerde) getuigen zijn.<sup>6</sup> In kerk De Pool wordt genoemde Catharina gedoopt, getuigen zijn hier 'Frans Xverius van Aerde (zonder twijfel de in de Liggeren genoemde handelaar) en Catharina Bosdijk, die daarvoor dus uit Goes is overgekomen.<sup>7</sup> Krap twee jaar eerder komt Petronella Brigitta ter wereld (doop op 10 november 1772, met getuigen Pieter van Aerde en Petronella Rijk).<sup>8</sup>

Cornelia komt vermoedelijk uit Goes. Zijn woont tussen 1756 en 1763 in Goes een aantal dopen bij als getuige. De eerste keer samen met Thomas Briels, die bij de dopen in 1761 en 1763 de vaderrol

<sup>2</sup> Jim van der Meer Mohr, 'Jan Baptista van Aerde (ca. 1738-1812), een vrij onbekende kunstenaar die in de 18<sup>e</sup> eeuw ook enkele portretten in Zeeland heeft gemaakt.', in: *Zeeland* 28(2019, 3), pp. 100-105. Van der Meer Mohr, *Zeeuwse Portretten*, pp. 62-66.

<sup>3</sup> <https://www.nederlandsmuseum.nl/2019/09/11/jan-baptista-van-aerde-ca-1738-1812-katholieke-immigrant-en-kunstschilder-met-een-nieuwmodische-kamer-behangsels-en-tekenspullen-winkel-in-de-kalverstraat-amsterdam/>

<sup>4</sup> <http://hdl.handle.net/11259/collection.38034>

<sup>5</sup> Stadsarchief Amsterdam te Amsterdam, 5001, DTB Begraven, inv. nr. 1072, 29 augustus 1774, aktenummer DTB 1072, fol. 126v: 'Cornelia Bosdijk, Huijsvr. Van Joannes Baptista van Aerde, met deszelfs kraamkind Catharina van Aerde, in de kalve-straeet schuyns over het clooster'.

<sup>6</sup> Stadsarchief Amsterdam, 5001, DTB Dopen, inv. nr. 322, p. 210 (fol. 106v).

<sup>7</sup> Stadsarchief Amsterdam, 5001, DTB Dopen, inv. nr. 357, p. 64 (fol. 32v).

<sup>8</sup> Stadsarchief Amsterdam, 5001, DTB Dopen, inv. nr. 357, p. 54 (fol. 27v).

inneemt, met als moeder Catharina Bosdijk, ongetwijfeld een zus van Cornelia.<sup>9</sup> Op 3 februari 1673 neemt Joannes Baptista van Aerde een keer de rol van getuige op zich bij de doop van een volgend kind van Catharina en Thomas Briels, Maria Johanna.<sup>10</sup> Over een huwelijk tussen Van Aerde en Bosdijk is niets terug te vinden. De naam van Cornelia Bosdijk komt nog terug in een akte van 5 november 1774 m.b.t. de voogdij over hun kinderen Petronella en Maria Angela.<sup>11</sup> Andere kinderen worden niet genoemd en zullen er niet (meer) zijn geweest.

Jaren later, hertrouwt (ondertrouw op 14 september 1781) 'Johannes Baptista van Aerde van Antwerpen Rooms wed: Cornelia Bosdijk in de Calverstraat' met 'Engelina Catharina Lageman, van Amsterdam Rooms wed: Jan Kuyper, in de Rosermarjnsteege.'<sup>12</sup> De huwelijksplechtigheid vindt plaats op 26 september in Sloterdijk.<sup>13</sup> Met haar krijgt hij nog een zoon, Petrus Martinus, die zal zijn vernoemd naar getuige met dezelfde voornamen én achternaam. Met 'Isabella van Aarde' is er nog een familielid getuige.<sup>14</sup> Joannes Baptista van Aerde overlijdt op 21 december 1812.<sup>15</sup>

Er zijn in Amsterdam meer vermeldingen te vinden over Van Aerde (verschillende spellingen voornaam). Een interessante is dat op 6 januari 1769 Joan Baptiste van Aerde een procuratie ondertekent die betrekking heeft op Dignus Dominicus Ketelaar uit Middelburg, overleden in 1757 in Amboina.<sup>16</sup> Van Aerde blijkt dus een paar jaar eerder dan gedacht al in Amsterdam te zijn.

Medeondertekenaar is Dignus' zus 'Jacoba Johanna Keetlaer'. Zij is vermoedelijk familie van Digna Cornelia Ketelaer (1728-1796) uit Goes, die in 1756 trouwt met Marinus de Jonge (1730-1783) uit Zierikzee. Diens portret is door Jim van de Meer Mohr toegeschreven aan Van Aerde. Gezien de leeftijd van de geportretteerde lijkt Van Aerde dit werk later te hebben geschilderd dan eind jaren zestig. Is hij ervoor teruggekomen naar Zeeland (zoals bij de doop in 1673)?



Joannes Baptista van Aerde, *Marinus de Jonge* (1730-'83) (1765-'83), olieverf op doek, 85,5 x 68,5 cm. Particuliere collectie. Foto: Stadhuismuseum Zierikzee.

<sup>9</sup> Zie Zeeuws Archief, Zeeuwen gezocht.

<sup>10</sup> Zeeuws Archief, 995 Verzameling Doop-, Trouw-, Begraaf- en Lidmatenregisters Zeeland (DTBL), (1527) 1572-1810 (1866), Inv. nr. GOE-8. NB Van der Meer Mohr, *Zeeuwse portretten*, p. 62 situeert deze doop in Middelburg, maar het is Goes.

<sup>11</sup> Stadsarchief Amsterdam, 5075, Notariële archieven, inv. nr. 11215, aktenummer 326129 (notaris mr. Johannes Beukelaar, nr. 421). Aangesteld worden Antonie en Joseph Cavallini.

<sup>12</sup> Stadsarchief Amsterdam, 5001, Ondertrouwregister, inv. nr. 752, p. 362. Engelina Lageman is op 16 juni 1801 begraven in/bij de Oude Kerk.

<sup>13</sup> Stadsarchief Amsterdam, 343, Boetes op trouwen, inv. nr. 584.

<sup>14</sup> Stadsarchief Amsterdam, 5001, DTB Dopen, inv. nr. 357, p. 111 (fol. 56r). Niet alleen is hier consequent de naam 'Van Aarde' gebruikt, Engelina heet hier 'Heggeman'.

<sup>15</sup> Van der Meer Mohr, *Zeeuwse portretten*, pp. 62, 86, noot 154 verwijst naar Stadsarchief Amsterdam, 5009, BS Amsterdam, inv. nr. 3123, no. 9, fol 168v. Het paginanr. bestaat in dit inv. nr. niet en op deze datum is Van Aerde niet terug te vinden. Helaas ook niet door in het archief online te zoeken.

<sup>16</sup> Stadsarchief Amsterdam, 5075, Notariële archieven, inv. nr. 11192 (mr. Johannes Beukelaar), akte 339954.

## Jean Henry Appelius (1721- na 1792?)

Geboren op 21 september 1721 (gedoopt 23 september) in Hanau (D) als zoon van Johann Heinrich Appelius (?-1733) en Jeanne Marie Aubrie (1665-1754). Zijn vader was eveneens schilder en wordt in een stamreeks genoemd als 'Maitre d'Ecole in Hanau, hochgräfl. Hanauischer Hofmaler'.<sup>17</sup>

Jean Henry Appelius komt mogelijk naar Middelburg in het kielzog van zijn broer ds. Louis Appelius (1725-1797), die zich daar vestigt en tussen 1751-1791 predikant is van de Waalse kerk. Diens huwelijken met Cornelia van der Poest (... ..) en Clasina Jacoba Sprenger brengen hem in de lokale gegoede burgerij en zijn 'netwerk' zal voor de klandizie van broer Jean Henry vermoedelijk profijtelijk zijn geweest. Over Jean Henry Appelius is in de Zeeuwse archieven vooralsnog niet zoveel te vinden.<sup>18</sup> Of hij getrouwd is geweest, kinderen heeft gehad, er is nu niets bekend. In de boeken van het Middelburgse St. Lucasgilde lijkt hij niet voor te komen, hetgeen merkwaardig is, gezien zijn grote productie in de stad. Hij wordt genoemd (en geroemd) bij de redevoering van Leendert Bomme bij de opening van het Teeken-college in Middelburg, waaruit blijkt dat hij niet alleen portretten heeft geschilderd: '... Jean Appelius, welker Konstroem en vermaardheid te melden, mijn Lofspraak niet behoeft, maar de Konstige Pourtraiten en andere Fraaye Schilderstukken alom in Zeeland voorhanden, zelf vermelden kunnen.'<sup>19</sup>

Het (Zeeuwse) oeuvre van Appelius is nog niet uitputtend in kaart gebracht – specialist Jim van der Meer Mohr kent zo'n veertig portretten, een getal dat overeenkomst met de database van het RKD. In de excerpts is nog een vermelding van twee genreachtige schilderijen: 'Een vischvrouw bezig zijnde baars schoon te maken.' en 'Een rokende man, zittende voor een tafel, waarop een kan, kaarten en vuurtest zijn geplaatst.'<sup>20</sup>



Jean Henry Appelius, *Isaac Hurgronje (1724-1776) en Johanna van Dishoeck (1734-1767) (ca. 1752)*, olieverf op doek, 69 x 48 cm. Collectie Boddaert Stichting, Middelburg. Foto's: Stadhuismuseum Zierikzee.

Zoals Van der Meer Mohr aangeeft, is het rangschikken van het oeuvre lastig, daar werken vaak aan de achterzijde zijn gesigneerd en lang niet altijd gedateerd en dat aanduidingen ook verdwenen zijn. Hij plaatst als vroegste te beschouwen werk de portretten (Boddaert Stichting, Middelburg) van Isaac Hurgronje (1724-1776) en Johanna van Dishoeck (1734-1767) rond 1752, hun huwelijksjaar. Het zou

<sup>17</sup> Biografische gegevens overgenomen, tenzij anders vermeld, uit: Jim van der Meer Mohr, *Zeeuwse portretten uit de achttiende eeuw*, Zwolle 2025, p. 44.

<sup>18</sup> Via de website van het Zeeuws Archief is er via Zeeuwen Gezocht welgeteld één treffer die op hem betrekking heeft. 'Jean Henrij Appelius' zou voorkomen als verkoper in '511-TOG-MDB Transporten Onroerend Goed Middelburg 1757-1805' op 1 januari 1757. Maar zoekend op die verwijzing verschijnen er nog ruim 10.000 verkopers. Zijn neef en naamgenoot (1767-1828), zoon van Louis, komt vaker voor. Gericht zoeken in de archieven van geportretteerden zou nog kunnen leiden tot het vinden van betalingen/overeenkomsten.

<sup>19</sup> Leendert Bomme, *Redevoering ter inwying van het Teeken-college tot voortzetting van de schilder-, beelthou- en bouwkunde, binnen de stad Middelburg, opgericht, Middelburg 1778*, p. 27.

<sup>20</sup> RKD Den Haag, Hofstede de Groot Fiches/Excerpts, nr. 1005227.

goed kunnen, al lijken de geportretteerden wellicht iets ouder dan de respectievelijke ca. 28 en 18 jaar die ze dan zouden moeten zijn. Van der Meer Mohr ziet de portretten als 'vroeg' (ook al is Appelius dan al rond de 31), ze hebben 'nog niet de verfijnde stijl' en Appelius was 'zichtbaar nog op zoek naar een eigen stijl'. De verhoudingen tussen voorgestelden zijn 'nogal apart'. Wel duidelijk te zien is de sterke beheersing van stofuitdrukking, zeker in de gewaden. Van der Meer Mohr roemt Appelius terecht om die ns weergave van 'kanten manchetten, de fraaie stofvoering en fijne schildertoets', hetgeen hier allemaal al te zien is. Losse portretten ten voeten uit komen hierna niet meer vol, wel zijn er familieportretten van Appelius met figuren ten voeten uit.

Het vroegst bekende gedateerde schilderij is het gesigeneerde portret van Erkenraad Snouck (1709-1770) uit 1758, waarbij de niet gesigeneerde pendant van haar man Jacob Hurgronje (1694-1759) zonder twijfel uit hetzelfde jaar dateert.<sup>21</sup> De voorgestelden zijn als heupstukken wat meer in verhouding met hun omgeving. Beiden zitten aan een tafel met boeken. Het is een type portret dat vaker terugkomt, naast borststukken met een rijk gestoffeerde omgeving of juist een kale achterwand. Tot een andere categorie behoren de portretten in een 'stenen' ovaal. Het principe is al anderhalve eeuw eerder beoefend door schilders als Justinus Arondeaux en Jacob Lambrechtsz. Loncke, maar ook door Appelius voorganger in Middelburg, Philip van Dijk in de praktijk is gebracht – al dan niet om verse portretten uit de jaren dertig van de 18<sup>de</sup> eeuw te laten aansluiten met voorouderportretten uit de eeuw ervoor. Appelius is niet de enige die na het midden van de 18<sup>de</sup> eeuw de cartouche weer inzet. Een heel fraai werk is het portret van Daniël Schorer, afgaand op de leeftijd van Schorer vermoedelijk te dateren in de jaren zeventig/tachtig. Het oplichten van de lichtblauwe stof van zijn jas langs de randen van mouwen en plooiën is ongeëvenaard. Appelius heeft een rijke clientèle in het Zeeuwse en schildert onder anderen diverse leden van de families Hurgronje, Van Citters, Van der Poort, Van der Mandere, Steengracht, Huysen van Kattendyke, Schorer en Radermacher. Naast losse en pendantportretten zijn vier familieportretten bekend. De vroegste daarvan is geschilderd in 1759, getuige de (na bedoeking overgenomen)



Jean Henry Appelius, *Daniël Radermacher* (1722-1803) en *Suzanne Libertina Boogaert* (1734-1780) (1759/'72) (1759/'72) olieverf op doek, 86 x 71 cm. Collectie & foto: RCE, Amersfoort, inv. nr. C 95.

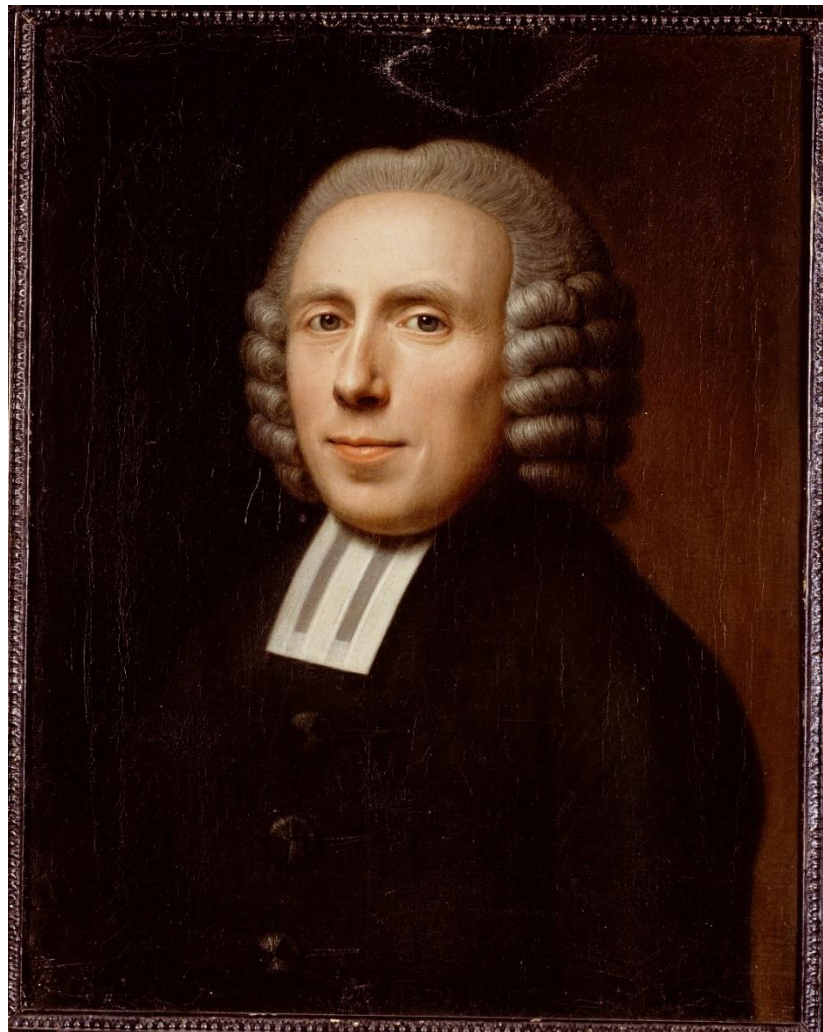


Jean Henry Appelius, *Samuel Radermacher* (1764-1793) (1772) olieverf op doek, 32 x 29 cm. Collectie & foto: RCE, Amersfoort, inv. nr. C 97.

<sup>21</sup> Zeeuws Museum, Middelburg, inv. nrs. M 62-114 en M 62-113.

datering achterop en in de verantwoording in een kasboekje. In eerste instantie schildert Appellius Daniël Radermacher (1722-1803) en diens (eerste) vrouw Suzanne Libertina Boogaert (1734-1780), die dan zwanger is van Samuel (1759-1759). Een tweede Samuel (1764-1793) wordt in 1772 bijgeschilderd.<sup>22</sup> De compositie, de vrouw zittend aan een tafel en de man erbij staand, met als achtergrond een behangselschilderij, waarmee interieur en exterieur op een natuurlijke manier zijn verenigd, zal Appellius een jaar later nog tweemaal toepassen, in het gezinsportret van Jacob van de Mandere (1707-1775) en Petronella Geertruida van Berckel (1716-1780) en hun kinderen, en dat van Johan Gualterus van der Poort (1713-1786), Johanna Susanna van der Mandere (1714-1793) en hun dochter Johanna Petronella van der Poort (1754-1783).<sup>23</sup>

Het nu laatst bekende (solo)portret dateert van 1790 en stelt Johannes de Fremery voor. De nadruk ligt op het gezicht, dat het oppervlak domineert en zeer verfijnd is weergegeven. Met het jaartal 1790 eindigt de zichtbare activiteit van Jean Henry Appellius, Duitser van geboorte, maar gezien zijn krap veertigjarige carrière in Middelburg te beschouwen als Zeeuwse portrettist. Mogelijk zijn er nog vermeldingen die op hem betrekking hebben in het kasboek van Daniël Radermacher. De naam Appellius komt tussen 1786-1797 jaarlijks voor, steeds aan het begin van het jaar met betalingen aan 'Appellius Franse armen', maar ook op 5 maart 1791 is betaald aan 'dHeer Appellius, Intstitut te Groningen £ -,17,,6'.<sup>24</sup> In de provincie Groningen is de predikant Johannes Conradus Appellius (1715-1798) actief, dus wellicht zijn de betalingen voor hem.



Jean Henry Appellius, *Joannes de Fremery* (1741-1890) (1772) olieverf op doek, 52,5 x 41,5 cm. Particuliere collectie. Foto: RkD, Den Haag.

<sup>22</sup> Zie Van der Meer Mohr, *Zeeuwse portretten*, pp. 55-57 voor gedetailleerde informatie.

<sup>23</sup> Collectie Zeeuws Museum en particuliere collectie. Van der Meer Mohr, *Zeeuwse portretten*, p. 51-53, afb. 49-50.

<sup>24</sup> Zeeuws Archief, 473 Daniël Radermacher, 1703-1803, inv. nr. 3 473 Daniël Radermacher, 1703-1803, Aantekeningen van ontvangsten en uitgaven, in het bijzonder voor de huishouding, door mr. Daniel Radermacher, 1750-1797. 3 delen, 3 1778-1797.

### Justinus Arondeaulx (werkzaam 1621)

Er is nu nog welgeteld één bekend en bewaard gebleven schilderij dat is gesigneerd door deze enigmatische schilder, het meisjesportret van Em(m)erentia van de Voorde (1619/20-(na) 1655).<sup>25</sup> In 1621 is ze geportretteerd als éénjarige. In de schaduwpartij rechts staat 'Jústinús arondeaulx / fecit. an<sup>o</sup> 1621.'. Tot voor kort is een schilderij, uit 1623, bijgezet in het oeuvre van Arondeaulx vanwege de mogelijke familieband en de dichtbij liggende ontstaansdata van de portretten. Dit werk is echter toe te schrijven aan Salomon Mesdach.<sup>26</sup>

Hofstede de Groot zag in 1882 op een veiling een 'Portrait de gentilhomme en costume noire', van J. Arondeaux', helaas zonder verwijzing naar een mogelijk jaartal of signatuur, al zal dat laatste wel het geval zijn geweest, anders had HdG deze naam er niet aan verbonden.<sup>27</sup>



Justinus Arondeaulx, *Emerentia van de Voorde* (1619/'20-..) (1621)  
olieverf op paneel, 68 x 52 cm. Collectie & foto: RCE, Amersfoort.

Arondeaulx (er zijn nogal wat spellingvarianten) is bepaald geen gebruikelijke naam en doet een zuidelijker herkomst vermoeden. In een album van Johan(nes) Radermacher de Oude (1538-1617) is

<sup>25</sup> RCE (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed), inv. nr. C1582. Zie ook: Frank van der Ploeg, *Portretten door Zeeuwse meesters uit de Gouden Eeuw*, Zwolle 2020, pp. 77-80.

<sup>26</sup> Van der Ploeg, *Portretten*, pp. 92 en 105, afb. 121.

<sup>27</sup> RKD Den Haag, Hofstede de Groot Fiches/Excerpts, nr. 1005785.

een acrostichon opgenomen uit 1565 van een Gillis Arondeaulx.<sup>28</sup> In Zeeland treffen we in 1584 een David Arondeaux aan als predikant in Vlissingen.<sup>29</sup> Vermoedelijk komt hij uit Gent. Zoon David (ca. 1585-1638) zal in 1616 predikant worden in Stavenisse en ook zoon Henricus zal dit ambt bekleden. Verder vinden we een Nicolaes Arondeaulx (overleden in 1593), die tussen 1578 en 1593 voorzanger is te Veere.<sup>30</sup> Blijven we in Veere, dan wordt daar op 6 december 1603 een Philips Arondeaulx ingeschreven als poorter, afkomstig van 'Ghent'.<sup>31</sup>

'Kunstgerelateerd' duikt een Justinus Arondeaulx op in Amsterdam, die op 10 maart 1604 samen met Melchior van Dortmont present is bij het opstellen van het testament van de schilder Bernard van Someren en diens vrouw Leonora Mitens.<sup>32</sup> Veel later is in Amsterdam de goudsmid en medailleur Renier (Reynier/Regnier) Arondeaux werkzaam (tussen 1678-1702).<sup>33</sup>

In Zeeland komen we in november 1615 een 'Justinus Arondeaux' voor het eerst tegen als lidmaat van de Nederduitsch-gereformeerde kerk in Veere. Hij is dan ongehuwd, want 'j.m.' en heeft als woonadres 'Kaai'. Krap vijf jaar later (februari 1620) wordt hij daar nogmaals vermeld als 'Justinus Arendeaux', met als bijzonderheden 'j.m.', met een attestatie van Caen van 6 juni 1619. Adres is 'Van de Kaai'.<sup>34</sup> Het lijkt merkwaardig dat hij pas na zo'n vier jaar een attestatie van een eerder kerklidmaatschap heeft overlegd. Een andere vermelding van 'Justinus Arondeaux' maakt het nog iets ingewikkelder. Deze gaat op 5 november 1616 in Middelburg in ondertrouw met de uit Grijpskerke afkomstige Dig(e)neke Willems. Hij is afkomstig van Gent en 'jong gezel'. Willems is dan al weduwe, van Martin Abelmont.<sup>35</sup> Ten slotte is er nog een vermelding van een 'Justinus Arondeaux' die op 19 maart 1625 als notaris is aangesteld op recommandatie van de Magistraat van Vlissingen.<sup>36</sup> Het is maar de vraag of al deze verwijzingen betrekking hebben op een en dezelfde persoon. Het ligt niet voor de hand dat de vrijgezel in Veere dezelfde is als die in Middelburg in ondertrouw gaat en een aantal jaar later nog steeds/weer als 'j.m.' te boek staat. En een schilder die later notaris wordt? Dat zou dan wel weer verklaren waarom er verder nooit meer gesigneerd werk is opgedoken. Eén ding kunnen we concluderen: De Justinus Arondeaulx die Emmerentia van de Voorde als peuter schilderde, is te beschouwen als een Zeeuwse schilder, zij het – via zijn familie – geëmigreerd vanuit Vlaanderen of zelfs nog wat zuidelijker. En dat er meerdere tijdgenoten in Zeeland woonden met dezelfde, ongebruikelijke naam kan duiden op een gemeenschappelijke voorvader.

NB In het *Nieuw Biografisch Woordenboek* blijkt een lemma gewijd aan Justinus Arondeaux en ook daar wordt verondersteld dat er meerderen waren met deze naam. Eén van hen wordt op 23 juli 1612 in Franeker ingeschreven als Zelandus en bonarum litt. et linguarum, paloque post theol. stud.'. De opsteller van het lemma vraagt zich af of het de dezelfde persoon is als de JA van Gent, zoon van Isaac A. en Cornelia van Wanseele die op 29 oktober te Middelburg ondertrouwt met Digeneken van Grijpskerke (trouwdatum 30 november). De datum wijkt iets af van hier eerder genoemd, maar wel zijn de nu de namen bekend van de ouders van 'onze' vermoedelijke schilder.<sup>37</sup>

---

<sup>28</sup> Centrale Bibliotheek, Rijksuniversiteit Gent handschrift 2465, *Album Joannis Rotarii (Johannes Radermacher)* ca. 1560-1620, fol. 165. Zie: [https://www.dbnl.org/tekst/rade004albu01\\_01/rade004albu01\\_01\\_0104.php/](https://www.dbnl.org/tekst/rade004albu01_01/rade004albu01_01_0104.php/).

<sup>29</sup> Zeeuws Archief (ZA), Verzameling Genealogische Afschriften: W.M.C. Regt, *Naamlijst der Predikanten van Zeeland, (1565) 1572-1938*, p. 276.

<sup>30</sup> ZA, Rekenkamer B. Oorspronkelijk bron verbrand. / H. Drost, *Overzicht van voorzangers, voorlezers, schoolmeesters, kosters, klokluiders, ziekenbezoekers e.d., 1575-1806*, Middelburg 1991.

<sup>31</sup> ZA, Stad Veere, inv.nr. 920, Poorterboek Veere 1472-1666, 28 mei 1603.

<sup>32</sup> Jan Briels, *Vlaamse schilders en de dagenraad van Hollands Gouden Eeuw*, Antwerpen 1997, p. 385, noot 8.

<sup>33</sup> Zie voor hem het RKD en voor penningen naar zijn ontwerp de collectie van het Rijksmuseum.

<sup>34</sup> ZA, DTBL Veere, inv. Veere 1572-1810 (1884), Nederduitsch Gereformeerd Kerk (arch. Verbrand).

<sup>35</sup> ZA, Verzameling Genealogische Afschriften, inv. nr. 75, 'Middelburg. Aantekeningen gereformeerde huwelijken 1580-1651 (namen vrouwen in alfabetische volgorde)', bewerking van de trouwregisters van de Nederduits Gereformeerde Gemeente te Middelburg, 1580-1651 (1 kaartsysteem).

<sup>36</sup> ZA, Archief Staten van Zeeland en Gecommitteerde Raden, inv.nr. 1669, fol. 69.

<sup>37</sup> P.C. Molhuysen en P.J. Bloek (red.), *Nieuw Biografisch Woordenboek*, dl.I, Leiden 1911, p. 184.

## Abraham van Barlaer (1623-1668)

De meeste leden van het Middelburgse geslacht Van Barlaer zijn werkzaam geweest als glasschilder. Glasschilders (of -schrijvers) worden in sommige St. Lucasgilden in andere steden bepaald niet als gelijkwaardig aan de fijnschilders gezien, maar in Middelburg is dat wel zo. Ze zijn in ondertal, maar kunnen evenzeer bestuurlijke functies bekleden in het gilde, zoals die van beleder en zelfs deken. Van de productie van de Van Barlaers die met glas hebben gewerkt, is bedroevend weinig bewaard gebleven (uitzonderingen zijn ramen in de Nederlands Hervormde Kerk in Biervliet, in de Oostkerk in Middelburg en [fragmenten van een kerkraam uit Schoondijke in het bezit van het KGZW](#)). Om de familie in dit lexicon kort aan te stippen, heeft een reden: ook de glasschilders zullen weleens een portret hebben geschilderd, zij het dat het – zeker waar het kleinere ruitjes betreft – nastreven van een treffende gelijkenis van de voorgestelden niet het hoogste doel zal zijn geweest. Er zijn twee ontwerptekeningen voor kleine glasraampjes (in het Engels ‘roundel’ genoemd) bewaard gebleven, die zijn te beschouwen als een soort groepsportret. Maar van individuele trekken van de voorgestelden is eigenlijk geen sprake. Van [het ontwerp voor een glas uit 1647](#) voor de rekenkamer met de rekenmeesters aan tafel is het zeker dat Cornelis II ervoor heeft getekend.<sup>38</sup> Het andere ontwerp uit 1654 is anoniem, maar staat wel dichtbij de tekening uit 1647. Het stelt de Zierikzeese koopman Joos Lambrechtse, zijn vrouw Susanna Langenes en hun gezin voor.<sup>39</sup>

Er zullen (zeker) drie Van Barlaers zijn geweest die luisterden naar de voornaam Cornelis en werkzaam zijn geweest met glas. De (nu) als oudst bekende overlijdt in 1642/43 (hij is deken in het Middelburgse St. Lucasgilde in 1631 en 1639). Daarnaast worden doodschulden voor een Cornelis betaald aan het St. Lucasgilde in rekeningen die lopen over de jaren 1671/73 en 1680/82.<sup>40</sup> Of het drie generaties betreft of dat de laatst overledene een neef is van nummer voorlaatst is niet duidelijk.

Ten slotte zijn er ook twee Van Barlaers in het St. Lucasgilde ingeschreven geweest met de voornaam Abraham. De ene is als vanouds glasschilder, maar de jongere van de twee (1623-1668) wordt expliciet vermeld als fijnschilder.<sup>41</sup> Er is geen geschilderd werk van hem bekend. Wel heeft Reinier van Persijn (1613/1615-1668) een portretprent van Cornelis van den Brande (1603-1652) gestoken naar een tekening van een ‘A. van Barlaer’.<sup>42</sup> De prent is niet gedateerd, maar de tekening zal in 1651 of 1652 zijn gemaakt. De tekst onder de prent vermeldt een slag in 1648 in Brazilië, waar Van den Brande nog enige tijd verblijft. In 1651 is hij terug in Nederland en overlijdt korte tijd later.<sup>43</sup> Het is waarschijnlijk dat Van Barlaer hem daar heeft getekend, óf (postuum) naar een bestaand portret heeft gewerkt. Het blijft gissen welke Abraham de tekening heeft gemaakt.

---

<sup>38</sup> Van der Ploeg, *Portretten*, pp. 77-80.

<sup>39</sup> Katie Heyning, *Zeeuwse meesters uit de Gouden Eeuw*, Zwolle 2018, pp. 8-9, afb. 1.

<sup>40</sup> A. Bredius, ‘De gildeboeken van St. Lucas te Middelburg’, in: Fr.D.O. Obreen, *Archief voor Nederlandsche Kunstgeschiedenis*, VI dln., Rotterdam 1881-1887, dl. VI, pp. 262-263.

<sup>41</sup> Abraham van Barlaer – vermoedelijk de zoon van de oudst vermelde Cornelis – is sinds de rekeningen van 1649/1650 actief als ‘gelaesschrijver / -maecker’. Bredius, ‘De gildeboeken’, pp. 176, 188, 192, 195. De jongste van de Abrahams betaalt op 30 januari 1665 voor zijn vrijmeesterschap als vrijmeesterszoon. In de rekeningen over 1667/1668 is de doodschuld van een Abraham opgetekend. Daarna komen we deze naam niet meer tegen. Bredius, ‘De gildeboeken’, pp. 201, 204.

<sup>42</sup> ZA, Zeeuws Genootschap, ZI-IV-0283; Rijksmuseum Amsterdam, inv. nr. RP-P-OB-60.202.

<sup>43</sup> Hij hertrouwt met Maria de Looper (1609-1681), ondertrouw 11-7-1651 in Amsterdam, weduwe van Daniel Radermacher (1588-1637). Cornelis van den Brande is begraven in Middelburg. NB Maria de Looper is met haar zusters Anne en Janneke in 1626 geportretteerd door vermoedelijk een meester uit atelier van Salomon Mesdach. De portretten van haar zusters worden bewaard in het Zeeuws Museum, inv. nrs. ZM80-49 en ZM80-50, van haar portret is de verblijfplaats onbekend. Van der Ploeg, *Portretten*, p. 80.



Reinier van Persijn naar A. van Barlaer, *Cornelis van den Brande (1600/1603-1652)*, gravure. Zeeuws Archief, Zeeuws Genootschap, ZI-IV-0283. Foto: Zeeuws Archief, Middelburg.

## Jasper Beckx (.-1647)

Mogelijk zijn drie schilderende leden van de familie Beckx portretschilder geweest: Jeronimus, Jasper en Jeronimus de jonge. Diverse portretten zijn 'J. Beckx' gesigeneerd. Jasper Beckx heeft zeker geportretteerd. Mogelijk is hij geboren in Wouw, bij Roosendaal. Tussen 1627/'39 is hij werkzaam in Roosendaal en Bergen op Zoom. Hij huurt op 2 september 1627 in Bergen op Zoom ruimte (kost en inwoning) bij notaris Wouter de Witte in ruil voor portretten van De Witte en diens vrouw, inclusief materiaal en vergulde lijsten.<sup>44</sup> Van dat jaar dateert een prent van Joannes Sarragon naar een tekening van een J. Beckx van Samuel de Swaef (1597-1636) een dichter, prentkunstenaar en schoolmeester. In 1632-'33 wordt Jasper Beckx vrijmeester in Antwerpen.<sup>45</sup> Waar De Swaef geboren is in Middelburg en in 1624 schoolmeester wordt in Bergen op Zoom, zal Beckx de omgekeerde weg bewandelen. De prent van Sarragon is van 1627 en verbeeldt De Swaef wanneer hij dertig jaar oud is. In die tijd is Beckx nog in Bergen op Zoom, waar hij De Swaef zal hebben getekend. Een voluit gesigeneerd werk uit 1635 van een onbekende man (juwelier) is door Abraham Bredius gezien in de verzameling Ostwalt.<sup>46</sup> Jasper Beckx is lid van in het St. Lucasgilde In Middelburg tot 1647/'48. In het boekjaar dat loopt van 25 januari 1647 tot 5 januari 1649 wordt zijn doodschuld voldaan: 'Van Jasper Beckx, fijnschilder £ 0-2-0'.<sup>47</sup> Hij staat direct onder de eerstgenoemde dat jaar, de vrouw van Jeronimus Beckx en dus vrijwel bovenaan. Daarmee lijkt hij eerder aan het begin dan het einde van deze periode te zijn overleden. Eerdere gegevens ontbreken daar voor de brand in het archief ook al het deel met gegevens in de jaren voor 1642 ontbrak.



Johannes Sarragon naar J. Beckx, *Samuel de Swaef (1597-1636)* (1627), kopergravure. Zeeuws Archief, Zeeuws Genootschap, ZI-IV-0857. Foto: Zeeuws Archief, Middelburg.



J. Beckx, *Don Miguel de Castro, gezant van Congo* (ca. 1643), olieverf op paneel, 72 x 62 cm. Statens Museum for Kunst, Kopenhagen, inv.nr. KMS7. Foto: Wikipedia.

<sup>44</sup> A. Bredius, *Künstler-Inventare. Urkunden zur Geschichte der holländische Kunst des XVIten, XVIIten und XVIIIten Jahrhunderts*, 8 dln., Den Haag 1915-1922, dl. VI, p. 2013.

<sup>45</sup> Rombouts en Th. van Lerijs, *De Liggenen*, dl.2, pp. 36, 43.

<sup>46</sup> Bredius, *Künstler-Inventare*, dl. VI, p. 2012. Foto in voorordening RKD.

<sup>47</sup> Vanwege het ontbreken van de gegevens direct voor het boek dat in 1642 begint, is alleen een aantekening m.b.t. zijn doodschuld te vinden. Bredius, 'De gildeboeken', p. 175.

Vermoedelijk is Jasper degene die in 1643 de opdracht krijgt om de ambassadeur van de graaf van Sonho (uit Congo) Dom Miguel de Castro en diens bedienden Diego Bemba en Pedro Sunda te schilderen.<sup>48</sup> Een andere mogelijke 'auteur' is Jeronimus Beckx I (de oude). Hij is aantoonbaar in het Middelburgse St. Lucasgilde vanaf 1644. Jeronimus de jonge treedt in – als vrijmeesters zoon – in het boekjaar 1649/'50, dus te laat voor deze opdracht. In het boekjaar 1657/'58 wordt de doodschuld van (een) 'Jeronimus Beccx' voldaan.<sup>49</sup> Tussen 1657 en 1669 is een Johannes Beckx, glasschrijver en -maker lid van het gilde.



J. Beckx, *Diego Bemba* (ca. 1643), olieverf op paneel, 72 x 62 cm. Statens Museum for Kunst, Kopenhagen, inv.nr. KMS9. Foto: Wikipedia.



J. Beckx, *Pedro Sunda* (ca. 1643), olieverf op paneel, 72 x 62 cm. Statens Museum for Kunst, Kopenhagen, inv.nr. KMS8. Foto: Wikipedia.

Jasper Beckx blijkt ook keukenstukken (met figuren) te hebben geschilderd. Het enige nu nog bekende werk is 1627 gedateerd – hij is dan nog actief in Bergen op Zoom – en bevindt zich nu in het Pepergasthuis in Groningen.<sup>50</sup>

<sup>48</sup> Katie Heyning, *Terug naar Zeeland. Topstukken uit de 16<sup>e</sup> en 17<sup>e</sup> eeuw*, Middelburg 2008, pp. 44-47.

<sup>49</sup> Bredius, 'De gildeboeken', pp. 172, 174-176, 181, 186-187, 191.

<sup>50</sup> Fred Meijer, *Stillevenen door Zeeuwse meesters uit de Gouden Eeuw*, Zwolle 2023, pp. 42, 45.

## Hendrick Berckman (1629-1679)

Geboren in Klundert, opgeleid in Haarlem bij Philips Wouwerman (1619-'68) en Antwerpen bij Thomas Willeboirts Bosschaert (1613-'54). Is eerst enige tijd werkzaam in Hulst als hofschilder van graaf Hendrick van Nassau-Siegen (1611-1652), die ook zijn (vervolg)opleiding in Antwerpen bij Jacob Jordaens (1593-1678) belooft te bekostigen.<sup>51</sup> Aanvankelijk schildert Beckman ruitstukken/batailles, waar Wouwerman om bekend staat, maar hij schakelt over op het portret op advies van onder anderen Jordaens.

Op 20 mei 1653 wordt 'Heijndrick Berckmans' poorter van Vlissingen.<sup>52</sup> In juli 1653 wordt er hij lidmaat van de Nederduitsch hervormde kerk, met een attestatie van Hulst. Als adres wordt 'Groenewout' opgegeven.<sup>53</sup> Een vermelding die mogelijk niet op deze Berckman betrekking heeft, is een inschrijving in het Lucasgilde van Leiden op 24 februari 1654: 'Hendrick Berckman voor zijn inteijckenen betaelt'.<sup>54</sup> De aantekening eronder 'Niet meer in wesen' wordt wel vertaald als 'overleden'. Als dat zo is, betreft het een naamgenoot. Als het betekent dat hij (korte tijd later) niet meer bij het gilde hoort, kan het wel de 'Zeeuwse' Berckman zijn. Dan zou hij kort in Leiden ingeschreven zijn geweest, want in 1655 wordt hij lid van het St. Lucasgilde in Middelburg en is in 1662, 1664, 1677 en 1679 een van de ondertekenaars van de boekhouding. In 1664 overlijdt zijn vrouw. In 1679 wordt Berckman benoemd tot deken, maar hij komt dat jaar te overlijden.<sup>55</sup> 'Heijnderick Berckman' wordt begraven op 27 maart in Middelburg. Als adres wordt opgegeven 'Van de Giststraat' en als bijzonderheid 'En zijn kind'. Zou zijn kind tegelijk zijn overleden? Wat later dat jaar overlijdt 'Janna Berckmans'. Ook bij haar begrafenis op 4 september 1679 wordt de Van der Giststraat als woonadres opgegeven, naast de aantekening 'kind'.<sup>56</sup>



Coenraet Waumans naar Hendrick Berckman, *Hendrick Berckman* (voor 1662), gravure. Rijksmuseum Amsterdam, inv.nr. RP-P-OB-61.247.



Hendrick Berckman, *Zelfportret?* (1656), olieverf op paneel, 102,3 x 76 cm. Goedaert-collectie, Krimpen aan de IJssel. Foto: RKD, Den Haag.

<sup>51</sup> Cornelis de Bie, *Het gulden cabinet vande edele vry-schilderconst.* Antwerpen 1662, pp, 414-415.

<sup>52</sup> Zeeuw Archief, Archief Familie van der Swalme, inv. 5675: 'Register op de Geadmitteerde Borgers der Stad Vlissingen Van 1600 tot 1700. gemaakt door mij. I [?] vd Swalmen 1772', met verwijzing naar fol. 62:

'Berckmans. Heijndrik in de Clundert d° 20 maj 1653 f 62'.

<sup>53</sup> Zeeuw Archief, DTBL Vlissingen 22 (NG Lidmatenregister 1634-1654), K 482, fol. 274.

<sup>54</sup> Obreen, *Archief*, dl. V, p. 216.

<sup>55</sup> Bredius, 'De gildeboeken', pp. 186, 197, 201, 216-217.

<sup>56</sup> ZA, Rekenkamer van Zeeland, 'Rekenkamer D', 511, inv. nr. 59351.

Zijn portret, gestoken door Coenraet Waumans (1619-1662) naar een eigenhandig werk van Berckman, is opgenomen in het *Gulden Cabinet* van Cornelis de Bie uit 1662. Een schilderij uit 1656 dat vrij dicht bij de prent staat, bevindt zich in de Goedaert-collectie. Het is niet uit te sluiten dat dit een zelfportret betreft.<sup>57</sup>

De clientèle van Berckman zal voornamelijk hebben bestaan uit Zeeuwen en dan vermoedelijk vooral woonachtig in Middelburg en Vlissingen. Vermoedelijk nog in Vlissingen is hij verantwoordelijk voor de vroegst bekende portretten van de (latere) zeehelden Michiel de Ruyter en Adriaen Banckert.<sup>58</sup> Het zullen contacten blijken voor het leven. Berckman zal Michiel de Ruyter en diens vrouw Anna van Gelder herhaaldelijk blijven portretteren, ook nog wanneer een ‘belangrijker’ schilder als de Amsterdammer Ferdinand Bol (1616-1680) dat gaat doen. Naast De Ruyter en Banckert portretteert Berckman de broers Cornelis Evertsen de Oude en Johan Evertsen de Jonge, telgen van een eveneens Vlissingens marinefamilie. Een redelijk uitzonderlijk portret binnen het oeuvre verbeeldt vermoedelijk Cornelis ‘al antiek’; hij draagt (gefantaseerde) kledij uit de Klassieke Oudheid.<sup>59</sup>



Hendrick Berckman, *Cornelis Evertsen de Oude* (1610-1666), olieverf op doek, 119 x 110 cm. Verblijfplaats onbekend. Foto: RKD, Den Haag.

Enmaal in Middelburg weet de elite Berckman snel te vinden, zoals Marinus van Crommon (1529-1687) en Isabella van der Stringe (?-1681), die hij kort na hun huwelijk in 1656 in Middelburg portretteert.<sup>60</sup> Berckman moet ook een heel aantal corporatiestukken hebben geschilderd, zowel in Vlissingen als Middelburg. Daarvan is door branden niets bewaard gebleven, anders dan een enkele vroege foto en wat karige vermeldingen.<sup>61</sup>

<sup>57</sup> Heyning, *Zeeuwse meesters*, pp. 52-54.

<sup>58</sup> Van der Ploeg, *Portretten*, pp. 58, 60.

<sup>59</sup> RKD, voorordening 02973, 39912. Bij het RKD een recentere kleurenfoto als een zwartwit met veilinggegevens: vlg. J Monchen e.a., Amsterdam (FM), 30-4-1906, nr. 166 (als Jan Steen). Zie ook: Laurien Souren, *Verfraaide zeehelden in opdracht. Een onderzoek naar de functie en betekenis van zeehelden portretten uit de zeventiende eeuw*, Nijmegen (Master Kunst & Cultuur Wetenschappen | Kunstgeschiedenis) 2016, pp. 74-75, nr. 149. NB Heet daar ten onrechte van de hand van Abraham Westerveld.

<sup>60</sup> Van der Ploeg, *Portretten*, pp. 21, 58.

<sup>61</sup> Van der Ploeg, *Portretten*, pp. 89-90.

### Laurens Bernards/Bernaerts (ca. 1630-1676)

Leerling van Franchoy's Rijckhals (1607-1647) en als zodanig ('Laureys Beernaerts') voor het eerst vermeld in het boekjaar 1644-'45 in het Middelburgse St. Lucasgilde. Hij wordt er pas vrijmeester in 1653, terwijl er gesigeneerde en gedateerde werken uit 1648 en 1649 bewaard zijn gebleven. Een boereninterieur in de trant van Rijckhals en het landschap met het [jachtslot Ter Linde](#) dat ook schatplichtig is aan de landschappen van zijn meester. Het is een opdracht van eigenaren Appolonius Veth en Cornelia Remoens, die zelf een aantal jaren eerder door Cornelis Jonson van Ceulen zijn geportretteerd.<sup>62</sup> Laurens Bernards is actief in het gilde. Al in het eerste jaar dat hij vrijmeester wordt, medeondertekent hij voor de boekhouding en zal dat nog een heel aantal keer doen. In 1657/'58 is hij deken. Bernards is niet alleen actief in het gilde, naast schilder is hij ook kunsthandelaar, kapitein van de schutterij en boekhouder van de Middelburgse Wisselbank. Dat laatste verklaart waarom hij zo vaak de boekhouding van het gilde heeft gecontroleerd. In het boekjaar 1675-'76 wordt zijn doodschuld voldaan.<sup>63</sup>

Zijn enige bekende portret van Omar van Visvliet (1640-1711) is in 1940 verbrand. Er is nog wel een foto. Die toont dat zijn portret stilistisch aansluit bij het late werk van Hendrick Berckman. Bernards zal het kort voor zijn overlijden hebben geschilderd, rond 1675.<sup>64</sup>



Laurens Bernards, *Omar van Visvliet* (ca. 1675), olieverf op? Collectie KZGW (sinds 1908). Verbrand in 1940. Foto: RKD, Den Haag.

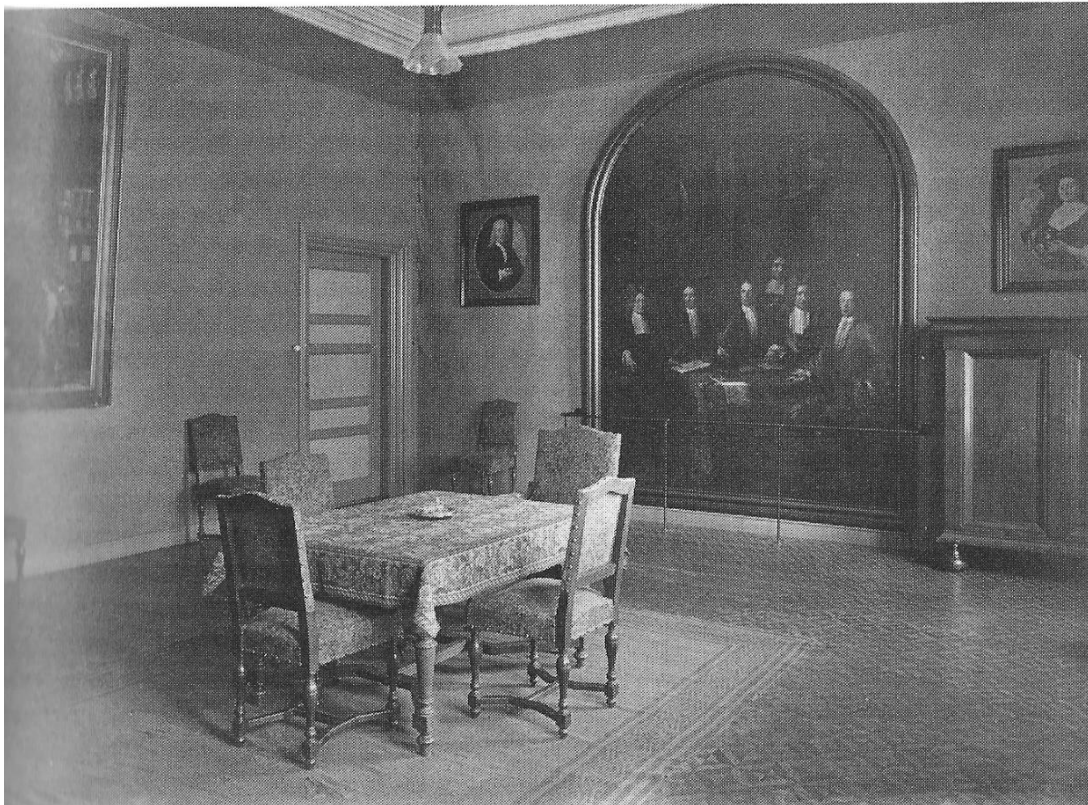
<sup>62</sup> Van der Ploeg, *Portretten*, p. 17.

<sup>63</sup> Bredius, 'De gildeboeken', pp. 183, 186-187, 190, 192, 194-198, 201-202, 204, 207-208, 210, 212, 214. Zie ook: Fred G. Meijer, *Franchoy's Rijckhals. Een Zeeuwse meester uit de Gouden Eeuw*, Zwolle 2019, pp. 93-95.

<sup>64</sup> Het portret staat zo dicht bij het werk van Berckman dat het de vraag is of indertijd de signatuur niet verkeerd is gelezen.

### Jean Andreas Biset (1672-(na)1726)

Jean Andreas Biset is geboren in Antwerpen en komt tegen het einde van de zeventiende eeuw naar Middelburg. Hij wordt tussen 2 oktober 1698 en 18 november 1699 vrijmeester in het St. Lucasgilde. Waar bij collega Thomas Verhoeve is vermeld dat hij op rekening betaalt (hij staat geboekt voor een lager bedrag dan gebruikelijk) lijkt Biset helemaal niet te betalen. In het boekjaar erna is daar wat op gevonden: 'Ontfangen van Jan Andreas Biset een stuck schildery voor syn vrydom in 't gilde als fijnschilder maar zoo het minder vercoft wierde als voornoemde gilde bedraagt, sal den voorn. het schal resterende moeten voldoen met gelt, en het stuck vercoft sijnd, sal het in de volgende rekeninge verantwoord moete worden.' Biset heeft flink moeten bijbetalen, want het werk levert op een beurs slechts 7 schellingen en 2 groten op, waar het lidmaatschap in de tijd was gesteld op een bedrag van 2 ponden, 6 schellingen en 8 groten. Biset is niet zo van het op tijd betalen, want in 1722 betaalt hij ineens voor twintig jaar zijn verlopen jaarpenningen.<sup>65</sup> Ook weer niet zo gek wanneer bedacht wordt dat hij in 1703 lid wordt van het gilde in Delft en verder werkzaamheden heeft in Den Bosch, Breda en Den Haag. Biset is de schilder van het jongst bekende zeventiende-eeuwse regentenstuk uit 1697. Het betreft de regenten van het Gasthuis te Middelburg.<sup>66</sup> Afgebeeld zijn Johan Costenobel, David Sandra, Cornelis Klinckwerk, Abraham Cock, Symon Merssen en staand de binnenvader. Naast portretten schildert hij voornamelijk historiestukken.



Jean Andreas Biset, *Regentenportret Gasthuis Middelburg* (1697), olieverf op doek. Zeeuws Museum, inv.nr. M91-038. Foto uit: J.L. Kool-Blokland, *De zorg gewogen. Zeven eeuwen godshuizen in Middelburg*, Middelburg 1990, p. 245.

<sup>65</sup> Obreen 1877-1890, dl. VI, p. 230, 232-233, 239.

<sup>66</sup> Zeeuws Museum, inv. nr. M91-038. Zie ook: J.L. Kool-Blokland, *De zorg gewogen. Zeven eeuwen godshuizen in Middelburg*, Middelburg 1990, pp. 106 (afb. 17) en 245.

### Daniël de Blicck (ca. 1610-1673)

De schilder van kerkinterieurs en perspectieven Daniël de Blicck is eigenlijk nauwelijks te beschouwen als portrettist. Dat hij hier is opgenomen, dankt hij onder andere aan een aantal gesigeneerde portrettekeningen. Er zijn er twee uit 1649, die onderdeel lijken te zijn van een serie. Het betreft de predikanten Willem Teelinck (Wilhelmus Teelingius), Gillis Burs (Aegidius Bursius (1564-1634) en Isaack Hoornbeeck.<sup>67</sup> De originele prenten zijn vaak gedetailleerder. Een tekening uit 1664 van 'Madame de Limbourg' is te beschouwen als een zeer losse portretschets.<sup>68</sup> De meeste aandacht gaat uit naar de aankleding en haarstijl van de geportretteerde, van wie de handen wat grof zijn en het gezicht wat onbeholpen. De functie van deze tekening is onduidelijk, maar het gezicht is te individualistisch om te beschouwen als een schets voor een genrestuk.



Daniel de Blicck, *Madame de Limbourg* (1664), pen/penseel op papier.  
Afb. uit: *The Connoisseur* 37(1913), p. 155. Scan: RKD, Den Haag.

Daniël de Blicck is in Middelburg geboren, mogelijk als zoon van een schipper met dezelfde naam en Janneke Pietersz.. Hij is leerling van Dirck Christiaensz. van Delen (1605-1671).<sup>69</sup> Hij wordt lid van het

<sup>67</sup> R. Ekkart, 'Daniel de Blicck en zijn tekeningen van Middelburgse predikanten', in: *Delineavit et Sculpsit*, 23(2001), pp. 6-10.

<sup>68</sup> In 1913: verzameling Clements. Afgebeeld in: *The Connoisseur*, 37(1913), p. 155.

<sup>69</sup> Bron: RKD, Den Haag / Ecartico.

St. Lucasgilde in Middelburg in het boekjaar dat loopt van 25 januari 1647 tot 5 januari 1649. Hij onderbreekt zijn werkzaamheid in Middelburg voor een periode van vier jaar (1658-1662) voor een verblijf in Engeland en betaalt met terugwerkende kracht 'alsoo hij vier jaeren uitlandich is geweest'. In de laatste tien jaar van zijn leven zal hij vrij actief worden in het gilde, onder andere als beleder en deken.<sup>70</sup>

---

<sup>70</sup> Bredius, 'De gildeboeken', pp. 175, 186, 197, 205, 207-208, 251-252, 254.

## Zacharias Blijhooft (1625-1681)

Van de veelzijdige schilder Zacharias Blijhooft bezit het Zeeuws Genootschap een [zelfportret op knoopgrootte](#). Zacharias Blijhooft wordt vrijmeester in het St. Lucasgilde van Middelburg als 'Zacharias Bliof' in het boekjaar 1658-'59,<sup>71</sup> maar er is al een door hem gesigeneerde tekening uit 1654 bekend. Vermoedelijk is hij eerst elders werkzaam. Blijhooft is geen pure portretspecialist, maar actief op verschillende vlakken in de teken- en schilderkunst. Er zijn nu ongeveer tien bewaard gebleven geschilderde portretten bekend en drie prenten naar (nu) onbekende schilderijen.<sup>72</sup> Het vroegst gesigeneerde portret dateert van 1661, het gezin Van de Claver/Parijs schildert Blijhooft in 1680, een jaar voor zijn dood. Zo veelzijdig als Blijhooft is als kunstenaar, zo gevarieerd zijn de portretten. Behalve de zelfportretminiatur zijn er losse mansportretten, meestal gekaderd in een geschilderde ovalen lijst, en kennen we portretten tegen een achtergrond waar natuur een rol krijgt toebedeeld. Het meest prominent is dit zichtbaar bij het familieportret Van de Claver/Parijs, waar het arcadische landschap waarschijnlijk verwijst naar het aan te leggen landgoed. Een jaar eerder schildert Blijhooft een uitzonderlijk huwelijksportret van een nu onbekend paar. Man en vrouw zijn samengebracht binnen één schilderij en het koppel is 'verkeerd' gepositioneerd ten opzichte wat gangbaar is: de man rechts van de vrouw. Normaal zien we man links van de vrouw daar we gespiegeld moeten denken; hij bevindt zich in het echt rechts van haar, Eveneens eigenzinnig is de keuze om de vrouw staand en man zittend af te beelden.<sup>73</sup>



Zacharias Blijhooft, *Onbekend paar* (1679), olieverf op doek, 83 x 114 cm. Vlg. Versailles, Hôtel des Cheveau-Légers, 14-2-1999. Foto: RKD, Den Haag.

<sup>71</sup> Bredius, 'De gildeboeken', p. 192. Zie ook: pp. 194, 200, 204-205, 207-208, 210, 213, 215, 217-219.

<sup>72</sup> Zie ook: Caroline Stroeks, *Zacharias Blijhooft fecit*, 2 dln., Leiden (doctoraalscriptie Universiteit Leiden) 2008; Van der Ploeg, *Portretten*, pp. 30, 36, 61-62, 73, 87-88.

<sup>73</sup> RKD, IB 103603. Zie ook: Stroeks, *Zacharias Blijhooft*, p. 31; Van der Ploeg, *Portretten*, pp. 36.

## Pieter Bobbaert (1734-(in/voor) 1795)



Pieter Bobbaert, *Jacob Moolenburgh (1749-1817)*, olieverf op doek, 80,6 x 64, 8 cm. Stadhuismuseum Zierikzee, inv. nr. 4283. Foto: RKD, Den Haag.

Bij het RKD staat Pieter Bobbaert bekend als decoratieschilder van interieurs. Afbeeldingen in het RKD verwijzen o.a. naar twee in 1783 geschilderde wandschilderingen van een jachtstilleven en een tafereel met gevogelte in een herenhuis in Goes.<sup>74</sup> Daarnaast zijn er drie foto's van portretten uit 1781 en 1788. Biografische gegevens zijn er niet.

Jim van der Meer Mohr heeft in zijn recente studie het e.e.a. bijeengeschraapt.<sup>75</sup> Zijn geboortjaar (Van der Meer Mohr geeft 1735, het blijkt een jaar vroeger) en -plaats zijn te herleiden bij zijn eedaflegging als poorter van Zierikzee. Hij doet dat op 12 februari 1787, is dan 51 jaar oud en is van Hulst. De registratie is nog een stuk informatiever: 'Den 12 February 1787 / Is tot Poorter deser Stad aangenomen Pieter Bobbaert oud 51 Jaaren Geboren te Hulst, zijnde Getrouwd, en hebbende drie Kinderen genaamd Cornelia Maria en Sara. Borge de Bode J.G. Phaff.'<sup>76</sup>

Pieter (Petrus) Bobbaert blijkt op 22 april 1734 in Hulst te zijn geboren (op 23 april 1734 gedoopt), vader is Thomas Boddaert, moeder Cornelia Vermeulen.<sup>77</sup>

Bobbaert is al veel eerder in Zierikzee dan voor de poortereed. Hij treedt op 20 november 1764 als 'Petrus Bobbaert' in het huwelijk met Dingena Muijters: '20.9bris 1764, matrio juncti sunt Dominus

<sup>74</sup> Zie ook: A.J. van Dissel, *Kleine Kade 47, een 18de-eeuws herenhuis te Goes* (ongepubliceerde licentiaatsscriptie), Gent 1976, pp. 243-247.

<sup>75</sup> Van der Meer Mohr, *Zeeuwse portretten*. pp. 75-76. Tenzij anders vermeld is voert de hierboven gepresenteerde informatie terug op deze bron.

<sup>76</sup> Zeeuws archief, 5022-76 Poortersboek Stad Zierikzee 1649-1810 / 5022 Stad en Gemeente Zierikzee 1275-1940, (1248) 1275-1940 (1979), inv. nr. 76.

<sup>77</sup> Zeeuws Archief, 995 Verzameling Doop-, Trouw-, Begraaf- en Lidmatenregisters Zeeland (DTBL), (1527) 1572-1810 (1866), inv. nr. HUL-8A, Rooms-katholiek doopregister Hulst 1726-1767, fol. 16v.

petrus Bobbaert et Dom. la Digna Muijters'...<sup>78</sup> Hij blijkt katholiek, want dit betreft opname in het trouwboek van de Rooms-katholieke parochie. Voorafgaand aan het huwelijk worden huwelijkse voorwaarden opgesteld die op 3 november dat jaar zijn ondertekend door de comparanten Pieter Bobbaert en Dingena Maria Muijters, waarbij is vermeld dat zij minderjarig is. Haar moeder Johanna Catharina Massare en een familielid Pieter Muijters ondertekenen met een aantal anderen als getuige.<sup>79</sup> Het lijkt er sterk op dat het paar zich vrijwel direct in Zierikzee vestigt, dus ruim voor het poorterschap wordt verkregen. Bobbaert komt – onder verschillende naamvarianten (Bobbaert, Bobbaart, Bobbaers) al vanaf 1763 geregeld voor in de archieven in Zierikzee, zoals als getuige bij een testament (4 december 1763), bij een verklaring over organist Jan Pieter Lotens (17 januari 1766), comparant/procureur bij een erfeniskwestie van zijn vrouw (21 mei 1767) en als schuldeiser (2 november 1778).

Elders duikt hij op als vader bij de doop van Cornelia op 6 januari 1783 in Goes. Als moeder wordt genoemd 'Anna Maria Volkaert'. Getuigen zijn Paulus Volkaert en Francisca Volkaert.<sup>80</sup> 1783 valt samen met zijn opdracht in Goes, de naam van Anna Maria Volkaert (1757-1795) is nieuw: vermoedelijk is Bobbaert na het overlijden van zijn eerste vrouw – met wie hij naar het lijkt geen kinderen heeft gekregen – hertrouwd. Anna Maria Volkaert is geboren in Bergen op Zoom (gedoopt 14 maart 1757)<sup>81</sup>. Ze overlijdt daar ook, op 12 april 1795).<sup>82</sup> Ze heet 'Anna Maria Volkaert' en is overleden aan galkoorts en ze was weduwe van 'Pieter Boebart', die dus voor haar is overleden. Het vroegst bekende portret is dat van Jacob Moolenburgh (1749-1817) uit 1781 in de collectie van het Stadhuis museum Zierikzee. Moolenburgh is een boerenzoon en wordt schout (evenals zijn vader), secretaris en burgemeester van Zonnemaire.<sup>83</sup>

---

<sup>78</sup> Zeeuws Archief, 5027-BE3 Zierikzee, trouwregister Rooms-katholieke parochie 1761-1810 / 5027 Retroacta Burgerlijke Stand Schouwen-Duiveland [Doo-, Trouw- en Begraafregisters (DTB)], 1527-1810, inv. nr. Be3.

<sup>79</sup> Zeeuws Archief, 5025 Rechterlijke, Weeskamer en Notariële Archieven Schouwen-Duiveland, 1498-1811, inv. nr. 4222, Akten van notaris Reynout Maan te Zierikzee, 1763-1773.

<sup>80</sup> Zeeuws Archief, 995 Verzameling Doo-, Trouw-, Begraaf- en Lidmatenregisters Zeeland (DTBL), (1527) 1572-1810 (1866), inv. nr. GOE-8, 995-GOE-8 Goes Rooms-katholiek doopboek 1714-1810.

<sup>81</sup> West-Brabants Archief, RK doopboek 1750-1767, archiefnummer boz - 0031, Doo-, trouw- en begraafboeken Bergen op Zoom, inventarisnummer 5.

<sup>82</sup> West-Brabants Archief, Overlijdensregister Krankenbezoeker 1769-1801, archiefnummer boz - 0031, Doo-, trouw- en begraafboeken Bergen op Zoom, inventarisnummer 59, blad 188.

<sup>83</sup> Van der Meer Mohr, Zeeuwse portretten. pp. 75-76. Zie ook: Peter Priester en Betty Blikman, *De Kajak van Zierik en andere verhalen. Voorwerpen uit de collectie van Stadhuis museum Zierikzee*, Voorburg 2015, p. 114.



Pieter Bobbaert, *Jan Christiaan Dann (1745-1790) (1788)*, olieverf op doek, 69,5 x 53 cm. Particuliere collectie. Foto: RKD, Den Haag.



Pieter Bobbaert, *Maria Johanna Steuns (1764-1831)*, olieverf op doek, 69 x 52 cm. Particuliere collectie. Foto: RKD, Den Haag.

Van de twee andere nu bekende portretten, van Jan Christiaan Dann (1745-1790) en Maria Johanna Steuns/Stuins (1764-1831) is haar portret linksboven gesigneerd en 1788 gedateerd. Dann is hospes in het schuttershof in Veere, Stuins is later logementshoudster in Bergen op Zoom, waar ze overlijdt.<sup>84</sup> Het zou goed kunnen dat Bobbaert de portretten in Bergen op Zoom heeft geschilderd, daar hij – in ieder geval zijn weduwe – terecht lijkt te komen. Vergeleken met het portret van Moolenburgh zijn deze pendanten wat stijver en wat schildertoets betreft wat oppervlakkiger geschilderd. De gezichtsuitdrukkingen zijn een beetje atypisch voor formele portretten en dat geldt voor alle drie nu bekende portretten van Bobbaert. Hij geeft zijn geportretteerden via hun monden/mondhoeken meer persoonlijk mee dan gemiddeld het geval is.

<sup>84</sup> Van der Meer Mohr, *Zeeuwse Portretten*, p. 76, en het RKD geven bij de vrouw als achternaam Steuns. Een naam die voorkomt als moeder bij overlijden van haar kinderen. Bij opgave van haar eigen overlijden op 16 mei 1831 is genoteerd 'Maria Johanna Stuins / oud vier en tachtig jaren, logementshoudster, geboren te Stockem, provincie Limburg, wonende alhier'. West-Brabants Archief, BS Overlijden Archief van de gemeente Bergen op Zoom - burgerlijke stand, Bron: boek, Deel: 301, P..., Bergen op Zoom, archief boz - 0029, inventaris-num-mer 301, 16 mei 1831, Overlijdensregister 1831, aktenummer 183.

## Jan Bodezon (..-1719/'22)

Het is dat het Zeeuws Genootschap twee gesigioneerde portretten uit 1706 bezit, anders had Jan Bodezon de kunstgeschiedenis niet zichtbaar gehaald.<sup>85</sup> Bodezon is ook voor 1700 al actief. 'Jan Bodeson' betaalt tussen 15 januari 1687 en 5 januari 1688 zijn entreegeld van het St. Lucasgilde in Middelburg. In de rekeningen van 31 oktober 1709 t/m 27 oktober 1711 wordt een zeldzame uitgave genoemd: 'Aen Jan Bodeson, voor 't schilderen van dHr Overdeken's wapen int privilegie boeck volgens quitantie ... £ 0 – 17 – 0'. Het is onder andere ondertekend door de Over-Deken 'A. Rombauts' (Rombouts). Het wapen is door Abr. Bredius gezien in het Privilegie-Boek (ngesteld in 1665) na wat aantekeningen uit 1775: 'Dan , na eenige witte bladen, het fraai met kleuren geteekende wapen van den overdeken ABR . ROMBOUTS , waaronder de kleinere van JAN BOS , JAN FIERENS , I. HENDRIKS , en JAC. BORM. De teekening is gemerkt : I. BODEZON , 1711.'<sup>86</sup> Ten aanzien van het overlijden van Bodezon is er wat onduidelijkheid. Op 31 juli 1713 wordt 'Jan Bodezon' begraven op het Oostkerkhof, Middelburg.<sup>87</sup> Dat lijkt een vergissing. Bodezon wordt in de jaren hierna nog een aantal keer genoemd in de gildebescheiden. Het jaar 1713 correspondeert wel met de vermelding van 30 augustus 1713 in het gildeboek: 'Dootschult van de Wed<sup>e</sup> van Jan Bodeson 0 – 5 – 0'. Vermoedelijk is niet Jan, maar zijn vrouw begraven. Zelf wordt hij nog genoemd in een post voor het wegblijven bij een begrafenis van een gildebroeder in de rekening van 12 november 1718 tot 13 december 1719: 'Onder de betalers van Lijkboeten zijn: Abr. Busschop, Jan Bodeson, Jacob de Koninck'. Ten slotte is er de vermelding van het overlijden van een Jan Bodezon, opgenomen in de rekening loopt tussen 2 december 1719 en 24 juni 1722, mogelijk ná maart 1722, daar de overledene voor hem in de lijst, Jasper de Villeers, 24 maart 1722 is begraven.<sup>88</sup>

Het portret van [Hendrik Pookx](#) (1649-1739) sluit aan bij de aankleding tegen het einde van de zeventiende eeuw. Zijn echtgenote, [Maria van Waardt](#) (1655-1738) is qua dracht eigenlijk al helemaal achttiende eeuw.<sup>89</sup>



Jan Bodezon, [Hendrik Pookx](#) (1649-1739) en [Maria van Waardt](#) (1655-1738) (1706), olieverf op doek, 60,5 x 51 en 61 x 51 cm. Zeeuws Museum, inv. nrs. G03-071 en G03-072. Foto: Zeeuws Museum.

<sup>85</sup> Zeeuws Museum, inv. nrs. G03-071 en G03-072.

<sup>86</sup> Bredius, 'De gildeboeken', pp. 223, 235, 255.

<sup>87</sup> ZA, Rekenkamer D, inv. nr. 59691, Begraaflijst Middelburg.

<sup>88</sup> Bredius, 'De gildeboeken', pp. 236, 238-39.

<sup>89</sup> Van der Ploeg, *Portretten*, p. 66.

## Pieter Borselaer (ca. 1632-1692)

Pieter Borselaer is rond 1632 geboren, daar hij op 16 november 1654 aangeeft 'out ontrent de 22 jaeren' te zijn.<sup>90</sup> Hij wordt op 29 mei 1692 in Goes begraven.<sup>91</sup> Over zijn achtergrond is niets zeker. De naamcombinatie Pieter Borselaer komt vaker voor, zowel in Middelburg als Goes. Daar hertrouwt schilder Cornelis Willemsz. Eversdijck in 1637 met Petronella van Stapelen, weduwe van Cornelis Borselaer en moeder van Pieter Borselaer die rond 1619 geboren is. Deze stiefzoon van Eversdijck is te oud om de schilder Pieter Borselaer te zijn.

Zeker is dat hij in Antwerpen in de leer gaat bij Thomas Willeboirts Bosschaert (1613/'14-1654) tussen 1650 en 1653 – hij is dan als diens leerling ingeschreven in het St. Lucasgilde. Borselaer heeft dezelfde leermeester als Hendrick Berckman een paar jaar eerder. Pieter Borselaer wordt in het gildeboekjaar 1654-'55 vrijmeester, waarvoor hij 33 gulden en 4 stuivers betaalt.<sup>92</sup> Hoelang hij in Antwerpen blijft, is onduidelijk en tot op heden is aangenomen dat hij in 1664 in Middelburg werkzaam is, daar er prenten van Cornelis Evertsen de Oude (1610-1666) en Johan Evertsen de Jonge (1600-1666) bestaan van Arnold de Jode die zouden zijn gestoken naar niet meer bekende schilderijen van Borselaer. Er is echter geen bewijs dat die prenten naar werken van Borselaer zijn en het ligt meer de hand dat ze naar schilderijen van Hendrick Berckman zijn vervaardigd. Niet alleen is bekend dat Berckman beide Evertsens heeft geschilderd, ook de portretstijl van de prenten sluit aan bij diens werkwijze en de wel bewaard gebleven schilderijen. Hier komt bij dat Pieter Borselaer zich in zijn werkzame leven niet inschrijft in het Middelburgse St. Lucasgilde. Een naamgenoot wordt in 1715/1716 voor het eerst in het gilde genoemd en is daar geregeld actief als beleder en deken tot en met het boekjaar 1728/1731.<sup>93</sup>

Het Rijksmuseum bezit een portret van een vrouw uit 1664 dat door de aankleding suggereert waar hij dan wel werkzaam is: Engeland.<sup>94</sup> Het was al bekend dat hij tussen 1665 en 1679 furor heeft kunnen maken in de periferie van het Engelse hof.<sup>95</sup> De grootste groep portretten die in zijn oeuvre kunnen worden bijgezet, betreft familieleden van de familie Hoby.<sup>96</sup> Borselaer schildert ook andere edellieden tot aan de Engelse koning Karel Stuart II (1630-1685) toe. In Engeland signeert hij als 'Peter Bursler'.

Ondanks zijn vrij karakteristieke stijl – hij maakt zijn cliënten bepaald niet mooier dan ze zijn – is het lastig om portretten uit zijn Zeeuwse periode(s) te herkennen. Dat hij in Middelburg werkzaam is geweest, is op te maken uit een aantal bronnen. In 1922 vermeldt C.H. Collins Baker dat er dan in het Middelburgse raadhuis twee allegorische voorstellingen hangen van zijn hand, die blijkens de stadsrekeningen zijn geleverd in 1684.<sup>97</sup> Deze werken zullen eveneens in 1940 verloren zijn gegaan. Eén van de weinige groepsportretten die het Middelburgse bombardement en daarmee de teloorgang van het stadhuis in 1940 hebben overleefd, is een groepsportret met vijf regenten van het Tuchthuis te Middelburg.<sup>98</sup> Borselaer schildert het in 1683, wanneer hij na jaren Engeland weer voet heeft gezet op eigen bodem. Veel eigenzinniger dan hier zijn regenten in Zeeland niet neergezet. A. Staring, die twijfels uit over de koppeling van bovengenoemde portretprenten van de Evertsens, Berckman aanhaalt maar toch niet uitsluit dat Borselaer de heren in Engeland heeft geschilderd, schrijft vrij overtuigend een portret van Cornelis Evertsen de Jongste (1642-1706) toe aan Pieter

<sup>90</sup> Erik Duverger, *Antwerpse kunstinventarissen uit de zeventiende eeuw*, 13 dln., Brussel 1984-2004, dl. 7, p. 85, nr. 1964.

<sup>91</sup> ZA, DTBL Goes 19, Nederduits Gereformeerde Kerk // Gemeentearchief Goes, Retroacta van de Burgerlijke Stand (van de huidige gemeente Goes) in Zeeland, 1576-1811, inv. nr. 21.

<sup>92</sup> Rombouts en Van Lierus, *De Liggeren*, dl.2, pp. 217, 239-240, 259, 261.

<sup>93</sup> Bredius, 'De gildeboeken', pp. 237,-238, 240-241.

<sup>94</sup> Rijksmuseum Amsterdam, inv. nr. SK-A-2397.

<sup>95</sup> A. Staring, 'Weinig bekende portrettisten II, Pieter Borselaer', in: *Oud Holland* 61(1946), pp. 33-42.

<sup>96</sup> Zo is op te maken uit de fiches van Hofstede de Groot. Zie:

[https://rkd.nl/nl/explore/excerpts?query=&filters%5Bkunstenaar%5D=Borselaer%2C+Pieter&filters\[domein\]\[\]=Hofstede%20de%20Grootfiches](https://rkd.nl/nl/explore/excerpts?query=&filters%5Bkunstenaar%5D=Borselaer%2C+Pieter&filters[domein][]=Hofstede%20de%20Grootfiches)

<sup>97</sup> C.H. Collins Baker, 'Pieter. Borselaer, a forgotten seventeenth-century master', in: *The Connoisseur* 64(1922, no. 2), pp. 5-15.

<sup>98</sup> Van der Ploeg, *Portretten*, pp. 91-92.

Borselaer.<sup>99</sup> Dit werk is in 1940 verloren gegaan, maar een foto is bewaard gebleven. Bovendien is het – toen het zich in de 18<sup>de</sup> eeuw bij een nazaat bevond nagetekend door Aert Schouman en gegraveerd door Jacob Houbraken. Staring heeft overigens de verkeerde Cornelis voor ogen (de Jonge (1628-1679) en dateert het schilderij dan ook in of kort voor 1679. Het schilderij verhoudt zich tot ander bekend, gesigneerd werk van Borselaer en qua losse en onbarmhartige schildersopvatting vooral tot het groepsportret uit 1683. Het zal ook van wat later datum zijn dan het bekendere portret van Nicolaes Maes uit 1680.<sup>100</sup> Het is daarmee te dateren tussen 1685-1692.



Pieter Borselaer, *Cornelis Evertsen de Jongste (1642-1706)* (ca. 1685-1692), olieverf op doek, 112 x 89 cm. Verbrand in 1940. Foto: RKD, Den Haag.

<sup>99</sup> Staring, 'Weinig bekende portrettisten II', pp. 37-42.

<sup>100</sup> Rijksmuseum Amsterdam, inv. nr. SK-A-1662.

## Johan Pieter Bourjé (1774 of 1775-1834)

Hoewel de productie van Johan Pieter Bourjé vrijwel geheel in de 19<sup>de</sup> eeuw ligt, zijn er portretten van vóór 1800.

Bourje woont en werkt zijn hele leven in Middelburg. Hij is niet alleen schilder, maar ook actief als arrondissementsijker.<sup>101</sup> Bij zijn registratie (in 1812, in de Franse tijd) staat bij 'qualifications': 'particulier' (het Zeeuws Archief 'vertaalt dat als 'zonder beroep', maar dat lijkt onjuist. Ook wordt zijn geboortedatum genoemd: 27 augustus 1775.<sup>102</sup> Wanneer hij overlijdt op 12 maart 1834 wordt bijgeschreven dat hij dan 59 is en dat zou zijn geboortjaar op 1774 stellen.<sup>103</sup> Bij een eerdere inventarisatie, in januari 1797, woont J:P: Bourjé, onder één dak met zijn vader 'I: Bourjé, in wijk S, huisnummer 8. Vader is dan 62 jaar oud, zoon is 22.<sup>104</sup>

Bourjé leert zijn latere vrouw op een bijzondere manier kennen. Het is dankzij 'de aanvallige schilderkunst die ik beoefen, en wel met naame, het schilderen van een Pourtrait, het geene de eerste aanleiding gaf, tot myn huwelyk.' De ondertrouw vindt plaats op 22 augustus 1800 en er



Johan Pieter Bourjé, *Johanna Maria van de Kruijsse (1676-1846)* (ca. 1798), olieverf op doek op triplex, 44,5 x 35 cm. Collectie & foto: Zeeuws Museum, Middelburg, inv.nr. M70-001.

<sup>101</sup> Zeeuws Archief, 6.1-RELGOVERNEUR Relatieven serie A Gouverneur in Zeeland, persoonsnamen A-Z B, inv. nr. 343, relatiefnummer 7142 (26 juni 1831, betreft verlenging van de herijk in het 1e district. Johan Pieter Bourjé heeft de nodige publicaties op zijn naam die met dit werk verband houden. Bij de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag zijn negen titels te vinden van hem als (co)auteur.

<sup>102</sup> Zeeuws Archief, 5 Prefectuur van het Departement der Monden van de Schelde (Département des Bouches de l'Escaut), 1810-1814, inv. nr. 58, Middelburg bevolking 1812, Registre civique van het arrondissement Middelburg, 1812 juli-1813 mrt, volgnr. 3312.

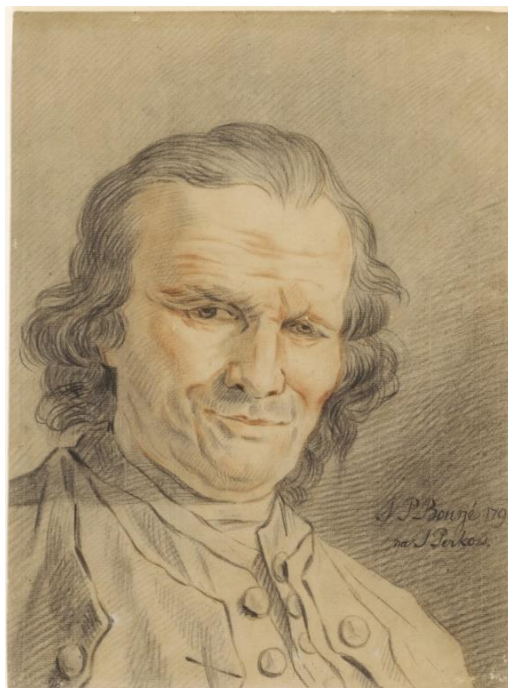
<sup>103</sup> Zeeuws Archief, Middelburg, 25 Burgerlijke Stand Zeeland (1796) 1811-1980, (1796) 1811-1980, Inv. nr. MDB-O-1834, 1.1.078. Gemeente Middelburg, 1811-1980, Registers houdende akten van overlijden, 1811-1980.

<sup>104</sup> Zeeuws Archief, 4 Gewestelijke Besturen van Zeeland, (1795) 1799-1810, 4-MDB-1797 Middelburg inwoners 1797, inv. nr. 256 Archief Gewestelijke Besturen inv.nr 256.

wordt op 6 september getrouwd in De Oostkerk.<sup>105</sup> Op 20 augustus 1800 is trouwgeld betaald voor 'Johan Pieter Bourje J.M.' en Johanna Maria van de Kruisje J.D.' (Bedrag lijkt er in guldens en ponden bij te staan, resp. 10 en 2,10; vergeleken met de meeste paren op dezelfde pagina's is dat 2,5 tot 5 maal zoveel).<sup>106</sup> Ondertrouw vindt plaats op 24 augustus 1800.<sup>107</sup> In zijn 'Aanteekeningen uit mijn Leeven' geeft Bourjé aan dat hij eigenlijk geen hoop heeft, vanwege zijn ongeluk. Bourjé is na een ernstige ziekte, die zijn zusje het leven kost, doof. Albert Meijer publiceert in 1992 een kleine, maar uitgebreide biografie met catalogus, *Frappante gelijkenissen*, met ruim aandacht voor wel en wee en de betekenis van Bourjé voor de schilderkunst, astronomie en als ijkmeester. Veel aandacht is er ook voor zijn opleiding aan de Teeken Academie in Middelburg (1788-1793).<sup>108</sup> Het Zeeuws museum, waar het portret van Maria Johanna van de Kruysse in de collectie is, heeft in 1970 nog meer portretten en ander aan Bourjé gerelateerd werk verkregen, zoals tekeningen uit zijn academietijd. Eén daarvan is een karakterstudie van een mannenhoofd uit 1791. De tekening is gesigneerd 'J.P. Bourjé 1791 / na J. Perkois'. Op de academie krijgt Bourjé les van J. van den Broeken, Jacob Perkois (tekenles). Een niet-gedateerd [zelfportret](#) dateert uit of net na zijn academietijd.



Johan Pieter Bourjé, *Zelfportret* (1785-1795), aquarel, 21 x 17 cm. Collectie & foto: KZGW, Middelburg, inv.nr. G1526.



Johan Pieter Bourjé, *Studiekop* (1791), krijttekening, 34,7 x 26 cm. Collectie & foto: Zeeuws Museum, Middelburg, inv.nr. M70-014.

<sup>105</sup> KZGW Handschriftenverzameling Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, 1400-1999, 6497 Aanteekeningen uit mijn Leeven - Dagboekanteekeningen met familiegegevens en financiële gegevens, 1800-1806. Fol. 3r. Volgens Bourjé vindt de ondertrouw plaats (in 1800) op 22 augustus en wordt op 6 september getrouwd in De Oostkerk.

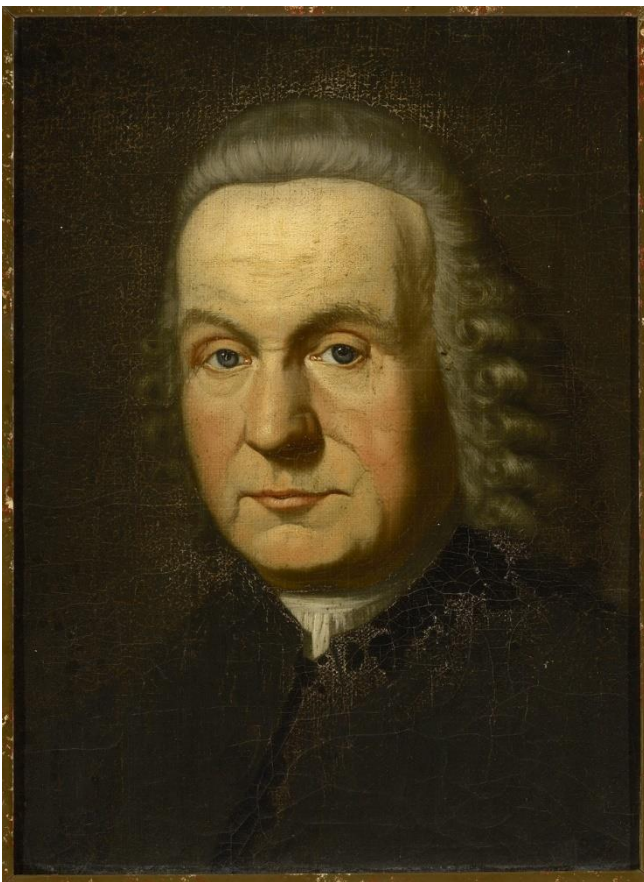
<sup>106</sup> Zeeuws Archief, 511 Rekenkamer van Zeeland, 'Rekenkamer D', (1573) 1597-1805 (1808), 5. Trouwgeld, 1703-1706, 1763-1805, Walcheren, tevens Oppercollecte Zeeland, 1763-1805, Antoni Willem Philipse, 1791-1803, Acquitten, inv. nr. 44701, Acquitten behorende bij de 9e rekening over 1799 okt. 1-1800 sep. 30, fol. 14.

<sup>107</sup> Zeeuws Archief, 164 Verzameling Genealogische Afschriften (GA), 1600-2022, 164-535-540B Naamlijsten der ondertrouwde personen binnen Middelburg en Stads-Ambachten 1792-1810.

<sup>108</sup> Albert, Meijer, *Frappante gelijkenissen. J.P. Bourjé (1774-1834) als beoefenaar van kunst en wetenschap*, Middelburg (Zeeuwse Katernen) 1992.

Na de academietijd krijgt hij schilderles van Pieter Gaal, zoon van Thomas Gaal. Pieter Gaal zal een portret van Bourjé schilderen (collectie Zeeuws Museum, G 1526) dat een kopie lijkt van het hier getoonde zelfportret. Bourjé zal op zijn beurt Jacob Cornelis Gaal (1796-1866) onderrichten. Bourjé zal het niet bij tekenen en schilderen van portretten, landschappen en genreachtige taferelen laten. Hij tekent kaarten na, ontwerpt penningen, schrijft boeken over meetkunde, maakt tekeningen van eclipsen etc.

Naast het portret van zijn latere vrouw verkrijgt het Zeeuws Museum in 1970 nog een heel aantal aan Bourjé gerelateerde werken. Daarbij twee portretten van een 'anonieme schilder'. Notabene een portret van de vader van Maria Johanna van de Kruysse, Jan van de Kruysse (1736-1805) (ontvanger Generaal in het Departement Zeeland te Middelburg) en een portret van hemzelf. Het ligt voor de hand ook deze twee aan Johan Pieter Bourjé toe te schrijven en ze te dateren in de dezelfde periode als het portret van Maria Johanna, dus vlak voor 1800.



Johan Pieter Bourjé, *Jan van de Kruysse (1736-1805)* (ca. 1798), olieverf op doek op paneel, 40 x 30,5 cm. Collectie & foto: Zeeuws Museum, Middelburg, inv. nr. M70-005.



Johan Pieter Bourjé, *Catharina Waterlander (1744/'45-1829)?* (ca. 1798), olieverf op doek op paneel, 41 x 30,5 cm Collectie & foto: Zeeuws Museum, Middelburg, inv. nr. M70-005.

Over de nazaten van Johan Pieter Bourjé en Maria Johanna van de Kruysse is in de archieven niet veel te vinden. Bourjé zelf schrijft uitvoerig over de geboorte van het eerste kind, Catharina Johanna (Cato) op 24 november 1801. Zij is vermoedelijk genoemd naar zijn schoonmoeder, de stiefmoeder van zijn vrouw – Catharina Waterlander, die als weduwe in 1786 trouwt met weduwnaar Jan van de Kruysse – en zijn eigen moeder, die stierf in 1788 'toen ik nog in myne kindsheid was'.<sup>109</sup> 19  
December 1802 volgt een zoon, Jan Cornelis en 9 augustus 1804, een tweede Hermanus. In 1805

<sup>109</sup> Aantekeningen uit mijn Leeven, fols. 4r/v.

overlijden beide vaders en op 18 november 1806 komt Hendrina Petronella ter wereld. Het egodocument stopt in 1806. Vermoedelijk volgt nog een kind dat dan jong en naamloos zal overlijden, 21 september 1808.<sup>110</sup>



Johan Pieter Bourjé, *Isaac Bourje (1734-1805)* (ca. 1798), olieverf op doek op triplex, 40,5 x 30,5 cm. Collectie & foto: Zeeuws Museum, Middelburg, inv.nr. M70-003.



Johan Pieter Bourjé, *Zelfportret* (ca. 1798), olieverf op doek op triplex, 44,7 x 35,3 cm. Collectie & foto: Zeeuws Museum, Middelburg, inv.nr. M70-002.

In het Zeeuws Museum worden nog twee portretten bewaard die tegelijk met de eerder genoemde in de collectie zijn gekomen. Ze zijn toegeschreven aan Johan Pieter Bourjé en zouden zijn ouders voorstellen. Het mansportret is zeer vermoedelijk inderdaad Isaac Bourje (1734-1805), maar het lijkt niet logisch dat het andere portret zijn vrouw, Johanna Rachel Alffels (1734-1788) voorstelt. Immers zij overlijdt al in 1788 en hoe zou Johan Pieter, die dan dertien/veertien is, haar ooit zo natuurlijk hebben kunnen schilderen? Het ligt meer voor de hand dat een portret betreft van de tweede vrouw van Jan van De Kruyse, Catharina Waterlander.

Het voert te ver verder in te gaan op alle verdiensten van Johan Pieter Bourjé, die o.a. lid was van het Zeeuws Genootschap der Wetenschappen tussen 1817-1835. Zie ook:

<https://kzgwonline.nl/persoon/bourje-johan-pieter>

<sup>110</sup> Zeeuws Archief, 164 Verzameling Genealogische Afschriften (GA), 1600-2022, inv. nr. 540a, Naamlijsten der overledenen binnen Middelburg en Stads-Ambachten 1807-1808.

### Cornelis Jonson van Ceulen (1593-1661)

De schilder met de imposantste carrière die Middelburg – weliswaar tweemaal relatief kort – heeft gehuisvest, is de in Londen geboren Cornelis Jonson van Ceulen. Hij is, zoals zijn achternaam doet vermoeden, geen ‘pure’ Engelsman, maar import via zijn ouders.<sup>111</sup> Het lijkt aannemelijk dat hij is opgeleid aan ‘onze’ kant van de Noordzee. Zijn clientèle bestaat in Engeland uit het koninklijk hof en degenen die daar omheen cirkelen. Maar hij heeft ook portretten gemaakt van gegoede burgers die op de een of anders manier verbonden zijn met de Nederlandse kerk van de Austin Friars. Zo schildert hij in 1628 miniatuurportretten van de in Middelburg geboren koopman Dieric (Theodoric) Hoste (ca. 1588-1663) en diens vrouw Jane Demaitres / Van Meteren (1596-1661).<sup>112</sup>



Cornelis Jonson van Ceulen, *Dieric Hoste* (..-1663) en *Jane Demaitres / Van Meteren* (..) (1628), olieverf op koper, beide 10,5 x 8,9 cm. Briner Foundation, Museum Oskar Reinhart, Winterthur, Zwitserland. Foto's: RKD, Den Haag.

Er zijn meer connecties met Zeeland in Londen. Jonson van Ceulen schildert in 1634 de voormalig predikant van de Austin Friars Willem Thielen (1596-1638) en diens vrouw Maria de Fraeye (1605-1682).<sup>113</sup>

Wanneer het politieke tij in Engeland keert, vertrekt Jonson van Ceulen met zijn gezin in 27 oktober 1643 naar de Republiek om zich te vestigen in Middelburg.<sup>114</sup> Hij zal zich vrij snel hebben ingeschreven als vrijmeester in het St. Lucasgilde en krijgt de nodige opdrachten.<sup>115</sup> Op 2 maart 1644 wordt genoteerd bij de Engelse kerk in Middelburg dat Jonson van Ceulen, zijn vrouw en een dienstmeid zijn toegelaten, met een attestatie van de Nederlandse kerk in Londen. Halverwege 1645 verruilt het gezin Middelburg voor Amsterdam. Op zondag 27 augustus wonen ze daar een eerste mis

<sup>111</sup> Voor de meeste hier verstrekte data dank ik prof. dr. Karen Hearn, specialist t.a.v. ‘Cornelius Johnson’, zoals hij in de Engelstalige literatuur wordt genoemd. Haar belangrijkste bijdragen over zijn werk zijn: *Cornelius Johnson*, Londen 2015 / ‘the national and professional identities of Cornelius Johnson’ en de ‘Timeline’ in: *Cornelius Johnson: Painter to King & Country*, Londen (The Weiss Gallery) 2016, pp. 8-15, 98-105.

<sup>112</sup> RKD, IB 119544 en 119545. De miniaturen bevinden zich in de verzameling van de Briner Fondation, Museum Oskar Reinhart, Winterthur, Zwitserland. ‘The “small oil colour pictures” of Cornelius Johnson (1593-1661)’, in: Bernd Pappe e.a., *Portrait Miniatures, Artists, Functions & Collections*, Petersberg 2018, pp. 179-88.

<sup>113</sup> Van der Ploeg, *Portretten*, pp. 46-48.

<sup>114</sup> Hearn, *Cornelius Johnson*, p. 52. Zie ook: Van der Ploeg, *Portretten*, pp. 17, 54-55, 82-83, 90.

<sup>115</sup> Betaling in het boekjaar van 23 december 1642 tot 8 januari 1644. Bredius, ‘De gildeboeken’, p. 171.

bij in de Engelse kerk.<sup>116</sup> Behalve Amsterdammers schildert Jonson van Ceulen in 1647 de Haagse magistraten.<sup>117</sup>

De Engelse kerk in Middelburg noteert hun terugkeer als lid op 30 juni 1649. 10 november dat jaar wordt Jonson van Ceulen verkozen tot ouderling. De terugkeer naar Middelburg houdt waarschijnlijk verband met de opdracht voor het groepsportret van de schutters van de Confrérie van St. Sebastiaan dat hij in 1650 voltooit. Het is het enige bewaard gebleven Middelburgse schuttersstuk. Een centrale plek in het schilderij is toebedeeld aan (meervoudig burgemeester) Appolonius Veth (...-1653) die hij ook in 1644 portretteert, met diens vrouw Cornelia Remoens (...[na] 1671).<sup>118</sup>



Cornelis Jonson van Ceulen, *Lord William Hamilton, tweede hertog van Hamilton (1616-1651) en John Maitland, tweede Earl (later eerste hertog) van Lauderdale (1616-1682) (1649)*, olieverf op doek, 149 x 199 cm. National Trust, Ham House, London Borough of Richmond upon Thames. Foto: Wikimedia.

In 1649 schildert hij tweemaal een dubbelportret van de verbannen Schotten, Lord William Hamilton, tweede Duke van Hamilton (1616-51) en John Maitland, tweede Earl (later eerste hertog) van Lauderdale.<sup>119</sup> Het gezin zal deze keer in Middelburg blijven tot november 1652. Op 7 november 1652 wonen de Jonson van Ceulens in de Heerenstraet in Utrecht, de stad waar hij tot zijn dood zal blijven.

<sup>116</sup> Hearn, *Cornelius Johnson*, pp. 54-55.

<sup>117</sup> RKD, IB 22696. Coll. Kunstmuseum Den Haag, inv. nr. 251, bruikleen aan het Haags Historisch Museum.

<sup>118</sup> Van der Ploeg, *Portretten*, pp. 16-17.

<sup>119</sup> Eén versie is nu in bezit van de National Trust, Ham House, de andere is opgenomen in de verzameling van de huidige hertog van Hamilton in Lennoxlove, East Lothian, Schotland. Zie ook: Rupert Goulding en David A.H.B. Taylor (ed.), *Prized Possessions. Dutch Paintings from National Trust Houses*, Londen 2018, cat. 11, pp. 114-117. Op pagina 117 wordt de betaling aan Jonson van Ceulen gememoreerd: 300 gulden voor drie schilderijen. Zie ook: Q. Buvelot, *National Trust. Hollandse meesters uit Britse landhuizen*, Den Haag/Zwolle 2018, p. 53. De auteurs van deze parallelle publicaties bij de tentoonstellingen in Bath, Den Haag en Petworth gaan ervan uit dat de schilderijen in Den Haag zijn ontstaan, daar de heren in ballingschap zich daar ophielden bij Karel II. Dat ligt niet voor de hand. Een aanwijzing voor poseersessies in Middelburg is het in die stad onderbrengen van zijn (kunst)collectie door William Hamilton en een ontvangstbewijs voor de betaling van 24 oktober 1649 in Middelburg. Zie: Jeremy Wood, 'Buying and selling art in Venice, London and Antwerp: The collection of Bartolomeo della Nave and the dealings of James, third Marquis of Hamilton, Anthony van Dyck, and Jan and Jacob van Veerle, c. 1637-50', in: *The Walpole Society* 80(2018), pp. 38-39, 189.

### Cornelis Jonson van Ceulen II (1634-1715)

De zoon van de beroemde schilderende vader volgt hem in diens voetsporen. Hij is als kleine jongen opgenomen in het gezinsportret door Adriaan Hanneman uit ca. 1637/'38.<sup>120</sup> Hij maakt als jong gezinslid in 1643 de overtocht mee van Engeland naar de Nederlanden en woont kort in Middelburg. Hoewel hij zich als volwassene / volleerd vrijmeester nooit heeft gevestigd in Zeeland, krijgt hij – evenals zijn vader – geregeld opdrachten van de Zeeuwse elite. De vroegste volledig eigenhandige portretten die hij heeft mogen signeren, zullen zijn ontstaan in Utrecht, waar het gezin sinds 1652 woont. Wanneer zijn vader in 1661 overlijdt, blijft junior bij zijn moeder wonen. In 1675 vertrekt hij naar Londen om in 1678 terug te keren naar Utrecht, waar hij in 1715 zal overlijden.



Cornelis Jonson van Ceulen II, *Johan Boudaen Courten (1635-1716)* (1668), olieverf op doek, 116 x 94 cm. Rijksmuseum Amsterdam, inv. nr. SK-A-921. Foto: Rijksmuseum.

Jonson van Ceulen II gaat in de leer bij zijn vader en signeert aanvankelijk 'Janson van Ceulen' of met een monogram. Na zijn vaders dood voegt hij het woord 'filius' (zoon) toe, zoals bij de huwelijksportretten uit 1665 van Gualtherus Boudaen Courten (1637-1684) en diens vrouw Maria Coijmans (1645-1708).<sup>121</sup> Boudaen Courten is geboren in Middelburg, wordt in 1662 predikant in St. Laurens op Walcheren, wordt beroepen in 1667 in Veere en in 1670 in Amsterdam. Boudaen Courten is Zeeuw op het moment van schilderen, maar de portretten zullen in Utrecht zijn geschilderd. Jonson van Ceulen II benadert zijn vaders werk, maar het mist de verfijning. Gualtherus' oudere broer Johan Boudaen Courten (1635-1716) laat zich eveneens door Cornelis Jonson van Ceulen II portretteren, in 1668, het jaar dat hun vader Pieter overlijdt.<sup>122</sup>

<sup>120</sup> Rijksmuseum Twenthe, inv. nr. 0127. Hearn, *Cornelius Johnson*, pp. 40-41. Karen Hearn, 'Curiously painted, drawn, & understood': Adriaan Hanneman's Portrait of Cornelius Johnson and his Wife and Son, in: Charles Dumas, Rudi Ekkart & Carla van de Puttelaar (red.), *Connoisseurship. Essays in Honour of Fred G. Meijer*, Leiden, 2020, pp. 163-170.

<sup>121</sup> Joods Historisch Museum, Amsterdam, inv. nrs. 1316/1317.

<sup>122</sup> In 1619 schildert Salomon Mesdach de portretten van Pieter Boudaen (1594-1668) en Catharina Fourmenoi (1598-1665). Zie Van der Ploeg, *Portretten*, pp. 42-44.

## Hermanus Coets (1663-(na)1713)

Schilder Hermanus Coets is tot op heden niet beschouwd voor dit lexicon, daar hij niet geassocieerd was met portretschilderkunst. Bij zijn aanmelding in het Middelburgse St. Lucasgilde in het boekjaar dat loopt van 6 maart 1693 tot 4 januari 1694 is een heel epistel opgenomen ten aanzien van zijn wijze van betaling: 'Hier sou nog in den onfang gebraght werden £ 2:6:8 voor vrijgelt van Hermanis Koes [Koets] als fijnschilder, maar deselve heeft geschildert een stuck schilderij meer waardig als 't vrijgelt rendeert, en is daarvoor voor een confrater aangenomen. Deken en beleeders hebben haar verplicht gevonden om niet minder te sijn dan andere gildens met beleeftheit te versoecken dat de Heer Overdeken tot Rekompens voor sijn Edelens trouwe hulpe dit stuck geliefde te aanvaarden welck versouck sijn Ed. na veel protestatien heeft toegestaan en heeft hetselve verwaardicht te plaassen 't sijnen huysse boven 't schoumantel in de voorsalet. Dit hier ter memory'. Bredius voegt als noot toe: 'Portretschilder: zie over hem Immerzeel, blz. 143.<sup>123</sup>

Coets schijnt in de leer geweest, tot diens dood in 1681, bij alleskunner, maar hoofdzakelijk portrettist, Zacharias Blijhooft. Dat is niet terug te vinden in de bescheiden van het Middelburgse St. Lucasgilde. De enige keer dat Coets daar nog wordt genoemd, is indirect: wanneer in de rekening van 17 juni 1706 tot 22 maart 1708 de doodschuld van zijn echtgenote wordt voldaan: 'Dootschult van [...] Monsieur Koets' vrouw ... 0 – 5 – 0'.<sup>124</sup> De leertijd bij Blijhooft wordt besproken door Pieter de la Ruë, die aangeeft de informatie van zijn stukje over 'Hermanus Coets' te hebben gekregen van een nabestaande: 'Dit Artykel bestaat meestendeels, uit een berigt my door eenen van zyne naastbestaanden medegedeeld'. De la Ruë geeft niet alleen Coets' eerste leermeester prijs, ook het vervolg: 'In zyne jonge jaren heeft hy de teekenkunst en de eerste gronden van het schilderen geleerd by Z. Blyhooft, in dien tyd geen' onvermaard' kunstschilder, woonagtig op Hoogerzaal, eene buitenplaats digtby Middelburg, na de dood van welken meester hy naar Nimmegen vertrok, daar hy omtrent twee jaaren zig in het portraiteeren oeffende onder eenen Engelsman, Thuardt genaamd: dog deeze weder naar Engeland vertrokken zynde, zette Coets te Middelburg een winkel van Engelsche en Fransche waaren op, nadat hy alvoorens die neering eenige maanden in 's Graavenhaage geleerd had. Thans trouwde hy, en hield dien winkel omtrent tien of elf jaaren aan, gedurende welken tyd hy nu en dan wel iets, dog van weinig aanbelang, schilderde: dog die neering weder hebbende laten vaaren, stelde hy zig uit enkele zugt (want dat soort van schilderij had hy nooit te vooren by iemand geleerd) tot het tekenen en schilderen van schepen en zeegezigten, met dat gevolg dat hy al vry uitvoerige stukken, voor sommige voorname kooplieden van dien tyd, hier ter stede, opgemaakt heeft, welker meeste nog heden in weezen en in agtinge zyn, Daarenboven kon hy niet alleen uit blokken, maar, zelfs naar eene juiste voetmaat en proportie, uit inhouten en aaneengevoegde plankjes, fregatscheepjes (van welk soort ik 'er één, dat wel bezienswaardig is, bezitte) jagtjes en diergelyke vaartuigjes, met alle hunne toetaakelinghe cierlyk saamenstellen.'<sup>125</sup> In deze paar alinea's gaat een wereld open. Hermanus Coets, naar opgave van De la Ruë, geboren op 27 september 1663 als kind van Coenraad Coets (...-1679) en Anna Simons, verruilt rond zijn achttiende in 1681 na de dood van Blijhooft Middelburg voor Nijmegen, om de in leer te gaan bij de Engelse portretschilder Herbert Tuer (...-1685). Dit lijkt een vrij verrassende stap. Die blijkt te verklaren doordat er familie van Coets in Nijmegen heeft gewoond. Daarvoor is een andere bron. In hun *Geschiedenis der vaderlandsche schilderkunst* verhalen Roeland van den Eijnden en Adriaan van der Willigen over Coets, gebruikmakend van de informatie van De la Ruë naar wie zij verwijzen. Zij voegen het volgende toe: 'Wij hebben geen andere werken van Coets gezien, dan eenige Portretten bij het geslacht van zijnen naam, te Nijmegen, dat daar reeds in 1605, door eenen Predikant Coetsius, bekend was; doch het is te lang geleden, om ons die Portretten genoegzaam voor den geest te kunnen brengen, ten einde daarnaar de kunstverdiensten van deze Schilder te beoordelen.'<sup>126</sup>

<sup>123</sup> Bredius, 'De gildeboeken', p. 225.

<sup>124</sup> Bredius, 'De gildeboeken', p. 234.

<sup>125</sup> De la Ruë, *Geletterd Zeeland*, p. 481.

<sup>126</sup> Roeland van Eijnden en Adriaan van der Willigen, *Geschiedenis der vaderlandsche schilderkunst, sedert de helft der XVIII eeuw*, 4 dln., 1816-1840, dl. I, pp. 281-282.

Bij elkaar genomen, kan gesteld worden dat Coets is opgeleid als (portret)schilder, zeker in Nijmegen heeft geportretteerd, na zijn leertijd daar kort in Den Haag verblijft en dan in 1683 Middelburg een winkel opent en er een beetje bij blijft schilderen. Dat hij ook Middelburgse familieleden/kennissen portretteert, ligt voor de hand. Ook treedt hij kort na zijn terugkeer in Middelburg aldaar in het huwelijk met Anna Brackman. Hier zijn geen gegevens over te vinden, noch over eventuele kinderen. Wel wordt op 12 januari 1708 een 'Anna Brackman' (adres Korte Noordstraat) in Middelburg op het kerkhof begraven.<sup>127</sup> Dan zal ze overleden zijn kort voor het vertrek van Coets naar Amsterdam (zie hierna).

Na tien jaar maakt Hermanus Coets weer serieus werk van zijn schilderscarrière, schrijft zich in het St. Lucasgilde in en schildert in een genre dat hij zich kennelijk geheel uit zichzelf eigen maakt: de marine. Wat hem daarbij zal helpen, is dat hij zeer vaardig blijkt in het maken van maquettes/modellen, die hij goed kan gebruiken bij zijn schilderijen en vermoedelijk ook verkoopt. Niet alleen verdient hij in dit lexicon een plaats, hij had ook opgenomen moeten worden in het overzichtje van Zeeuwse marineschilders in de monografie over Arnoldus van Anthonissen.<sup>128</sup> Laurens Jan Bol heeft hem eerder ook over het hoofd gezien voor zijn standaardwerk over de Hollandse marineschilderkunst.<sup>129</sup>

Portretten van zijn hand zijn op dit moment niet bekend, wel enkele marines.

Coets blijkt nog veelzijdiger dan al duidelijk was. Hij wordt genoemd als kopiist en hij heeft ook 'liefhebbery gehad in plat en -plaatsnyden, waarvan nog eenige weinige overblijfsels, en daar onder sommige Steekprinten, voorhanden zijn'. In een noot vermeldt De la Ruë: 'Zoodanige zyn de Platen, door hem gemaakt voor het onuitgegeven Werk van J. Dankaerts [...]'.<sup>130</sup> Dit betreft ontwerptekeningen en (zestien) kopergravures voor het niet-gepubliceerde *Triumphe des H. Hebreuschen Bybels*.

Rond 1709 (De la Ruë: 'omstreeks 1710') vertrekt hij naar Amsterdam. Hij maakt daar een schildering voor de St. Pieter en St. Pauluskerk in de Barndesteeg.<sup>131</sup> In 1711 tekent hij voor het frontispiece van Abraham Alewyns *Verneerderde Zede en Harpsgezangen*. Naar opgave van De la Ruë wordt hij in 1713 in Amsterdam nog gezien door kennissen, waarna ieder spoor ontbreekt.

Van de weinige werken die nu bekend zijn, lijkt het dat Coets 'RC' monogrammeerde of 'R Coetsz' signeerde. Een marine van 1710, geveild bij Sotheby's Londen op 27 juli 1955, lot. nr. 63, zou 'RK' in ligatuur zijn gemonogrammeerd.

---

<sup>127</sup> ZA, 511, Rekenkamer van Zeeland, 'Rekenkamer D', (1573) 1597-1805, inv. nr. 59641.

<sup>128</sup> Van der Ploeg, *Arnoldus van Anthonissen*, pp. 48-55.

<sup>129</sup> Laurens J. Bol, *Die Holländische Marinemalerei des 17. Jahrhunderts*, Braunschweig 1973.

<sup>130</sup> De la Ruë, *Geletterd Zeeland*, p. 482.

<sup>131</sup> De schildering is nu opgenomen in het hoofdaltaar van de huidige HH Petrus en Pauluskerk in de Ruysdaelstraat, Amsterdam van de oud-katholieke parochie. Zie: [Overzicht 1-scaled.jpg \(2560x1920\) \(oudkatholiek.nl\)](#) Mogelijk was Coets katholiek, waardoor hij de opdracht in Amsterdam verkreeg.

## Maerten van Couwenburch (werkzaam (voor) 1636-(na) 1660)



Willem Hondius naar Maerten van Couwenburch, *Adam Kazanowski (1599-1649) (1648)*, kopergravure. Cambridge, Fitzwilliam Museum, inv. nr. P.7411-R. Foto: Fitzwilliam Museum.

Van Couwenburch is in Haarlem actief, zeker tussen 1636 en 1642. In 1636 wordt daar een *Adonis* aangeboden bij een verloting en in 1642 wordt in het St. Lucasgilde gewag gemaakt dat hij van zins is een reis te ondernemen naar de Straat van Magelhaen. Hij verzoekt uitstel van betaling van gildebijdragen. Een maand later weigert hij te betalen, waarbij hij aangeeft onder een andere meester te werken.<sup>132</sup> In 1648 gaat hij – samen met graveur Willem Hondius naar Gdansk om daar het portret te schilderen van de Poolse vorst Adam Kazanowski (1599-1649), waarnaar Hondius twee licht afwijkende prenten zal steken.<sup>133</sup>

Van Couwenburch is opgenomen in de jaarrekening van het Middelburgse St. Lucasgilde die loopt van 18 oktober 1658 tot 29 oktober 1659: 'Ontfangen van Maerten van Couwenburch, fijnschilder, voor sijn inkomgelt ... 2 – 6 – 8'. Zijn entree in het Middelburgse Lucasgilde is vrijwel ook meteen het laatste wat er over hem bekend is. In dezelfde jaarrekening is nog een wat raadselachtige post opgenomen: 'Betaelt aan de statsboden over diverse wetten tegen Meerten van Couwenburch en Van Kessel en anders. 0 – 14 – 9'. Mogelijk is hij illegaal actief voordat hij intreedt.<sup>134</sup>

De naam (van) Couwenburch is in diverse spellingsvarianten geen ongebruikelijke in Zeeland. Vooral in Zierikzee en Middelburg komt de naam vaker voor. Op 23 september 1660 trouwt in Zierikzee een 'Martin van Couwenburg' met Petronella Boynaart.<sup>135</sup> Of dat 'onze' schilder Maerten is, valt te bezien. Hij wordt genoemd 'natif de Zzee', dus geboren in Zierikzee. Dan zou hij voor zijn opleiding naar het westen (Haarlem) zijn verhuisd om na de Poolse omzwerving terug te keren naar Zeeland. De trouwdatum zit wel vrij dicht op zijn entree in het Middelburgse Lucasgilde.

<sup>132</sup> RKD Den Haag, Excerpts nr. 669258.

<sup>133</sup> F.W.H. Hollstein et al., *Dutch & Flemish etchings, engravings and woodcuts ca. 1450-1700*, 72 dln. Amsterdam 1953, dl. 9 (*Heer-Kuyf*), pp. 100-109; I. Fabiani-Madeyska, 'Willem Hondius en zijn Poolse oeuvre – 1636-1652 (vertaling mr F.W. Hondius)' in: *Fundatio Hondius*: 14(1965), pp. 5-38, i.h.b. p. 14.

<sup>134</sup> Bredius, 'De gildebouken', pp. 192, 194.

<sup>135</sup> ZA, Zierikzee, 5027 Retroacta Burgerlijke Stand Schouwen-Duiveland [Doo-, Trouw- en Begraafregisters (DTB)], 1527-1810, inv. nr. Bb2, Trouwboek der Waalsche Gemeente 1630-1760, niet gepagineerd (23-9-1660).

### Dirck Christiaensz. van Delen (1604/'05-1671)

Architectuurschilder Dirck van Delen ontbreekt ten onrechte in het lexicon in *Portretten door Zeeuwse meesters uit de Gouden Eeuw*. Hij is wel opgenomen in het boek zelf met een nogal eigenzinnig familieportret, waarbij de familie ondergeschikt is aan de architectuur, zijn specialisme. Een familiegroep is op bezoek bij het praalgraf van Willem van Oranje in de Nieuwe Kerk in Delft. Zowel het gezin als het graf zelf zijn op te vatten als portretten, waarbij zij aangetekend dat het gezin mogelijk door een andere schilder is toegevoegd.<sup>136</sup>



Dirck van Delen, *Een familiegroep bij het praalgraf van prins Willem I in de Nieuwe Kerk te Delft* (1645), olieverf op paneel, 74 x 110 cm. Collectie & foto: Rijksmuseum Amsterdam, inv. nr. SK-A-2352.

Van Delen maakt naam met architectuurschilderijen. Deze zijn vaak gestoffeerd met (veel) figuurtjes, waarvan niet helemaal duidelijk is in hoeverre deze van eigen hand zijn of geschilderd door collega's als Dirck Hals (1591-1656) bij wie Van Delen enige tijd in het atelier werkt, en Anthony Palamedesz. (1602-1673). Dat laatste wordt sterk betwijfeld door Bernard Vermet, die een monografie over Van Delen voorbereidt.<sup>137</sup> Vermet vermoedt dat Van Delen bij zijn latere werken wel Antwerpse schilders heeft ingezet voor zijn figuren. De meeste figuurtjes in de schilderijen van Van Delen hebben weinig of geen specifieke gezichtskenmerken, maar er zijn uitzonderingen. Voorbeelden zijn te vinden in de vijfdelige kamerbeschildering (in zeven stukken) in het Rijksmuseum.<sup>138</sup> De beschildering bevat naast twee geschilderde buitentrappen (ieder twee delen) met anonieme/verzonnen figuren ook een interieur en twee galerijen. In die drie delen is een stoet hoge edelen te herkennen onder wie prins

<sup>136</sup> Van der Ploeg, *Portretten*, pp. 88-89. Over de eigenhandigheid van de figuren in Van Delens schilderijen is het laatste woord voorlopig niet gezegd.

<sup>137</sup> B.M. Vermet, 'Tableaux de Dirck van Delen (v. 1604/1605-1671) dans les musées français', in: *Revue du Louvre* 43(1995, nr. 3), pp. 30-44 en te verschijnen: Bernard Vermet, *Dirck van Delen. Een Zeeuwse meester uit de Gouden Eeuw*, Zwolle 2024. NB Bernard Vermet heeft veel van zijn onderzoeksmateriaal gedeeld, waarvoor dank.

<sup>138</sup> Inv. nrs. SK-A-3936 t/m SK-A-3942. A. Staring, 'Een raadselachtige Kamerbeschildering', in: *Bulletin van het Rijksmuseum*, 13(1965, nr. 1), pp. 3-13.

Maurits, Frederik V (keurvorst van de Palts) en Floris II van Pallandt (graaf van Culemborg). De portretten zullen naar bestaande voorbeelden zijn geschilderd (Maurits is bijvoorbeeld al enige tijd overleden), maar komen overtuigend over, zeker wanneer vergeleken met de andere aanwezigen zonder portretmatige trekken.

Recent is een intiem doodsportret op de markt gekomen dat een jeugdwerk van Van Delen moet zijn.<sup>139</sup> Het is niet gesigneerd, maar aan Dirck van Delen toe te schrijven, alleen al vanwege de voorgestelde persoon. Het betreft het doodsportret van zijn zoon Pieter (1626-1626).<sup>140</sup>



Dirck van Delen, *Doodsportret Pieter van Delen (1626-'26)*, olieverf op paneel, 29 x 36,5 cm. Huidige verblijfplaats onbekend. Foto: [www.tajan.com](http://www.tajan.com).

Dirck van Delen trouwt in 1625 met Maijken (Maria) van der Gracht (1587/'88-1650) (zie hierna). Op 12 augustus 1626 wordt Pieter van Delen gedoopt in Arnemuiden. Vader is 'Dirrick van Delen', de naam van de moeder is niet ingevuld, getuigen zijn Anthoni de Hubert, Jacob Verhaegen en Susanna en Mayken van der Gracht (familieleden van Pieters moeder).<sup>141</sup> Op het schilderij is rechtsboven een briefje geschilderd met de volgende tekst: 'PIETER VAN DELEN IS / OVERLEDEN A.D. 6 SEPT / 1626 OVDT WAS ER / 3. DAGEN'. De laatste regel wijkt qua handschrift wat af, er is later in gerommeld. Uitgaande van de doopdatum van 12 augustus, zal Pieter een aantal dagen eerder zijn geboren zijn

<sup>139</sup> Liveveiling Tajan, Parijs, 22 juni 2022, lot 35: [Lot - ÉCOLE DE LEYDE, 1626 Portrait de Pieter van Delen à l'âge de 3 ans Panneau de chêne, une planche non parqueté Sans cadre Le...](https://www.tajan.com/lot/1626-Portrait-de-Pieter-van-Delen-a-l-age-de-3-ans-Panneau-de-chene-une-planche-non-parquetee-Sans-cadre-Le...) ([tajan.com](http://www.tajan.com))

<sup>140</sup> Zie ook: Leen Schouls, 'Dirck van Delen een Hollandse meester uit Arnemuiden en zijn verdriet', in: *Arneklanken*, 25(2020, nr.4), pp. 44-46.

<sup>141</sup> ZA, 995, Verzameling Doop-, Trouw-, Begraaf- en Lidmatenregisters Zeeland (DTBL), inv. nr. ARN-1, Doopregister Nederduits Gereformeerde gemeente Arnemuiden 1593-1627.

en is hij vermoedelijk rond de dertig (en dus niet 3) dagen oud geworden. Het schilderij is niet gesigneerd, hetgeen ook onlogisch zou zijn, uitgaande van een vader die zijn overleden kind schildert. Ondanks dat Dirck van Delen nog behoorlijk aan het begin van zijn carrière staat (hij is dan ca. 21) zijn er meerdere redenen om aan te nemen dat hij zelf zijn zoon heeft geschilderd, al is hij geen portrettist. Zo'n 'klus' uitbesteden aan een bevriende schilder die wel vaker portretten schildert, zou hebben gekund, maar vermoedelijk alleen als hij het zelf echt niet zou hebben beheerst. Zijn collega's (in Middelburg) van wie we het schilderhandschrift kennen, zoals Salomon Mesdach, Justinus Arondeaulx, Jasper Beckx en Allaert van Loeninga komen niet in aanmerking. Er is nog een reden om het aan Dirck van Delen zelf toe te schrijven. In de Stadhuiscollectie Arnemuiden is een schilderij opgenomen uit 1656 van zijn hand, *Gerechtigheit Verhooght een Volck, Maar de Sonde is een Schantvlecke der Natien*.<sup>142</sup> Op de sokkel onder het beeld van Vrouwe Justitia heeft Van Delen 'op papier' een gezicht op Arnemuiden geschilderd. Het papier is met twee dotten was op de sokkel bevestigd, precies zoals met het briefje in het doodsportret van zijn zoon Pieter.

Dirck van Delen, *Memoriebord* (1669/'71), olieverf op paneel, 105 x 60 cm. Gemeente Middelburg, Stadhuiscollectie Arnemuiden, inv. nr. 13. Foto: Aart van Belzen.

Dirck van Delen zelf wordt in 1604/'05 geboren in Heusden. Hij geeft in een akte uit 1660 aan 55 jaar oud te zijn. Het is ook terug te rekenen vanuit de memorietafel die hij schildert voor zijn drie overleden vrouwen en waar zijn naam na zijn eigen overlijden in 1671 is toegevoegd en hij dan 66 jaar oud is.<sup>143</sup> Doopgegevens in Heusden zijn niet teruggevonden. Hij is kind van Christiaen/Corstiaen Dircksz. en Neeltje Jansdr., die in 1604 trouwen. Zij is van Heusden, Christiaen is jonggesel uit Den Haag. Het paar krijgt later in Breda nog twee zoons, Adriaen en Heijndrick. De familienaam 'Van Delen' lijkt pas bij Dirck te worden geïntroduceerd. Zijn ouders zijn gebruiken hun patroniemen. Ook broers Adriaen en Heijndrick nemen de achternaam Van Delen aan.

Dirck Christiaensz. van Delen gaat als 'Dirck Christiaenssen', jongeman van Heusden, wonende in Middelburg op 23 augustus 1625 in Arnemuiden in ondertrouw met Maijken van der Gracht, jongedochter van Arnemuiden. Getuigen zijn van de kant van de bruidegom zijn moeder Neeltken Jans en (schilder) Jacob Wijnant. Namens de bruid getuigen haar moeder Maijken van der Gracht en



<sup>142</sup> Olieverf op doek, 161 x 154 cm. Collectie Gemeente Middelburg, Stadhuiscollectie Arnemuiden, inv. nr. 1. Zie: <https://proxy.archieven.nl/0/F5D22A06E4194BD8A3F3D77F3CA04DD8>

<sup>143</sup> De meeste biografische gegevens: met dank aan Bernard Vermet, die in 1983 zijn doctoraalscriptie aan Dirck van Delen heeft gewijd en in het hiervoor (noot 91) genoemde boek. Een veel uitgebreider overzicht van de familiebanden is daar terug te vinden.

neef (cousijn) Albert van der Gracht. Het paar trouwt op 21 september 1625 in Gapinge.<sup>144</sup> Via zijn huwelijk belandt Van Delen in de elite van Middelburg/Arnhem. De familie Van der Gracht heeft veel aanzien en is gelieerd aan andere geslachten uit het hoogste echelon.

Zoals boven vermeld, krijgen Dirck en Maijken begin augustus zoon Pieter, die jong overlijdt. NB Maijken van der Gracht is aanzienlijk ouder dan Dirck. Ze is geboren in 1587 of '88, zo blijkt uit de genoemde memorietafel. De teksten op het bord lezen als volgt: 'DIRCK VAN DELEN heeft dit opgerecht ter gedachtenis sijner weerde ende lieve huysvrouwen. MARIA VANDER GRACHT. Oudt synde 62 Jaren overleden den 30 Augustus 1650. Ende CATHARINA DE HANE, overleden den 4 December 1652 oudt synde 34 Jaren. Midtsgaders IOHANNA VAN BAELEN, oudt 68 Jaren Overleedt den 16 December 1668. DIRCK VAN DELEN. OVERLEDEN DEN 16. Meÿ 1671. OYDT SYNDE . 66, JAREN.' Geheel onderaan is nog een motto voor de beschouwer geschilderd op een 'marmeren' graf: 'Gedenckt te Sterven.'

Of Dirck van Delen en Maria/Maijken van der Gracht na Pieter nog kinderen hebben gekregen, is niet bekend. De doopgegevens van Arnhem tusschen 1627 en 1660 zijn niet bewaard gebleven. Als er al meerdere kinderen zijn geweest, dan hebben ze niet lang geleefd. Dat Dirck van Delen en Maijken van der Gracht in december 1643 geen kinderen hebben te voeden, blijkt uit een brief van orgelbouwer Joris Fesser, die reageert op aantijgingen dat hij zijn werk niet goed heeft gedaan, het werk waar Van Deelen toezicht op houdt (nb Fesser heeft acht monden te voeden): 'Gij meint dat ick van u.l. werk so met min 8en leven kan gelijk gij met u twee monden, al sonder huur [...]'.<sup>145</sup> Na de dood van zijn vrouw op 30 augustus 1650 hertrouwt 'Dirick van Delen in Arnhem, burgemeester' in 1651 als weduwnaar van Maria van der Gracht en wonende te Arnhem met Catharina de Haen (1618/'19-'52), jongedochter van Gent en wonende in Middelburg. Zij is juist een stuk jonger dan Van Delen, zo blijkt uit het rouwbord. Wanneer zij relatief kort na het huwelijk overlijdt (4 december 1652) blijft Dirck van Delen aantal jaren alleen (ongetrouwd). In 1658 gaat hij tweemaal in ondertrouw. Eerst op 8 december in Dordrecht, de stad waar zijn nieuwe bruid, 'Joanna van Balen' (1599/1600-'68) vandaan komt en een dag later in Arnhem. Het huwelijk wordt in Arnhem op 26 december voltrokken. Het echtpaar blijft tien jaar bij elkaar, tot de dood van Johanna op 16 december 1668.

Op 28 september 1625 doet 'Dieric van Deelen' belijdenis te Arnhem en (pas) op 31 maart 1628 wordt hij daar ingeschreven als poorter. Al in april wordt hij in Arnhem gekozen tot burgemeester (en Commissaris van het Landrecht), een functie die hij naast die van raad en lid van het college zal vervullen tot aan zijn dood. Daar blijft het bestuurlijk niet bij. In 1630 wordt hij gekozen als deken van het schippersgilde en (o.a.) in 1631 en 1632 is hij diaken. Zijn broer Adriaen, een schrijnwerker, die later de nodige opdrachten krijgt van de stad Arnhem, trouwt in 1634 met Janneke van der Gracht (een zuster van Maijken) eveneens in Arnhem, waar ze beiden wonen. Een jaar later is broer Heijndrick, zilversmid, aan de beurt. Hij woont in Vlissingen en trouwt in Arnhem met Catelijna Spierinx.

Het leven van Dirck van Delen is voor een deel aardig te herleiden uit de vele notariële akten en andere stukken, waarin hij figureert, maar vaker de hoofdrol speelt. Hij wordt vrijwel om het jaar gekozen tot burgemeester van Arnhem en daarnaast is hij onder andere licentmeester en bij de kerk boekhouder van de Armen. Meer dan geregeld is hij getuige bij dopen en huwelijken en wordt hij aangesteld als voogd. Wie zijn kop boven het maaiveld uitsteekt, ontmoet wel mensen die het niet eens zijn. Van Delen belandt dan ook in diverse kwesties, waarvan sommige via het gerecht worden uitgevochten.

Dirck van Delen zal – alleen al vanwege zijn bestuurlijke carrière ook als schilder vooral in Arnhem actief zijn geweest. Dat weerhoudt hem er niet van in het nabijgelegen Middelburg lid te worden van het gilde. In welk jaar is niet te achterhalen door het ontbreken van bescheiden over een aantal decennia tot 1642. De eerste keer dat hij wordt genoemd, is in het boekjaar dat loopt van 5 januari 1649 tot 31 november 1650. Daar is een post opgenomen 'Ontfangen van Dirck van Delen, fijschilder, voor elf jaren jaerpenningen van het jaer 1639 tot het jaer 1650 ... £ 0 – 11 – 0'. Een

---

<sup>144</sup> ZA, 995, Verzameling Doop-, Trouw-, Begraaf- en Lidmatenregisters Zeeland (DTBL), inv. nr. ARN-5, Trouwregisters Nederduits Gereformeerde gemeente Arnhem 1607-1651 (of ARN-6, Trouwregisters Nederduits Gereformeerde gemeente Arnhem 1625-1731).

<sup>145</sup> Citaat en voorgaande gegevens via Bernard Vermet.

aantal jaren daarna zal hij jaarlijks zijn bijdrage voldoen, maar in het boekjaar 18 oktober 1657 tot 18 oktober 1658 voldoet hij twee jaar in een keer: 'Ontfangen van Dirck van Deelen over 2 jaren. £ 0 – 14 – 0'. En tussen 18 oktober 1661 en 25 oktober 1662 wordt 'Ontfangen van dhr. Dirck van Delen, over drye jaeren ... £ 0 – 6 – 0'. Dat gebeurt nog eens tussen 18 oktober 1664 en 27 januari: 'Ontfangen van Dirck van Delen van drye jaren jaerpenningen, als 't jaer 1663, 64 en 65 ... £ 0 – 6 – 0'. De laatste keer dat hij wordt genoemd, is met betrekking tot het voldoen van zijn doodschuld in het boekjaar 19 december 1670 tot 25 november 1671: '10 Augustus. Mijnheer van Deelee, fijnschilder ... £ 0 – 5 – 0'.<sup>146</sup> Opvallend is dat hij nooit wordt gerekend tot de absenten bij begrafenissen. Of hij is trouw bezoeker, of men neemt het hem niet kwalijk als hij 'spijbelt', omdat hij buiten de stad woont. Hij lijkt ook geen bestuursfunctie binnen het gilde te hebben bekleed, in ieder geval niet na 1639. Bij de doodschulden worden zijn drie vrouwen niet genoemd.

Dirck van Delen heeft een aanzienlijk oeuvre nagelaten en lang niet alles zal bewaard zijn gebleven. Hij moet vroegrijp zijn geweest, daar zijn vroegst gedateerde schilderij van 1623 is (hij is dan achttien of negentien jaar oud) en het maakt een vrij volwassen indruk (nu in Museum der bildende Künste, Leipzig). Niet bewaard is een (ontwerp)tekening voor de Oostkerk in Middelburg uit 1650. Dirck van Delen is geen portretschilder geweest, maar hij beheerst het genre vermoedelijk wel degelijk. Zijn architectuurschilderijen zullen, anders dan bijvoorbeeld bij Pieter Saenredam, geen portretten van gebouwen zijn, maar fantasie, al komen er weergaven voor die wel degelijk in de groep natuurgetrouwe weergaven kunnen worden geschaard, zoals het graf van Willem van Oranje, waar een familie bij is geportretteerd.

---

<sup>146</sup> Bredius, 'De gildeboeken', pp. 177, 191, 197, 201, 209.

## Jan Denens (1638/'43?-(na) 1693)

Het zicht op de productie van Jan Denens is op dit moment zeer beperkt, maar voldoende om hem als degelijk portretschilder te beschouwen. Recent onderzoek heeft naast portretten van Anna Velters (...-1720) en Pieter Duvelaer (1647-1703) vier stillevens aan het licht gebracht.<sup>147</sup> Daarnaast zijn er nog schaarse vermeldingen van niet meer bekende werken. Het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen bezit een 'I Denens' gesigneerd vanitasstilleven.<sup>148</sup>

Jan Denens betaalt op 16 november 1671 zijn inkomgeld aan het Middelburgse St. Lucasgilde. Het bedrag is niet volledig. In die tijd betaalt een nieuw lid 2 ponden, 6 schellingen en 8 groten (Vlaams). Denens wordt geboekt op 1 pond, 11 schellingen en 6 groten, met de toevoeging 'op reekeninge'.<sup>149</sup> Een latere nabetaling, evenals een andere vermelding van zijn naam in de gildebescheiden, komen we niet tegen. Jan Denens verhuist Middelburg voor Amsterdam. Daar gaat hij op 27 november 1683 in ondertrouw met Annetje Dirx, geboren in Oldenburg en weduwe van Guilliam Corleva. Hij wordt vermeld als 'Jan Denants van Middelburg, kunstschilder, oud 44 jaren op de Leliegracht, ouders dood geassisteert met Pieter Serdijn'.<sup>150</sup> Waar het geboortjaar van Denens nu te stellen moet zijn op 1638/'39, is zijn aanstaande echtgenote aanzienlijk ouder, daar zij al op 23 april 1650 in ondertrouw gaat met haar eerste partner, 'Guilelmus Corleva'.<sup>151</sup> In zijn huwelijksjaar is er in Amsterdam een vermelding dat hij schilder is van naakten. Mogelijk heeft

Denens als 'fijnschilder' in 1693 een document ondertekend op 50-jarige leeftijd. Dan zou hij geboren zijn in 1642 of 1643, wat niet strookt met zijn opgegeven leeftijd bij de ondertrouw. Zeker is de vermelding van een werk in een collectie in Middelburg in 1676.<sup>152</sup>

Naast de stillevens, waarin de opgenomen geschilderde portretbustes individuele trekken vertonen in plaats van klassieke kopieën zijn, is er één gesigneerd portret bekend, de beeltenis van Anna Velters.<sup>153</sup> Dit schilderij wisselde kortgeleden met de bijbehorende pendant met het portret van Pieter Duvelaer (1647-1703) van eigenaar.<sup>154</sup> De rond 1675 te dateren portretten zijn aangekocht door Bert Degenaar en hebben een plek gekregen in diens Hotel Beijers in Utrecht. Het portret van Pieter Duvelaer staat min of meer op zichzelf, waar dat van Anna Velters een aantal evenknieën blijkt te hebben, die in de richting worden geplaatst van de in die jaren in Den Haag werkzame Pieter Nason (1612-1688/'90). Het portret is zozeer schatplichtig dat verondersteld kan worden dat Denens in het atelier van Nason gewerkt moet hebben en wellicht zelfs een



Jan Denens, *Vanitasstilleven*. Part. verz. Brussel (1988). Foto: RKD, Den Haag.

<sup>147</sup> Van der Ploeg, *Portretten*, pp. 62-63. Frank van der Ploeg, 'Portretten door een Zeeuwse meester uit de Gouden Eeuw. Jan Denens schildert Pieter Duvelaer en Anna Velters', in: *Zeeland* 30(2021, nr. 3), pp. 93-103, i.h.b. pp. 96-97.

<sup>148</sup> Inv. nr. 5054. Zie ook: Meijer, *Stillevens*, p. 37.

<sup>149</sup> Bredius, 'De gildeboeken', p. 209. Bij de rekening die loopt van 19 december 1670 tot 25 november 1671: '16 November. Ontfangen van Jan Denen, fijnschilder, op reekeninge voor sijn incomgelt ... 1 – 11 – 6.'

<sup>150</sup> Stadsarchief Amsterdam - Ondertrouwregister, archiefnummer 5001, inventarisnummer 512, p. 14.

<sup>151</sup> Stadsarchief Amsterdam - Ondertrouwregister, archiefnummer 5001, inventarisnummer 467, p. 592.

<sup>152</sup> Adriaan van der Willigen en Fred G. Meijer, *A Dictionary of Dutch and Flemish still-life painters working in oils : 1525-1725*, Leiden 2003, pp. 71-72, met verwijzing naar de aantekeningen van Bredius in het RKD. Zie ook: Meijer, *Stillevens*, p. 89.

<sup>153</sup> Van der Ploeg, *Portretten*, pp. 62-63.

<sup>154</sup> Het paar is geveild bij het Venduehuis in Den Haag (15-12-2020, lot 23).

'sjabloonschilderij' mee heeft kunnen nemen om dat om te werken tot het portret van Anna Velters.<sup>155</sup>



Jan Denens, *Pieter Duvelaer (1647-1703) en Anna Velters (ca. 1645/50-1720)*, olieverf op doek, beide 122 x 101,5 cm. Verz. Bert Degenaar. Foto's: Venduehuis Den Haag, Arend Velsink.

Stilistisch sluit dit werk van Jan Denens naast bij de schilderijen van Nason ook aan bij die van de eens in Zeeland veelgevraagde Haagse schilder Johannes Mijtens (ca. 1614-1670) en bij die van de – ook al in Den Haag tussen 1656 en 1695 werkzame – Johannes van der Stock, die onder anderen leden van de Zeeuwse families De Jonge van Ellemeet en Verheye heeft vereeuwigd. Het pendantportret van Pieter Duvelaer (1647-1703), secretaris van de provincie Zeeland en schepen en raad van Middelburg, zou van een andere hand zijn, zo is eerder gesteld. Die gedachte lijkt te hebben postgevat op basis van een inscriptie op de omslag van de bovenste stapel papieren waar Duvelaer zijn hand op heeft gelegd. Daar staat iets als 'L.P.' met wellicht een M eronder. De letters zijn ondersteboven aangebracht, wat voor een schildersignatuur wel heel onwaarschijnlijk is. Gezien de (exact) gelijke maten van beide doeken en op basis van nadere bestudering van de werken en vergelijking met details in de stillevens is het logischer dat de werken van dezelfde hand zijn.<sup>156</sup> Vermeldenswaard is nog dat er een portret door Jan Denens moet zijn (geweest) van Cornelis Huybrechtsen (?-1695).<sup>157</sup> Het wordt genoemd in de 'Aanteijkingen Wegens de Pourtraiten op het kamertje boven en wat relatie die hebben tot mij Samuel Rademacher': 'No 15. Mijn Neef De Heer en Mr. Cornelis Huijbregtsen eenigen Sone van den Hr en Mr Jacob Huijbregtsen Raadsheer inde Hove van Vlaanderen en Vrouw Agnes Johanna van der Stringe mijn oud Moeij, hij overleed tot Middelburg nog ongetrouwd den 5en December 1695, en legt in de oude kerk begraven. Dit Pourtrait is geschilderd hij nog jong sijnde door J: Dening.'<sup>158</sup>

<sup>155</sup> Van der Ploeg, 'Portretten door een Zeeuwse meester ...', pp. 94-95, 97-103.

<sup>156</sup> Van der Ploeg, 'Portretten door een Zeeuwse meester ...', p. 97.

<sup>157</sup> E.W. Moes, *Iconographia Batava: beredeneerde lijst van geschilderde en gebeeldhouwde portretten van Noord-Nederlanders in vorige eeuwen*, Amsterdam 1897, nr. 385.

<sup>158</sup> Zeeuws Archief, 157, Familie Schorer, inv. nr. 499. P. 13.

## Philip van Dijk (1683-1753)



Philip van Dijk, *Zelfportret* (ca. 1723),  
olieverf op doek, 29,5 x 24 cm. Museum  
Schloss Wilhelmshöhe, inv. nr. GK 960.  
Foto: RKD, Den Haag.

De meest 17<sup>de</sup>-eeuws schilderende 18<sup>de</sup>-eeuwse schilder Philip van Dijk heeft zijn wortels in de 'Gouden Eeuw' liggen, maar zal net te jong zijn geweest voor een portretproeve in die periode. Van Dijk is geboren in Oud-Beijerland op 10 januari 1683. Hij wordt gedoopt op 31 januari als Philippus, ouders zijn Adriaan van Dijk en Elisabeth Melssen.<sup>159</sup> Van Dijk gaat vrij jong in 1696 naar Amsterdam om in de leer te gaan bij Arnold Boonen (1669-1729).<sup>160</sup> Mogelijk is hij later leerling/gezel van Adriaen van de Werff (1659-1722) geweest in Rotterdam, de stad waar hij op 5 december 1708 trouwt met Geertruijd Beekhuijsen (ondertrouw 14 oktober 1708): 'Philip van Dijk j.m. van Oud-Beijerland woonende in de Prince-straet met Geertruijd Beekhuijsen j.d. van Rotterdam woonende in de Vogele-sangh.'<sup>161</sup>

In 1708/'09 is Van Dijk voor het eerst aanwijsbaar in Middelburg, wanneer hij zich inschrijft in het St. Lucasgilde. Er wordt in de literatuur van uitgegaan dat hij dat in 1708 doet, maar gezien zijn late trouwdatum in Rotterdam lijkt 1709 logischer. Hij wordt als 'Philips van Dyk' genoteerd in het boekjaar dat loopt van 22 maart 1708 tot 31 oktober 1709.<sup>162</sup> Daarmee is Van Dijk in Middelburg de vroegste 18<sup>de</sup>-eeuwse schilder in het gilde die zeker portretten heeft 9999geschilderd. Een paar jaar later volgt Dirck Vlietlandt.

In Middelburg zal Van Dijk niet alleen dé portrettist worden van de elite, hij handelt ook in kunst. Johan van Gool wijdt in *De nieuwe Schouburg* zeven pagina's aan 'Philip van Dyk', die een tijdgenoot is (Van Dijk overlijdt twee jaar na publicatie).<sup>163</sup> Van Gool is merendeels goed geïnformeerd al zit hij

<sup>159</sup> Nationaal Archief, Den Haag, 3.04.16.015 Inventaris van de kopieën der Doop-, Trouw- en Begraafboeken (DTB) van Oud-Beijerland, inv. nr. 3, fol. 67v.

<sup>160</sup> Biografische gegevens hierna tenzij anders vermeld uit: Van der Meer Mohr, *Zeeuwse portretten*, pp. 18-31.

<sup>161</sup> Stadsarchief Rotterdam, 1-02 Doopregisters, Trouwregisters, Begraafregisters Rotterdam (DTB), inv. nr. 70, p. 068r.

<sup>162</sup> Bredius, 'De gildeboeken', p. 235.

<sup>163</sup> Johan van Gool, *De nieuwe Schouburg der Nederlantsche Kunstschilders en Schilderessen: Waer in de Levens- en Kunstbedryven der tans levende en reets overledene Schilders, die van Houbraken, noch eenig ander Schryver, zyn aangeteekend, verhaelt worden*, 2 dln. 's-Gravenhage 1750-1751, dl. I, pp. 440-448.3

er soms een jaar naast en laat hij Van Dijk geboren worden in Amsterdam. Zijn omschrijvingen van Van Dijks activiteiten zullen vrij raak zijn. Hij merkt op dat Van Dijk zijn geluk in Middelburg beproeft daar de concurrentie in Amsterdam te groot is. Van Gool weet niet dat Van Dijk tussentijds in Rotterdam woont en vermoedelijk werkt. '... vertrok hy eens naer Zeelant, en horende dat Middelburg, de voornaemste Stadt dezer Provintie, toen luttel voorzien was van bequaem Meesters, nam hy het besluit om nevens zyne Vrouw, die hy kort te voren getrouwt had, zich metter woon daer neder te zetten. [...] hy vond aenstonts zyn Begunstgers, zo voor het schilderen van Portretten, Kabinetstukjes; ja ik geloof dat é in Zeelant geen Luiden van geboorte te vinden zyn, of hy heeft geportretteert, het zy in 't groot of in 't klein'. Van Gool heeft dit goed gezien. Jim van der Meer Mohr heeft in meerdere publicaties de Zeeuwse productie van Dijk belicht en komt tot de conclusie dat hij alleen al voor de familie Van Citters zo'n 25 portretten geschilderd.<sup>164</sup>

Het nu vroegst bekende Zeeuwse portret van Van Dijk, uit 1711, is alleen bekend van een prent. Het betreft Alexander de Mu(i)ncq (1655-1719).<sup>165</sup> Van Dijk blijft krap tien jaar in Middelburg wonen en



Philip van Dijk, *Pieter Boddaert (1684-1760)* (1736), olieverf op doek, 45 x 37,5 cm. Collectie en foto (Ivo Wennekes): KZWG, inv. nr. G1519, bruikleen aan Zeeuws Museum, gemeente Middelburg, Stadhuiscollectie, inv. nr. 320.

vertrekt dan naar Den Haag, waar hij in 1718 lid wordt van de Confrérie Pictura en in 1719 deelneemt aan de Tekenenacademie. In die jaren wordt hij ook lidmaat in de Hervormde gemeente in die stad.<sup>166</sup> Van Gool heeft zo zijn ideeën waarom Van Dijk verkast. Hij merkt op dat Van Dijk in Middelburg niet ver van Brabant zat, waardoor hij voor een (zacht) prijsje kunst kan inkopen en 'brenge al, wat daer [Middelburg] niet aen den man wilde, in Hollant: waertoe hy jaerlyks eens overftak, en door den tyt ook goede vrienden maekte, inzonderheit in den Haag; daer hy veel Begunftigers, door hen sterk aengezocht om zich in den Haag te komen neerzetten; waer toe hy des te eer wierd overgehaelt, om dat zyne voor naemfte Mecenaten, te Middelburg, hem door de doot begonnen te ontvallen, en zich ver, zekert hielt, dat, al wat 'er met Portretfchilderen noch te doen viel, hy zulks met een jaerlyks reisje naer Zeelant wel zou machtig worden.'<sup>167</sup>

Gezien zijn doorgaande Zeeuwse productie is het hem gelukt zijn clientèle aan zich te blijven binden, vermoedelijk vrijwel tot zijn dood aan toe. Een mooi verbeeld is een portret [Pieter Boddaert \(1694-1760\)](#) uit 1736.<sup>168</sup>

<sup>164</sup> Van der Meer Mohr, *Zeeuwse portretten*, pp. 18-31. Jim van der Meer Mohr, 'Philip van Dijk en zijn Zeeuwse clientèle', in: *Zeeland* 30(2021, 3), pp. 104-112.

<sup>165</sup> Van der Meer Mohr, *Zeeuwse portretten*, p. 19, afb. 14. De Muincq liet voor de komst van Van Dijk in Middelburg Arnold Verbuys het nodige schilderen. Zie: Van der Ploeg, *Portretten*, p. 65.

<sup>166</sup> Gemeentearchief Den Haag, 0203-01 Kerkeraad van de Hervormde gemeente te 's-Gravenhage, inv. nr. 265, fol.6. Hij is eerstgenoemde van vier namen uit Middelburg. Onder hem: 'Geertruid Beekhuijzen. Zijn H.V. / Jan de Gruson / Geertruid Beekhuijzen'. Alle vier wonen in de Wagestraat.

<sup>167</sup> Van Gool, *De nieuwe Schouburg*, dl. I, pp. 441-442.

<sup>168</sup> NB Bij Van der Meer Mohr, *Zeeuwse portretten*, p. 26 wordt de prent naar het schilderij gegeven en vermeld dat het schilderij dat uit de jaren twintig zou dateren niet bekend is.

Philip van Dijk blijft na zijn verhuizing ook lid van het Middelburgse St. Lucasgilde, zo bewijzen een betalingen in de jaarrekening van het St. Lucasgilde. In 1737 is opgenomen: 'Philippus van Dijk 17 jaar Jaarpenningen 1 – 14 – 0' en in de rekening die loopt van 29 januari 1744 tot 21 april 1746: ': d'Hr Philip van Dyk over 7 jaren achterstallige jaarpenningen £ 0-14-0'. Op 23 oktober 1737 doet hij iets vergelijkbaars bij het gilde in Amsterdam.<sup>169</sup>

Van Gool somt op voor wie Van Dijk portretten heeft geleverd, van prins Willem van Hessen, die hem naar Kassel ontbiedt [in 1725/'26], de erfstadhouder, zeer vermogende 'Heer Dieshoek', uit Zeeland, de heer Sichtermans uit Groningen tot Baron van Imhof. Van Dijk heeft op zeker moment 'twee kapitaale Huizen in het Haegsche Noortende, naest, gebout ; waer van hy 'er zelf een bewoont.'<sup>170</sup> Het RKD laat van Dijk tussen 1737 en 1753 weer in Zeeland wonen en vermoedelijk is dat niet correct. Vermoedelijk houdt Van Dijk zijn hoofdverblijf in Den Haag, maar blijft hij wel reizen naar andere werkplekken, zoals Middelburg. Daar blijft hij decennialang de elite schilderen in allerlei vormen en formaten en soms ook aansluitend bij portretten van voorouders. De laatst gedateerde Zeeuwse portretten (1751) die Jan der Meer Mohr kan aanwijzen, betreffen Johan Gualterus van der Poort (1713-1786) en Johanna Susanna van der Mandere (1714-1793).<sup>171</sup>

Philip van Dijk overlijdt in Den Haag op 2 februari 1753.<sup>172</sup> Zijn kunstcollectie wordt geveild op 23 juni dat jaar.<sup>173</sup> De collectie van zijn weduwe 'Geertruij Beeckhuijsen' wordt op 26 november 1763 in De Haag geveild.<sup>174</sup> Haar nalatenschap wordt op 22 september verdeeld over twee nichten.<sup>175</sup> Van kinderen is geen sprake en het is dus de vraag of Philip van Dijk en Geertruijd Beeckhuijsen kinderen hebben gekregen en als al, of ze een leeftijd hebben bereikt om als erfgenaam te worden aangemerkt.



Philip van Dijk, *Johan Gualterus van der Poort (1713-1786) en Johanna Susanna van der Mandere (1714-1793)* (1751), olieverf op doek, (2x) 58 x 43,5 cm. Coll. en foto: Stichting Duivenvoorde, Voorschoten, inv. nrs. DV00083/DV00081.

<sup>169</sup> Bredius, 'De gildeboeken', pp. 243 en 246.

<sup>170</sup> van Gool, *De nieuwe Schouburg*, dl. I, p. 448.

<sup>171</sup> Collectie stichting Duivenvoorde, Voorschoten, inv. nrs. DSV00083 en DSV 00081. Van der Meer Mohr, *Zeeuwse portretten*, p. 31, afb. 30 A en 30 B.

<sup>172</sup> Document vooralsnog niet gevonden; vermelding overgenomen van RKD.

<sup>173</sup> *Een uitmuntend cabinet konstige en plaisante schilderyen van de beroemste Italiaansche, Fransche en Nederlandsche meesters, nagelaten door den beroemden konst-schilder Philip van Dyk*, 13 juni 1753.

<sup>174</sup> RKD, Den Haag.

<sup>175</sup> Haags Gemeentearchief, Den Haag, 0320-01 Secretaris van de magistratuur als ontvanger van gewestelijke belastingen, inv.nr. 107 (Collaterale successie Geertruid Beeckhuijsen), fols. 201r-203v.

### Cornelis Willemsz. Eversdijck (1583-1649)

De belangrijkste bijdragen van Cornelis Willemsz. Eversdijck aan de Zeeuwse kunstgeschiedenis zijn de grote groepsportretten voor de Goese schuttersgilden. Van de liefst zeventien schuttersstukken die Goes eind negentiende eeuw nog in bezit heeft, zijn er minimaal zeven van zijn hand. Er zijn er drie zeker (volledig) bewaard gebleven. Zij nemen na wat omzwervingen een voornamende plaats in in het Historisch Museum De Bevelanden in Goes.<sup>176</sup> Een vierde schuttersstuk is in bezit geweest van handelaar Jacques Goudstikker, maar daarvan resteert vooralsnog alleen een zwart-witfoto. Een aantal jaar geleden is nog een 'los' hoofd opgedoken, dat voor de expositie Portretten door Zeeuwse meesters uit de Gouden Eeuw is schoongemaakt.<sup>177</sup>



Cornelis Willemsz. Eversdijck, *Groepsportret St. Adriaansgilde Goes* (ca. 1620-1630), olieverf op paneel.  
Huidige verblijfplaats onbekend. Foto: RKD, Den Haag

Ruim twintig jaar na het onderzoek naar het oeuvre van Eversdijck in het kader van de expositie over de Goese schutters in 1998 zijn er wijzigingen en aanvullingen aan te brengen in het toen samengestelde oeuvre. Zo zijn er schilderijen ten onrechte aan Eversdijck toegeschreven, zoals de portretten van Bonifacius de Jonge van Oosterland en zijn vrouw Catharina Winkelman, beide uit 1619 (coll. RCE, C1194 en C1195) en de replieken naar het portret van Bonifacius. Deze moeten van Michiel van Mierevelt (en atelier) zijn; er is een prent gestoken naar het schilderij van Bonifacius waarop diens naam als schilder wordt vermeld. Het portret van Jan Cornelisz. Stavenisse uit ca. 1620 lijkt eerder aan te sluiten bij het werk van Jacob Lambrechtsz. Loncke, hetgeen ook wat logischer is daar dan schilder en model beiden uit Zierikzee komen.

Aan de andere kant is ook werk toe te voegen. Naast het bovengenoemde losse schuttershoofd, schildert Eversdijck een jaar voor zijn twee schuttersstukken van de St. Jorisschutters in 1616 een los

<sup>176</sup> F. van der Ploeg & C.E. Zonneville-Heyning, *'Brave koppen en gladde aengesigten'. De Goese schutters en hun schilders: C.W. Eversdijck, W.C. Eversdijck en P. Peuteman*, Middelburg 1999. Zie daar voor een biografie.

<sup>177</sup> Van der Ploeg, *Portretten*, pp. 92-93.

portret van Pieter Oostdijck (1586-1637), die ook te zien is in een van die twee schuttersstukken.<sup>178</sup> Het enkele portret is een heupstuk dat 1615 is gedateerd en waar Oostdijck is geportretteerd als 29-jarige ('AETATIS . SUAE . 29').<sup>179</sup> Het is het nu vroegst bekende werk van Eversdijck. Waarschijnlijk is een miniatuur in de Koninklijke Verzamelingen met het portret van een lid uit de Eversdijck-familie eveneens aan Cornelis Willemsz. toe te schrijven. Ook dat is rond 1615 te dateren.<sup>180</sup> Cornelis Willemsz. Eversdijck is in zijn tijd de leidende schilder van Goes en de enige van wie werk bewaard is gebleven. Hoewel het aantal portretten in zijn oeuvre de overhand heeft, heeft hij zich niet tot dit genre beperkt. Er zijn keukenstukken van zijn hand bekend, een landschapje en een religieus werk dat mogelijk een plaats heeft gehad in de katholieke schuilkerk die was ingericht in het huis van Eversdijck aan de Singelstraat in Goes.<sup>181</sup>



Cornelis Willemsz. Eversdijck,  
*Pieter Oostdijck (1586-1637).*  
(1615). Huidige verblijfplaats  
onbekend. Foto: internet.

<sup>178</sup> Van der Ploeg, *Portretten*, pp. 66-67.

<sup>179</sup> Het wapenschild in de rechterbovenhoek is mogelijk later aangebracht, al lijken de letters van het motto 'DATUR SP[...]' weer wel van dezelfde hand als de datumaanduidingen. Het wapen is gevierendeeld met in het eerste en derde kwartier het wapen van Oostdijck zelf: 'in zilver drie rode kepers boven vergezeld van twee St. Jacobsschelpen en onder van een achtpuntige ster, alles zwart'. De andere kwartieren zouden kunnen verwijzen naar zijn vrouw Digna van Baerlant (1590-1622) met wie hij in 1612 trouwt, maar het wapen Van Baerlant rijmt niet helemaal.

<sup>180</sup> Van der Ploeg, *Portretten*, pp. 72-73.

<sup>181</sup> Voor zijn werken zie de oeuverlijst in: Van der Ploeg & Zonneville-Heyning, *Brave koppen*, pp. 127-134. En: Meijer, *Stillevenen*, pp. 42-44.

**Willem Cornelisz. Eversdijck (1619/'20-1671)**

De vroegste vermelding van Willen Eversdijck is van 11 maart 1628 in het Weeskamerboek van Goes. Op die datum is de voogdij bezworen van 'Mr Willem Zagarus en Cornelis Willemsen Eversdijck'. Als moeder wordt Francynken Zagarus genoemd. Het is niet expliciet vermeld, maar zij is overleden. Ze is begraven op 20-12-1627 in Goes.<sup>182</sup> De kinderen van haar en Cornelis Eversdijck zijn: Margaretha (oud 9 jaar), Willem (8), Marie (7) en Jacob (3). Daarmee is het geboortjaar van Willem op 1619 of 1620 te stellen.



Willem Cornelisz. Eversdijck, *portret onbekende man* (1662), olieverf op doek, 32 x 28 cm.  
Collectie & foto: Kunsthandel P. de Boer, Amsterdam.

<sup>182</sup> Goes, Weeskamerarchief Goes 1596-1811, boek 08, 1622-1638: 8W – 92R – 555 – 11-3-1628. ZA, 995, DTBL Goes 17.

Willem gaat in de leer bij zijn vader Cornelis hetgeen in Antwerpen een vervolg krijgt bij de in Hulst geboren maar in Antwerpen opgegroeide meester Cornelis de Vos (1584-1651). De lange lijst leerjongens in de Liggeren van het St. Lucasgilde in het boekjaar 1633-1634 eindigt met 'Willem van Everdyck, schilder' en wat verder komt hij voor in de lijst met betalingen: 'Willem van Everdyck, schilder (by) men Deken (Cornelis) de Vos, (schilder) ... 2.16'.<sup>183</sup>

Eversdijck zou zich in 1642 gevestigd hebben in Middelburg, waar hij als vrijmeester in het St. Lucasgilde intreedt in het boekjaar 1652-1653. Hij trouwt in 1653 in Goes met Blasina van Ossewaarde. Eversdijck komt geregeld voor in de afrekeningen van het Middelburgse gilde. In 1657/'58 is een post opgenomen voor zijn leerling Isaack Jansz. Vleeshouwer. Het laatst is zijn naam genoteerd, wanneer op 14 maart 1671 voor zijn doodschuld is betaald.<sup>184</sup> 'Sinj.' Willem Eversdijck is 9 maart 1671 begraven in Goes.<sup>185</sup>

Willem Eversdijck heeft vooral naam gemaakt als portrettist. Bekend zijn losse portretten, een familieportret en corporatiestukken, waarvan uit die laatste categorie alleen het schuttersstuk in Goes uit 1665 bewaard is gebleven. De Middelburgse groepsportretten zijn alle verbrand. Huwelijksportretten zijn vooralsnog niet overgeleverd. Naast portretten schildert Eversdijck ook keukenstukken – evenals zijn vader, waardoor oudere verwijzingen zonder voornaam op beiden van toepassingen kunnen zijn – en er zijn vier allegorieën aan hem toegeschreven.<sup>186</sup> Met de expositie *Portretten door Zeeuwse meesters uit de Gouden Eeuw* kan een werk worden bijgezet in zijn oeuvre, het portret van Cornelis Verheye (1601-1684) uit 1664, een bruikleen van het Rijksmuseum aan het Stadhuismuseum Zierikzee.<sup>187</sup>

Een portret dat tijdens het samenstellen van zijn oeuvre in 1998 niet met eigen ogen was te zien, is nu (2022) in het bezit van kunsthandelaar P. de Boer in Amsterdam. Het toont een eigenaardigheid in het aanbrengen van een kantpatroon in de kraag die bij meerdere Zeeuwse schilders is geconstateerd: Michiel van Limborch en Hendrick Berckman blijken patronen met een scherpe punt van een omgekeerde penseel of een metalen pen in de natte verf te hebben gekrast.<sup>188</sup> Eversdijck heeft deze techniek bij dit portret toegepast en is hiermee de derde Zeeuw. Vermoedelijk hebben de schilders deze kunst van elkaar afgekeken/overgenomen, waarbij Van Limborch in/rond 1643 het spits heeft afgebeten.

---

<sup>183</sup> Rombouts en Van Lierus, *De Liggeren*, dl. II, pp. 51, 54.

<sup>184</sup> Bredius, 'De gildeboeken', pp. 181, 191-193, 197-198, 200, 205, 208-209. Zie ook: Van der Ploeg en Zonneville-Heyning, *Brave koppen* en Meijer, *Stilleven*, 45-46.

<sup>185</sup> ZA, 995, DTBL Goes 18.

<sup>186</sup> Van der Ploeg en Zonneville-Heyning, *Brave koppen*; Van der Ploeg, *Portretten*, pp. 15-16, 60-61, 86-87, 90.

<sup>187</sup> Van der Ploeg, *Portretten*, pp. 60-61. Bij een andere vermelding in Van der Ploeg en Zonneville-Heyning, *Brave koppen*, p. 137 kunnen wat kanttekeningen worden geplaatst. De daar opgenomen vermelding van een miniatuur van Petronella Gruiwardus/Wilhelmi (1637-1675) is niet in prent gebracht (door C.P. Philippe). Naar nu duidelijk is geworden is de niet-gesigneerde prent gestoken naar een tekening van een andere geboren Goesenaar, Pieter Peuteman. Van der Ploeg, *Portretten*, pp. 71-72.

<sup>188</sup> Van der Ploeg, *Portretten*, p. 18-19.

## David Finson (1596/'97-ca. 1668?)

De schilderfamilie Finson(ius) heeft een aantal leden voortgebracht van wie het wel en wee niet geheel duidelijk is. Abraham Bredius heeft uit onderzoek aangetoond dat Louis (Ludovicus) officieel kinderloos overlijdt in Amsterdam en zijn erfenis grotendeels nalaat (testament van 19 september 1617) aan zijn twee broers, Laurens en Aernout. Aan 'David Finson, zijn's broeders Sone' legateert hij 'alle zijne conste ende teeckeninghen en „pampieren”'. Dat dit eigenhandige werken zullen zijn van Louis blijkt uit de volgende regel, waar hij de 'Const, Schilderijen in- en uitschulden' aan zijn broers laat. Een dag later volgt nog een aantekening dat hij een eigenhandig schilderij van Venus, Bacchus met fruit nalaat aan Abraham Vinck, een collega-schilder bij wie hij woont en die wordt aangewezen als een van de executeurs testamentair (leden van de familie Vinck worden goed bedeed). Voor Louis, zie zijn eigen lemma.

David Finson moet geboren zijn in Veere, maar maakt al op jonge leeftijd carrière in Amsterdam. Ten tijde van het testament van zijn oom in 1617 is hij twintig. Bredius komt David, samen met zijn broers Laureijs, Jacob, Jan en Pieter (schilder) tegen op 19 januari 1618, samen met hun niet-aanwezige zuster Maria inzake een kwestie m.b.t. hun overleden oom Louys. Op 18 juni 1621 treft Bredius David Finson op 18 juni 1618 aan in de Amsterdamse registers van kerkelijke huwelijken. 'David Vinsson' is dan 24 jaar oud, heeft geen ouders, woont op de Gelderse kade en hij trouwt met Aefke Claesdr., 18 jaar oud.

Bredius vermoedt dat David Finson zich vóór 1637 zich heeft gevestigd in Bergen op Zoom. Vanaf die tijd duikt zijn naam op in meerdere stukken. In 1638 schildert hij er een groot, 'kolossaal', werk *De Opwekking van Lazarus*, dat in 1918 in het gemeentehuis was te zien. In 1642 ondertekent hij, met twee zoons Aernoudt (Arnoldus) en Lowijs een gerechtelijk stuk, waarbij van alle drie wordt gesteld dat ze schilder zijn.<sup>189</sup> Een kinderportret van een onbekend meisje is 1632 gedateerd. Zij moet haast wel uit Bergen op Zoom komen, daar ze een beloonpenning draagt ter herinnering van de ontlegering van Bergen op Zoom na het beleg van Spinola in 1622.<sup>190</sup>

Dan lijkt David Finson (al) in 1632 in Bergen op Zoom aanwijsbaar, of heeft hij in ieder geval klandizie uit die stad. Portretten van andere inwoners van Bergen op Zoom zijn voornamelijk niet aan te wijzen. Of David Finsonius tussen Amsterdam en Bergen op Zoom elders heeft vertoefd, is niet bekend. Als het zo is, dan ligt Zeeland voor de hand.

David Finson, *Abraham de Brauw* (1599-1655)  
(1629, aet 30), olieverf op paneel, 72 x 54,5 cm.  
Part. coll. Foto: RKD, Den Haag.



<sup>189</sup> A. Bredius, 'Iets over de schilders Louys, David en Pieter Finson', in: *Oud Holland*, 36(1918), pp. 197-204.

<sup>190</sup> Zie: <http://collectie.hetnoordbrabantsmuseum.nl/Details/collect/1473>



David Finson, *Willem van Hertsbeeck (1576/'77-vóór 1641)* (1636, aetatis 59) -, olieverf op doek, 62 x 57 cm. Coll. & foto: Stichting Heerlijkheden Oosterland, Sirjansland en Oosterstein, Voorschoten.



David Finson, *Anna van Borssele (1608?-ná 1641)* (1636?), olieverf op paneel, 62,8 x 57 cm. Coll. & foto: Stichting Heerlijkheden Oosterland, Sirjansland en Oosterstein, Voorschoten.

De andere portretten van zijn hand die bewaard zijn, verbeelden alle Zeeuwen. Het portret van Abraham de Brauw (1599-1655) dateert van 1629, de portretten van Willem van Hertsbeeck (1576/'77-vóór 1641) en Anna van Borssele (1608?-..) van 1636. Het is natuurlijk geen wet van Meden en Perzen dat Finson in Zeeland gewoond heeft tijdens het schilderen van deze stukken: de elite gaat ook wel elders bij een schilder op atelierbezoek. Twee wat latere 'Zeeuwse' portretten, van Jacob Thierens (1610-1664) en Adriana Haertstein (..-vóór 1656) dateren van 1641 en dan heeft Finson zeker vaste voet aan de grond in Bergen op Zoom.<sup>191</sup>

Over zijn overlijdensjaar zijn de kunsthistorici het niet eens. De recente literatuur (en ook het RKD) gaat uit van ca. 1546-'48, maar Bredius noemt in zijn artikel ca. 1668 als jaar, verwijzende naar een beslaglegging op 19 november van dat jaar van een 'horilogie', 'aencomende D° Arnoldus Finson, predicant te Halsteren, soone ende erffgname wijlen Davit Finson, in sijnen leven schilder binnen dese stadt'. De wijze van omschrijven zal Bredius op de gedachte hebben gebracht dat David Finson relatief recent moet zijn overleden.

<sup>191</sup> Particuliere collectie. RKD, IB 17435 en 17436. Van der Ploeg, *Portretten*, pp. 48-49.

## Louis Finson (ca.1578-1617)

Louis Finson is een zoon van Jacob (?-?) die te boek staat als 'cleerscryver' (schilder op doek) en later ook schilder wordt. Het gezin verhuist rond 1585 naar Veere. Jacob legt op 20 oktober 1606 de poortereed af in Veere.<sup>192</sup> Jacob is geboren in Brugge, trouwt met Maeycken Bart (?-1580) en vervolgens met Jozyne van de Voorde. Jacob krijgt (minimaal) drie kinderen: Aernout (?-1617), Laurens (?-?) en Louis. Jacob bekleedt diverse functies in het Brugse ambacht van beeldenmakers en zadelaars.<sup>193</sup>



Louis Finson heeft vermoedelijk zijn eerste onderricht gekregen van zijn vader. Mogelijk werkt hij rond de eeuwwisseling in Veere en heeft hij daar wellicht ook portretten gemaakt, al is er van zijn Zeeuwse productie niets bekend. Al in 1605 is hij gedocumenteerd in Napels. Hij woont daar samen met Abraham Vinck (1574/'75-1619), die daar sinds 1598/'99 woont. Vinck vertrekt in 1610 naar Amsterdam. Louis Finson zal jarenlang reizen. Hij is in 1612/'13 in Rome, in 1613 in Marseille – in 1613 schildert hij o.a. een kopie naar Caravaggio's *Magdalena in extase* (vermoedelijk uit 1606) en een zelfportret (nu Musée des Beaux-Arts, Marseille).<sup>194</sup> Hij doet een aantal Franse steden aan en belandt in 1616 in Amsterdam, waar hij weer bij Abraham Vinck belandt en een jaar later, relatief jong, overlijdt.

Louis Finson, *Zelfportret met knots* (1613),  
olieverf op doek, 81 x 62 cm. Collectie & foto:  
Musée des Beaux-Arts, Marseille, inv. nr. 464.

Finsons bekende oeuvre betreft vooral historiestukken. Hij is actief zijn geweest voor kerkelijke opdrachtgevers in de plaatsen waar hij verblijft. Er zijn portretten bekend, vooral van geestelijken. Hij is sterk beïnvloed door Caravaggio, te zien in zijn licht/donkerbehandeling in zijn zelfportret uit 1613. Dat werk is verbonden met een zelfportret van de Duitse schilder Martin Faber (1586/87-1648), wiens zelfportret van een jaar later altijd bij dat van Finson zou zijn geweest en nu ook in het museum in Marseille wordt bewaard. Faber is leerling van Finson geweest en vergezelt hem in een aantal Franse steden, waarbij ze samenwerken, tot Finson terug naar Nederland keert. Louis Finson overlijdt ongetrouwd en kinderloos en laat zijn erfenis na aan zijn broers Laurens en Aernout. Zijn neef David erft zijn kunst, tekeningen en papieren (zie het lemma over David Finson).<sup>195</sup>

<sup>192</sup> Zeeuws Archief, Middelburg, 2000 Stad Veere, 1349-1816, inv. nr. 920.

<sup>193</sup> <https://ecartico.org/persons/2939/> / <https://rkd.nl/artists/497491>

<sup>194</sup> Zie ook: Volker Manuth, 'Caravaggio door de ogen van Wybrand de Geest', in: Marlies Stoter (samenst.), *Wybrand de Geest. Meesterlijke portretten*, Leewarden/Zwolle 2025, pp. 65, 68-71, afb. 40-41, 43.

<sup>195</sup> A. Bredius, 'Iets over de schilders Louys, David en Pieter Finson', in: *Oud Holland*, 36(1918), pp. 197-204. Recentere literatuur, zie de websites van ecartico en RKD.

### Paulus Fouchier (1643/'44-1717)

De in Bergen op Zoom geboren 'Poulus Foucier' betaalt op 9 augustus 1669 zijn inkomgeld voor het St. Lucasgilde in Middelburg.<sup>196</sup> In 1672 schildert hij daar de overlieden van het kuipersgilde, onder wie Pieter Duvelaer, die in de jaren zeventig is geschilderd door Jan Denens.<sup>197</sup> Het stuk bevond zich in het stadhuis van Middelburg en is vermoedelijk verbrand in 1940. In de excerpten van Hofstede de Groot in het RKD wordt een bijzondere tekening beschreven die in 1919 is geveild. *De bruidskrans* stelt voor een 'Groep van drie personen ten halve lijve zittende in een vertrek.' Een jonge man en vrouw houden een bruidskrans boven het hoofd van de tussen hen in zittende bruid. Hofstede de Groot meldt nog: 'Interessant voor zeden en gewoonten'.<sup>198</sup> De tekening is in 1992 geveild bij Christie's, Amsterdam).<sup>199</sup>



Paulus Fouchier, *De bruidskrans*, loodstift op vellum, 310 x 255 mm. Huidige verblijfplaats onbekend. Foto: RKD, Den Haag.

Paulus Fouchier is mogelijk te vereenzelvigen met 'Paolo Fouchier', benoemd in Middelburg op 10 maart 1672 als 'commies ter ontvangst, bewaring, toezicht enz. van de levensmiddelen, turf kaarsen, materialen enz'.<sup>200</sup>

Fouchier is vanaf 1674 achtereenvolgens aanwijsbaar in Den Haag, Bergen op Zoom, Amsterdam, IJsselstein en weer in Amsterdam, waar hij overlijdt. Schildert niet alleen portretten. In Amsterdam zijn grote plafondschilderingen uit 1682-1684 bewaard gebleven met allegorische voorstellingen.

<sup>196</sup> Bredius, 'De gildeboeken', p. 205.

<sup>197</sup> M.G. Wildeman, 'Iets over de schildersfamilie Fouchier', in: *Oud Holland*, 17(1899), p. 187, noot 1. De andere geportretteerden zijn G. van de Velde, Daniel Toussaint, Maerten de Maeght en Jan Jansz. van Noorwegen.

<sup>198</sup> RKD Den Haag, Excerpts, nr. 1161606.

<sup>199</sup> Vlg. Christie's Amsterdam, 24-11-1992, lotnr. 79.

<sup>200</sup> ZA, Arch. Staten van Zeeland en Gecommitteerde Raden, inv. nr. 1670, fol. 120.

## Pieter Gaal (1769-1819)



Pieter Gaal, *Zelfportret* (ca. 1806), olieverf op doek, 66,5 x 54 cm. Foto en collectie: KZGW, Middelburg, inv. nr. G1598.

De op 19 juli 1769<sup>201</sup> geboren Pieter Gaal krijgt zijn eerste onderricht van zijn vader, Thomas Gaal. Moeder is Arina (Anna) Snijders. Thomas Gaal is in 1778 een van de medeoprichters van de Middelburgse Teeken Akademie. Daar heeft Pieter onderricht gevolgd.<sup>202</sup> Hij krijgt o.a. les van Jacob Perkois. Pieter Gaal verlegt vroeg en vaak zijn grenzen. Al in 1786 schrijft hij zich in als tekenaar bij Confrerie Pictura in Den Haag en in die stad krijgt hij les van Hendrik Willem Schweickhardt (1746-1797). Als deze naar Engeland vertrekt, keert Gaal terug naar Middelburg, om zich tussen 1789-'91 bij hem in Londen te voegen. Later volgen reizen naar Parijs (1791), Italië, Zwitserland en Duitsland, maar Middelburg is de stad waar hij zich definitief vestigt.<sup>203</sup>

Pieter Gaal treedt in Middelburg in het huwelijk (ondertrouw op 24 februari 1793) met Richardina Jacoba van Eps (ca. 1765-1813), 'van ter Goes'.<sup>204</sup> Op januari 1794 wordt een doodgeboren dochtertje begraven in de Nieuwe Kerk; het gezin woont dan op de Groote Markt.<sup>205</sup> Op 5 september 1796 komt 'Jacobus Cornelis van Gael' ter wereld in Oost-Souburg, waar hij op 25 september wordt

<sup>201</sup> F. Nagtglas, *Levensberichten van Zeeuwen*, Middelburg 1890, dl. I, p.236.

<sup>202</sup> Heyning en Van Herwijnen, *'Om prijs en plaats'*, zie register voor zijn betekenis binnen de Teeken Akademie.

<sup>203</sup> RKD, Den Haag. NB Lidmaatschap Confrerie Pictura in dat archief niet kunnen vinden.

<sup>204</sup> Zeeuws Archief, 164 Verzameling Genealogische Afschriften (GA), 1600-2022, 164-535-540B Naamlijsten der ondertrouwde personen binnen Middelburg en Stads-Ambachten 1792-1810. Op 21 februari is trouwgeld voldaan. Zeeuws Archief, 511 Rekenkamer van Zeeland, 'Rekenkamer D', (1573) 1597-1805 (1808), inv. nr. 44631, Trouwgeld Walcheren 1792-1793.

<sup>205</sup> Zeeuws Archief, 511 Rekenkamer van Zeeland, 'Rekenkamer D', (1573) 1597-1805 (1808), inv. nr. 60521, Begraaflijst Middelburg 1794. Zie ook: 164 Verzameling Genealogische Afschriften (GA), 1600-2022, inv. nr. 535 Naamlijsten der overledenen binnen Middelburg en Stads-Ambachten 1792-1794.

gedoopt.<sup>206</sup> Jacobus Cornelis zal in de voetsporen van zijn vader en grootvader treden en wordt schilder. Vermoedelijk heeft de familie in Oost-Souburg een buitenhuis, maar een jaar later, in maart 1797 verkoopt Van Gaal aan Cornelis Fzn. Pleite een huis en land voor het bedrag van 350 pond.<sup>207</sup> 14 november 1798 wordt opnieuw een naamloos kind begraven. Als adres wordt dan opgegeven de Bogaardenstraat.<sup>208</sup> Rond 1801 komt er een zoon bij die wel volwassen wordt, maar toch jong overlijdt. Op 31-jarige leeftijd overlijdt in Middelburg Thomas Richel van Gaal. Naast zijn vader Pieter Gaal wordt moeder 'Regerdina van Eps' vermeld. Thomas Richel heeft als beroep schutter.<sup>209</sup> 2 maart 1812 koopt Pieter Gaal 'het 'dubbeld Huis', gelegen 'derrière la Vielle Eglise, Section E. numéro 296'.<sup>210</sup>

Op 4 december 1812 overlijdt Richardina Jacoba van Eps, 48 jaar oud.<sup>211</sup> Iets meer dan zes jaar later overlijdt Pieter Gaal zelf, op 13 januari 1819. Hij wordt vermeld kunstschilder en weduwnaar van Richardina Jacoba van Eps.<sup>212</sup> Hij woont dan in sectie Q, huisnummer 23.

Van Pieter Gaal zijn de nodige schilderijen en tekeningen bewaard gebleven dan wel bekend. Eén van zijn vroegste portretten betreft dat van zijn leermeester [Jacob Perkois](#) uit 1794. Een portret van waarschijnlijk iets meer dan tien jaar zou zijn zelfportret kunnen zijn. Pieter Gaal is van 1806-1808 dirigerend lid van de Middelburgse Teeken Akademie en van een heel aantal van de leden zijn portretten bewaard. Deze zijn in 1893 in bruikleen gegeven aan het Koninklijk Zeeuws Genootschap der Wetenschappen en later geschonken. Van een van die portretten is niet duidelijk of het Thomas Gaal, die Pieter voorging als dirigerend lid, voorstelt of Pieter. Vergelijking met een zeker werk van Pieter, het portret van [vermoedelijk Joannes Hubertus Reijgers \(1767-1849\) uit 1805](#) (KZGW, inv. nr. G1632) maakt duidelijk dat het portret van de man de penselen een [zelfportret van Pieter Gaal](#) zal zijn en vermoedelijk geschilderd in 1806 of kort erna, wanneer hij zijn rol als dirigerend lid op zich neemt. Vergeleken met het vroegere portret van Perkois lijkt het dat Gaal zich ontwikkelt naar een wat bredere en gladdere, meer verfijnde toets.



Pieter Gaal, [Jacob Perkois \(1856-1804\)](#), (1794), olieverf op doek, 75,2 x 60,1 cm. Foto en collectie: KZGW, Middelburg, inv. nr. G1627.

<sup>206</sup> Zeeuws Archief 995 Verzameling Doop-, Trouw-, Begraaf- en Lidmatenregisters Zeeland (DTBL), (1527) 1572-1810 (1866), inv. nr. OWS-1, Oost-Souburg doopregister Nederduits Gereformeerde gemeente 1648-1810.

Doop: Zeeuws Archief, 7375 Hervormde Gemeente te Oost- en West-Souburg, (1597) 1620-1971, inv. nr. 6, Oost-Souburg, doopboek Nederlands Hervormde Gemeente 1777 januari 12-1810 december 30, fol. 93.

<sup>207</sup> Zeeuws Archief, 511-TOG-WAL Transporten Onroerend Goed Walcheren 1757-1805, inv. nr. D69761.

<sup>208</sup> Zeeuws Archief, 164 Verzameling Genealogische Afschriften (GA), 1600-2022, inv. nr. 537 Naamlijsten der overledenen binnen Middelburg en Stads-Ambachten 1792-1794.

<sup>209</sup> Zeeuws Archief, 25 Burgerlijke Stand Zeeland (1796) 1811-1980, (1796) 1811-1980, inv.nr. MDB-O-1833, Middelburg overlijdensakten burgerlijke stand.

<sup>210</sup> Zeeuws Archief, 12 Rechterlijke Archieven Zeeland 1796/1811-1838, 1796-1838, inv. nr. 394, Samenvattingen van transportakten van onroerende goederen in de dubbelen van de repertoria van notarissen in Middelburg 1812 (notaris Pieter van der Graft), akte 62 (archieff: scan 58).

<sup>211</sup> Zeeuws Archief, 25 Burgerlijke Stand Zeeland (1796) 1811-1980, (1796) 1811-1980, inv. nr. MDB-O-1813, Middelburg overlijdensakten burgerlijke stand.

<sup>212</sup> Zeeuws Archief, 25 Burgerlijke Stand Zeeland (1796) 1811-1980, (1796) 1811-1980, inv. nr. MDB-O-1819, Middelburg overlijdensakten burgerlijke stand.

## Thomas Gaal (1739-1817)

Vlaanderen is in de 17<sup>de</sup> eeuw hofleverancier van importschilders in Middelburg. Ook in de 18<sup>de</sup> eeuw belanden schilders vanuit zuidelijke streken in de stad. Thomas Gaal is op 2 juni 1739 geboren in Dendermonde als zoon van George Gaal (?-1768), officier bij een regiment Schotten, die in de 'Barrière-steden garnizoenen hielden'. George vertrekt na pensionering naar Delft en geeft daar les in Grieks en Latijn en beoefent in de vrije uren de schilderkunst. Frederik Nagtglas: 'Dezelfde gave merkte hij bij zoon Thomas op, dien hij zelf de beginselen der teekenkunst onderrichtte en vervolgens in de leer deed op een fabriek van destijds in de mode zijnde geschilderde behangsels.'<sup>213</sup> Moeder van Thomas is mogelijk Jeanne Beets (komt voor in een document van de Weeskamer na het overlijden van George Gaal). Bij een volkstelling in Middelburg in 1812 wordt een afwijkende geboortedatum opgegeven: 9 juli 1739.<sup>214</sup> Hij is 'peintre' en woont in Canton Middelburg, sectie 6, Commune Middelburg. Bij een eerdere telling in januari 1797 is 57, vermeld wordt dat hij schilder is en hij woont in wijk R, huis 101.<sup>215</sup>

Thomas Gaal vestigt zich later in Middelburg. In Delft vindt (daarna) een waarschijnlijk familiegerelateerde doop plaats op 23 februari 1766 van Thomas van der Hel, kind van Arij van der Hel en Johanna Gaal. Getuigen zijn George en Agneta Gaal. Vermoedelijk is Johanna een zus van Thomas Gaal en de mannelijke getuige is zijn vader. Agneta kan een tweede zus zijn of een ander familielid.<sup>216</sup> In datzelfde jaar wordt op 4 september een ongedoopt kind van Thomas begraven (4 september overleden) in het Oude kerkhof van Middelburg.<sup>217</sup> Als woonadres wordt opgegeven Nieuwe Haven.

Frederik Nagtglas meldt dat uit het huwelijk tussen Thomas Gaal en Arina Sniijders op 19 juli 1769 Pieter wordt geboren (zie lemma hiervoor). In de Zeeuwse archieven komt de naam Arina Sniijders niet voor, wel een Anna Sniijders, die 5 maart 1783 overlijdt.<sup>218</sup> Een Anna Sniijders wordt 5 december 1774 genoemd als koper van en huis voor  $\frac{3}{4}$  part in Middelburg Ambachten, Seis Slagboom. Verkoper is L. Sniijders, zonder twijfel familie. Voor de eerder genoemde zoon Pieter Gaal krijg het echtpaar Thomas en Anna dochter Dina (1767/'68-1817), vermoedelijk geboren in 1767. Ze overlijdt op 25 januari 1817 in Goes en is dan 49 jaar oud. Genoemd worden als echtgenoot Daniel Meijer, oud-schepen en raad Goes en als ouders Thomas Gaal en Anna Sniijders.<sup>219</sup> Een geboorteplaats wordt niet opgegeven, maar Middelburg ligt voor de hand. Dat wordt bevestigd bij haar tweede huwelijk in 1810 (ondertrouw 9 november) met Daniel de Meyer in Goes.

Thomas Gaal overlijdt een paar maanden na zijn dochter, op 27 mei 1817, 77 jaar oud. Hij is weduwnaar, zijn vrouw was 'Anna Sniijders'. Als beroep wordt 'schilder' vermeld.<sup>220</sup>

Thomas Gaal wordt lid van het St. Lucasgilde in Middelburg op 12 december 1764. Gaal krijgt een heel aantal leerlingen die in het gildeboek worden vermeld: Karel Maartens (ingeboekt op 8 juni 1765), Laurens Lietman (2 mei 1768), Jacob de Witte (1774, in 1775 overgestapt naar Anthony

---

<sup>213</sup> F. Nagtglas, *Levensberichten van Zeeuwen*, dl. I, p.236.

<sup>214</sup> Zeeuws Archief, Middelburg, 5 Prefectuur van het Departement der Monden van de Schelde (Département des Bouches de l'Escaut), 1810-1814, inv. nr. 58 Middelburg bevolking 1812, Archief Prefectuur, volgnummer 3389.

<sup>215</sup> Zeeuws Archief, Middelburg, 4 Gewestelijke Besturen van Zeeland, (1795) 1799-1810, inv. nr. 256 Archief Gewestelijke Besturen (Middelburg inwoners 1797).

<sup>216</sup> <https://hdl.handle.net/21.12115/NL-DtAD23739570> Stadsarchief Delft, 14 Doop-, trouw- en begraafboeken Delft, 1367-1811, 1 Delft, 1.1 Nederduits-gereformeerde gemeente, 1.1.1 Oude en Nieuwe Kerk, 54-64 Doopboeken Nieuwe Kerk, 1616 – 1811, inv. nr. 14.61, fol. 211v. George Gaal is ook bij dopen van kinderen van Johanna op 2 juni 1757 en 15 februari 1761.

<sup>217</sup> Zeeuws Archief, Middelburg, 511 Rekenkamer van Zeeland, 'Rekenkamer D', (1573) 1597-1805 (1808), inv. nr. 60241 Begraaflijst Middelburg 1766.

<sup>218</sup> Er overlijdt in Middelburg een Anna Sniijders op 5 maart 1783 (op 10 maart begraven in de Oostkerk). Adres is Singelstraat. Zeeuws Archief, Middelburg 511 Rekenkamer van Zeeland, 'Rekenkamer D', (1573) 1597-1805 (1808), inv. nr. 60441 Begraaflijst Middelburg 1786.

<sup>219</sup> Zeeuws Archief, Middelburg, 25 Burgerlijke Stand Zeeland (1796) 1811-1980, (1796) 1811-1980, inv. nr. GOE-O-1817 Goes overlijdensakten burgerlijke stand.

<sup>220</sup> Zeeuws Archief, 25 Burgerlijke Stand Zeeland (1796) 1811-1980, (1796) 1811-1980, inv. nr. MDB-O-1817 Middelburg overlijdensakten burgerlijke stand.

Bernard), Jan Willem Schout (1776) en Jan Schee (1776).<sup>221</sup> Het zijn namen die ons niets meer zeggen.

Enkele jaren later is Thomas Gaal 1778 samen met Jacob Perkois een van de oprichters en dirigerend lid van de Middelburgse Teeken Akademie.<sup>222</sup> Hij heeft in Middelburg een behangselfabriek, waar ook Johannes Hermanis Koekkoek uit Veere en Andries Vermeulen hebben gewerkt.<sup>223</sup>

Met betrekking tot portretten van Thomas Gaal houdt de oogst niet over. Het RKD heeft er drie van welke het portret van Uilke Barends uit 1802 vrij krachtig is. Dat geldt niet voor de beeltenissen van Jan Arends (?-1797) en Maria Magdalena Otten (?-1831) uit 1787. Daar moet bij wordt gezegd dat deze portretten nogal te lijden lijken te hebben gehad door de tand des tijds en vermoedelijk ook de nodige overschilderingen waardoor ze waarschijnlijk een stuk stijver ogen dan dat ze door Gaal zijn geschilderd. Interessant is dat het stel Arends/Otten van elkaar wegstijft of dat ze wellicht andersom naast elkaar zijn bedoeld dan gebruikelijk, zoals hier getoond.



Thomas Gaal, *Maria Magdalena Otten (?-1831)*, (1787), olieverf op ? Particuliere collectie. Foto: RKD, Den Haag.



Thomas Gaal, *Jan Arend (?-1797)*, (1787), olieverf op ? Particuliere collectie. Foto: RKD, Den Haag.

Gaal moet zijn gewaardeerd door zijn tijdgenoten. Zijn nu bewaarde werk ziet er vermoedelijk vaak niet meer zo uit als door hem afgeleverd, hetgeen zijn huidige waardering niet ten goede komt. In 1796 geeft Daniël Radermacher Thomas Gaal de opdracht twee kopieën te maken van een schilderij van zijn in dat jaar overleden echtgenote Clasina Petronella de Kokelaer (1734-1796). De betaling volgt op 8 maart 1797: 'Aan den Kunstschilder Thomas Gaal voor twee fraaij Copijën van het welgelijkend Pourtrait van mijne zeer Geliefde Egtgenootte Vrouwe Clasina Petronella Radermacher, geboore de Kokelaer, overleden te Middelburg 12. October 1796. in den Ouderdom van 62. Jaaren. ...

<sup>221</sup> Bredius, 'De gildeboeken', pp. 249-251.

<sup>222</sup> Heyning en Van Herwijnen, 'Om prijs en plaats', zie register voor zijn betekenis binnen de Teeken Akademie.

<sup>223</sup> Van der Meer Mohr, Zeeuwse portretten, pp. 68-69.

£ 44 ,, 4 ,, 4'.<sup>224</sup> Eén van de portretten lijkt bewaard in een particuliere collectie.<sup>225</sup> Het is 1796 gedateerd. Het is een kopie naar een portret van Henry Jean Appelius uit 1778 dat wordt bewaard in het Amsterdam Museum.<sup>226</sup> Het is interessant dat is gekozen voor een kopie naar het schilderij uit 1778, vier voor jaar voordat De Kokelaer trouwt met Radermacher. Op de keerzijde van het schilderij is een verwijzing naar haar eerste echtgenoot geschilderd, Amsterdammer Daniel Jan Bouwens. Appelius schildert later portretten van Radermacher (1787) en De Kokelaer (1787 of 1782)<sup>227</sup>, waarvan het portret van Radermacher weer wordt gekopieerd door Ernst Uswald in 1792. Gaal krijgt nog een opdracht van Radermacher om een portret te kopiëren en wel dat zijn eerste vrouw Susanna Libertina Boogaert (1734-1780). Thomas Gaal wordt 5 augustus 1797 betaald, niet zeer lang na de betaling voor de eerste twee kopieën, dus vermoedelijk heeft Radermacher alles in één keer besteld. 'Aan den kunstschilder Thomas Gaal voor het welgelijkende Pourtrait van mijne eerste Geliefde Egtgenootte Vrouwe Suzanna Libertina Boogaert van Alblasterdam, overleden te Middelburg, den 12 februarij 1780 in de Ouderdom van bijna 47. Jaaren ... 22 1 8'. Dit portret is bewaard gebleven en is een deelkopie naar de weergave van Boogaert in het familieportret van Jean Appelius uit 1759/'72 (zie lemma Appelius) en verbeeldt haar in 1759. Gaal heeft haar uit dat schilderij gelicht, tegen een donkere achtergrond geplaatst en paar boeken gegeven. Ook dit schilderij lijkt overschilderd.



Thomas Gaal, *Susanna Libertina Boogaert (1734-1780) (1797)*, olieverf op doek, 97 x 78,5. Collectie & foto: Zeeuws Museum, inv. nr. M80-056.

<sup>224</sup> Zeeuws Archief, 473 Daniël Radermacher, 1703-1803, inv. nr. 3 Daniël Radermacher, 1703-1803, Aantekeningen van ontvangsten en uitgaven, in het bijzonder voor de huishouding, door mr. Daniel Radermacher, 1750-1797. 3 delen, 3 1778-1797.

<sup>225</sup> Zie Van de Meer Mohr, *Zeeuwse portretten*, pp. 68-69, afb. 66.

<sup>226</sup> <http://hdl.handle.net/11259/collection.37551>

<sup>227</sup> Van de Meer Mohr, *Zeeuwse portretten*, p. 58, afb. 56A-B.

Een schilderij waar de kwaliteiten van Thomas Gaal veel beter zijn te beoordelen is het groepsportret van de regenten van het Burgerweeshuis te Middelburg uit 1786. De verhoudingen tussen lichamen en hoofden zijn wellicht niet helemaal conform de werkelijkheid, maar de gezichten zien er raak getypeerd uit en ook de setting is – zij het wat stijfjes – wel in orde.



Thomas Gaal, *Regenten van het Burgerweeshuis te Middelburg* (1786), olieverf op doek, 119 x 192 cm. Collectie & foto: Zeeuws Museum, Middelburg, inv. nr. M91-039.

## Balthazar Gerbier d'Ouvilly (1592-1667)

De familie Gerbier komt oorspronkelijk uit Antwerpen en zal zoals zovelen om politiekreligieuze redenen het veiliger Middelburg hebben opgezocht. Balthazar is geboren op 23 februari 1592 in Middelburg en al op vrij jonge leeftijd werkzaam in Engeland. Hij komt in 1616 mee met de Zeeuwse ambassadeur Noël de Caron naar Londen en zal daar Karel I dienen. Uit deze periode zijn vooral portretminiaturen bekend die vroeg in de vorige eeuw, maar ook al in de achttiende eeuw op veilingen worden aangeboden. Sporadisch komt nog vroeger gedateerd werk voor (zelfs al uit 1610), zodat wellicht verondersteld kan worden dat deze nog in Zeeland zijn vervaardigd. M.b.t. tot zijn opleiding tasten we in het duister. Hij komt niet voor in het Middelburgse St. Lucasgilde noch in de Antwerpse Liggeren.

Gerbier d'Ouvilly verblijft tot en met 1621 in Engeland en reist vervolgens half Europa rond. Tussendoor wordt hij in 1638 in Hampton Court, Engeland geridderd. Hij krijgt de opdracht in 1658-'60 om in Guyana een kolonie te stichten en hij ontwikkelt er plannen voor de ontginning van een goud- en zilvermijn, waar hij Zeeuwen bij betreft. In 1660 is hij in Amsterdam, waarna hij voor het laatst verhuist. Naar Londen, waar hij zal komen te overlijden.

Gerbier d'Ouvilly schildert niet alleen portretten. De opsomming van zijn werkzaamheden door het RKD: 'architect, kalligraaf, schilder, hofkunstenaar, miniatuurschilder, tekenaar, dichter, kopiist, diplomaat, kunstagent'. Hij heeft een groot aantal geschriften op zijn naam staan, waarbij er één uitspringt: het *Memorandum nopens de Oprichting van een Publ. Constleerplaatse in de stad Middelburg*, waarschijnlijk geschreven in/rond 1652, wanneer Gerbier d'Ouvilly weer in Londen of juist net in Den Haag werkzaam is.<sup>228</sup> Decennia na zijn vertrek uit Zeeland houdt het kunstklimaat in zijn geboortestad hem nog altijd bezig. Zeeuwse schilderijen/portretten zijn niet bekend, maar het Leids prentenkabinet bezit een fraaie tekening van Johan Huyssen (1566-1634), die zich wel vaker liet portretteren, waarbij deze tekening uit ca. 1630 hem in de hoogste leeftijd verbeeldt.<sup>229</sup>



Balthazar Gerbier d'Ouvilly, *Johan Huyssen (1566-1634)* (1630), zilverstift op papier. Prentenkabinet UB, Leiden, inv. nr. PK-T-AW-579. Foto: Universiteit Leiden.

<sup>228</sup> <https://balthazargerbier.files.wordpress.com/2012/02/catalogue-of-gerbiers-printed-works.pdf>

<sup>229</sup> Prentenkabinet UB, Leiden, inv. nr. PK-T-AW-579. <http://hdl.handle.net/1887.1/item:1276457> // Voor de overige portretten zie: Rudi Ekkart, 'De portretten van Johan Huyssen en Adriana van Matenesse', in: Antheun Janse & Ingrid Biesheuvel (uitg.), *Johan Huyssen van Kattendijke-kroniek. De historie of die cronicke van Hollant, van Zeelant ende van Vrieslandt ende van den Stichte van Utrecht*, Den Haag 2005, pp. LI-LIX. Van der Ploeg, *Portretten*, pp. 22-23, 37, 70-71.

## Adolf Geswint (actief 1732-'42)<sup>230</sup>

'Adolf Geswint, fijnschilder' betaalt op 1 april 1732 zijn vrijgeld van het St. Lucasgilde in Middelburg. Bredius heeft eronder tussen haakjes geschreven 'Hij betaalt ook lijkboeten', hetgeen betekent dat hij al vroeg een keer verstek laat gaan bijwonen van een uitvaart. In de jaarrekening die loopt 1 juli 1733 tot 4 september 1735 staat bij 1734 de vermelding van de dootschuld van Jacobus de Koning (£ 0 – 5 – 0). Eronder: 'Lykboete door Adolf Geswint betaalt.' Twee regels eronder: 'Boete van Adolf Geswint, voor 't verkoopen van schilderijen met de stocke ... 1 – 10 – 0'. In de jaarrekening van 23 oktober 1737 tot 17 juni 1739 zijn de Lijkboete-betalers 'Wynandt Landts en Adolf Geswindt.' Dat gebeurt hem nog eens in het boekjaar erna (17 Juni 1739 tot 25 April 1742: 'Adolf Geswint en Wynandt Landts betalen lijkboeten.'<sup>231</sup>

In de archieven is Adolf Geswint (Geschwind/Geswind etc.) niet terug te vinden. Voor- en achternamen klinken Duits en daar zijn wel mensen met de achternaam terug te vinden. Ook in Zeeland komt de naam een enkele keer voor en wat vaker in Groningen. Er is een volledig gesigneerd 1738 gedateerd portret Van Abraham de Bra(a)uw (?-1763) bewaard, met een heraldieke schildering en tekst op de achterzijde. De ovaal is kort na zijn overlijden in een grotere lijst gestoken met opgeschilderde kwartierstaten en een tekstje over 'Braauw', die aan de 'BurgerWeezen' zijn 'tijdelek goed' heeft nagelaten. Deze toevoeging is links en rechts gesigneerd: 'H.G.v.B: pxt' / 'H:S: f[...]'.  
H.G.v.B: pxt' / 'H:S: f[...]



Adolf Brauw, Abraham Bra(a)uw (?-1763) (1738/1763), olieverf op doek, hout., 150 x 115 cm. Collectie & foto: KZGW, Middelburg, inv. nr. G11-007.

<sup>230</sup> Deze schilder was aan de aandacht ontsnapt als Jeroen-Martijn H. van Haart niet een lezing had gegeven tijdens de expermeeting in het Stadhuis museum Zierikzee op 30 oktober 2025 over het gebruik van heraldiek door aanzienlijke geslachten. Dank voor de tip.

<sup>231</sup> Bredius, 'De gildeboeken', pp. 242-243 .

### Witte van der Hagen (1656-(na) 1711)

'Amateur' Witte van der Hagen Komt niet voor in de bescheiden van het St. Lucasgilde Middelburg. Wel treedt op 15 oktober 1669 een 'Joannes van der Hage, fijnschilder' in.<sup>232</sup> Van Witte van der Hagen zijn geen schilderijen bekend, wel portrettekeningen in penseel, waarvan sommige naar prenten. In 1678 tekent hij de zusjes Anna Jacoba (1666-1725) en Maria Beeckman (1671-1719) en in 1689 Samuel Beeckman (1621-1689). Samuel ziet er niet uit als een man van 68, dus zal deze tekening teruggaan op een ouder voorbeeld. Het Rijksmuseum beheert een aantal tekeningen, waaronder een met als onderwerp *St. Joseph* naar een origineel van Anthony van Dijck. Naast twee portretten zijn er tekeningen van Cornelis van der Hagen, burgemeester van Brielle, en uit 1680 van vlootvoogd Witte Cornelisz. de With (1599-1658) naar een origineel toegeschreven aan Jan Daemen Cool dat Van der Hagen gezien moet hebben.

J.K. van der Haagen, auteur van *De schilders Van der Haagen en hun werk* noemt Witte van der Hagen alleen in een (uitgebreide en daarmee informatieve) noot.<sup>233</sup> Hij haalt aan dat hij een portret heeft gemaakt van François Verwilt dat in de inventaris bij diens overlijden in 1691 is opgenomen en hij verwijst naar genoemde tekeningen van Samuel en Maria Beeckman, evenals een postuum portret van Samuels tweede vrouw Maria de With. Van der Hagen was een neef van Beeckman en in de boedel die later belandt bij Samuel Radermacher komt in 1772 ook een zelfportret van Witte voor.<sup>234</sup> J.K. van der Hagen noemt Witte een 'dilettant', daarmee vermoedelijk niet doelende op de vandaag de dag negatieve betekenissen van leek/knoeier, maar 'kunstbeoefenaar uit liefhebberij'. Gezien zijn getekende kopieën naar prenten heeft het daar wel de schijn van, al heeft hij een bepaald vlotte hand gehad, ook bij zijn portretten naar het leven.



Witte van der Hagen, *Anna Jacoba Beeckman* (1666-1725) (1678), inkt op papier, 15,3 x 13 cm. Part. coll. Foto: RKD, Den Haag.



Witte van der Hagen, *Maria Beeckman* (1671-1719) (1678), inkt op papier, 15,3 x 13 cm. Part. coll. Foto: RKD, Den Haag.

<sup>232</sup> Bredius, 'De gildeboeken', p. 205.

<sup>233</sup> J.K. van der Haagen, *De schilders Van der Haagen en hun werk. Met catalogus van de schilderijen en teekeningen van Joris van der Haagen*, Voorburg 1932, p. 67, noot 1. Van der Haagen verwijst naar: P. Haverkorn van Rijsewijk, 'De schilders Adriaan en Frans Verwilt', in *Oud Holland* 15(1897, nr. 1), p. 60 voor de inventaris met de portretvermelding.

<sup>234</sup> M.G. 'Memorie rakende portretten van leden der familie Radermacher, en van die van aangehuwde geslachten.', in: *De Wapenheraut* (25(1916), pp. 260-274, i.h.b., pp. 266, 269-271.

## Johann Julius Heinsius (1740-1812)

Relatief en zeer kort lijkt Johann Julius Heinsius in Zeeland actief te zijn geweest. Zijn nu gehele Zeeuwse productie dateert uit het jaar 1763 en is vermoedelijk in Middelburg tot stand gekomen. Johann Julius Heinsius is op 7 juli 1740 geboren in Ilmenau (D), als zoon van Johann Christian Heintz (1705/'06-(na)1752) en Anna Sibylla (1699-1785). Hij trekt met zijn vader mee op reis naar Nederland/Holland, waar vader eerder wel geweest van wie in 1737 in Cernheim (vermoedelijk Arnhem) een broer als muzikant leeft. Van vader, zelf ook schilder, ontbreekt sinds 1752 ieder spoor. Johann Julius wordt in 1767 lid van de Conférie Pictura in Den Haag en is tot 1779 aanwijsbaar Utrecht, Lille, Doornik en Rouen. In 1779 is hij in Parijs, waar hij eerste schilder wordt van de dochter van Lodewijk XV. Vermoedelijk verruilt hij met het uitbreken van de Franse Revolutie Parijs voor Orléans, waar hij tot zijn dood op 19 mei 1812 blijft. Ergens treedt hij in het huwelijk met Elisabeth de Brienne-Robin (?-na 1824?).<sup>235</sup>



Een los portret is dat van Anthony Iman Massis (1731-1771), geboren in Zierikzee en onder andere driemaal burgemeester. Hij is gehuwd met Maria de Witte van Elkerzee (1731-1804). Van haar is geen portret bekend. Het lijkt logischer dat Massis zich in Middelburg heeft laten portretteren, gezien de grotere groep die daar in hetzelfde jaar, op dezelfde dag ontstaan is (zie hierna), dan in Zierikzee al is niet uit te sluiten dat Heinsius meerdere Zeeuwse steden heeft aangedaan.

Johann Julius Heinsius, *Anthony Iman Massis* (1731-1771), (1763), zwart krijt op papier, 41 x 22 cm. Particuliere collectie. Foto: RKD, Den Haag.

Het Stadhuis museum Zierikzee beheert een groep van zeven portrettekeningen, die een familiair verband hebben. Het betreft vier volwassenen (twee echt)paren) en drie kinderen. Een onderlinge familieband is er in 1763 nog niet, dus wellicht kennen de gezinnen elkaar goed als verklaring dat beide besluiten zich te laten tekenen door Johan Julius Heinsius, die dan pas 23 jaar oud is. Wie van

<sup>235</sup> Scheidig, Walther, 'Heinsius, Julius' in: *Neue Deutsche Biographie* 8 (1969), S. 442. Online: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd135904870.html#ndbcontent>

de gezinnen het initiatief heeft genomen, is niet duidelijk, maar alle portretten zijn op dezelfde dag gedateerd: 1 juli 1763. Sterker nog, ook het portret van Anthony Iman Massis is op die dag getekend. Johan Gualterus van der Poort (1713-1784) en Johanna Susanna van der Mandere (1714-1793) hebben zich vaker later portretteren. Ze zoeken ook steeds de belangrijkste schilders van het moment op. In 1751 schildert Philip van Dijk met zijn laatste bekende Zeeuwse werk hun portret (zie lemma Philip van Dijk) en in 1756 is het Jan Palthe die hen vereeuwigt, waarbij Johanna Susanna is vergezeld van hun dochter Johanna Petronella (1754-1783).<sup>236</sup> Dan is er nog een familieportret van Jean Henry Appelius uit 1760.

Bij Johan Steengracht en Jacoba Magdalena Ockersse zijn er eveneens eerdere portretten. Hier is het Jean Henry Appelius die rond 1755 twee losse portretten schildert, waarbij in dit geval Jacoba hun jonge zoon Nicolaas toont, enigszins vergelijkbaar met hoe Palthe het aanpakt, zij het iets eleganter.<sup>237</sup> De tekeningen van Heinsius lijken de jongste in de reeks. Ze zijn uitvoerig besproken in het recente *Zeeuwse portretten uit de achttiende eeuw*, maar helaas zijn daar de afbeeldingen niet goed gepositioneerd, waardoor niet op te maken is wie wie voorstelt.<sup>238</sup> Om die reden volgen hier alle zeven tekeningen met correctie bijschriften.

In 1777 trouwen Nicolaas Steengracht en Johanna van der Poort. Nicolaas enige broertje Adriaen sterft jong en Johanna is enig kind. De latere echtgenoten kennen elkaar vanaf de vroege kinderjaren en zullen veel aan elkaar hebben gehad.



Johann Julius Heinsius, *Johan Gualterus van der Poort (1713-1784)* (1763), zwart krijt op papier, 450 x 345 mm. Collectie & foto: Stadhuismuseum Zierikzee, bruikleen stichting der Heerlijkheden Oosterland, Sirjansland en Oosterstein.

Johann Julius Heinsius, *Johanna Susanna van der Mandere (1714-1793)* (1763), zwart krijt op papier, 450 x 345 mm. Collectie & foto: Stadhuismuseum Zierikzee, bruikleen stichting der Heerlijkheden Oosterland, Sirjansland en

Johann Julius Heinsius, *Johanna Petronella van der Poort (1754-1783)* (1763), zwart krijt op papier, 450 x 345 mm. Collectie & foto: Stadhuismuseum Zierikzee, bruikleen stichting der Heerlijkheden Oosterland, Sirjansland en

<sup>236</sup> Sabine Craft-Giepmans, Hilde Gilissen, Annette de Vries, *Adellijke familieportretten op Duivenvoorde*, Voorschoten, Den Haag, Zwolle 2015, pp. 118-119 (nrs. 73, 75, 76), pp. 126-127 (nrs. 105-107, 109). Zie ook Van der Meer Mohr, *Zeeuwse portretten*, pp. 31, 35, 53.

<sup>237</sup> Craft-Giepmans, *Adellijke familieportretten*, pp. 122-123 (nrs. 89-90), 142-143 (nrs. 171-172). Zie ook Van der Meer Mohr, *Zeeuwse portretten*, pp.49-50.

<sup>238</sup> Van der Meer Mohr, *Zeeuwse portretten*, pp.49-50.74-75.



Johann Julius Heinsius, *Johan Steengracht (1727-1785)* (1763), zwart krijt op papier, 450 x 345 mm. Collectie & foto: Stadhuismuseum Zierikzee, bruikleen stichting der Heerlijkheden Oosterland, Sirjansland en Oosterstein.



Johann Julius Heinsius, *Jacoba Magdalena Ockersse (1731-1772)* (1763), zwart krijt op papier, 450 x 345 mm. Collectie & foto: Stadhuismuseum Zierikzee, bruikleen stichting der Heerlijkheden Oosterland, Sirjansland en Oosterstein.



Johann Julius Heinsius, *Nicolaas Steengracht (1754-1840)* (1763), zwart krijt op papier, 450 x 345 mm. Collectie & foto: Stadhuismuseum Zierikzee, bruikleen stichting der Heerlijkheden Oosterland, Sirjansland en Oosterstein.



Johann Julius Heinsius, *Adriaen Steengracht (1762-1764)* (1763), zwart krijt op papier, 450 x 345 mm. Collectie & foto: Stadhuismuseum Zierikzee, bruikleen stichting der Heerlijkheden Oosterland, Sirjansland en Oosterstein.

### Jeronimus Hermansz. (..-(na) 1605)

Hermansz. is geboren in Brussel en wordt in (mogelijk) 1583 als schilder lid van het St. Lucasgilde in Middelburg.<sup>239</sup> Wat later, in juni 1594, wordt een Jeronimus Hermansz, schilder van Brussel lidmaat in de Nederduitsch-gereformeerde kerk in Vlissingen, met een attestatie van Amsterdam.<sup>240</sup> Dat laatste betekent dat hij na zijn komst uit Brussel en zijn inschrijving in Vlissingen in Amsterdam gewoond zal hebben. Of het steeds over dezelfde persoon gaat, is niet met zekerheid te zeggen. Wanneer wel, zal hij vanuit Brussel eerst naar Middelburg zijn geëmigreerd, vervolgens enige tijd in Amsterdam verblijven om tegen het einde van de eeuw terug te keren naar Zeeland. Hij wordt in 1604 in de rekeningen van tapijtweverij De Maecht genoemd als schilder tot Middelburg, 'conterfeyter van den heer Tresorier-Generael van Zeelandt' en heeft dan een patroon naar ontwerp van Karel van Mander gemaakt voor een 'stuck tapisserie'.<sup>241</sup> Vermoedelijk betreft dit schetsen voor het wapentapijt uit de serie 'Tapijten van Zeeland' voor de Abdij in Middelburg en nu in bezit van het Zeeuws Museum.<sup>242</sup> Hermans ontving 6.13.4 Pond Vlaams voor een houtskooltekening en werd waarschijnlijk betaald voor het maken van schetsen van de verschillende heraldische wapens op het tapijt.<sup>243</sup>

Volgens Ecartico zou hij ook portretten hebben geschilderd. Als dat alleen op basis van het woord 'conterfeyter' is, is dat twijfelachtig.

Er is geen geschilderd werk bekend. Wel zijn er in 1605 twee tekeningen opgenomen in het Grootleggerboek van het Gasthuis in Middelburg.<sup>244</sup> Eén daarvan is een tafereel met de gasthuismeesters gezeten aan tafel, in de weer met de boekhouding, terwijl vooraan de binnenvader en -moeder op bezoek komen om rekenschap te geven. De tekening is opgezet als een groepsportret zoals een corporatiestuk, maar het aspect van herkenbare gelijkenissen ontbreekt. Daarmee is de tekening meer op één lijn met het glasraamontwerp van Cornelis van Barlaer voor de rekenmeesters van Zeeland uit 1647.<sup>245</sup>

Jeronimus Hermansz.,  
*Gasthuismeesters, binnenvader en binnenmoeder Gasthuis Middelburg* (1605), inkt op papier. Zeeuws Archief, Archief Godshuizen, inv. nr. 414. Foto: Zeeuws Archief.



<sup>239</sup> In de gildeboeken komt een 'Jeronimus de schildere' voor als lid in 1579 en in 1583 betaalt een 'Jeroonemus de Schilder' voor zijn incomst. Bredius, 'De gildeboeken', pp. 149, 155.

<sup>240</sup> ZA, DTBL Vlissingen 20, inv. nr. K 481, fol. 3.

<sup>241</sup> Briels, *Vlaamse schilders*, p. 336.

<sup>242</sup> Zeeuws Museum, Middelburg, inv. nr. Br72-006.

<sup>243</sup> Katie Heyning, *De tapijten van Zeeland*, Middelburg 2007, p. 72.

<sup>244</sup> ZA, Archief Godshuizen, inv.nr. 414. Van der Ploeg, *Portretten*, pp. 4, 91.

<sup>245</sup> Van der Ploeg, *Portretten*, pp. 92, 105.

### Johan(nis)/Jan Huijs (actief 1752- 1777?)

Tot voor kort was de schilder Johan/Jan Huijs alleen bekend van een foto in het RKD van het jongensportret van Samuel Radermacher (1764-1793).<sup>246</sup> In zijn overzichtswerk over Zeeuwse portretten in de 18<sup>de</sup> eeuw noemt Jim van der Meer Mohr schilder en schilderij terloops.<sup>247</sup> Van belang zijn dat de betaling voor dit schilderij in 1770 is bijgeschreven in het kasboek van vader Daniël Radermacher (zie hier voor bij Jean Henry Appelius) en daarmee te stellen is dat Samuel hier een jaar of zes oud is. Hoewel het op zich geen slecht portret lijkt, mist het de finesse van tijdgenoot Appelius, die twee jaar later Samuel ook zou portretteren. Huijs heeft een vrij overtuigend portret gemaakt en ook de stofuitdrukking en de weergave van de jachthond zijn raak getroffen. Aardige details: de knoop in het touw en de halsband met de naam van hond Belle, waarmee ook zij is geïdentificeerd, een bijzonderheid. Het werk is linksonder in sierlijke letters gesigneerd: 'Joh. Huijs P.'.



Johan Huijs, *Samuel Radermacher (1764-1793)* (1770), olieverf op doek., 97,5 x 79 cm. Particuliere collectie. Foto: RKD, Den Haag.

<sup>246</sup> RKD, IB. nr. 31902.

<sup>247</sup> Van de Meer Mohr, *Zeeuwse portretten*, p. 57.

Johannis Huijs heeft zich in 1752 ingeschreven in het St. Lucasgilde van Middelburg, zij het dat er in dat jaar geen vermelding is terug te vinden. Die is er indirect, wanneer hij in 1776 een leerling aanneemt: 'Jan Anthony de Lelie, leert schilderen bij Jan Huys (Deze kwam 28 April 1752 reeds in het gilde.)'.<sup>248</sup> De omschrijving hiervoor is van Abraham Bredius en het is niet duidelijk of het deel tussen haakjes van zijn hand is, na teruglezen in de boeken, of dat hij het zo heeft overgenomen.

Of Johannis Huijs nog lang geleefd heeft, valt te bezien, daar 22 juni 1677 in Middelburg een Jan Huijs overlijdt, die de 26<sup>ste</sup> wordt begraven op het Westerkerkhof. Als huisadres wordt opgegeven 'Klein Heeregracht' en hij is man van 'Anna Vermaas'.<sup>249</sup> Het is niet gezegd dat de overledene de schilder is, want de naam zal vaker zijn voorgekomen, zoals een schipper die in het eerste kwart van de 18<sup>de</sup> eeuw geregeld wordt genoemd. Mogelijk ook betrekking op de schilder is de vermelding van de begrafenis van een ongedoopt kind op 12 januari 1750. De naam van de vader is 'Joannis Huijs' en als adres wordt opgegeven Vlasmarkt. Het kind wordt op het Oude Kerkhof begraven.<sup>250</sup>

Johannis Huijs lijkt een kwart eeuw actief te zijn geweest als (portret)schilder. Toch resteert slechts één schilderij van zijn hand. Het kan haast niet anders of er moeten er meer bewaard zijn gebleven.

---

<sup>248</sup> Bredius, 'De gildeboeken', p. 251.

<sup>249</sup> Zeeuws Archief, 511 Rekenkamer van Zeeland, 'Rekenkamer D', (1573) 1597-1805 (1808), Inventarisnummer [60351](#).

<sup>250</sup> Zeeuws Archief, 511 Rekenkamer van Zeeland, 'Rekenkamer D', (1573) 1597-1805 (1808), inventarisnummer: [60081](#)

## Roelof Koets II (1655?-1725)

De Zwolse portretschilder Roelof Koets II zou in Middelburg actief zijn geweest. De bron hiervoor is Von Wurzbach zonder verwijzing.<sup>251</sup> Dit wordt verder in alle literatuur overgenomen, maar de vraag blijft waar het op is gebaseerd. Dit lemma is daarom wat korter dan de overige en zal worden aangevuld, wanneer er bewijs voorhanden is dat Koets in Middelburg heeft gewerkt.

Er zijn twee schilders met de naam Roelof Koets te onderscheiden. Koets I (ca. 1592/'93-1655) is geboren en overleden in Haarlem en staat bekend als stillevenschilder. Zijn naamgenoot – over een familieband is niets bekend – Roelof Koets II is geboren in Zwolle, volgens Johan van Gool op 16 januari 1655.<sup>252</sup> Koets is leerling van Gerard ter Borch II (1617-1681), maar wordt door hem op zijn achttiende op zichzelf aangewezen vanwege de jaloezie van de andere leerlingen. Hij steekt met kop en schouders boven hen uit. Koets vestigt zich als zelfstandig schilder en krijgt een hausse aan portretopdrachten. Hij werkt snel en zou wel zes portretten per dag in de doodverf kunnen zetten, hetgeen op Van Gool 'echter wat veel voorkomt'. Van Gool schat zijn productie aan portretten overigens wel op zo'n 5.000. Van Gool meldt ook dat hij in de Den Haag 'een menigte aanzienlyke Luiden' heeft geschilderd. Van zijn verblijf in Den Haag lijken geen archivalische bewijzen voorhanden (niet lid van het gilde/de Confrerie). Van Gool noemt Middelburg niet, wel dat de laatste opdracht het portret van de heer De Nu van Deventer betreft, hetgeen Koets niet voltooit, daar hij voortijdig overlijdt. Hij wordt in Zwolle begraven op 25 juni 1725.

---

<sup>251</sup> Alfred von Wurzbach, *Niederländisches Künstler-Lexikon auf Grund archivalischer Forschungen bearbeitet*, 3 dln., Leipzig/Wenen 1906-1911, dl. I, p. 314.

<sup>252</sup> Johan van Gool, *De nieuwe Schouburg*, l. II, pp. 192, 439-440.

### Joachim Langnouwer (1590/'95-1653)

Een van de belangrijkste Middelburgse predikanten is geschilderd door inmiddels een van de minst bekende Middelburgse schilders. De Amsterdamse graveur (en latere hofschilder in Stockholm) David van den Brenden (1603-1655) steekt zijn versie van de beeltenis van Willem Teellinck (Teelingius) (1579-1629) op 50-jarige leeftijd naar een origineel schilderij van Joachim Langnouwer.<sup>253</sup> De prent is uitgegeven in 1630. Het schilderij zelf is vooralsnog spoorloos. Heel groot is het niet – 17 bij 10 cm – en geschilderd op hout, zo blijkt uit de veilinggegevens.<sup>254</sup> Waarschijnlijk kende Langnouwer de prent uit 1621 van Pieter de Jode (1570-1634) naar een portret van Adriaen van de Venne.<sup>255</sup> Beide portretprenten van Teellinck staan dicht bij elkaar, al zijn er ook verschillen waar te nemen. Bij Langnouwer is het hoofd van Teellinck wat breder, de baard wat voller, wijkt zijn haar wat meer en is de neus eigenzinniger. Mogelijk heeft Langnouwer Teellinck nog net bij leven kunnen schilderen. Het enige nu andere (van een foto) bekende schilderij van Langnouwer dateert van 1640. Het is een 'Vrouwenportret, levensgroot borstbeeld, met een breeden, stijven pijpkraag', zoals het in 1908 omschreven wordt. Het is dan in bezit van S.E. Schidloffski in St. Petersburg. Het schilderij is 'voluit gemerkt' en de geportretteerde dame is 27 jaar oud. Vermoedelijk duikt het in 1920 in Parijs op.<sup>256</sup> Het werk is in 2013 te koop aangeboden in een lokale Zwitserse krant.<sup>257</sup>



Joachim Langnouwer, *Portret onbekende vrouw* (1640, aet 27), olieverf, 65 x 51 cm. Huidige verblijfplaats onbekend. Foto: RKD, Den Haag.

<sup>253</sup> O.a. Rijkmuseum Amsterdam, inv.nr. RP-P-OB-16.108. Van der Ploeg, *Portretten*, p. 20.

<sup>254</sup> Vlg. Mrs. Heywood Johnstone, Londen, 20-2-1925, lot 70: 'Portrait of Guilielmus Teelingius, in black dress, with white ruff. In a painted oval. On panel – 8 : 6½ in.' In de jaren 1950 komt het nog twee keer op de markt. Christie's Londen, 7-12-1951, lot 79 (het meet dan 7 x 6,5 inch); Falmagne:Fievez, Brussel, 14/15-10-1952, lot 135. Bron: RKD Den Haag, Excerpts nrs. 1273456, 1273457, 1273458 en 1273459.

<sup>255</sup> O.a. Rijkmuseum Amsterdam, inv. nr. RP-P-OB-7755.

<sup>256</sup> RKD Den Haag, Excerpts nrs. 1273455 en 1273461.

<sup>257</sup> *Lausanne Cités*, 5/6-6-2013, p. 4. Als maten worden opgegeven 65 x 51 (cm).

Waar het zicht op zijn werk vertroebeld is, zijn er iets meer archivalische bronnen. De spelling van zijn achternaam kent talrijke vormen tot 'Langnois' aan toe. Vermoedelijk komt hij van origine uit Brielle. Daar komen de vroegste vermelding voor. Hij trouwt er op 12 mei 1619 in de remonstrantse kerk als 'Jr. Joachim Langnoir jonckgeselle, wonende int suydteynde' met 'joffr. Jaquemine van Velsen jonge dr., mede wonende aldaer'. Jacobmijna van Velsen is dochter van (oud)burgemeester Jacob Jansz. en Susanna (Jochumsdr.) van Berchum/Berchem, geboren op 20 september 1592.<sup>258</sup> Dat zou de geboortedatum van Joachim Langnouwer ook rond 1590/'95 kunnen brengen. Gezien het 'jr.' voor zijn naam zal Langnouwer evenals zijn vrouw van aanzienlijke komaf zijn geweest.

Het paar zal naar Middelburg verhuizen, maar wanneer is niet duidelijk. Langnouwer komt in twee akten voor in het Rechterlijk Archief Brielle, op 18 augustus 1632 inzake de erfenis m.b.t. zijn schoonvader die dat jaar overlijdt, en er is een schuldbekentenis van 7 mei 1633 t.a.v. zijn zwager mr. Isaacq Commersteijn die hij machtigt deze te vereffenen met de hem nagelaten goederen uit die erfenis.<sup>259</sup> Het lijkt erop dat Langnouwer dan al een tijdje niet meer in Brielle woont, want al in 1633 is 'Jochem Langnouwer' een van de beleders in het St. Lucasgilde van Middelburg.<sup>260</sup>

Onder de naam 'Jochem Langenhouwer' wordt hij genoemd in een akte van 22 mei 1635 in de Weeskamer van Middelburg.<sup>261</sup> Een jaar later is 'Jakemijnken Langenhouters' op 24-8-1636 getuige in St. Laurens bij een doop.<sup>262</sup> Banden met Brielle zijn blijvend, want op 28 juli 1647 transporteert Joachim Langnouwer, wonende in Middelburg, als man en voogd van Jacomya van Velssen, aan jhr. Pieter van Leeuwen, baljuw van Brielle en opperdijkgraaf van het Land van Voorne, 7 gem. 175 r. land onder Nieuwe Goote [...].<sup>263</sup>

In 1645 verhuist het gezin terug naar Brielle. 'Joachum Langenhouwer' en 'Jacomina van Velsen sijn huysvrouwe, ende Clara Langenhouwer haer dochter' treden in Haer de Hervormde gemeente van Brielle, met attestatie van Middelburg (notitie in de acta van de raad der Hervormde gemeente van 29 juni 1645).<sup>264</sup> Op 30 november 1645 maakt de ongehuwde Anna Piersene, wonend te den Brielle ten huize van Joachim Langnouwer en zijn vrouw Jacobmina van Velsen haar testament op, waarbij ze al haar meubelen, kleding en kleinoden vermaakt aan Jacobmina en haar dochter Clara. Daarbij komt nog een legaat van 200 gulden 's jaars zolang zij leeft.<sup>265</sup>

Het echtpaar/gezin verhuist terug naar Middelburg, want de laatst bekende gegevens zijn gerelateerd aan die stad. In de archieven van het St. Lucasgilde wordt 'Jochem Langenhouwer' in het boekjaar dat loopt tussen 1 november 1650 / 2 februari 1652 genoemd inzake de doodschuld m.b.t. zijn 'huysvrouw' en het in boekjaar 8 februari 1653 / ... 1654 wordt zijn eigen doodschuld opgetekend als 'Joseph Langnouwer'. Langnouwer op 5 augustus 1653 te Middelburg in de Oude Kerk begraven.<sup>266</sup> Dankzij een notitie bij zijn begrafenis weten we dat 'Jochem Langenhouwer' tot zijn dood woont aan de Noordstraat.<sup>267</sup>

---

<sup>258</sup> H. de Jager, 'Aanteekeningen betreffende het geslacht van Velsen (1)' in: *Het Algemeen Nederlandsch Familieblad. Tijdschrift voor Geschiedenis, Geslacht-, Wapen, Regelkunde, enz.*, 4(1887), pp. 93-95.

<sup>259</sup> Streekarchief Voorne-Putten, Rechterlijk Archief Brielle, inv. nrs. 1323, 1399.

<sup>260</sup> Bredius, 'De gildeboeken', p. 262.

<sup>261</sup> ZA, Rechterlijke, Weeskamer en Notariële Archieven Zeeuwse Eilanden (RAZE), inv.nr. 115a, fol. 55.

<sup>262</sup> ZA, DTBL St. Laurens, inv. nr. SLA-2.

<sup>263</sup> Streekarchief Voorne-Putten, Ambacht Nieuwe Gote, inv.nr. 427.

<sup>264</sup> De Jager, Aanteekeningen, p. 85.

<sup>265</sup> Stadsarchief Rotterdam, Notariële archieven, Johan van Weel de Oude te Rotterdam, archief 18, inv. nr. 488, akte 40, fol. 127.

<sup>266</sup> Bredius, 'De gildeboeken', pp. 180, 183.

<sup>267</sup> ZA, Rekenkamer 'D', inv. nr. 59121 (zie Genealogische Afschriften 435, 5-8-1635).

## Michiel van Limborch (...-(na) 1675)

Zierikzee is in de 17<sup>de</sup> eeuw niet rijk bedeed geweest met de vestiging van fijnschilders (die naam hebben gemaakt). Jacob Lambrechtsz. Loncke (zie hierna) zal de eerste drie, vier decennia zijn stempel hebben gedrukt en van Arnoldus van Anthonissen (1631-1703) is bekend dat hij tussen 1664-1703 er zijn domicilie heeft. Vermoedelijk heeft hij echter meer de kost verdiend met kladschilderwerk dan het schilderen van marines.<sup>268</sup> Veelzijdig fijnschilder Karel Slabbaert (zie hierna) is in Zierikzee geboren, maar 'jeugdwerken' zijn niet bekend. Een vierde schilder heeft zeker sporen nagelaten: Michiel van Limborch, meer volledig: Michiel D. van Limborch.

Van Limborch wordt op 16 oktober 1641 opgenomen in het poortersboek van Zierikzee: 'den 16den dito / Is Poorter geworden Michiel / van Limburch geboren van Nimwegen, borge m[eeste]r Antonis Smulders / organist.'<sup>269</sup> Dat de lokale organist borg voor hem staat, hoeft niet per se te betekenen dat de heren elkaar op voorhand (goed) kennen. Zo staat bijvoorbeeld de stadsbode vaker dan gemiddeld borg.<sup>270</sup> Veel is uit deze aantekening niet op te maken, behalve de geboorteplaats van Michiel van Limborch, Nijmegen, een stad waar wel meer Zeeuwen met dezelfde achternaam geboortig zijn. Dat hij volleerd schilder is, blijkt wel uit de portretopdracht die hij nog hetzelfde jaar vervult. Het 'MDVL' (in ligatuur) gemonogrammeerde portret van Steven van Bellem (1611-1658), later schepen en burgemeester van Zierikzee, is 1641 gedateerd.<sup>271</sup>

Met betrekking tot de productie van Belém Limborch voordat hij in Zierikzee opduikt, is nader onderzoek gewenst. Gedateerde portretten van vóór 1641 zijn nu niet bekend. Een genreachtig tafereel in een boerenschuur staat zeer dicht bij het werk van Rotterdammer Pieter de Bloot (1601-1658) en ook wel werken van Middelburger Franchoys Ryckhals (1609-1647).<sup>272</sup> Het werk van Van Limborch is met 1636 vroeger gedateerd dan de meeste werken van laatstgenoemde en ook dan een werk van De Bloot uit 1640 dat zeer dicht bij het genoemde werk van Van Limborch staat, zozeer dat er diverse elementen, zoals een omgekeerde rieten mand en bepaalde tonnen, haast een-op-een bij beide kunstenaars zijn aan te wijzen.<sup>273</sup> Dat zou Van Limborch in Rotterdam kunnen plaatsen, hetgeen strookt met zijn 'westerse' gedurfde manier van portretteren, zoals hij later in Zierikzee laat zien.

Naast de boerenschuur zijn er twee elegante genretaferelen in de trant van die van Pieter Codde bekend, ook vermoedelijk ontstaan voor zijn entree in het Zeeuwse.<sup>274</sup> Een flink jachtstilleven dateert waarschijnlijk uit de jaren zeventig, de periode dat hij Zeeland mogelijk voor enige tijd verruult voor Leiden/Amsterdam.<sup>275</sup> Verder zijn er tekeningen bewaard, die zeker wel uit zijn Zeeuwse periode dateren: zowel portretten als ook genreschetsen.

Michel van Limborch springt in Zierikzee in een gat. Dé stadsportrettist Jacob Lambrechtsz. Loncke blijkt verhuisd naar Middelburg en komt pas in 1647 weer terug in Zierikzee. Van Limborch krijgt het – wanneer de toeschrijvingen correct zijn – vrij druk. De 1643 gedateerde portretten van Pieter Mogge en Johanna Stoutenburg zijn aan hem toe te schrijven en ook Jacob de Jonge van Ellemeet en Magdalena Briels hebben zich vermoedelijk door hem in hun huwelijksjaar (1643) of kort daarna laten vereeuwigen. Het blijft niet bij Zierikzee, want ook in Middelburg weet men hem al snel te vinden. In 1643 of 1644 treden Hubrecht (Bomme) de Haze en Suzanna Brouwer in het huwelijk en vervolgens zullen ook zij niet veel later het atelier van Van Limborch hebben aangedaan.<sup>276</sup> De

<sup>268</sup> Frank van der Ploeg, *Arnoldus van Anthonissen. Een Zeeuwse meester uit de Gouden Eeuw*, Zwolle 2021.

<sup>269</sup> ZA, Zierikzee, 5022, Stad Zierikzee, inv. nr. 75.3 (scan 47).

<sup>270</sup> Vriendelijke mededeling Huib Uil, voormalig stadsarchivaris Zierikzee.

<sup>271</sup> RKD, IB 13368. Stadhuismuseum Zierikzee, inv. nr. 1348. Van der Ploeg, *Portretten*, p. 29.

<sup>272</sup> Fred G. Meijer, *Franchoys Ryckhals. Een Zeeuwse meester uit de Gouden Eeuw*, Zwolle 2019, pp. 98-99.

<sup>273</sup> Vlg. Charpentier, Parijs, 25—5-1949, lotnr. 5; RKD, Den Haag, nrs. 0000149962 en 00001331059.

<sup>274</sup> S.J. Gudlaugsson, 'Een schilderij van M. D. van Limborch', in: *Kunsthistorische mededelingen van het Rijksbureau voor kunsthistorische documentatie 's-Gravenhage*, 2(1947, nr. 1), pp. 10-11. NB Het werk dat in het bezit was van de vorst van Liechtenstein is in 2003 geveild in Kopenhagen bij Bruun Rasmussen (5/10-3-2003, lotnr. 211). Het andere werk behoort tot de collectie van het RCE, inv. nr. NK1507.

<sup>275</sup> Musée des Beaux-Arts, olieverf op doek, 111,5 x 89 cm. Zie ook: Meijer, *Stilleven*, pp. 81-82.

<sup>276</sup> Van der Ploeg, *Portretten*, pp. 2, 19, 25, 50-54.

vermoedelijke portretten van Gualtherus van der Poort en Lucretia Berck in Kasteel Duivenvoorde zijn 1643 gedateerd en mogelijk ook van de hand van Van Limborch.<sup>277</sup> Vermoedelijk schildert hij het – nu niet te traceren – portret van Anthony de Jonge (1607-1669), die in 1632 burgemeester in Zierikzee is en werkzaam in Middelburg vanaf 1639.<sup>278</sup> In Zierikzee maakt Van Limborch ook ontwerptekeningen voor portretprenten, zoals van Adrianus Hoffer.



Michiel van Limborch, *Adriaan Hoffer* (1589-1644), zilverstift op perkament, 20,5 x 16 mm. Particuliere collectie (1944). Foto: RKD, Den Haag.

Een inschrijving in het St. Lucasgilde van Zierikzee is niet voorhanden door het ontbreken van archief uit de periode dat Van Limborch in de stad is gevestigd, maar voor Middelburg zijn er wel gegevens. In de rekening van het St. Lucasgilde die begint op 25 januari 1647 is 'Ontfangen van Machiel de Limburri, fijnschilder, over sijn incomgelt. ... £ 1 – 6 – 0'.<sup>279</sup> Ook in Middelburg lijkt Van Limborch in een relatief vacuüm te stappen, waar het de aanwezigheid van portretschilders betreft. De belangrijkste portrettist Salomon Mesdach (zie hierna) overlijdt in 1644, gevolgd door Jaspar Beckx (1646) en Allaert van Loeninga (1647/'48). In 1643-'44 is Cornelis Jonson van Ceulen er actief, maar is daarna elders werkzaam, al zal hij in 1650/'52 weer in Middelburg opdrachten uitvoeren. De in Zierikzee geboren Karel Slabbaert (zie hierna) wordt in 1645 lid van het gilde. Jacob Lambrechtsz. Loncke verhuist in 1647 juist Middelburg weer voor Zierikzee. In hetzelfde jaar als Van Limborch betaalt ook Wallerant Vaillant voor zijn inkomgeld (zie hierna). Vaillant vertrekt alweer met een jaar. Houden we over Joachim Langnouwer, maar hij pendelt nogal tussen Middelburg en Brielle. Pas met de komst van Hendrick Berckman en Willem Eversdijck begin jaren vijftig zijn er twee meer pure portrettisten in Middelburg actief. Michiel van Limborch blijft in ieder geval tot 1653 actief in de Zeeuwse hoofdstad, vertrekt om er ook weer terug te keren.

<sup>277</sup> RKD, Den Haag, IB 47101 en IB 47100. Stichting Kasteel Duivenvoorde, Voorschoten. Olieverf op paneel, 66,3 x 58,5 cm en 66,2 x 57, inv. nrs. DVS 00078 en DVS 00079.

<sup>278</sup> M. de Jonge, *Het Gelacht De Jonge in Beeld*, Zutphen 2018, p. 18.

<sup>279</sup> Bredius, 'De gildeboeken', p. 175. Van Limborch betaalt net als de boven hem genoemde Aert en Jeremias Vergouts niet het volledige bedrag van 1-6-8. Mogelijk is het laatste getal bij deze drie verkeerd gelezen, want het is geen korting die kon worden verkregen voor voldaan leergeld (6 sch.) of wanneer het een vrijmeesterszoon betrof.



Michiel van Limborch, *Johan van der Stringe* (1598-1667) en *Agatha Bom*, olieverf op paneel, 72 x 55 cm / 72,2 x 55,7 cm. Zeeuws Museum, Middelburg, inv. nrs. M80-53 en M80-54. Foto's: Zeeuws Museum.

Aan hem toe te schrijven portretten van Johan van der Stringe (1598-1667) en diens derde vrouw Agatha Bom zijn te dateren rond 1652, hun trouwjaar.<sup>280</sup> De schilderijen hebben eenzelfde zwarte cartouche als een gemonogrammeerd en 1652 gedateerd portret van een onbekende man.<sup>281</sup> De RCE heeft drie portretten in de collectie van inwoners uit Terneuzen die in de richting van Van Limborch zijn te plaatsen en zijn te dateren rond 1649/'50. Het betreft portretten van Emmery van Cruiningen – hij trouwt op 25 augustus 1649 met Françoise Margriete Piron (geen portret aanwijsbaar – en het paar Johan Piron en Suzanna Croo(c)k(s).<sup>282</sup> Nader onderzoek zal een aantal Zeeuwse portretten aan het licht brengen, waarvan de geportretteerden nu niet zijn geïdentificeerd.

Van Limborch zou Middelburg hebben verruild voor Leiden in 1659 en aanwijsbaar zijn in Amsterdam tussen 1663-'67.<sup>283</sup> De bronnen hiervoor zijn niet duidelijk. Dat hij Zeeland een tijdje verlaat, blijkt uit een betaling die is opgetekend in het boekjaar van het St. Lucasgilde dat loopt van 18 oktober 1673 tot 18 mei 1675. Hij betaalt dan zijn achterstallige jaarpenningen: 'Ontfangen van verlopen jaerpenningen van ... Limburgh ... £ 0 – 13 – 4'.<sup>284</sup> Hoe lang hij is weggeweest, is niet goed te bepalen en of hij naar Leiden verhuist ook niet. In de boeken van het Leidse St. Lucasgilde komt geen Michiel van Limborch (in welke spelling dan ook) voor. Wel schrijft een Michiel Davidtsz. zich op 2 augustus 1668 in. Hij belooft in drie keer het entreegeld te voldoen, maar betaalt in twee stappen. Onder zijn inschrijving staan betalingen voor jaarpenningen in 1678-1680.<sup>285</sup> Daar Michiel van Limborch altijd

<sup>280</sup> RKD, IB 12844 en IB 12598. Collectie Zeeuws Museum, inv. M80-53 en M80-54. Nb het portret van de vrouw wordt op basis van een later aangebracht familiewapen geïdentificeerd als Anna van Citters (1600-1633), hetgeen om meerdere redenen niet mogelijk is, alleen al vanwege de kleding.

<sup>281</sup> RKD, geen IB, afb. in voorordening. Particuliere collectie.

<sup>282</sup> RKD, IB 32743, 32735 en 32734. RCE, inv. nrs. C1580, C1572, C1571. Alle drie: olieverf op paneel.

<sup>283</sup> Van der Willigen en Meijer, *A Dictionary*, p. 132.

<sup>284</sup> Bredius, 'De gildeboeken', p. 213. NB Bredius verwart de naam bij deze vermelding en koppelt hem in een noot aan de 'Haagsche schilder Hendrick van Limborch'.

<sup>285</sup> A. Bredius, 'De boeken van het Leidsche St. Lucasgilde.', in: Fr.D.O. Obreen, *Archief voor Nederlandsche*

signeert met een D in zijn naam/monogram, is het niet uit te sluiten dat dit zijn inschrijving betreft. De administratie van deze Michiel Davidsz. is blijkbaar op verschillende pagina's bijgehouden in het 'Deeckens ende Hooft-mans Boeck'. Een completere reeks jaarbijdragen is opgenomen onder het overzichtje van 'Edewaert Collier'. Michiel Davidsz. betaalt van 1673 t/m 1680 zijn jaargeld (in 1676 'op 7 stuvers na' en ook in 1680 is het bedrag niet volledig.<sup>286</sup> Conclusie: wanneer deze Michiel Davidsz. is te vereenzelvigen met Michiel van Limborch, dan is hij in 1668 en van 1673 t/m 1680 officieel in Leiden werkzaam. Mogelijk met een overlap in Middelburg gezien zijn achterstallige betalingen aldaar. Dat een schilder tegelijkertijd lid kan zijn van gilden in verschillende steden is gebleken uit het onderzoek naar Arnoldus van Anthonissen die het lidmaatschap in liefst drie steden combineert: Leiden, Zierikzee en Middelburg.<sup>287</sup>



Michiel van Limborch, *Anthonis de Muinck* (...), en *Anna van den Eycke* (1615/'16-..), olieverf op paneel, beide 87 x 73 cm. Particuliere collectie (1967). Foto's: RKD, Den Haag.

Dat Van Limborch in de jaren zestig Zeeuwen blijft schilderen, blijkt uit portretten uit 1665 van Anthonis de Muinck en Anna van den Eycke, beiden afkomstig van Sluis (Aardenburg).<sup>288</sup> Mogelijk is de melding dat Michiel van Limborch in 1667 in Amsterdam actief is geweest tussen 1663 en 1667 gebaseerd op een portretprent uit 1685 van Johannes Willemsz. Munnickhuysen naar een niet meer bekend schilderij van Van Limborch uit 1663. De prent van het portret van 'Burgermeester en raadt. Hendrick Dirksen Spiegel' is linksonder gesigneerd 'M. Limburgh pinx.' Het postume portret vermeldt de sterfdatum van Spiegel: 8 april 1667. De prent toont een portret dat volledig aansluit bij de werken die inmiddels van Limborch bekend zijn uit zijn Zeeuwse periode. Het ligt niet erg voor de

*Kunstgeschiedenis*, Rotterdam 1877-1890, dl. 5 (1882-1883), p. 230. Zie: Erfgoed Leiden, 0509, Gilden, inv. nr. 849, f. 183.

<sup>286</sup> Erfgoed Leiden, 0509, Gilden, inv. nr. 849, f. 192.

<sup>287</sup> Van der Ploeg, *Arnoldus van Anthonissen*, pp. 59-60.

<sup>288</sup> RKD, IB 59597 en IB 59598. Particuliere collectie (1967). Het portret van Anna van den Eycke is gemonogrammeerd/gesigneerd, gedateerd en voorzien van haar leeftijd: 49.

hand dat een prominente Amsterdammer zich in Middelburg laat portretteren en dan is het logischer dat Van Limborch inderdaad in 1663 in Amsterdam actief is.<sup>289</sup>



Michiel van Limborch, *Onbekend paar in herdersdracht*, olieverf op doek, 166 x 235 cm. Museum De Lakenhal, inv. nr. S 289. Foto: Wendy Persson.

Een laat werk – gezien kledingstijl en portrettype – is een reusachtig dubbelportret van een onbekend paar in ‘herdersdracht’.<sup>290</sup> Het is tot op heden in Van Limborchs Leidse periode geplaatst en dat zou goed kunnen, maar wanneer hij in de jaren zeventig zowel daar als in Middelburg actief is, zouden de verbeelde personen toch ook Zeeuwen kunnen zijn. Mogelijk leidt herkomstonderzoek van het werk nog naar een nadere geografische richting. In vergelijking tot zekere Zeeuwse ‘evenknieën’ van Willem Cornelisz. Eversdijck uit 1665 en Zacharias Blijhooft uit 1680 oogt het wat onhandig<sup>291</sup> en ook wanneer het werk wordt vergeleken met zijn eigen veel kleinere figuurstukken en de losse portretten. Hierbij dient te worden opgemerkt dat de conditie van het schilderij in de catalogus van De Lakenhal in 1983 wordt bestempeld als ‘slecht; is kennelijk aan te grote hitte blootgesteld geweest, waardoor de verf op talrijke plekke heeft losgelaten; tamelijk vuil’.<sup>292</sup> Michiel van Limborch signeert zijn vroegst bekende werk met de letters MDVL, een monogram in ligatuur. Tekeningen uit 1646 en 1648 tonen hetzelfde monogram, maar een tekening uit 1648 is gesigneerd met ‘MDVLimborch’. Een portret uit 1662 is gesigneerd ‘MD v limborch’ en de latere werken dragen de sierlijke, haast kalligrafische handtekening ‘Mdlimborch’. Deze signering is te zien op het jachtstilleven, het grote ‘herdersportret’ en een prachtige portrettekening van een onbekende man, die een prelude lijkt op het werk van Bernard Vaillant (zie hierna). Michiel van Limborch neemt in Zeeland een eigen plek in, met een schildersslef dat vergelijkbaar is met dat van Karel Slabbaert, die eveneens in het westen zal zijn opgeleid. Van Limborch lijkt in Zeeland de uitvinder te zijn van de krastechniek, het aanbrengen van (kant)patronen met de achterkant van een penseel of iets als een stilus. Na hem zien we Hendrick Berckman en Willem Cornelisz. Eversdijck deze techniek toepassen.<sup>293</sup> Levensloop en oeuvre verdienen nader onderzoek.

<sup>289</sup> Er is wel een linkje met Middelburg: Spiegels zoon Dirk, evenals zijn vader een raad van de Admiraliteit, trouwt in 1655 Hester van Scharrenburgh dochter van Middelburger Guiliam van Scharrenburgh. Johan E. Elias, *De vroedschap van Amsterdam 1578-1795*, Amsterdam 1963 (1903-’05), dl. I, p. 400.

<sup>290</sup> Museum De Lakenhal, inv. nr. S 289, olieverf op doek, 166,5 x 235 cm.

<sup>291</sup> Van der Ploeg, *Portretten*, p. 86-88.

<sup>292</sup> M.L. Wurfbain, e.a., Stedelijk Museum De Lakenhal: catalogus van de schilderijen en tekeningen, Leiden 1983, p. 199.

<sup>293</sup> Van der Ploeg, *Portretten*, pp. 18-19.

### Allaert van Loeninga (ca. 1600/'05-1647/'48)

Naar gegevens en werken van de Middelburgse schilder Allaert van Loeninga (ook wel Loninga) is het zoeken met een loep, ondanks dat hij geregeld een vooraanstaande positie in het lokale St. Lucasgilde heeft bekleed. In een overzicht van dekens en beleders tot en met 1642 vinden we 'Allaert van Loeninghe' terug in 1639 en 1642 als beleder en in 1640 als deken. De administratie van het gilde is niet compleet, waardoor de datum van inschrijving als vrijmeester ontbreekt. Wanneer het gilde een nieuw boek start, is het volgende te lezen. Op de band heet het 'Het Boeck van Sint Lucas gilde. / Begonnen A°. 1642 1/23'. Als eerste is opgenomen de afrekening over het boekjaar dat loopt van 23 december 1642 tot 8 januari 1644. Eerste post: 'Ontfanck. / Ontfangen van den afgaenden Deecken Allart van Loninga, fijnschilder, (het saldo) ... £ 1 – 0 – 0 (blijkende op den voorgaende boeck)'. Bij dat van de afrekening is het wel 'Loeninga' i.p.v. 'Loninga'. In de rekening die betrekking heeft over 1645 en 1646 is 'Alaert van Loeninga' een van de 'beleyders'. En het jaar erna is hij weer deken: 'Reeckeninghe etc. als ick Alart van Loeninga, fijnschilder, als deecken van St. Lucas Gilde hebbe gehat, met Abraham Crieck, ouden deecken, Isaac Fierincks, borduerwercker ende Isac Herpers, glasmaecker, beleders, beginnende den 25 Januari 1647.' Lopende dat jaar wordt de dootschuld van 'Aellaert van Loeninga' (0 – 2 – 0) voldaan. De rekening is op 5 januari 1649 ondertekend (door Willem Roelsius, Cornelis van Barlaer, Jan Hardewel, Karel Slabbaert, Abraham Criecken en Isack Fierens). Van Loeninga is dus overleden in 1647 of 1648. Dat hij overlijdt in zijn functie als deken wordt verderop nog eens bevestigd. In de rekening die loopt van 6 januari 1649 tot 1 december 1650 is een post opgenomen m.b.t. tot een 'request' om Loeninga te vervangen: 'Betaelt aen een Request om een nieuwe Beleder te versoecken, om in plaetse van Allaert van Loeninga, fijnschilder (die overleden was) te helpen 't Gilde te regeren 0 – 3 – 0.'<sup>294</sup>

Het vroegst bekende levensteken betreft een gesigneerd en 1635 gedateerd groepsportret van de Middelburgse beurtschippers.<sup>295</sup> De huidige verblijfplaats is niet bekend en het is voor het laatst geveild in Dordrecht in 1942. Het is een groepsportret, waarbij het belang van de correcte weergave van de gezichten – en eenieder ongeveer even groot/belangrijk – het uitgangspunt is. Het is zo sterk doorgevoerd dat de 'knaep' links achter een fractie kleiner is weergegeven en in tweede lijn. De



Allaert van Loeninga, *Bestuurders van het beurtschippersgilde van Middelburg* (1635), olieverf op paneel, 103 x 210 cm. Huidige verblijfplaats onbekend (vgl. Mak, Dordrecht, 22/23-9-1942, lot. nr. 136). Foto: RKD, Den Haag.

geportretteerden zijn wel treffend weergegeven met sterk eigen karaktertrekken. En wat er aan

<sup>294</sup> Bredius, 'De gildeboeken', pp. 170-175, 178.

<sup>295</sup> Friedrich Schlie, 'Ein Regentenstück von Allart van Loeninga', in *Oud Holland*, 10(1892, nr. 3), pp. 129-132.

bijwerk is geschilderd, verraadt een vlotte hand met een eigen schildershandschrift. Het groepsportret is van belang voor de (gilde)geschiedenis van Middelburg, daar álle namen van de geportretteerden in het boek dat op tafel ligt, zijn opgetekend.

Uit hetzelfde jaar dateert het aan hem toegeschreven portret van Hubrecht de Haze en van een jaar later is het portret van diens vrouw Anna Wallis.<sup>296</sup> Er zijn twee versies van beide portretten bekend. Twee kniestukken in de traditie van Salomon Mesdach en mogelijk ook Jacob Lambrechtsz. Loncke en twee borststukken die niet zijn gedateerd. Van alle vier de werken is de huidige verblijfplaats onbekend, maar op basis van foto's is de toeschrijving te rechtvaardigen.



Allaert van Loeninga, *Hubrecht de Haze* (1583/'84-1639) (ca. 1635), olieverf op paneel, 67 x 58 cm. Particuliere collectie (1992). Foto: RKD, Den Haag.



Allaert van Loeninga, *Anna Wallis* (.-1645) (ca. 1635), olieverf op paneel, 67 x 58 cm. Particuliere collectie (1992). Foto: RKD, Den Haag.

Een in 1910 als A. Cuyp geveild corporatiestuk uit 1643 lijkt ook in zijn oeuvre te plaatsen. Zeker is dat in dat jaar Van Loeninga de regenten van het tuchthuis in Middelburg schildert. Het portret heeft geleden door de tand des tijds, maar toont nog altijd een vrij eigenzinnige schilderkunstige opvatting.<sup>297</sup> Van Loeninga is een gevraagd groepsportretten schilder, want op 24 maart 1643 sluit hij een overeenkomst met de Confrérie van de Ed. Handboog om 23 personen te schilderen, 'midtsgaders' [inclusief] de knaap. Elf van hen zullen betalen vier pond en tien schellingen, elf anderen betalen vijftien guldens; de knaap is vrijgesteld van betaling.<sup>298</sup>

Een niet meer bekend schilderij van Van Loeninga van predikant Isaac Hoornbeeck (1587-1648) is in prent gebracht door Pieter de Jode (II), vermoedelijk kort na het overlijden van Hoornbeeck. Daniel de Blicke tekent namelijk al in 1649 de prent na. De prent zelf kent verschillende staten, waarin de naam van de schilder niet altijd wordt vermeld. Wanneer wel heet het 'Loeninga pinxit'.

<sup>296</sup> Van Ploeg, *Portretten*, pp. 48-49.

<sup>297</sup> RCE, Amersfoort, inv. nr. R3445 / Rijksmuseum, Amsterdam, inv. nr. SK-A-3459. Van Ploeg, *Portretten*, pp. 90-91.

<sup>298</sup> G.N. de Stoppelaar, *Het schuttengilde van den edelen handboog, confrérie van St. Sebastiaan, te Middelburg*, Middelburg 1886, pp. 30, 210.

Anders dan bij veel van zijn collega's is bekend waar en bij wie Allaert van Loeninga als in de leer is geweest. Verrassenderwijs is dat als 'Aldrick van Loeningen' bij Martin Hermans Faber (1587-1648) in 1623 in Emden.<sup>299</sup> De naam Van Loeninga klinkt ook eerder Fries of Gronings, hetgeen dichter bij Emden ligt, zodat het wat logischer lijkt om van daaruit als jongeling in de leer te gaan.

Terugrekenend vanaf 1623 maakt een geboortjaar tussen 1600-1605 aannemelijk.

De naam Van Loeninga (in diverse spellingen) levert bij de zoekfunctie Zeeuwen Gezocht van het Zeeuws Archief maar een handvol treffers op en dan ligt het voor de hand dat de gevonden treffers Van Loeninga zelf of familieleden betreft. Een 'Odon van Loeninga', 21 jaar oud, procureur afkomstig van Middelburg, legt op 20 mei 1659 de eed af en wordt poorter van Zierikzee. Een 'Odon van Loeninge', afkomstig van Middelburg, wordt op 20 juli 1660 (datum eed) poorter van Vlissingen. Op 9 augustus dat jaar volgt daar zijn benoeming tot notaris. 'Bernardus van Loeninga', afkomstig van Middelburg, legt op 28 januari 1666 in Zierikzee de eed af poorter te worden. Vermoedelijk dezelfde, 'Bernardus van Loninga' is in 1670 onderwijzer in Middelburg. Een indirecte vermelding van vermoedelijk laatstgenoemde is wanneer Marinus Trompert op 28 november 1667 secretaris van de parochie en heerlijkheid van Zonnemaire wordt en als diens voorganger 'Barent van Loeninga' wordt vermeld. Bernard en Odon zullen zonen zijn van schilder Allaert.

Tegen het einde van zijn leven wordt 'Allart van Loninga' zelf op 16 november 1646 benoemd tot diaken in de Nederduits Gereformeerde Gemeente in Middelburg.<sup>300</sup>

Nog iets meer familiebanden worden verstrekt via een notariële akte uit Utrecht.<sup>301</sup> Op 2 augustus 1653 is een procuratie opgesteld om de belangen in de boedel van de overleden grootouders Barent van Loeninga en Margreta Alderixc waar te nemen, de boedel te scheiden, goederen te verkopen en penningen te ontvangen. Dit ten behoeve van de onmondige kinderen van Allard van Loeninga, de moeder van de kinderen Clara del Corne en haar broer Christoffel del Corne. Allaert van Loeninga is dus getrouwd geweest met Clara del Corne en dat is een naam die in Zeeland wat vaker voorkomt. Zo wordt in een akte van 11 december 1658 een 'Clara dell Corne' genoemd als requirant en direct daaronder komen we 'Allart van Lonegem' – andermaal een afwijkende spelling – tegen als overledene.<sup>302</sup> Zoekend met de spelling 'Lonegem' levert vijf treffers op van Bernardus, die in de maanden september en oktober werkzaam is als klerk op een notariskantoor in Zierikzee. In november heet hij daar 'Bernardus van Lonen'.

---

<sup>299</sup> Stracke, J.C., 'Die Maler und Glaser in Emden seit dem Mittelalter (1)', in: *Jahrbuch der Gesellschaft für bildende Kunst und Vaterländische Altertümer zu Emden*, 54(1974), p. 33.

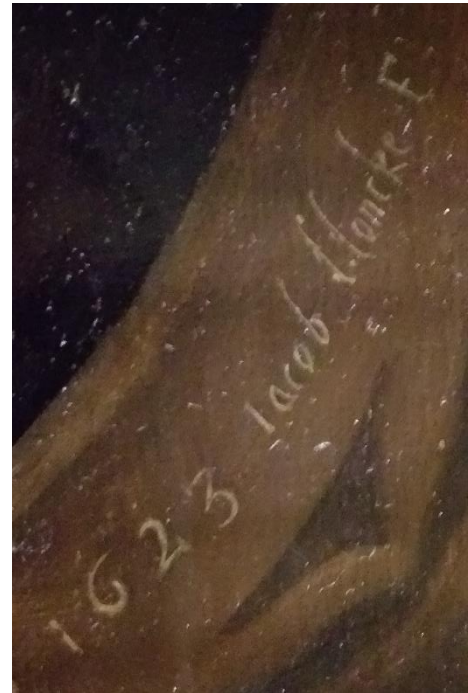
<sup>300</sup> F. Nagtglas, *De algemeene kerkeraad der Nederduitsch-hervormde gemeente te Middelburg van 1574-1860*, Middelburg 1860, p. 155.

<sup>301</sup> Het Utrechts Archief, Notarissen in de stad Utrecht 1560-1905, inv. nr. 418, akte 132 (notaris P. Liefffs).

<sup>302</sup> ZA, Zierikzee, Rechterlijke, Weeskamer en Notariële Archieven Schouwen Duiveland, 1498-1811, inv. nr. 3992, akte 168.

### Jacob Lambrechtsz. Loncke, (ca. 1580 - na 1647)

De Zierikzeese schilder Jacob Lambrechtsz. Loncke moet lang de toon hebben gezet in zijn stad. De vroegst bekend bewaard gebleven schilderijen dateren van 1618 en dan zijn er ook meteen twee paar aan te wijzen: de niet-gesigeneerde portretten van Philippe Le Mire en Antoinette Walleran, en de 'Jacob Lamb. <sup>Sr</sup>' en 'IACOB LAMB. <sup>Sr</sup>' gesigeneerde portretten van Jacobs Simonsz. Hollenboom en Suzanna de Cocq.<sup>303</sup> De naam Loncke komt pas voor op het schilderij van hun zoon Job uit 1623 dat hij 'Iacob I. loncke' heeft gesigeneerd.<sup>304</sup>



Jacob Lambrechtsz. Loncke, *Job Hollenboom (1600-1650) (1623)*, olieverf op paneel, 77,8 x 64 cm. Stadhuismuseum Zierikzee, inv. nr. 1344. Foto: Stadhuismuseum. Detailfoto: Frank van der Ploeg.

Jacob Lambrechtsz. Loncke is echter al een heel aantal jaar eerder aantoonbaar actief. In of kort voor 1604 krijgt hij de opdracht het portret te schilderen van wees David den Dagh. Het portretteren van de familie van Den Dagh was gebruikelijk, zo blijkt uit stukken van de Weeskamer van Zierikzee.<sup>305</sup> Waar van Davids portret elk spoor ontbreekt, zijn andere vroege portretten van welgestelden uit Zierikzee en Vlissingen mogelijk aan Loncke toe te schrijven. Het betreft de portretten van Jan

<sup>303</sup> Rijksmuseum Amsterdam, inv. nrs. SK-A-906 en SK-A-907; Stadhuismuseum Zierikzee, inv. nrs. 1343a en 1343b. Van der Ploeg, *Portretten*, pp. 44-46.

<sup>304</sup> Stadhuismuseum Zierikzee, inv. nr. 1344. Van der Ploeg, *Portretten*, pp. 29, 46.

<sup>305</sup> ZA, Zierikzee, Archief Weeskamer Zierikzee, inv. nr. 294, fol. 15. Dank aan Katie Heyning voor deze bron. De overledene is Cornelis Adriaensz. den Dach. De rekening van de voogd, Iman Poppe, afgehoord op 6 maart 1608, vermeldt de uitgave. Het portret moet in of (kort) voor 1604 zijn vervaardigd daar David gaat in dat jaar op reis naar Frankrijk en Italië. Huib Uil heeft de bron – de omslag bevat zoveel folia dat e.e.a. in 265 scans is gepubliceerd – nader bestudeerd. De ouders van David hadden in vroeger tijden een heel aantal schilderijen in huis. Naast religieuze stukken waren er een portret van zijn vader, een klein portret van moeder en het 'conterfeijtsel van David ende van Adriaenken Corn. den Dachsdr.', hetgeen lijkt te wijzen op een dubbelportret van de kinderen.

Anthonisz. de Jonge en Elisabeth van Hertsbeeck uit 1607 en die van Aernout Loncke en Margaretha Geleyns de Maroux uit 1608.<sup>306</sup>

Jacob Lambrechtsz. Loncke is deken geweest van het Zierikzeese St. Lucasgilde. Tot op heden vermeldt alle literatuur dat dat in 1618 is geweest en zonder de directe bron. A. Staring, die Loncke in 1647 opneemt in zijn reeks 'Weinig bekende portrettisten'<sup>307</sup>, verwijst naar een ouder artikel van C. Hofstede de Groot, die op zijn beurt wel de bron prijsgeeft. Het betreft de mededeling van A. Bredius dat uit de 'Sententien van het Hof van Holland' blijkt dat Jacob Lambrechtsz. in 1618 deken is van het St. Lucasgilde en dat het gilde dan vaste goederen bezit.<sup>308</sup> Op basis van deze informatie is oud-archivaris van Zierikzee Huib Uil op zoek gegaan, met een verrassend resultaat. De bron blijkt een gerechtelijke uitspraak m.b.t. de pacht van een stuk grond dat eigendom is van het St. Lucasgilde. De uitspraak is van 9 november 1618.<sup>309</sup> Loncke wordt dan als 'Jacob Lambrechtsen, schilder als deecken' gedaagd samen met 'bouckekbinder' Christoffel Dol en 'glaesmaecker' Job Jansen als 'ommedaers' door Laurens de Loose, dijkgraaf van Poortambacht. Het geschil loopt dan al jaren. Uitkomst is dat de gedaagden in 1605 de grond aan hem hadden verpacht voor zeven jaar en dus in 1612 vrij waren het aan een ander te verpachten, hetgeen is gebeurd. Uit het relaas wordt duidelijk dat Loncke (als Jacob Lambrechtsen) in ieder geval ook al in 1613 als deken actief is en waarschijnlijk zelf al in 1605, wanneer hij ook dan al de persoonlijk gedaagde is en niet een voorganger in dezelfde functie. Verdere gegevens over zijn rol in het gilde ontbreken tot nu toe.

In zijn artikel noemt Staring terloops dat de museumcatalogus van het Rijksmuseum op basis van inlichtingen van de heer P. de Vos vermeldt dat Loncke in 1603 en 1625 in Zierikzee in het huwelijk treedt en er voor het laatst in 1646 wordt vermeld. Dat laatste is niet terug te vinden en lijkt in tegenspraak tot een recente vondst van Hui Uil met betrekking tot zijn wandelgangen (zie hieronder). Wat betreft de familiegeschiedenis is er – dankzij P.D. de Vos – meer te vermelden. Jacob Lambrechtsz. (Loncke) trouwt op 9 maart 1603 in Zierikzee met Sara Reynbrands (Rembrandtsdr.) Verboom, die in 1583 in Schiedam is geboren, dochter van Reinbrand Laurensse en Maria Verboom. Zij moet (ruim) voor 1625 overleden zijn, want op 4 november 1625 hertrouwt Loncke met Maijken Waersegger, weduwe van Antwerpen. Loncke en Sara Verboom krijgen de volgende kinderen: Rembrant (ongehuwd overleden, geen doopgegevens bekend, maar vermoedelijk circa 1605 geboren), Magdalena (gedoopt 10 juli 1607), Martha (ged. 20 april 1609), Berbel (ged. april 1611), Lambert (ged. 15 februari 1613, zilversmid), Jacob (geen gegevens verder bekend).<sup>310</sup>

Zeker tot de komst van Michiel van Limborch naar Zierikzee is de gedachte om anonieme portretten van inwoners van die stad te plaatsen in het oeuvre van Loncke legitiem, mede wanneer de stijl aansluit bij die van de zekere werken. Het portret van Pieter Hayman zit dicht aan tegen de portretten uit 1618 en 1623. De vergelijkbare pseudolijst heeft resten van een opschrift dat duidt op een signatuur en datering. Het portret van zijn – dan – weduwe – Aletta Ockerse is 1644 gedateerd en oogt qua opvatting van de weergave van bijvoorbeeld de kraag te stijf.<sup>311</sup> Zou zoon Rembrant – vernoemd naar een oom van moeders kant – daar de hand in hebben gehad? De portretten van Quirina Hollenboom – de vierde uit die familie – en Cornelis Verheye zijn zeker ook van de hand van Loncke.<sup>312</sup> De beeltenis van Quirina is 1632 gedateerd en het markeert het loslaten van de weergave in geschilderde lijsten. Van Jan Cornelisz. Stavenisse bestaan twee portretten waar zo'n twintig jaar tussen zit. Het vroegste sluit aan bij de portretten uit 1618 en dat van Pieter Hayman en is eerder ten onrechte toegeschreven (door ondergetekende) aan Cornelis Willemsz. Eversdijck. Loncke is een

<sup>306</sup> RCE, Amersfoort, inv. nrs. C1200 en C1201; Maritiem MuZEEum, Vlissingen, inv. nrs. 183 en 185. Van der Ploeg, *Portretten*, pp. 40-41, 44-45.

<sup>307</sup> A. Staring, 'Weinig bekende portrettisten, VII. Jacob Lambrechtsz. Loncke', in: *Oud Holland* 62(1947, nr. 4-5), pp. 102-107, i.h.b. p. 103.

<sup>308</sup> C. Hofstede de Groot, 'Kritische opmerkingen omtrent Oud-Hollandsche schilderijen in onze musea II.', in: *Oud Holland*, 19(1901, nr. 3), pp. 134-135.

<sup>309</sup> Nationaal Archief, Hof van Holland 1428-1811, inv.nr. 646, zaak 183, 9 november 1618.

<sup>310</sup> ZA, Middelburg, Verzameling P.D. de Vos, inv. nr. 39, 'Genealogiën Zierikzeesche regeerings-geslachten', mapje 'Verboom'. Huib Uil vond vergelijkbare aantekeningen in het mapje 'Tromp'.

<sup>311</sup> Stadhuismuseum Zierikzee, inv. nrs. 1345a en 1345b.

<sup>312</sup> Stadhuismuseum Zierikzee, inv. nrs. 1440b en 1440a. Van der Ploeg, *Portretten*, p. 46.

logischer 'auteur' en het werk is te dateren rond 1620, het jaar dat Stavenisse in het huwelijk treedt; het portret is gevat in de typische pseudolijst. Van ca. 1640 dateert het tweede portret dat de latere opvatting van Loncke weerspiegelt met een beeltenis tegen een monochrome, donkere achtergrond.<sup>313</sup>

Een wat vroeger voorbeeld lijkt het portret van Pieter Hoffer te zijn, dat is te dateren tussen 1625-1630.<sup>314</sup> Extra argument om Loncke als portrettist te zoeken: Hoffer trouwt in 1603 met Magdalena de Cocq, de jongere zus van Suzanna, die Loncke in 1618 vereeuwigd.

In *Portretten door Zeeuwse meesters* is gesuggereerd dat Loncke in Middelburg werkzaam moet zijn geweest.<sup>315</sup> Belangrijkste argument is dat zijn zoon in Middelburg in 1649/'50 in het St. Lucasgilde intreedt als **Rimbrant Loncke**, als vrijmeesterszoon; hij betaalt half geld. Dan moet vader Jacob ook lid zijn geweest van het gilde. Zijn entreegegevens ontbreken, maar het zal in de jaren dertig zijn geweest en uit die periode zijn er van het St. Lucasgilde geen gegevens bekend. Het verklaart ook dat Loncke sr. in 1638 Middelburg twee keer een rol krijgt als voogd.<sup>316</sup> Recent is aan het licht gekomen dat Jacob Lambrechtsz. Loncke in 1647 terugkeert naar Zierikzee.<sup>317</sup> Hij wordt er met dochter Martha opgenomen op 7 juli 1647 in de Nederduits Gereformeerde Kerk met een attestatie uit Middelburg. Spijtig genoeg is de heenroute naar Middelburg op die manier niet gedocumenteerd. Deze wetenschap ondersteunt de veronderstelling dat het portret van Pieter Courten uit 1630 van zijn hand is en niet van Salomon Mesdach (zie hierna) die tot die tijd alle familieportretten Boudaen/Courten heeft geschilderd. Loncke is dan vermoedelijk al in 1630 in Middelburg actief, al zal de Zierikzeese clientèle hem nog wel weten te vinden.

Rembrant Loncke – niet vernoemd naar de grote schilder naar zijn grootvader van moeders kant – treedt in de voetsporen van zijn vader. Het is opvallend dat Rembrant Loncke pas op latere leeftijd – hij is dan al ca. 45 jaar oud – zelfstandig vrijmeester wordt en dat pas na het vertrek van zijn vader uit Middelburg. Waarschijnlijk heeft hij tot die tijd onder diens hoede of als zijn gezelschap gewerkt. Hij blijft achter in Middelburg, is een jaar of acht actief in het gilde en ondertekent als 'Rembrant Loncke' op 18 april 1653 de jaarrekening. 'Rynbrant Loncke' verbeurt in 1656/'57 een schelling, daar hij een van de 'absenten te begrafenisse' is. Zijn eigen doodschuld wordt voldaan in het boekjaar dat loopt tussen 18 oktober 1657 en 18 oktober 1658.<sup>318</sup> Van deze Rembrant is nu geen enkel werk bekend. Mogelijk schildert hij eveneens portretten.

Gericht nader onderzoek kan nog een aantal aan Jacob Lambrechtsz. Loncke toe te schrijven schilderijen boven water krijgen. Het RKD heeft in de vroegere platenverzameling – gedigitaliseerd in te zien in het RKD – een aantal portretten onder zijn naam gerubriceerd. Sommige toeschrijvingen zijn aannemelijker dan andere. Onder deze werken zijn ook twee familieportretten, waarvan het portret uit 1620 van een onbekende familie vermoedelijk van de hand van Loncke is.<sup>319</sup> Een ander werk, uit 1612, van de familie van 'Anthonis Janssoon', lijkt eerder te passen in het oeuvre van Salomon Mesdach.

---

<sup>313</sup> RKD, IB 13800. Particuliere collectie (1983), Van der Ploeg, *Portretten*, p. 46 / RCE, Amersfoort, RCE 2096.

<sup>314</sup> RCE, Amersfoort, inv. nr. C1198.

<sup>315</sup> Van der Ploeg, *Portretten*, pp. 66, 68.

<sup>316</sup> Hij wordt voogd als 'goede bekende' op 5 februari 1638 en kort daarna, op 12 mei, nog eens. ZA, Middelburg, Rechterlijke, Weeskamer en Notariële Archieven Zeeuwse Eilanden (RAZE), inv. nr. 115a, fol. 121r en 131r.

<sup>317</sup> ZA, Middelburg, Verzameling P.D. de Vos, inv. nr. 20, Extracten uit de lidmatenboeken. Met dank aan Huib Uil voor deze bron.

<sup>318</sup> Over Rimbrant Loncke in het Middelburgse St. Lucasgilde, zie: Bredius, 'De gildeboeken', pp. 176, 182, 189. 191.

<sup>319</sup> RKD, IB 89583.

## Jacob van Loo (1614-1670)

Geboren in Sluis in wat nu Zeeuws-Vlaanderen heet en overleden – als man van de wereld – in Parijs neemt Jacob van Loo een eigenzinnige plek in in de kunstgeschiedenis.<sup>320</sup> Hij is bekend als portrettist en historieschilder, met een bijzondere voorkeur voor bacchanalen en tamelijk ontklede vrouwen. Naar verluid leerling van zijn vader Jacques van Loo (.-1632) van wie de website van het RKD geen werk toont, maar waar alle beschrijvingen van werken in de ‘excerpts’ (de fiches van Hofstede de Groot) alle verwijzen naar het soort werk waar Jacob van Loo om bekend zal staan: historiestukken met ontblote nimfen en godinnen.<sup>321</sup> Jacques van Loo staat in Sluis echter niet ingeschreven als schilder, maar is notaris en welvarend.<sup>322</sup> Het ligt dan ook niet voor de hand dat Jacques degene is geweest die zijn zoon heeft leren schilderen.

Het gezin Van Loo verhuist naar Vlissingen in 1620, al blijven er banden met Sluis. In 1631 woont de familie in Middelburg.<sup>323</sup> Over Jacob van Loo’s opleiding is niets met zekerheid bekend; er zijn noch gegevens met betrekking tot Antwerpen noch Middelburg. In het laatste geval ontbreken de archiefstukken van het St. Lucasgilde voor de periode dat Van Loo er mogelijk leerling is en/of als zelfstandig meester is ingetreden. Er is (recentelijk) geschermd met kunstenaars bij wie hij leerling in Middelburg kan zijn geweest, van Abraham Bosschaert en Salomon Mesdach tot aan Willem Cornelisz. Eversdijck. Waar Mesdach nog wel denkbaar is, geldt dat niet voor Eversdijck. Hij is vijf tot zes jaar jonger dan Van Loo en in 1633/’34 zelf nog leerling in Antwerpen. Een mogelijke Zeeuwse leermeester is Jacob Lambrechtsz. Loncke, van wie pas sinds kort duidelijk is dat hij Zierikzee heeft verruild voor Middelburg en dus vermoedelijk in de stad werkzaam is wanneer Van Loo er zijn eerste stappen in de schilderkunst zet.

Na onderzoek vermoedt Judith Noorman dat Jacob van Loo in Den Haag in de leer is gegaan bij Isaac Mijtens (1602-1666) en dat mogelijk tegelijkertijd met diens neef Jan Mijtens (ca. 1614-1670) wiens werk(wijze) en ‘settings’ opvallende overeenkomsten vertonen met die van Van Loo. Nog een paar argumenten om Van Loo vroeg in Den Haag te plaatsen zijn dat zijn echtgenote uit Den Haag afkomstig is (zie hieronder) en haar moeder Anneke Mijtens (.-1631) is, de zus van Isaac.<sup>324</sup>

Waar Jan Mijtens in 1642 lid wordt van het St. Lucasgilde in Den Haag, is Jacob van Loo in die stad niet aanwijsbaar. Het lijkt erop dat hij zijn carrière ongeveer in dezelfde tijd serieus start in Amsterdam. Er is een vroegere vermelding van een contract uit augustus 1635 voor de levering van tien schilderijen aan de Amsterdamse kunsthandelaar Maerten Kretzer door een Van Loo.<sup>325</sup> Of dat Jacob is, valt te bezien. Zo ja dan is hij mogelijk al actief in Amsterdam om zich vervolgens in Den Haag te laten ‘bijscholen’. Zeker is dat hij in Amsterdam trouwt op 7 augustus 1643 met Anna Lengele uit Den Haag, en daarmee zwager wordt van de Haagse schilder Maerten Lengele (1615-1668) en via zijn schoonmoeder verwant raakt aan de Mijtensfamilie. Zijn nu vroegst bekende schilderijen zijn portretten van de Amsterdamse families Van Weert uit 1644 en Meebeeck Cruywagen (te dateren in/rond datzelfde jaar).<sup>326</sup> In 1645 passeert hij in Amsterdam zijn testament en op 24 januari 1652 koopt hij het burgerschap.<sup>327</sup> In 1658/1659 schildert hij de regenten en regentessen van het Aalmoezeniers-, Arm- en Werkhuis in Haarlem, welke werken zich nu in het Frans Hals Museum bevinden.<sup>328</sup>

---

<sup>320</sup> Relatief recente studies: David Mandrella, *Jacob van Loo (1614-1670): sa vie et son oeuvre*, 3 dln., 2008; David Mandrella, *Jacob van Loo (1614-1670)*, Parijs 2011; Christine Eva Buckingham Rolland (red.), *Autour des Van Loo: peinture, commerce des tissus et espionnage en Europe (1250-1830)*, Rouen 2012; Judith Noorman, *Art, honor and succes in the Dutch republic: the life and career of Jacob van Loo*, Amsterdam 2020.

<sup>321</sup> De vader van Jacob van Loo heet bij het RKD Johannes.

<sup>322</sup> Noorman, *Art, honor*, pp. 22-23.

<sup>323</sup> Noorman, *Art, honor*, pp.23-24.

<sup>324</sup> Noorman, *Art, honor*, pp. 25, 44-46.

<sup>325</sup> Briels, *Vlaamse schilders*, p. 354; Noorman, *Art, honor*, pp. 26-27, 45-46.

<sup>326</sup> Van Weert: IB 19317, huidige verblijfplaats onbekend (kunsth. Johnny Van Haeften, Londen (1989)) / Meebeeck Cruywagen: RKD, IB 43501, Rijksmuseum Amsterdam, inv. nr. SK-A-81.

<sup>327</sup> Briels, *Vlaamse schilders*, p. 354.

<sup>328</sup> Frans Hals Museum, Haarlem, inv. nrs. os I-245 / os I-246, olieverf op doek, 159 x 237 cm / 158 x 221 cm.

In 1660 moet Jacob van Loo de stad Amsterdam ontvluchten na een mes-incident met dodelijke afloop in een herberg. Betrokkene is ene Hendrik van Breda. Van Loo wordt bij verstek ter dood veroordeeld en levenslang verbannen uit Holland en West-Friesland. Hij vestigt zich in 1660 Parijs en wordt daar in 1663 lid van de Académie Royale de Peinture. Hij bouwt daar verder aan een succesvolle carrière en wordt in Frankrijk stamvader van de schilderdynastie Vanloo.<sup>329</sup>

Tot voor kort werd in een vlot geschilderd portret in het Rijksmuseum gezien als een zelfportret uit ca. 1660, maar het werk is inmiddels uit zijn oeuvre geschrapt. Er zijn op dit moment zo'n 35 portretten van zijn hand bekend / toe te schrijven, waarvan een portret van een onbekende man uit 1647 een mooi en relatief vroeg voorbeeld is. Van Loo is een schilder die de tijdsgeest/mode goed aanvoelt. Waar zijn historiestukken veelkleurig zijn en meestal een zekere werveling tonen zijn portretten doorgaans een grotere ingetogenheid. De schwing zit hem daar meer in de wijze van toetsen. Van Loo heeft maar weinig nodig om tot een overtuigend portret te komen.



Jacob van Loo, *Portret van een wetenschapper* (1647), olieverf op doek, 88,3 x 76,1 cm. Mākslas muzejs "Rīgas Birža", Riga (Estland), inv. nr. AMM GL-241. Foto: Lets Nationaal Museum voor kunst.

De kans dat Jacob van Loo in Zeeland (zelfstandig) portretten heeft geschilderd, is vrij klein. Mocht hij ze hebben geproduceerd, dan zullen ze zich hebben verhouden tot de latere werken van Salomon Mesdach (zie hierna) en die van Jacob Lambrechtsz. Loncke, maar vermoedelijk uitgevoerd met net wat meer bravoure.

---

<sup>329</sup> Noorman, *Art, honor*.

## Guliam van der Marck (actief 1719-1721 of later)

Van de Zierikzeese schilder Guliam van der Marck was tot nadere inspectie van Zeeuwen gezocht niet anders bekend dan de twee regentenportretten van het Burgerweeshuis in Zierikzee uit 1719. Deze zijn 'GVD marck' gesigneerd. De twee schilderijen hangen in het (voormalige) Burgerweeshuis in Zierikzee tegen achterwand van goudleer en zijn ook nog in het bezit van (stichting) het Burgerweeshuis. De huidige ruimte is pas in 1863 de regentenkamer geworden.<sup>330</sup> Afgebeeld zijn de regenten (borgemeesters en buitenmoeders) en de binnenvader- en moeder, degenen die uitvoerende taken hadden in het weeshuis. Bij het schilderij met de meeste dames zijn de namen eronder geschilderd in klein-kapitaal. Bij het schilderij met de mannelijke bestuurders en buitenvader zijn hun namen in sierlijke kalligrafie weergegeven.

De namen zijn als volgt. Schilderij 'Namen van de Buijte Vader en Buijte Moeders van het Wees Huijs': 'D. H.<sup>R</sup> LEENARDUS VAN DUÿN, I.<sup>U</sup> CORNELIA GOLTIVS, I.<sup>U</sup> TANNA LOCKUÿT, I.<sup>U</sup> MARIA VAN DEN HOÛTE, Binne Vader CORNELIS VAN DER KLOCK, Binne Moeder ELISABETH CORVER,'. Schilderij 'REGERENDE HEERE BORGEMEESTERS,': D. H.<sup>R</sup> Pieter Kemp H.<sup>R</sup> van Bommeneede, D. H.<sup>R</sup> m Johan Cau H.<sup>R</sup> van Domburch, BUÿTE REGENTEN, D. H.<sup>R</sup> m Johan Cau H.<sup>R</sup> van Domburch, D. H.<sup>R</sup> Adriaan Mulock Raad, SECRETARISSEN D. H.<sup>R</sup> m Johan Cau H.<sup>R</sup> van Domburch, D. H.<sup>R</sup> m Willem Ockersse.' Het is opvallen dat Johan Cau drie rollen heeft (borgemeester, regent en secretaris) en zijn naa, driemaal groot onder de portretten heeft laten schilderen.



Guliam van der Marck, *Buitenvader, en -moeders, binnenmoeder Burgerweeshuis Zierikzee* (1719), olieverf op doek, 128,5 x 142,50 cm. Burgerweeshuis Zierikzee. Foto: Stadhuismuseum Zierikzee.

<sup>330</sup> Van der Meer Mohr, *Zeeuwse portretten*, pp. 79-81.



Guiliaem van der Marck, *Borgemeester, regenten, secretarissen en binnenvader Burgerweeshuis Zierikzee* (1719), olieverf op doek, 128,5 x 142,50 cm. Burgerweeshuis Zierikzee. Foto: Stadhuismuseum Zierikzee.

De groepsportretten van Guiliaem van der Marck zijn artistiek niet heel sterk in vergelijking tot andere regentenportretten zowel uit de 17<sup>de</sup> als de 18<sup>de</sup> eeuw. In Zierikzee lijkt er geen traditie te zijn geweest, andere groepsportretten zijn niet bekend. De manier van kalligraferen verraadt de praktijk van de kladschilder, de schilder die zorgt draagt allerlei soorten decoratief schilderwerk zoals heraldische wapens.<sup>331</sup> Het zou zo maar kunnen dat Van der Marck in het Zierikzee in die dagen alle soorten schilderwerk voor zijn rekening kwam, bij gebrek aan collega's.

Guiliaem van der Marck komt viermaal voor in de Zierikzeese notariële akten, als getuige, comparant en genoemde. De eerste keer is op 21 december 1720 hij getuige bij het vaststellen van het testament van 'Gerrit Corn. Geertse'.<sup>332</sup> 'Gerrit Cornelis Gerritse' tekent zelf niet. Vermoedelijk is hij het schrijven niet machtig. Notaris Johan de Jonge noemt Van der Marck 'Giljaam', zelf ondertekent hij met 'Guliaem van der Marck'.

<sup>331</sup> Zie voor de praktijk van de kladschilder: Van der Ploeg, *Arnoldus van Anthonissen*.

<sup>332</sup> Zeeuws Archief, Zierikzee, 5025 Rechterlijke, Weeskamer en Notariële Archieven Schouwen-Duiveland, 1498-1811, inv. nr. 4111, akte 62.

Daarna is hij op 11 mei 1721 getuige bij het vaststellen van het testament van Tonis Gerrits (beroep varend man) en Jacqomijntje Willems.<sup>333</sup> Notaris Nicolaas Vermaas noemt hem 'Giljaam van der Marck', zelf ondertekent hij met 'Guliam van der Marck'.

In een akte betreffende een testament van 29 november 1721 treedt hij op als comparant. De andere comparant is zijn 'huijsvrouw' Susanna Swaen.<sup>334</sup> Notaris Nicolaas Vermaas noemt hem 'Guiljaam van der Marck', zelf ondertekent hij met 'Guliaem van der Marck'. Zijn vrouw ondertekent niet; onderaan staat iets als: 'dit is bij Susanna Swaan selfs gestelt'. Het lijkt erop dat ze elkaar als erfgenaam benoemen en specifiek wordt vermeld dat er niets naar de 'kinds kinderen' gaat (behoudens een legitieme portie). Mogelijk is Van der Marck niet de eerste man van Susanna Swaan. Die naam duikt op in een testament van 121 december 1694, waarin zij naast Jan Klinkerlandt, secretaris van Kerkwerve comparant is.<sup>335</sup> Klinkerlandt is eerst landmeter en komt geregeld voor in de archieven; Susanna Swane/Swaan/Swaen iets minder vaak. Zij lijkt uit een bakkersfamilie te komen. Daar zij al einde 17<sup>de</sup> eeuw een testament opmaakt, zal ze in 1720 de vijftig wel zijn gepasseerd, hetgeen vermoedelijk ook geldt voor Guliaem van der Marck. Zijn geboortejaar is dan met flinke armslag te stellen op ca. 1660-1675.

De laatste vermelding is van 8 september 1726. Het betreft een attestatie met een aantal ambachtelijk werkende betrokkenen. Eerstgenoemde comparant is meesterscheepstimmerman Pieter Telle, waarna twee timmermansknechten volgen. Requirant Leendert Herder is meestertimmerman. 'Guiljaem van der Marck' wordt genoemd omdat e.e.a. betrekking heeft op een zonnwijzer voor zijn voormalige woning.<sup>336</sup>

Op 16 maart 1727 wordt in Goes een Guiljaam van der Mark gedoopt. Vader is Kornelis van der Mark, moeder Antonette Kotvis.<sup>337</sup> Vermoedelijk betreft dit een kleinkind of neefje.

Guliaem van der Marck werd, gezien de aanhouden manier van schrijven in de vier akten, in het dagelijks leven aangesproken als Giljaam, waar zijn officiële naam net anders is gespeld, voor zover dat helemaal vast lag in die dagen.

---

<sup>333</sup> Zeeuws Archief, Zierikzee, 5025 Rechterlijke, Weeskamer en Notariële Archieven Schouwen-Duiveland, 1498-1811, inv. nr. 4106, akte 146, fols. 189r-190r.

<sup>334</sup> Zeeuws Archief, Zierikzee, 5025 Rechterlijke, Weeskamer en Notariële Archieven Schouwen-Duiveland, 1498-1811, inv. nr. 4106, akte 157, fol. 200r/v.

<sup>335</sup> Zeeuws Archief, Zierikzee, 5025 Rechterlijke, Weeskamer en Notariële Archieven Schouwen-Duiveland, 1498-1811, inv. nr. 4053, akte 162.

<sup>336</sup> Zeeuws Archief, Zierikzee, 5025 Rechterlijke, Weeskamer en Notariële Archieven Schouwen-Duiveland, 1498-1811, inv. nr. 4143 Akten van notaris Isacq van der Zwaen te Zierikzee, 1725-1730, akte 23, fol. 34r-35r.

<sup>337</sup> Zeeuws archief, Middelburg, 995 Verzameling Doop-, Trouw-, Begraaf- en Lidmatenregisters Zeeland (DTBL), (1527) 1572-1810 (1866), inv. nr. GOE-5 doopboek Nederduits Gereformeerde gemeente 1726-1766.

## Abraham Meertens (1747-1823)

In de recente uitgave *Zeeuwse portretten uit de achttiende eeuw* figureert Abraham Meertens en dat vrij letterlijk.<sup>338</sup> Hij wordt alleen opgevoerd als schilder van een [portret van Jacob Perkois](#) dat lange tijd aan Aert Schouman was toegekend. Het is een portret, waarin Meertens met illusies heeft gespeeld. Perkois is verbeeld in een stenen nis, tot zover niet erg ongebruikelijk. Maar hij legt zijn arm over de ovaal, hij blijkt op een stoel te zitten (komt bij een nisportret nooit voor) en er is een gordijn geschilderd voor nis en zitter. Dan is er voor de nis ook nog een verweerde stenen raamdorpel (vensterbank) met schildersattributen, een palet en penselen (in de nis). Collega-schilder Perkois is niet alleen aan zijn gezicht te herkennen, zijn beroep en functie worden duidelijk. Perkois is in 1874 een van de medeoprichters van de Middelburgse Teeken Academie, gaat daar les geven en wordt 'dirigerend lid', net als Abraham Meertens zelf.<sup>339</sup>

Abraham Meertens, *Jacob Perkois (1756-1804)* (1780-'85), olieverf op paneel, 35 x 27,5.  
Collectie & foto: KZGW, Middelburg, inv. nr. G1626.



Abraham Meertens is geboren op 7 februari 1747, zo blijkt uit een inwonerslijst van Middelburg van 1 januari 1812: 'Meertens/Abraham/Peintre/7 fevr. 1747' Hij woont dan in Middelburg, sectie 'Canton 1'.<sup>340</sup> Zijn vader heet eveneens Abraham (?-1780). Dat is op te maken uit 'Naamlijst der inteekenaren' van de Teeken Akademie. Hij heet daar 'Abraham Meertens, junior, Dirigeerend Lid van dit Genootschap'. Tegelijk tekent 'Jacobus Meertens, Ab. Zoon' in, zonder twijfel een broer.<sup>341</sup> Mogelijk is vader in 1763 betaald voor reparaties en glasramen in de Latijns school in Middelburg.<sup>342</sup> Via Zeeuwen gezocht is er een verwijzing naar een tweede huwelijk, in 1803 (trouwgeld betaald op 20 mei, ondertrouw op 29 mei) met Elisabeth Johanna Scheffers. Hij is 'wedn', zij 'JD'.<sup>343</sup> OP 14 april 1820 verkoopt hij voor f. 600,- aan Lieven Wouter Agelink een huis aan de Lange Delft B 133.<sup>344</sup>

<sup>338</sup> Van der Meer Mohr, *Zeeuwse portretten*, p. 70.

<sup>339</sup> Willemijn Fock, 'Abraham Meertens: een eigenzinnig ontwerper, in: Heyning en Van Herwijnen, *'Om prijs en plaats'*, pp. 27-34.

<sup>340</sup> Zeeuw Archief, Middelburg, 5 Prefectuur van het Departement der Monden van de Schelde (Département des Bouches de l'Escaut), 1810-1814, inv. nr. 58, volgnr. 1755.

<sup>341</sup> Bomme, *Redenvoering*, p. 45.

<sup>342</sup> Fock, 'Abraham Meertens ...', p. 27.

<sup>343</sup> Zeeuws Archief, Middelburg, 511 Rekenkamer van Zeeland, 'Rekenkamer D', (1573) 1597-1805 (1808), inv. nr. 44731 Trouwgeld Walcheren 1802-1803 (sectie Middelburg, fol. 14). / Zeeuws Archief, 164-535-540B Naamlijsten der ondertrouwde personen binnen Middelburg en Stads-Ambachten 1792-1810.

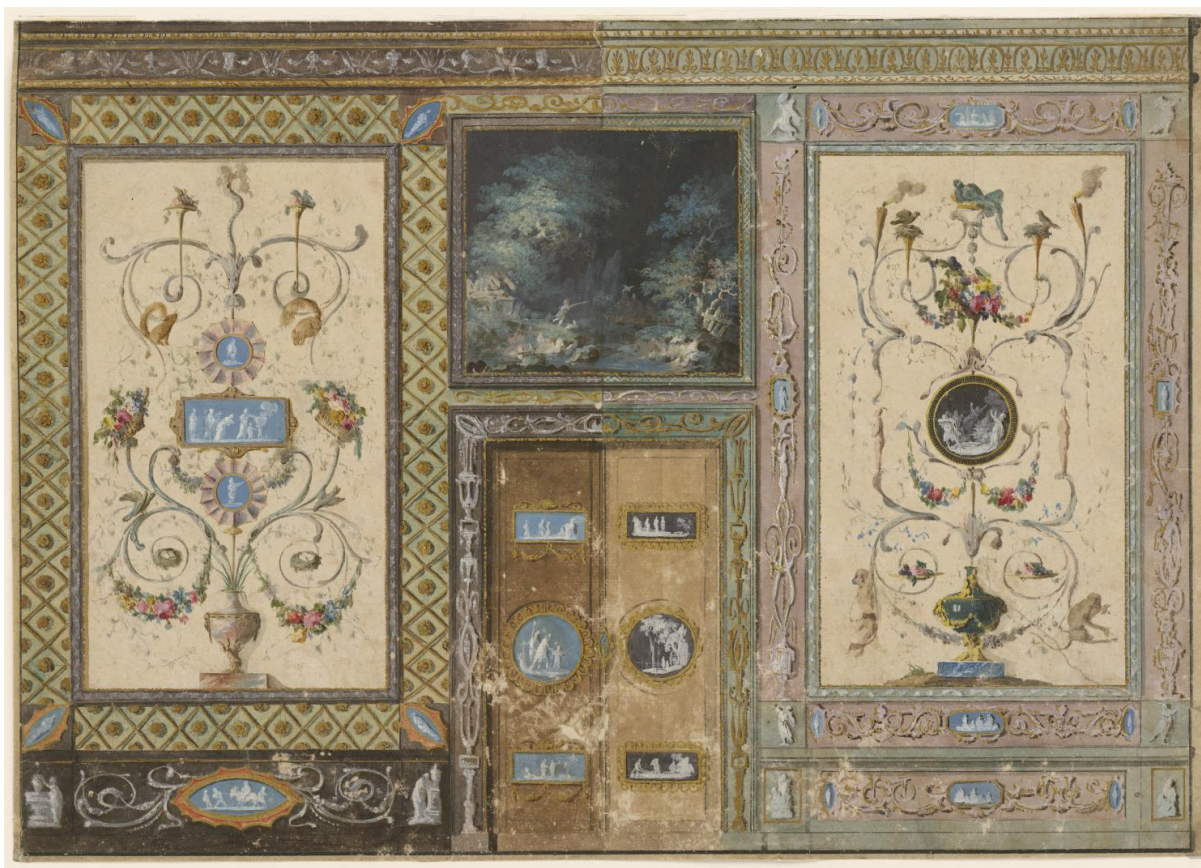
<sup>344</sup> Zeeuws Archief, Middelburg, 2 Rechterlijke Archieven Zeeland 1796/1811-1838, 1796-1838, inv. nr. 402 12-402 Samenvattingen van transportakten van onroerende goederen in de dubbelen van de repertoria van notarissen in Middelburg 1820, akte nr. 2264.

Abraham Meertens overlijdt op 27 april 1823. Hij woont dan in Middelburg, Guis Wijk Bm nummer 42. Hij is 76 jaar oud en van beroep schilder.<sup>345</sup>

Laatste keer dat Meertens wordt vermeld is in de Memorie van Successie. Als overlijdensdatum wordt opgegeven 27 april 1823. Hij is 'tekenmeester/kunstschilder' en gehuwd met Elisabeth Jacoba Scheffers. Op 24 oktober 1824 is bepaald dat de boedel is vrijgesteld van successie.<sup>346</sup>

'Abr. Meerten' treedt in 1770 (boekjaar 1769-1771) in in het Middelburgse St. Lucasgilde.<sup>347</sup> Het RKD toont geen portretten van zijn hand, maar wel behangselschilderijen, andere interieurschilderingen, veel vogelstudies en interieurontwerpen.<sup>348</sup> Aangezien ook daar altijd de illusie van 'net echt' moet worden gewekt, is het niet verwonderlijk dat hij bij het nu enige bekende portret ook daar alles uit de kast heeft gehaald. Zou hij op basis van het portret gerekend kunnen worden tot de fijnschilders, zijn andere verdiensten plaatsen hem in de 17<sup>de</sup>-eeuwse categorie van de kladschilder.<sup>349</sup> Het KWGZ bewaart een fraaie [ontwerptekening voor een kamerbeschildering](#), waar de klant meerdere keuzes krijgt voorgeschoteld.

Andere bekend werk bestaat uit vogelschilderingen en enkele topografische tekeningen. Het ligt voor de hand dat het niet bij het ene portret van Perkois is gebleven, maar andere portretten zijn nu niet bekend.



Abraham Meertens *Ontwerp voor een kamerbeschildering in het pand Dam 57 te Middelburg (1799/1800)*, aquarel, 34 x 47. Collectie & foto: KZGW, Middelburg, inv. nr. ZI-II-0746.

<sup>345</sup> Zeeuws Archief, Middelburg, 25 Burgerlijke Stand Zeeland (1796) 1811-1980, (1796) 1811-1980, inv. nr. MDB-O-1823, Middelburg overlijdensakten burgerlijke stand, akte 241., fol. 41r.

<sup>346</sup> Zeeuws Archief, Middelburg, 398 Ontvangers der Successierechten in Zeeland, (1795) 1806-1927, inv. nr. 388 Memories van Successie Kantoor Middelburg 1824.

<sup>347</sup> Bredius, 'De gildeboeken', p. 250.

<sup>348</sup> Zie ook: Richard Harmanni, *Zeeuwse vogelbehangsels in de tweede helft van de achttiende eeuw en het werk van Abraham Meertens (1747-1823)*, Middelburg 1994.

<sup>349</sup> Zie voor de praktijk van de kladschilder: Frank van der Ploeg, *Arnoldus van Anthonissen. Een Zeeuwse meester uit de Gouden Eeuw*, Zwolle 2021.

## Meester van de De-Looper-portretten

Niet erg gebruikelijk om een onbekende schilder op te nemen in een lexicon, maar nood breekt wetten. Zeer dicht tegen het oeuvre van Salomon Mesdach schurkt een groep portretten die in Middelburg gemaakt móet zijn. De geportretteerden wonen in die stad en de stijl is zo verwant, er zijn vergelijkbare trucjes gebruikt dat de meester een Zeeuw is. Een aantal portretten is eerder aan Mesdach toegeschreven, maar secure vergelijking doet die toeschrijving niet standhouden. Juist omdat gebruik is gemaakt van dezelfde soort trucjes is het voorstelbaar dat de nu onbekende schilder bij Mesdach in de leer is geweest of een gezel met een vrij grote mate van zelfstandigheid. Reden genoeg om een groep portretten, meer in het bijzonder van familieleden De Looper, geschilderd in 1627, als kerngroep te beschouwen.

In *Portretten van Zeeuwse Meesters* is al verondersteld dat de portretten van Janneken (1616-1665) en Anna de Looper (1611-1665) vermoedelijk niet van de hand van Mesdach zijn, want 'gladder'.<sup>350</sup> Ook Carla van de Puttelaar is die mening toegedaan en zij is het die de meester met de noodnaam het licht heeft doen zien.<sup>351</sup>



Meester van de De-Looper-portretten, *Janneken de Looper* (1616-1665) (1627), olieverf op paneel, 72 x 56 cm. Collectie & foto: Zeeuws Museum, Middelburg, M80-049.



Meester van de De-Looper-portretten, *Anna de Looper* (1611-1665) (1627), olieverf op paneel, 72 x 56 cm. Collectie & foto: Zeeuws Museum, Middelburg, M80-050.

Zeker van de hand van Meester van de De-Looper-portretten is uiteraard de groep schilderijen van de vijf kinderen De Looper en hun moeder Maria Racket (ca. 1580-1640) uit 1627. In de monografie over Salomon Mesdach zijn vier van de vijf kinderen opgenomen, waarbij Stephanus (1608-1665) is verwisseld voor Bartholomeus (1614-1674).<sup>352</sup> Van het 'echte' portret van die laatste ontbreekt elk spoor, evenals een foto ervan. Vermoedelijk was het werk in 18<sup>de</sup> eeuw al uit zicht. De verwarring is al vroeg zijn ontstaan. Midden 18<sup>de</sup> eeuw (tussen 1728 en ca. 1750) maakt Samuel Radermacher

<sup>350</sup> Van der Ploeg, *Portretten*, pp. 81.

<sup>351</sup> Carla van de Puttelaar, *Salomon Mesdach. Een Zeeuwse meester uit de Gouden Eeuw*, Zwolle 2025, p. 50.

<sup>352</sup> Van de Puttelaar, *Salomon Mesdach*, C18 t/m C21. De verbeelde jongeman is geen jongen van 13, de leeftijd van Bartholomeus (1614-1674) in 1627, maar Stephanus (1608-1665) kan heel goed (zou in 1627 18/19 zijn). De verwisseling komt voort uit verwarring die al teruggaat tot de 18<sup>de</sup> eeuw. Zie hierna.

(1693-1761) een boekje met 'Aanteijkeningen Wegens de Pourtraiten op het kamertje boven en wat relatie die hebben tot mij Samuel Rademacher'.<sup>353</sup> Hij beschrijft 44 nummers, waarbij de jongste zijn eigen kinderen betreffen (nrs. 36-38 zijn kinderen Daniel (geboren 1722), Pieterella Maria (1725) en Maria Elisabeth (1728). De schilderijen van de familie De Looper (en Racket) zijn de eerste in de lijst. Een portret van Adriaan, geschilderd in 1633 opent de reeks. Dit werk is niet traceerbaar (vermoedelijk in de VS). Portret 2 (ook in de VS) is dat van Maria Racket: 'Wierd geportraiteerd A<sup>o</sup> 1627 gelijkelijk met hare vijf kinderen.' Deze vijf zijn geschilderd door de Meester van de De Looper-portretten.



Meester van de De Looper-portretten, Maria Racket (ca. 1580-1640) (1627), olieverf op paneel. Huidige verblijfplaats onbekend. Foto: documentatie Marianne Kleijwegt.

<sup>353</sup> Zeeuws Archief, 157, Familie Archief Schorer, inv. nr. 499.

Bij het portret (nr. 3) van Stephanus, 'Mijn Oud Groot Moeders Broeder' ontstaat de verwarring die tot op de dag van vandaag heeft aangehouden. Samuel Radermacher tekent op dat hij de eerstgeborene is van Adriaan en Maria Racket: 'wierd geboren in 't huijs Arnemuiden den 7 Januarij 1608 tussen half twee en 2 uren n Middag. Hij noemt ook de getuigen. 'agter op zijn Portrait staat door de E(dele) Ab<sup>m</sup> [Abraham] Rombouts Oom de Looper / En op het stuk voorn[oemd] Anno 1608.'. Bij dezen is er een naam van een schilder gekoppeld aan dit schilderij: Abraham Rombouts. Er is een schilder met deze naam actief geweest in Middelburg, maar wel pas een eeuw later (in 1711-1718 actief als deken van het St. Lucasgilde). We moeten de mededeling anders lezen. Abraham Rombouts is degene die de mededeling achterop het portret heeft aangebracht. Dat blijkt iets duidelijker uit een ander document dat Radermacher heeft opgesteld, vermoedelijk als een soort kladversie: 'agter op door oom Rombouts was geschreven'. En dan volgt steeds diens identificatie. Nr. 3 is daar 'oom de Looper / Anno 1608'.<sup>354</sup> Abraham Rombouts is de oom van Samuel Radermacher en de in 1608 geportretteerde De Looper is op zijn beurt weer een oom van Abraham Rombouts. Deze Abraham Rombouts (1667-1725) was rekenmeester van Zeeland.<sup>355</sup>

Radermacher ziet er blijkbaar geen probleem een 1608 gedateerd portret van een volwassen man te koppelen aan een persoon die in dat jaar is geboren. Stefanus is duidelijk niet de geportretteerde, waar zijn vader wel in aanmerking komt. Adriaan (1579-1652) trouwt in 1606 met Maria Racket en het zou een (verlaat) huwelijksportret kunnen zijn. Als dat zo is, ontbreekt van Maria's 'jeugdportret' al drie eeuwen ieder spoor.

De 44 portretten (een aantal 'manqueerde' al in de tijd van Radermacher) zijn later verspreid geraakt via verschillende families. Tot 13 juni 1871 hoorden de werken bij de grote portrettenverzameling in beheer van een volgende Samuel Radermacher, vermoedelijk een achter(achter)neef.<sup>356</sup> Op die datum wordt de groep portretten verdeeld. De nummering lijkt analoog uit de lijst van een eeuw eerder. Portretten van Adriaan de Looper (vermoedelijk het werk uit 1633) en Maria Racket (nrs. 1 en 2 van de lijst) en een heel aantal anderen gaan naar 'Hr. J.C. Schorer van Nieuwerkerke'. Via deze tak zijn de schilderijen in de Verenigde Staten geraakt en inmiddels uit zicht.<sup>357</sup> '3. Stephanus Looper', '5. Anna Loopers' en '6. Janneken Loopers' en '14. Steven Racket' gaan naar 'J.P. Boddaert', ook weer samen met een heel aantal andere portretten. Al deze schilderijen worden veel later geschonken door een nazaat van de Boddaert-familie aan het Zeeuws Museum.<sup>358</sup> Het portret van Stephanus is zoals eerder betoogd dat van zijn vader uit 1608. De portretten van '4. Maria Loopers' en '6. Bartholomeus de Looper' belanden bij 'E.P. Schorer'. Het mansportret uit de De Looper-familie dat via de familie Boddaert in het Zeeuws Museum is beland, is van een relatief jonge man en is 1608 gedateerd; het zal Adriaan voorstellen (zie boven). Het is niet geschilderd door Mesdach, noch door de Meester van de De Looper-portretten. Carla van de Puttelaar ziet wat betreft het portret van Adriaan een connectie met Jacob Lambrechtsz. Loncke, maar ze ziet ook verschillen. Die laatste lijken

---

<sup>354</sup> Zeeuws Archief, 157, Familie Archief Schorer, inv. nr. 498.

<sup>355</sup> <https://www.knggw.nl/wp-content/leeuw/1913-143-226.pdf> Rombouts is eerst getrouwd geweest met Lydia Torenvliet en daarna met Agat(h)a Maria Radermacher (1633-1730) en daarmee verwant aan Samuel Radermacher. Zie ook: Zeeuws Archief, Middelburg, 157 Familie Archief Schorer, inv.nr. 22, p.5.

<sup>356</sup> Een omslag met ingebonden en losse lijsten wordt bewaard in het Zeeuws Archief, 157, Familie Schorer, inv. nr. 1368, Stukken betreffende de verdeling van de familieportretten toebehoord hebbende aan Daniël en Samuel Radermacher tussen Johan Cornelis Schorer van Nieuwerkerke, Eduard Pieter Schorer en Johan Pieter Boddaert, met genealogische aantekeningen betreffende de familie Radermacher.

<sup>357</sup> Rond 2006 heeft Marianne Kleijwegt contact gehad met mevr. Joan Schorer (een aangetrouwde Schorer) in Carolina, bij wie de portretten zich toen bevonden i.v.m. een kleine expositie in het Zeeuws Museum. Bron: documentatie Marianne Kleijwegt (nu in KGZW). De schilderijen zijn destijds niet overgekomen en mevr. Joan Schorer is in 2022 overleden.

<sup>358</sup> Marianne Kleijwegt heeft een brief getyposcribeerd van L.J. Boddaert-Mouton van 23 juni 1976, gericht aan de toenmalige directeur van het 'Zeeuwsch Museum.' Daarbij biedt zij een twaalfal portretten aan. Blijkbaar heeft het tot 1980 geduurd voor alles is afgerond, want de portretten die uit deze boedel komen hebben een inventarisnummer dat begint met M80. Bron: documentatie Marianna Kleijwegt.

(m.i.) groter dan de overeenkomsten, maar zonder zeker ander vroeg(er) werk van Loncke blijft het lastig oordelen.<sup>359</sup>

Waar de zusters Anna en Janneken goed in beeld zijn, geldt dat stukken minder voor zus Maria en broer Stephanus – Bartholomeus is helemaal buiten beschouwing te laten, want een portret van een 13-jarige uit 1627 kom niet voor in de Radermacher-lijsten.

Het portret van Maria (1609-na 1666) heeft veel weg van dat van haar iets jongere zus Anna. Ze wordt door de Samuel Radermacher van de 'Aanteijkeningen' opgevoerd als 'Mijn Oud Groot Moeder [...] is geboren in den Langendelft in't huijs Antwerpen den 17 maj 1609 [...]'. Samuel Rademacher meldt dat ze is geportretteerd in 1627, 18 jaar oud 'en nog eens gecraijoneerd door W: Vaillant 1648'. Dit laatste werk is in de lijst niet apart opgenomen. Ze trouwt op 6 oktober 1632 met Daniel Radermacher (uit Aken, 'Middelburg' is doorgestreept) – zijn portret is nr. 39 – koopman te Amsterdam waar hij 24 april overlijdt. Ze krijgen twee kinderen, Johan (baljuw en bewindhebber van de WIC) en Maria (haar portret is nr. 40). Daniel overlijdt 24 april 1637 in Amsterdam. Dochter Maria trouwt met Johan van den Brande en moeder Maria (de Looper) hertrouwt met Cornelis van de Brande, die in 1652 overlijdt. In 1653 volgt een derde huwelijk, met Jacob de Kuijsen die in 1666 overlijdt. Maria overleeft hem, maar een sterfdatum lezen we niet terug.

Nog kort wat info over Anna, Bartolomeus en Janneke. Anna wordt geboren op 16 april 1611 'in den Langendelft'. Radermacher vermeldt geen echtgenoten. Ze wordt geportretteerd in 1627, oud 16 jaar. Ze overlijdt in oktober 1665. Bartholomeus is geboren op 8 juni 1614. Hij wordt geportretteerd in 1627, oud 13 jaar. Trouwt 6 mei 1637 met Françoise van Briems (overlijdt 23 mei 1661, 'Seven kinderen naarlatende.' Trouwt tweede keer met 'Jonkvrouw de Bruijne'. Wordt commandeur van Ten Neusen en ligt daar begraven. Janneken is geboren op 6 juni 1616. Ook zij wordt geportretteerd in 1627, oud elf jaar. Ze trouwt eerst met Jacques Schock en daarna Cornelis Drabbe. Ze overlijdt in oktober 1665, een dag voor haar zuster Anna.

Opvallend: bij alle zes besproken portretten uit 1627 valt de naam Abraham Rombouts niet.<sup>360</sup> Die naam is alleen gekoppeld aan het portret uit 1608. Als deze oom als schilder actief is geweest dan is hij niet te vereenzelvigen met de Meester van de De Looper-portretten. Overigens is ook Justinus Arondeaulx geen kandidaat. Hoewel van zijn hand maar één portret visueel in beeld hebben, is dat schilderij een stuk stijver. Ook dit werk schurkt tegen dat van Mesdach aan, maar het is ondanks de stijfheid en het gebrek aan verfijnde kleine toetsjes – dat ook het de werk van de De Looper-portretten onderscheidt van dat van Mesdach – niet glad.

Zijn er meer portretten van deze onbekende meester te vinden? Het antwoord leek bij een vorige versie van dit lexicon ja. Het portret van Maria Baldran de la Case (1602/'07-voor 1641) uit 1629 leek op basis van een zwart-witfoto aan de meester toe te schrijven en ook Carla van de Puttelaar is die

---

<sup>359</sup> Van de Puttelaar, *Salomon Mesdach*, pp. 48-49). Ondanks dat er inderdaad overeenkomsten zijn, zijn de verschillen in handschrift groter, als is er geen zeker vroeger werk van Loncke aan te wijzen dan 1618. Het handschrift van de inscriptie wijkt af en wellicht belangrijker: Loncke lijkt in deze periode (vooral) vanuit Zierikzee te hebben gewerkt – later is hij zeker (ook) in Middelburg actief geweest en het is minder waarschijnlijk dat Middelburgse burgers in Zierikzee een schilder zoeken, waar er in 1608 vermoedelijk in eigen stad wel een portrettist te vinden moet zijn geweest. Met wat voorzichtigheid zijn in *Portretten*, pp. 40-43, de portretten uit 1608 van Aernout Loncke en Margaretha Geleys de Maroux gezien als mogelijk vroeger werk van Loncke. Zij woonden weliswaar in Vlissingen, maar waren wellicht verwant aan de schilder, hetgeen de keuze dan wat waarschijnlijker maakt. Tegelijk is het ook weer zo dat een andere achternaamgenoot Cornelis Loncke (ook van Vlissingen) in 1610 kiest voor Salomon Mesdach (bij Van de Puttelaar, *Salomon Mesdach*, cat. A1). De reden voor een koppeling van de portretten van Aernout en Margaretha aan Jacob Lambrechtsz. Loncke is ook dat in deze schilderijen eveneens is gewerkt met zeer dunne verflagen en sporadisch met wat pasteuzere toevoegingen (NB de werken zijn in vrij slechte staat, dus ook moeilijker te beoordelen). In zijn werken van 1618 en later past Loncke deze afwisseling vrij rigoureuus toe. Bij het portret van Adriaan de Loper is het gebruik van transparantere lagen afwezig. Zijn kraag, die qua behandeling wat weg te lijkt te hebben van die van het portret van Jacob Holleboom uit 1623, is bij nadere bestudering veel preciezer in de weergave van de kantlusjes.

<sup>360</sup> Deze naam is ooit wel gekoppeld bij het RKD aan het portret van Janneken en ook Marianne Kleijwegt heeft deze suggestie overgenomen bij de portretten in haar documentatie.

mening toegedaan.<sup>361</sup> Extra argument is dat de inscriptie op een vrijwel identieke manier is aangebracht als die op de bekende portretten van de familie De Looper. Na het zien van veel betere foto's, met dank aan de firma Hoogsteder & Hoogsteder, Den Haag, waar de schilderijen in bezit zijn geweest, is de conclusie toch dat beide portretten van de hand van Salomon Mesdach zijn (zie voor de portretten nu diens lemma). Het is echter heel wel denkbaar dat de meester van de De-Looper-portretten mede een hand heeft gehad in het portret van Maria Baldran de la Case en in ieder geval heeft voltooid, hetgeen een verklaring is voor de wijze van dateren. Dan is dit portret mede een sleutelstuk, want plaatst de meester in het atelier van Mesdach, hetzij als zeer gevorderde leerling, hetzij als gezelschap.

---

<sup>361</sup> Van de Puttelaar, Salomon Mesdach, C24. NB Van de Puttelaar ziet verschillen tussen portretten van Pieter en Maria, maar plaatst wel beide onder de Meester van de De Looper-portretten. De portretten van Pieter Everwijn, die in 1641 hertrouwt met weduwe Anna van Borssele – zie Van der Ploeg, *Portretten*, p. 108, noot 94 – en Maria Baldran de la Case zijn vaak binnen verschillende families overgedragen tot ze in de handel zijn beland (als laatste bekend na 1996 bij de firma Hoogsteder & Hoogsteder. Zie Van de Puttelaar, *Salomon Mesdach*, pp. 106-107, cat. nrs. C23 en C24.

## Salomon Mesdach (?-1628?)

Tot 2025 opende dit lemma als volgt: 'Als er één Zeeuwse 17<sup>de</sup>-eeuwse (portret)schilder het verdient om nader onderzocht te worden, dan is het wel Salomon Mesdach. Archiefvermeldingen zijn schaars en er is maar heel weinig 'zeker' werk van hem bekend.' De recente expositie en monografie in de reeks *Zeeuwse meesters uit de Gouden Eeuw* voldoet aan deze wens.<sup>362</sup> In het boek is een oevrecatalogus opgenomen met een kernoeuvre en daarnaast zijn er 'mogelijke/twijfelachtige toeschrijvingen', 'afschrijvingen' en 'prenten en kopieën naar werken van Salomon Mesdach'.<sup>363</sup>



Salomon Mesdach, *Balthasar van Vlierden (1552-1615), Catharina Nieuwels (1548-1615), Guillaume Sweers (1571-...), Gillina van Vlierden (1582-...)* en hun vier kinderen (1612), olieverf op paneel, 95 x 144 cm. Haags Historisch Museum den Haag, in bruikleen aan Zeeuws Museum Middelburg. Foto: restauratieatelier Marjan de Visser.

<sup>362</sup> Carla van de Puttelaar, *Salomon Mesdach. Een Zeeuwse meester uit de Gouden Eeuw*, Zwolle 2025.

<sup>363</sup> Van De Puttelaar, *Salomon Mesdach*, pp. 93-112. Het is van groot belang dat dit overzicht is gemaakt. Over een aantal van de daar gecategoriseerde werken is echter te discussiëren. Het voert wat ver om hier alle na te lopen, daarom hier een paar kanttekeningen. Bij Cat. C19 t/m C21 ontbreken familieleden van de De Looper-groep. Moeder Maria Racket liet zich in 1627 met vijf kinderen portretteren. Van het portret van Maria Racket zijn foto's bekend, van dat van de jongste zoon Bartolomeus niet. C20 zal eerder Stefanus zijn (1608-1665) dan Bartholomeus (1614-1674). Zie verder hier lemma over de Meester van de De Looper-portretten. Cat. 22 is afgeschreven, maar er zijn genoeg overeenkomsten om daar anders over te denken. C23 is (uiteindelijk) afgeschreven en C24 wordt aan voornoemde meester gekoppeld. Zonder deze portretten zelf te hebben kunnen zien, lijkt het dat die laatste constatering hout snijdt (zoals ook gesteld in Van der Ploeg, *Portretten*, p. 81) en dat het mansportret (vijf jaar ouder) waarschijnlijk wel van Mesdach is. D7 wordt gezien als kopie, naar een niet meer bekend werk van Mesdach, maar is een zelfstandig werk van Jacob Lambrechtsz. Loncke. Zie hierna en het lemma over Loncke. Cat. D8 wordt gezien als een kopie naar A15. Het is echter een eigenhandige kopie, een replek en hoort daarmee thuis in het kernoeuvre. Cat. D10 en D11 worden gezien als kopie naar Mesdach. Dendrochronologisch onderzoek zou kunnen uitwijzen of deze werken zijn ontstaan in het jaar van de aangebrachte dateringen. Als daar een match is, zijn het zelfstandige werken en moet wellicht ook hier worden gedacht aan de Meester van de De Looper-portretten.

Het Zeeuws Museum huisvest het voluit gesigeneerde en 1612 gedateerde *Familieportret van Guillaume Sweerts (1571-), zijn vrouw Gillina van Vlierden (1582-), hun vier kinderen en haar ouders Balthasar van Vlierden (1552-) en Catharina Nieuwels (1548-)*.<sup>364</sup>

Het Amsterdam Museum heeft een ander zeker werk van Mesdach in bezit, als onderdeel van een uitgebreid kwartierstatenoverzicht met verschillende (historiserende portretten). Opdrachtgever Gerrit Schaep benadert verschillende schilders voor deze klus, onder wie 'Meester Salomon' in Middelburg. Het paneeltje dat Schaep in 1628 door Salomon Mesdach laat maken, toont een familieportret met hemzelf als jonge jongen. Het zal een verkleinde versie zijn van een portret dat dan vermoedelijk ook door Mesdach is geschilderd en uitgaande van de leeftijd van de jonge Gerrit en het overlijden van zijn moeder Margareth Pauli Halling in 1605 zou de oerversie uiterlijk te dateren zijn (kort voor) 1605. Daarmee is dit werkje het laatst bekende werk (1628) met een verwijzing naar het vroegste (wanneer Mesdach ook dat zou hebben geschilderd).<sup>365</sup>

Buiten deze twee werken is een redelijk aantal portretten aan Mesdach toegeschreven. Een belangrijke groep bevindt zich in het Rijksmuseum en behoort tot het grote legaat uit 1885 van jhr. mr. Jacob de Witte van Citters. Het betreft (vooral) leden uit de familie(s) Boudaen Courten, waar een rijke historie is geweest om zich te laten portretteren. De eerste toeschrijving is van Abraham Bredius. Gerdien Wuestman heeft de familiegeschiedenis in kaart gebracht aan de hand van het 'familie boekje' van Pieter Boudaen Courten (1594-1668)<sup>366</sup> De portretten die aan Mesdach zijn toe te schrijven, zijn gedateerd tussen 1617 en 1626. Het portret van Pieter Boudaen (1581-1630) uit 1630 past beter in het oeuvre van Jacob Lambrechtsz. Loncke (zie hiervoor).<sup>367</sup>

Onderzoek voor *Portretten door Zeeuwse meesters* heeft nog een aantal portretten aan het licht gebracht die aan Mesdach zijn toe te schrijven. Vier losse kinderportretten uit 1615 zijn verspreid geraakt, maar het portret van de oudste jongen, nu in de collectie van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed staat zo dicht bij de familiegroep uit 1612 dat daar geen twijfel mogelijk is. Inmiddels is er zicht op de verblijfplaats van zijn broertje en zusjes en ook deze schilderijen 'passen in het plaatje'. Voor expositie en boek heeft Carla van de Puttelaar de portretten goed kunnen bestuderen en presenteert haar bevindingen uitgebreid met veel fotomateriaal en bevestigen dat de schilderijen onmiskenbaar van zijn hand zijn. Ook het portret van Cornelis Loncke (1545-1619) in het Maritiem MuZEEum in Vlissingen is nu geboekstaafd aan Mesdach gekoppeld. Het is 1610 gedateerd en daarmee het vroegste werk in het kernoeuvre. Van de Puttelaar heeft een kinderportret ontdekt dat naadloos pas in het oeuvre van Mesdach en dat met een datering van 1617 weer een puzzelstukje is in de jaarreeks. Het *Portret van een meisje met mandje en roos* in de Markiezenhof in Bergen op Zoom kwam tevoorschijn bij het onderzoeken van een jongensportret uit 1615 dat wel omgeving Mesdach is, maar zeker niet van zijn hand.<sup>368</sup>

Van wat later datum (1623) is het tot voor kort aan Justinus Arondeaulx toegeschreven portret van een onbekend jongetje uit het geslacht Van de Voorde dat eveneens zeker aan Mesdach is toe te schrijven. Ten slotte is een groepsportret van vier onbekende kinderen uit 1627 in zijn oeuvre te plaatsen, zo bleek bij het uitpakken van het werk tijdens het inrichten van de expositie 'Portretten door Zeeuwse meesters ...'. In de publicatie is er nog enige voorzichtigheid bij de toeschrijving, maar door bestudering van details en schildershandschrift is alle twijfel weggenomen.<sup>369</sup> Carla van de Puttelaar is een andere mening toegedaan, mede op basis van de wat afwijkende inscriptie (valide punt) en verschillen in handschrift. Daar zijn wel argumenten tegenin te brengen. Over de portretten in het Zeeuws Museum van de twee zussen uit de familie De Looper zijn we het eens. Ze zijn

<sup>364</sup> RKD, IB 23541. Bruikleen van het Haags Historisch Museum, inv. nr. 1922-0068-SCH. Olieverf op paneel, 95 x 144 cm. Zie ook: Van der Ploeg, *Portretten*, pp. 25-26, 75.

<sup>365</sup> RKD, IB 13485. Amsterdam Museum, inv. nr. SB 2560, olieverf op paneel, 22,5 x 30,5 cm.

<sup>366</sup> Gerdien Wuestman, 'Het familie boekje van Pieter Boudaen Courten. Memoires van een geportretteerde', in: *Bulletin van het Rijksmuseum*, 53(2005, nr.1), pp. 42-61.

<sup>367</sup> Zie ook: Van der Ploeg, *Portretten*, pp. 66-68.

<sup>368</sup> Van de Puttelaar, *Salomon Mesdach*, cat. A7 en B4.

<sup>369</sup> Carla van de Puttelaar is zoals eerder aangegeven in haar recente monografie een andere mening toegedaan en schrijft het werk af: cat. C22.

eveneens in 1627 geschilder, maar wijken zoveel af daar een andere hand bij hoort: de meester van de De Looper-portretten.<sup>370</sup>



Salomon Mesdach, *Onbekende telg Van de Voorde* (1623), olieverf op paneel, 79,5 x 61 cm. RCE, inv. nr. C 1589. Foto: RCE.

Er zijn meerdere andere portretten toegeschreven en wanneer het inwoners van Middelburg en Vlissingen betreft, is de kans aanzienlijk dat deze uit Mesdachs atelier komen. Met de gedachte dat het bovengenoemde schilderij van Pieter Boudaen Courten van de hand is van Jacob Lambrechtsz. Loncke, die (kort) ervoor zijn drukke praktijk in Zierikzee verruilt voor Middelburg is wellicht te veronderstellen dat Mesdachs productie in 1628-'29 stopt. Want anders zou de familie Boudaen Courten wel weer op hem een beroep hebben gedaan.

Bij het bekijken van betere foto's van de portretten van het echtpaar Pieter Everwijn (ca. 1595/1600/ná 1641) en Maria Baldran de la Case ((ca. 16-2/'07-vóór 1641) moet een eerdere conclusie worden bijgesteld. In een vorige versie van dit lexicon werd geopperd dat het portret van Everwijn zeker van de hand van Mesdach is en dat het vijf jaar later gedateerde portret van Maria Baldran van de hand van de Meester van de De Looperportretten zou kunnen zijn. Die laatste lijkt er wel de laatste hand in te hebben gehad, getuige de voor hem typerende inscriptie, en wellicht heeft hij zich ook bemoeid met bijvoorbeeld het schilderen van de kleding, maar het gezicht verradt de hand van Mesdach. Die onderscheidt zich van de onbekende meester door veel meer kleinere toetsjes te gebruiken bijvoorbeeld bij de ogen. Waar de Meester van de De Looperportretten bijvoorbeeld de donkere schaduwlijnen onder de bovenste oogleden met vrijwel één streep schildert, doet Mesdach dat anders. En dit proces is ook bij andere details terug te zien, zoals bij de opbouw van neus en mond. Het portret van Maria Baldran de la Case lijkt nu hét bewijs dat de Meester van de De Looperportretten in het atelier heeft gewerkt, soms een hele productie voor rekening heeft genomen (de De Looper-portretten) en in dit geval een portret (vermoedelijk) heeft voltooid.

<sup>370</sup> Van der Ploeg, *Portretten*, pp. 27-28, 77-81.



Salomon Mesdach, *Pieter Everwijn* (ca. 1595-1600-ná 1641) (1624), olieverf op paneel, 72,5 x 54 cm. Huidige verblijfplaats onbekend. Foto: Hoogsteder & Hoogsteder, Den Haag.



Salomon Mesdag en de Meester van de De Looper-portretten, *Maria Baldran de la Case* (ca. 1602/'07-vóór 1641) (1627), olieverf op paneel, 72,5 x 54 cm. Huidige verblijfplaats onbekend. Foto: Hoogsteder & Hoogsteder, Den Haag.

Een aantal schilderijen van predikanten (Gillis Burs/Aegidius Bursus en Herman(nus) Faukelius) van de hand van Mesdach resteren alleen nog de prenten van Daniel van den Bremden (1586/'87-1663/'73).

Er is weinig bekend over de voor Middelburg zo belangrijke schilder Salomon Mesdach. Op 30 januari 1622 is een 'Salomon Mestdach' in Arnemuiden getuige bij de doop van Pieter Wijcsteen<sup>371</sup> en in 1627 is 'Salamon Mesdach' er ouderling van de Kerkenraad van de Nederduitse Gereformeerde Gemeente.<sup>372</sup>

Voor haar onderzoek stuitte Gerdien Wuestman op ongepubliceerde notities van Abraham Bredius, degene die het oeuvre van Mesdach als eerste wat volume heeft gegeven. Bredius vond vermeldingen van Mesdach in Middelburgse archiefstukken in 1617 (gedocumenteerd als schilder en poorter), 1619, 1622 en 1628 (hij is dan deken van het St. Lucasgilde). Hij was eigenaar van de helft

<sup>371</sup> Toegangsnummer 995 Verzameling Doop-, Trouw-, Begraaf- en Lidmatenregisters Zeeland (DTBL), (1527) 1572-1810 (1866), ARN-1 1593 januari 3 – 1627 december 22 (p. of nr. 467). <https://hdl.handle.net/21.12113/4531B79A39E84BFCADD969398E121BE0>

<sup>372</sup> Zie F. Nagtglas, *De algemeene kerkeraad der Nederduitsch-hervormde gemeente te Middelburg van 1574-1860*, Middelburg 1860, p. 74) en de eerdere uitgave van Pieter Gilissen: *Naamlijst der predikanten, ouderlingen en diakonen, Die de Geroformeerde Nederduitsche Kerke en Armen der Stad Middelburg in Zeeland bediend hebben, Sedert de Reformatie, of van het Jaar 1574, tot het Jaar 1782, ingesloten. Vernieuwde uitgave*, Middelburg 1872, p. 21. 'Salamon Mesdach' is de laatste in het rijtje dat op p. 20 begint onder het kopje 'Den September 1627': Pieter van Peene, Abraham Martse, Hendrik Radermacher, Jean van der Poort, Pieter Courten, Hubregt Boone, Jacob van der Borch, Pieter Joossen Duvelaer, en Lucas Schorre.

van een huis, 'De Hasard' op de Burcht in Middelburg. Zijn schoonzoon, Abraham Fortuyn, int in 1644 een door Mesdach uitgeleend bedrag wat erop kan wijzen dat hij mogelijk in of kort voor dat jaar is overleden.<sup>373</sup> Als dat zo is, heeft hij mogelijk langer doorgewerkt dan eerder is verondersteld. Nader onderzoek kan vondsten opleveren van portretten die dateren van na 1630.

Carla van de Puttelaar heeft voor het meest recente onderzoek de aantekeningen van Bredius nog eens doorgenomen en gekeken naar de herkomst van de naam Mesdach en concludeert dat deze zijn oorsprong in Vlaanderen heeft. Ze onderscheidt groepen dragers met deze naam in Middelburg, Leiden en Amsterdam.<sup>374</sup> (Wat later) in de 17<sup>de</sup> eeuw zijn er ook dragers van de naam in Rotterdam woonachtig.<sup>375</sup> Carla van de Puttelaar put uit Bredius' aantekeningen een aantal belangrijke zaken. Philips en Salomon Mesdach zijn in 1622 benoemd tot voogden van de wezen van 'Hans Mestdach' en Leuntje Cornelis. Ze vermoedt dat beiden broers waren van Hans. Philips trouwt in 1602 en zal rond 1575/'80 zijn geboren, hetgeen dan ook zou gelden voor zijn broers Hans en Salomon.<sup>376</sup> Philips is 'van Meygem' en zo geformuleerd, betekent het dat hij daar is geboren en dat zou dan ook kunnen gelden voor Salomon. Van de Puttelaar vindt verder in Bredius' aantekeningen dat op 19 januari 1619 mr. Nicolai, chirurgijn, de helft van een huis en erve 'Den Hasaert' op de Burcht transportreert aan zijn zwager 'Salomon Mesdach'. Interessant is dat huis gesitueerd is 'ten Noorden van het huis den Room Thoren' dat Mesdach eerder van hem heeft gekocht. Mesdach was in goeden doen, want bezat (minimaal) anderhalf huis. Op 22 november 1622 is er een aantekening dat Mesdach, 'Contrefeyter' [= portretschilder!] schuldig is aan zijn weesdochter Janneken 300 pond Vlaams i.v.m. het overlijden van zijn vrouw Susanna Nicolaes. Hij heeft dan dus één minderjarige dochter (en wellicht ook meerderjarige kinderen, maar dat is niet te achterhalen). Janneke trouwt later met Abraham Fortuyn.<sup>377</sup>

Zoeken met naamvarianten levert verrassende vondsten op. In Leiden getuigen Salomon Mesdagh en zijn vrouw Maijken Mesdagh op 9 september 1625 bij de doop van hun zoon Cornelis. Ook in Leiden treffen we een combinatie aan die doet denken aan 'onze' Zeeuwse schilder: in 1660 en 1662 wordt een Jan Salomonsz. Mestach/Mestag vermeld in een notariële akte. Zou het kunnen dat (een gelijknamige zoon van) Salomon midden jaren twintig naar Leiden is verhuisd? Salomon is een niet heel gebruikelijke voornaam en Mesdach (hoe ook gespeld) is geen veelvoorkomende achternaam. De combinatie van deze twee duidt of op dezelfde persoon of een (dichtbij) familielid zou je zeggen. Tijdens een expertmeeting in Zierikzee presenteerde Carla van de Puttelaar een boek over een andere Mesdach-tak, waar toch veel nergens anders gepubliceerde informatie over Salomon Mesdach blijkt te vinden.<sup>378</sup>

---

<sup>373</sup> Wuestman, 'Het familie boekje', p. 48, noot 8. Zoeken op de naam 'Fortuyn' bij Zeeuwen gezocht, levert drie treffers op: een Abraham wordt in 1649 diaken in de Kerkenraad van de Nederduitsch Gerformeerde Gemeente te Middelburg en een jaar later wordt een Salomon Fortuyn toegelaten tot de Latijnse school in deze stad. In 1692 is er een man met die naam mr. chirurgijn in het regiment te voet van kolonel Cau. Ervan uitgaande dat Abraham inderdaad een schoonzoon was van de schilder Mesdach dan zal toch haast deze Salomon een naar de schilder vernoemde kleinzoon zijn geweest. NB Op 26 februari 1638 wordt Abraham Fortuyn aangesteld als voogd na het overlijden van een Pieter Mesdach, die de volgende minderjarige kinderen nalaat: Lowijs, Pieter, Christiaan en Tanneken. Mogelijk betreft de overleden Pieter een zoon van Salomon en is Abraham via diens zus als oom benoemd tot voogd voor deze vier kleinkinderen van de schilder. NB 2 Op 19 oktober 1694 staat een Salomon Fortuyn te boek als begraven op het kerkhof van Middelburg.

<sup>374</sup> Van de Puttelaar, *Salomon Mesdach*, p. 9.

<sup>375</sup> F. Beelaerts van Blokland, 'Geslacht Mesdach', (overdruk uit:) *Maandblad van het Genealogisch-heraldiek genootschap „de Nederlandsche Leeuw*, 1903. NB In het exemplaar bij antiquariaat Arine van de Steur zijn vele handgeschreven aantekeningen van de auteur toegevoegd: <https://arinevandersteur.nl/product/mesdach-aantekeningen-betreffende-het-geslacht-mesdach-door-f-beelaerts-van-blokland-overdruk-ned-leeuw-1903-12-pag/>

<sup>376</sup> Van de Puttelaar, *Salomon Mesdach*, p. 9, afb. 1.

<sup>377</sup> Van de Puttelaar, *Salomon Mesdach*, pp. 10-11.

<sup>378</sup> Geert van Mesdag, *Het geslacht Mesdag, Den Haag 1943-1946*. In Joost Vermolen, *Genealogie en geschiedenis van het geslacht Mesdag*, Zutphen 1998 wordt Salomon Mesdach genoemd, maar een familieband met de daar onderzochte familie is er niet.

## Laurence (de) Neter (1600/1604-1657)

De in Polen geboren (Elbag) en overleden (Gdańsk) Laurence (de) Neter is tussen 1635 en 1638 in Nederland werkzaam, zeker in Amsterdam en vermoedelijk ook in Middelburg. Al in 1625 wordt in Amsterdam op een 'rijfelarij' (loterij) een schilderij vermeld 'van eenen Mr. Van Dantzich, Laurence Netter'.<sup>379</sup> Gedateerde werken van zijn hand zijn er tussen 1631-1651). Na zijn verblijf in Nederland reist hij door Engeland, Frankrijk en Duitsland om in zich 1639 te vestigen in Gdańsk.<sup>380</sup>

De aanwezigheid/vestiging in Middelburg van Laurence (de) Neter (vele spellingen zijn in gebruik) is voornamelijk niet met archiefstukken hard te maken. Zijn naam komt niet voor in de voor de Middelburgse oorlogsbrand bewaarde archiefstukken van het St. Lucasgilde. Een belangrijke aanwijzing dat hij in Middelburg actief geweest moet zijn, is dat in de boedel van de Middelburgse schilder/handelaar Laurens Bernards (zie hiervoor) liefst vier werken van zijn hand zijn opgenomen.<sup>381</sup> Daarnaast zijn er drie gedateerde werken (1637 en 2x 1638), die vermoedelijk de Zierikzeese familie Cromstrien verbeelden. Het ligt niet voor de hand dat deze familie zich zo en zo compleet buiten het Zeeuwse heeft laten schilderen. Het gemonogrammeerde werk (LdN in ligatuur) uit 1637 is te zien in het Zeeuws Museum (coll. RCE).<sup>382</sup>

Laurence (de) Neter is leerling van de in Kalinigrad geboren Isaack van den Blocke (1574-1626/'28), zoon van de Mechelse beeldhouwer Willem van den Blocke (ca. 1550-1628), die met zijn gezin naar Gdańsk Verhuist. (De) Neters werken zijn te omschrijven als genrestukken met de nadruk op elegante gezelschappen in de trant van die van Pieter Codde en Anthonie Palamedesz., en zoals ook Michiel van Limborch ze heeft geschilderd.<sup>383</sup> De familieportretten van (De) Neter zijn vrijwel op één lijn met deze genrestukken, zij het dat de trekken van de hoofdpersonen individualistischer zijn en er ook baby's/kinderen op voorkomen. Daarnaast zijn er ook enkele losse portretten bekend. Het vermelden waard is dat tekenaar, graveur en uitgever Willem Hondius (1598/'99-1652) in 1636 van Den Haag naar Gdańsk verhuist en daar actief blijft tot zijn dood. Uit de inventaris van zijn nalatenschap blijkt dat hij schilderijen van (De) Neter in bezit had.<sup>384</sup>

Laurence (de) Neter, *Familie Cromstrien?* (1638), olieverf op paneel, 64 x 93,5 cm. Particuliere collectie (2018). Foto: RKD, Den Haag.



<sup>379</sup> M.J. Bok "'Schilderijen te koop': nieuwe marketingtechnieken op de Nederlandse kunstmarkt van de Gouden Eeuw', in: M. Gosselink & J. De Goede (eds.), *Thuis in de Gouden Eeuw. SØR Rusche collectie*, Zwolle 2008, p. 27.

<sup>380</sup> K.E. Kandt, 'Netherlandish artists in 17th-Century Danzig: new evidence from archival sources', in: M. Kapustki e.a. (ed.), *Niderlandyzm na Slasku i w krajach osciennych*, Wrocław 2003, pp. 304-310.

<sup>381</sup> Bredius, *Künstler-Inventare*, dl. III, pp. 1049-1052.

<sup>382</sup> RKD, IB 13779. RCE, inv. nr. C 2100, n bruikleen aan het Zeeuws Museum, Middelburg.

<sup>383</sup> Zie ook: Paul Huys Janssen, 'Genre Paintings by Laurence Neter of Elblag', in: *The Hoogsteder Mercury* 13/14(1992), pp. 33-43.

<sup>384</sup> Kandt, 'Netherlandish artists', pp. 304-310.

## Jan Palthe (1717-1769)



Jan Palthe, *Zelfportret* (ca. 1750-1765), penseel in grijs en bruin, potlood, pen in bruin, inkt, 113 x 110 mm. Collectie & foto: Rijksmuseum, Amsterdam, inv. nr. RP-T-1940-539.

In 1750 schildert Jan Palthe zijn eerste Zeeuw: Pieter Johan Macaré (1732-1783), die dan in Leiden studeert.<sup>385</sup> Het is een uitzonderlijk portret, klein (15,3 x 13 cm) op verzinkt ijzer. Palthe komt oorspronkelijk uit Deventer en woont en werkt sinds 1742 in Leiden. Nog hetzelfde jaar schildert hij Cornelis van Citters (1717-1782) en zijn moeder Maria Kien (1694-1753). Hij portretteert vervolgens zoveel Zeeuwen in de jaren vijftig dat het haast ondenkbaar is dat ze allemaal naar Palthe's atelier in Leiden zijn gekomen. Jim van der Meer Mohr suggereert vermoedelijk niet ten onrechte 'Vanuit Leiden kwam Palthe kennelijk met enige regelmaat naar Middelburg.'. Vooralnog zijn er geen aanwijzingen in de archieven te vinden die getuigen van een (langer) verblijf. Palthe is ook niet ingeschreven in het St. Lucasgilde in Middelburg, normaal toch een voorwaarde om vrij te mogen schilderen in de stad, al zijn er in de loop der 18<sup>de</sup> eeuw meer schilders actief die niet in de registers zijn te vinden. Het is denkbaar dat Palthe vanuit Vlissingen heeft geopereerd en daar mee weg kon blijven van de Middelburgse regels. Naast een aantal klanten uit Middelburg is er toch ook een heel aantal aanwijsbaar uit Vlissingen. Palthe trouwt een Zeeuwse, Johanna de Kanter (1731-1813)<sup>386</sup>, maar niet in haar woonplaats, hetgeen gebruikelijk is, maar (vermoedelijk) in zijn eigen Leiden. Ze gaan daar op 14 februari 1756 in ondertrouw.<sup>387</sup>

Jan Palthe is op 14 februari 1717 geboren in Deventer, als zoon van kunstschilder Gerard Jan Palthe (1681—1767) en Lena Leferink. Ook zijn jongere broer Anthony (1726-1772) wordt schilder, broer Adriaan (1718-1774) wordt belastingontvanger en amateurschilder. Gerard Jan schildert portretten

<sup>385</sup> Alle informatie tenzij anders vermeld uit: Van der Meer Mohr, *Zeeuwse portretten*, pp. 32-43. Zie ook: Peggy Breithbart, *Jan Palthe Portretschilder 1717-1769*, Oldenzaal 2000 / J. van der Meer Mohr, 'Jan Palthe als portrettist van de Zeeuwse elite van de jaren vijftig van de 18<sup>e</sup> eeuw, in: *Zeeland* 32(2023-1), pp. 61-65.

<sup>386</sup> Zeeuws Archief, Middelburg, 995 Verzameling Doop-, Trouw-, Begraaf- en Lidmatenregisters Zeeland (DTBL), (1527) 1572-1810 (1866), inv. nr. WEM-3B, Wemeldinge doopboek Nederduits Gereformeerde gemeente 1622-1735. Op 13 september 1731 wordt Johanna Canter gedoopt, dochter van Philippus en Susanna Crane. NB Op 19 december 1728 wordt een dochter met dezelfde naam gedoopt: blijkbaar overlijdt ze jong..

<sup>387</sup> Van der Meer Mohr, *Zeeuwse portretten*, p. 33.

en o.a. schoorsteenstukken (kantongerecht en stadhuis Deventer), Antony heeft later in Amsterdam een behangselfabriek.<sup>388</sup>

Zoals gezegd vestigt Jan Palthe zich in 1742 in Leiden. Hij wordt dat jaar lid van de Teekenacademie en zal er – zo lijkt het – tot zijn dood in 1769 blijven wonen. 14 februari 1756 gaan in ondertrouw 'Jean Palthe, J: M: Gebooren te Deventer woonende alhier met Johanna de Kanter wed: van Johan de Munck Jansz: wonende te Middelburgh'. In de kantlijn is links boven haar naam geschreven 'moet attest. van Middelburg overbrengen'. De bruidegom wordt gedispenseerd en het paar mag op de aanstaande zondag (de 15<sup>de</sup>) 'twee huwelijx Proclamatien zullen moogen hebben, te weeten een voor de voormiddag en de tweeden voor namiddags Predicaties'.<sup>389</sup> Het paar krijgt (minimaal) drie kinderen. Eerstgeborene is 'Magdelaine Susanne', die op 12 januari 1757 wordt gedoopt (geboren 8 januari). Getuigen zijn 'Gerard Jean Palthe' en 'Catherine de Muneck'.<sup>390</sup> Laatstgenoemde is zonder twijfel familie van Johanna's eerste man, wellicht een zus (genoemd naar hun moeder Catharina Duynewey). Op 31 oktober 1758 (doop op 8 november) volgt een tweeling: Johanna Elisabeth en Gerard Jean Philippe. Beiden krijgen eigen getuigen: 'La fille a Pour Temoins Adriaan Palthe & Anna Margeriete Palthe et le fils a pour Temoins Adolph Hendrik Palthe & Suzanne du Préé'.<sup>391</sup>



Jan Palthe, *Jan de Munck (1687-1768)* (1760), olieverf op doek, 105,5 x 85 cm. Collectie & foto: KZWG, Middelburg, G1702.



Jan Palthe, *Catharina Duynewey (1696-1775)* (1762), olieverf op doek, 105,5 x 85 cm. Collectie & foto: KZWG, Middelburg, G1702.

Johanna de Kanter blijkt blijvend contact gehouden te hebben met haar eerste schoonfamilie en wel zo dat haar tweede man Jan Palthe de ouders van haar eerste echtgenoot zal portretteren. In 1760 schildert hij [Jan de Munck](#) (1687-1768) en twee jaar later [Catharina Duynewey](#) (1696-1775) met een

<sup>388</sup> Voor de verschillende familieleden Palthe zie het RKD.

<sup>389</sup> Erfgoed Leiden en omstreken, 1004, Doop-, trouw-, begraaf- en geboorteboeken Leiden (DTB Leiden), inv. nr. 41, RR. Kerkelijk ondertrouwboek (NH) van Leiden, 1756 – 1761, fol. 7v.

<sup>390</sup> Erfgoed Leiden en omstreken, 1004, Doop-, trouw-, begraaf- en geboorteboeken Leiden (DTB Leiden), inv. nr. 276, Doopboek van de Vrouwekerk (Waals, NH) te Leiden, 8 mei 1748 – 1811.

<sup>391</sup> Erfgoed Leiden en omstreken, 1004, Doop-, trouw-, begraaf- en geboorteboeken Leiden (DTB Leiden), inv. nr. 276, Doopboek van de Vrouwekerk (Waals, NH) te Leiden, 8 mei 1748 – 1811.

kleindochter. Het ligt dan wel voor de hand dat een dochter van Johanna en Jan Palthe is en dan lijkt Magdelaine Susanne als oudste het meest logisch als een voortijdige dood geen rol speelt. Jan Palthe 'meldt zich' als portretschilder van Zeeuwen vrijwel op het moment dat Philip van Dijk daar min of meer mee stopt. Diens nu laatst Zeeuwse bekende portretten uit 1751 betreffen Johan Gualtherus van der Poort (1713-1786) en Johanna Susanna van der Mandere (1714-1793) en vijf jaar later schildert Palthe een update: in het portret van Johanna Petronella is hun dochter Johanna Petronella (1754-1783) erbij gekomen. Weer zeven jaar daarna tekent Johann Julius Heinsius het drietal nog eens, waarbij hij vriendelijk is voor Johan Gualtherus en vrij onbarmhartig voor Johanna Susanna (zie het lemma van Heinsius).



Jan Palthe, *Johan Gualtherus van der Poort (1713-1786)* (1756), olieverf op doek, 79,5 x 62 cm: Stichting Duivenvoorde, Voorschoten, inv. nr. DVS 00082. Foto: RKD, Den Haag.



Jan Palthe, *Johanna Susanna van der Mandere (1714-1793) en Johanna Petronella van der Poort (1754-1783)* (1756), olieverf op doek, 79 x 62 cm. Stichting Duivenvoorde, Voorschoten, inv. nr. DVS 00084. Foto: RKD, Den Haag.

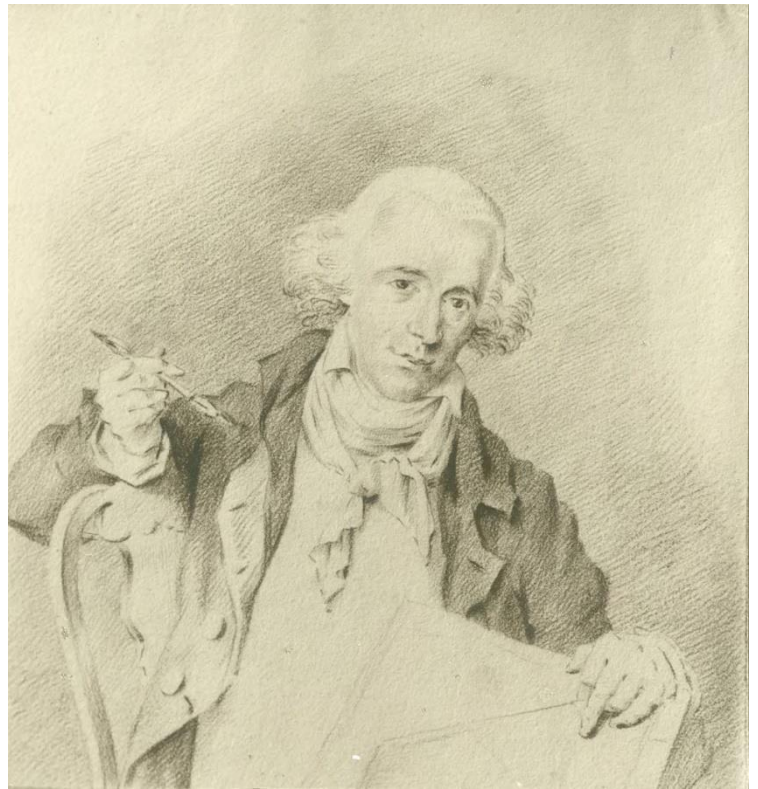
Jan Palthe schildert talloze leden van aanzienlijke Zeeuwse geslachten, waarbij de familie Van Citters koploper is. Alleen al Gerard (1742-1795) wordt (minimaal) driemaal geportretteerd. Drie portretten worden bewaard bij het Koninklijk Zeeuws Genootschap. Het vroegste uit 1752 is het charmantst en toont [Gerard als achtjarige](#). Met portretten uit 1761 van [Cornelis van Citters 1717-1782](#)) en [Adriana Suzanna Eversdijck \(1724-1764\)](#) belanden we in het volgende decennium. Palthe's laatste bij Jim van der Meer Mohr nu bekende Zeeuwse portretten dateren uit 1764. Het zijn portretten van Egbert Philips van Visvliet (1736-1799) en Maria Catharina Wybo (1745-1775).<sup>392</sup> Vermeldenswaard is het groepsportret van de regenten van het Burgerweeshuis uit 1752. Het fikse doek (348 x 266 cm) dient te worden gerestaureerd en is (nu) niet te vinden op de websites van het bruikleennemer Zeeuws Museum en eigenaar KZGW.<sup>393</sup>

<sup>392</sup> Genoemd in Van der Meer Mohr, *Zeeuwse portretten*, p. 43, helaas zonder bronvermelding.

<sup>393</sup> Voor een afbeelding en meer informatie zie: Van der Meer Mohr, *Zeeuwse portretten*, pp. 80-81.

### Jacob Perkois (1756-1804)

Het belang van Jacob Perkois op het artistieke leven in Middelburg eind 18<sup>de</sup> eeuw kan niet onderschat worden. Hij is 1778 medeoprichter en dirigerend lid van Teeken Akademie in die stad.<sup>394</sup> Hij is dan begin twintig en nog maar twee jaar eerder schrijft hij zichzelf in als leerling aan de Haagse Tekening Academie. Perkois zal zich ontwikkelen tot een buitengewoon kundig en productief tekenaar (veel tekeningen worden bewaard in het Rijksmuseum), die een hele schare leerlingen op weg helpt.<sup>395</sup> Zeer waarschijnlijk heeft Perkois ook geschilderd, maar schilderijen, laat staan geschilderde portretten lijken nu niet aanwijsbaar. In een bevolkingsonderzoek in 1797 wordt hij 'fijnschilder' genoemd. Hij woont dan in Middelburg, wijk Q, nummer 177. Hij is 41 jaar en bij het lemma 'Actueel Gewapend, aan de Brandspuit geaffecteerd of Vry' staat 'onbekwaam'.<sup>396</sup> Het is denkbaar dat iemand die alleen maar tekent als fijnschilder wordt



Jacob Perkois, *Zelfportret (1789)*, potlood (krijt?) op papier, 12,5 x 12 cm. KZGW, Middelburg. Verloren gegaan in 1940. Foto: RKD, Den Haag.



Jacob Perkois, *Zelfportret (ca. 1800-'04)*, zwart, rood en groen krijt op papier, 425 x 272 mm. Collectie & foto: Rijksmuseum Amsterdam, inv. nr. RP-T-1940-190.

<sup>394</sup> Zie het register in: Heyning en Van Herwijnen, 'Om prijs en plaats' voor het belang van Perkois in de Teeken Akademie.

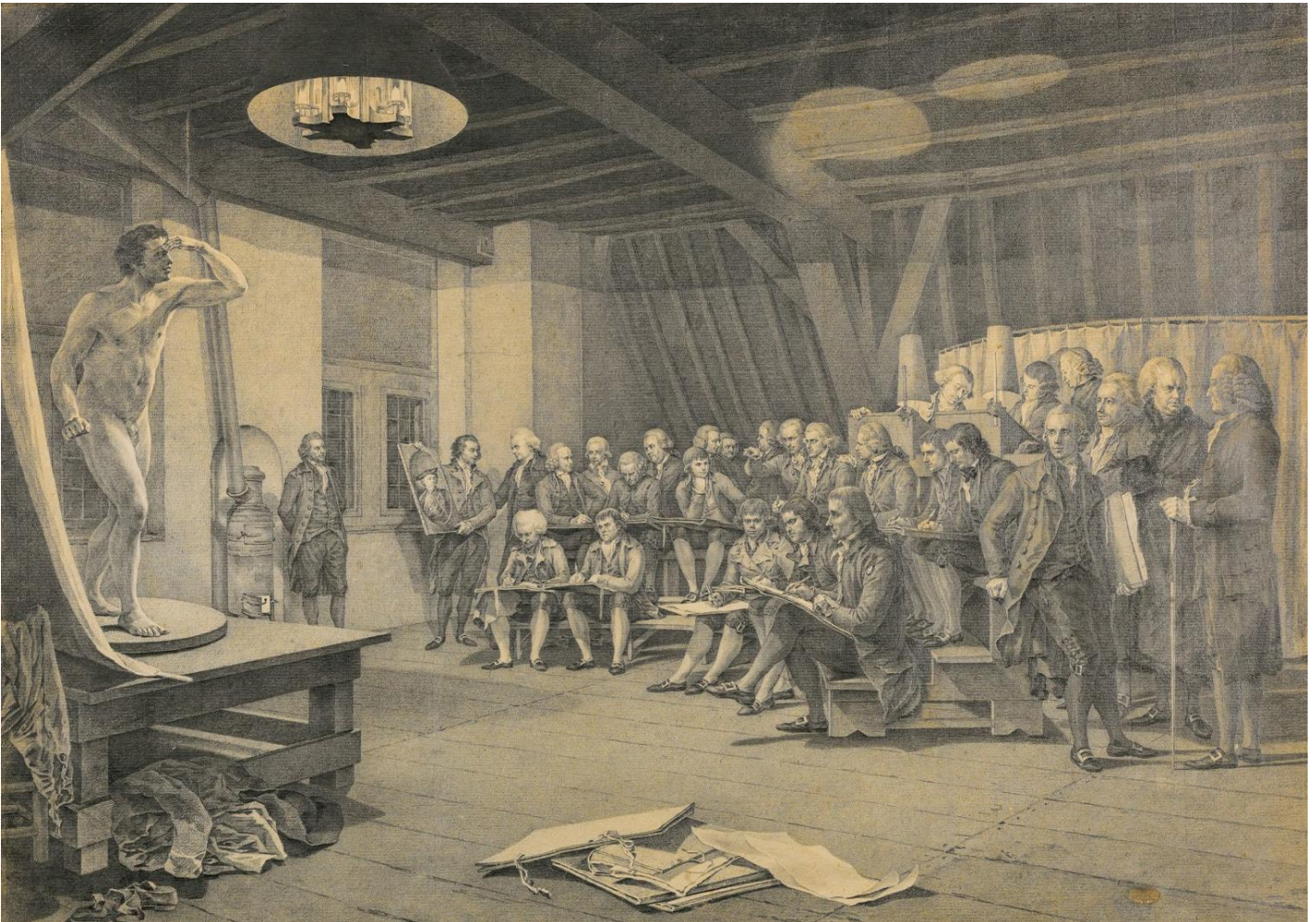
<sup>395</sup> Van der Meer Mohr, Zeeuwse portretten, pp. 70-73. L.J. Bol, 'Jacobus Perkois, 'Kunsttekenaar'' (Middelburg 1756-1804), in: *Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek*, 21(1970), pp. 257-300.

<sup>396</sup> Zeeuws Archief, Middelburg, 4 Gewestelijke Besturen van Zeeland, (1795) 1799-1810, inv. nr. 256, Middelburg inwoners 1797.

omschreven, omdat het beroep 'tekenaar' niet logisch lijkt, maar vermoedelijk heeft Perkois ook geschilderd. Bij Nagtglas is te lezen dat hij Thomas Gaal zich in Middelburg vestigt, 'waar de bekende schilders JACOBUS PERKOIS, JOHANNES HERMANUS KOEKOEK EN SIMON DE KOSTER meest onder zijne leiding werden gevormd.'<sup>397</sup> Bij het lemma over Adrianus 's Gravezande geeft Nagtglas aan dat 'Zijn portret, door PERKOIS geschilderd, wordt door mr. M. F. LANTSHEER, die 's GRAVEZANDE hoog vereerde, beschreven in Zelandia illustrata, dl. I, bl. 290. Vgl. Navorscher, dl. III, blz. 161. Algemeene kerkeraad te Middelburg enz.'<sup>398</sup> Hiermee is er indirect bewijs dat Perkois portretten heeft geschilderd.

Perkois heeft een eigen lemma bij Nagtglas, waardoor we weten wanneer hij is geboren (maart 1756) 'uit een deftige handelsfamilie'. Vader is Johan Perkois, 'een zeer gezocht medicine doctor te Middelburg; in 1749 te Leiden gepromoveerd en in Mei 1755 getrouwd met Goverdina Adriana Catharina de Beaufort uit Veere en in 1793 overleden.' [de vader]. 'JACOBUS PERKOIS sedert 1779 als ambtenaar werkzaam bij 't Liquidatie-comptoir der Oost-Indische Compagnie, en toen door hare opheffing zijn post verviel, werd de eerst uit liefhebberij beoefende teekenkunst voor hem een bron van bestaan.'<sup>399</sup>

Eén van zijn vroegste tekeningen verbeeldt de leden van de Teeken Academie tekenend naar model. De tekening is uit 1778, het oprichtingsjaar van de Academie.



Jacob Perkois, *Leden van de Middelburgse Teeken Academie, tekenend naar model*), potlood op papier, 47 x 68 cm. Collectie & foto: KZGW, Middelburg, Zelandia Illustrata, nv. nr. ZI-III-1033.

<sup>397</sup> Nagtglas, *Levensberichten van Zeeuwen*, dl. I, p.236.

<sup>398</sup> Nagtglas, *Levensberichten van Zeeuwen*, dl. I, p.291.

<sup>399</sup> Nagtglas, *Levensberichten van Zeeuwen*, dl. II, pp. 365-366.

Er zijn meerdere getekende portretten van Perkois bewaard gebleven, waaronder een aantal zelfportretten. De vroegste daarvan, uit 1789, was er zelfs in tweevoud. Het exemplaar in het KGZW (hier afgebeeld) is in 1940 verloren gegaan. Een iets eenvoudiger versie is in 1995 geveild (huidige verblijfplaats onbekend).<sup>400</sup> Een later portret, vermoedelijk kort na 1800, wordt bewaard in het Rijksmuseum.

Een bijzonder, vrij vroeg portretje is getekend ter aanvulling op een groep familieportretten uit 1763 van Johan Julius Heinsius (zie zijn lemma). Het betreft een peuterportret van Johan van Steengracht (1782-1846), zoon van Nicolaas Steengracht en Johanna Petronella van der Poort die beiden in 1763 door Heinsius zijn getekend.

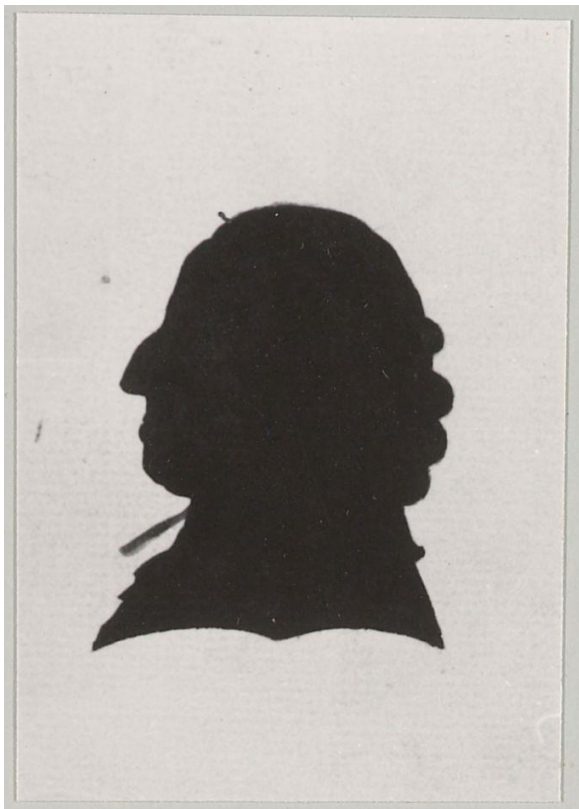
Jacob Perkois, *Johan van Steengracht (1782-1846)* (1784), zwart krijt op papier, 450 x 345 mm. Stichting Duivenvoorde, in bruikleen van Stichting der Heerlijkheden Oosterland, Sirjansland en Oosterstein, inv. nr. 506.



Los van alle schetsen, tekeningen van vogels, dieren, stadsgezichten is nog een bijzonder album het vermelden waard. Bij een particulier (gesignaleerd vanaf 1986) bevindt zich een album met honderden silhouettekeningen. Op de voorpagina staat: 'Silhouetten geteekend door den schilder-teekenaar J. Perkois te Middelburg rond 1795'.<sup>401</sup> Of Perkois dit er zelf op heeft, geschreven, is niet duidelijk. Na de voorpagina volgen kolommen met de namen van de geportretteerden op alfabet, met paginanummeringverwijzing. Daarna is er een lijst op paginanummer. Het is gissen naar de achtergrond van dit boekje, het waarom om het aan te leggen. Getuige de titelpagina zijn de portretten getekend, maar lang niet alle personen zijn Zeeuws. Heeft Perkois ergens aangekondigd dat hij dit zou gaan doen? Als hij er steeds twee had getekend, één voor het boekje en één voor de geportretteerde, dan hadden we ergens elders wel eens dubbelen moeten tegenkomen en dat lijkt niet het geval. Wellicht is er een idee geweest om het in druk uit te brengen en is dat er nooit van gekomen.

<sup>400</sup> <https://rkd.nl/images/143502>

<sup>401</sup> <https://rkd.nl/images/225353>



Jacob Perkois, *Louis A. Appelius (1725-'97)-*  
(1795), penseel op papier. . Uit: Album, p. 1.  
Huidige verblijfplaats onbekend. Foto: RKD, Den  
Haag.



Jacob Perkois, *M<sup>e</sup> Radermacher (1795)*, penseel op  
papier. Uit: Album, p. 61. Huidige verblijfplaats  
onbekend. Foto: RKD, Den Haag.



Jacob Perkois, *Willem Antonie de Haze Bomme (1766-*  
*1865) (1795)*, penseel op papier. Uit: Album, p. 85.  
Huidige verblijfplaats onbekend. Foto: RKD, Den Haag,

Jacob Perkois overlijdt op 10 november 1804. Hij woont dan in de Lange Noordstraat, Middelburg.<sup>402</sup>  
14 november volgt de begrafenis in de Oude Kerk.<sup>403</sup>

<sup>402</sup> Zeeuws Archief, Middelburg, 164 Verzameling Genealogische Afschriften (GA), 1600-2022, inv. nr. 539,  
Naamlijsten der overledenen binnen Middelburg en Stads-Ambachten 1804-1806.

<sup>403</sup> Zeeuws Archief, Middelburg, 511 Rekenkamer van Zeeland, 'Rekenkamer D', (1573) 1597-1805 (1808), inv.  
nr. 60621, Begraaflijst Middelburg 1804.

## Pieter Peuteman (1641-1698)

Vermoedelijk is Pieter Peuteman op 13 december 1641 in Goes gedoopt als kind van Leonard Peuteman en Cornelia Gruwaert.<sup>404</sup> Hij zal in/voor zijn geboortestad een aantal schuttersstukken schilderen. Het vroegste nu bekende, het *Groepsportret van het Sint-Sebastiaansgilde*, dateert uit 1675 en wordt bewaard in het Musée d'Art et de Histoire de la ville de Rochefort-sur-mer in Frankrijk. Een tweede groepsportret uit de reeks verkochte Goese schuttersstukken, het *Schuttersstuk van het St. Jorisgilde* dat zich nu in Dortmund (Museum für Kunst und Kulturgeschichte) bevindt, kon aan Peuteman worden toegeschreven op het moment dat in 1998 het gesigeneerde werk uit Frankrijk ernaast kon worden bestudeerd. Een ander groepsportret van het Sint-Jorisgilde, door Peuteman gesigeneerd, uit 1684 is tot op heden niet teruggevonden. Bij het onderzoek voor *Portretten door Zeeuwse meesters in de Gouden Eeuw* is een vierde schuttersstuk van zijn hand geïdentificeerd. Het bevond zich in het Norfolk Museum of Arts and Sciences in Norfolk, Virginia tot dat museum is omgevormd tot The Chrysler Museum. Het schilderij is met onbekende bestemming verkocht. Wat resteert is een foto van 'Vijf personen oesters etende', zoals het is in een oude inventaris is omschreven.<sup>405</sup>



Pieter Peuteman, *Schutters St. Sebastiaansgilde Goes* (ca. 1685), olieverf op doek, 183 x 190 cm. Huidige verblijfplaats onbekend. Foto: RKD, Den Haag.

<sup>404</sup> Voor biografie en werken: Van der Ploeg & Zonneville-Heyning, *Brave koppen*, pp. 121-124, 143-145.

<sup>405</sup> Van der Ploeg, *Portretten*, pp. 93-94.



## Willem Jansz. Ploij (1583/'84-(na) 1671) / Jan/Johannes Willemsz. Ploij (1622-..)

Zierikzee blijkt twee schilders rijker te zijn geweest dan tot voor kort gedacht: vader en zoon Willem Jansz. Ploij (Ploy/Plooi) en Jan Willemsz. Ploij.<sup>409</sup> Van de oudste van de twee was tot op heden niet meer bekend dan dat hij in Delft actief is geweest. Maar zelfs het RKD en Ecartico vermelden niet dat senior het daar heeft geschopt tot een van de hoofdmannen en vermoedelijk ook deken van het St. Lucasgilde midden jaren vijftig. Bekend is dat hij in 1665 portretten heeft geschilderd van de Zeeuwen Jacob Willemsz. Cromstrien (1629-1684) en diens vrouw Maria van der Waes (1637/'38-1677).<sup>410</sup> Met de gegevens die nu voorhanden zijn, lijkt het aannemelijk dat hij die in Zierikzee heeft vervaardigd en niet in Delft, waar hij in 1665 geacht is te zijn overleden. Dat dat laatste sowieso niet het geval is, blijkt uit vermeldingen in notariële akten in Zierikzee waar hij in 1670 en 1671 optreedt als getuige, meestal samen met zijn zoon en waarbij beiden steeds (meester)schilder worden genoemd.



Willem Jansz. Ploij, *Jacob Willemsz. Cromstrien* (1629-1684) (1665), olieverf doek, 113 x 91,5 cm. Particuliere collectie (2010). Foto: RKD, Den Haag.



Willem Jansz. Ploij, *Maria van der Waes* (1637/'38-1677) (1665), olieverf doek, 113 x 91,5 cm. Particuliere collectie (2010). Foto: RKD, Den Haag.

Merkwaardig is dat ze niet voorkomen in de Zierikzeese poortersboeken (gezocht vanaf ca. 1650), waarmee vader Willem Jansz. Ploij mogelijk in Zierikzee geboren is (en niet in Delft). Hij is wel aanzienlijk langer in actief in Delft dan de karige vermeldingen in de bescheiden van het St. Lucasgilde doen vermoeden. Op 12 januari 1622 laten 'Willem Jansz Ploÿ, schilder' en 'Grietgen Heÿndericx' hun zoon Jan dopen.<sup>411</sup> Op 13 september 1622 ondertekent hij als getuige een testament, duidelijk leesbaar als 'Willem Jansoon Ploÿ'.<sup>412</sup> Willem Jansz. Ploij is vooralsnog verder niet terug te vinden in Delftse archiefstukken, zoon Jan duikt ook op als getuige bij een testament dat is opgesteld op 11 november 1650. En de betreffende testateurs zijn kunsthistorisch gezien

<sup>409</sup> Met dank aan Inge Schipper, conservator Stadhuis museum Zierikzee, die vermeldingen van de twee aantrof in het Zierikzeese archief.

<sup>410</sup> RKD, IB 13769 en IB 13807.

<sup>411</sup> Stadsarchief Delft, DTB dopen, inv. nr. 14.7, fol. 63v.

<sup>412</sup> Stadsarchief Delft, Notariaat, 06, inv. nr. 161.1532, fol. 245r-v.

interessant. Het betreffen de generatiegenoot en vooraanstaand portretschilder Jacob Willemsz. Delff II (1619-1661) en zijn vrouw 'Anna Hoogenhouck' (1622-1678). NB Delff is de kleinzoon van Michiel van Mierevelt 1567-1641). Degene die het stuk heeft opgeschreven, rommelt en krast met de namen van de getuigen en maakt er 'Johannes Ploey' en 'Pieter Bo...' van en vermeldt dat ze schilder zijn. De heren ondertekenen heel duidelijk met 'Johannes Ploÿ' en 'pÿeter boorm'.<sup>413</sup>

Laatstgenoemde is vermoedelijk te vereenzelvigen met Pieter Born (1627-1684).

Vrijwel alle kunsthistorische bronnen hebben vader en zoon Ploij over het hoofd gezien. Ze komen in geen enkel standaardlexicon voor. Onderzoeker (en van huis uit econoom) John Michael Montias heeft wel gegevens verstrekt betreffende Willem Jansz. Ploij.<sup>414</sup> Deze zijn kort aangestipt in het lexicon van Pieter Groenendijk.<sup>415</sup> Zijn geboortjaar wordt gegeven als 1583/'84 want op 10 april 1646 is hij 62 jaar oud. Hij wordt verder nog op 9 september 1661 vermeld. Op 14 oktober zou hij meester zijn geworden in het Delftse St. Lucasgilde, waar hij in 1656 hoofdman is. Ervan uitgaand dat al deze gegevens betrekking hebben op dezelfde persoon almede de Willem Jansz. Ploij die nog in 1671 in Zierikzee getuige is, dan heeft hij een zeer hoge leeftijd bereikt (minimaal 87 jaar) en is hij vrij laat van Delft naar Zierikzee verhuisd.

De laatstgenoemde gegevens ten aanzien van zijn activiteit in het gilde zijn te controleren. Want het allereerste artikel van Obreen's *Archief voor Nederlandsche kunstgeschiedenis* behandelt de bescheiden van het Delftse St. Lucasgilde.<sup>416</sup> Daar lezen we inderdaad dat 'Den 14 October 1615 heeft doen anteykenen Willem Jansz. olijschilder als meester waarvoor hy betaelt heeft synde een boorger de somma van 6.-.-'. Het is denkbaar dat deze vermelding inderdaad Willem Jansz. Ploij betreft. In die tijd zijn er andere meesters met dezelfde voornaam en patroniem, maar daar wordt nog wel eens een achternaam vermeld (Decker/Verloij). En het is nu bekend dat Ploij zijn zoon in 1622 laat dopen en dat hij dan te boek staat als schilder. Op 29 oktober 1625 is nog een Willem Jansz. die lid wordt: 'Opten selffdn dyto heeft hem als meester schilder doen aanteyckenen Willem Jansz. synde een burger, woonende over 't Swaert heeft betaelt 6.-.-'. En deze vermelding lijkt dan weer te laat ten opzichte van de doop in 1622, want dan had Ploij daar niet te boek mogen staan als schilder (althans niet als 'vrijmeester'). De volgende vermelding is een volledige. In het register 'om alle Meesters ende Winckelhouders, Behoorende onder Ste Lucas gilde Bequamelyck te vinden' in het 'Meester-Bouck' is nummer 8 'Willem Jansz. Ploij'. In het boekjaar dat loopt van ongeveer eind september 1655 tot eind oktober 1656 is Willem Jansz. Ploij een van de hoofdmannen. Een jaar later staat hij zelfs als eerste genoemd.<sup>417</sup> Zoon Jan Willemsz. Ploij komt in het geheel niet voor. Zijn goede bekende Pieter Bron (zie hiervoor) wel en die wordt ook meerdere keren hoofdman.<sup>418</sup> Het lijkt erop dat Ploij junior altijd onder de hoede van zijn vader is blijven werken en daarmee geen vrijmeester heeft hoeven worden. Dat verklaart wellicht ook dat beiden vaak samen in Zierikzeese archiefstukken hun opwachting maken.

De sporen van vader en zoon in Zierikzee zijn vooralsnog niet talrijk, maar bewijzen dat ze er gevestigd zijn geweest als (meester) schilder. De vroegste is de rol als getuige van 'Johannis Willemse Ploij' op 31 mei 1670. Ten aanzien van hem geen bijzonderheden.<sup>419</sup> Op 15 oktober 1670 worden 'Willem Janse Ploij' (meester schilder te Zierikzee) en 'Johannis Ploij' (meester schilder) genoemd als getuigen bij het opstellen van het testament van 'Huijbrecht Maertense', cipier op het Gravesteen te Zierikzee en 'Adriaenken Jacobs'. Na hen worden genoemd 'Maijken Huijbrechtse' en 'Grietken

---

<sup>413</sup> Stadsarchief Delft, Notariaat, 06, inv. nr. 161.1850, fol. 325r.

<sup>414</sup> J.M. Montias, *Artists and Artisans in Delft: a socio-economic study of the seventeenth century*, Princeton (NJ) 1982

<sup>415</sup> Groenendijk, *Beknopt biografisch lexicon*, p. 615.

<sup>416</sup> Fr.D.O. Obreen, 'Het Sint Lucas-Gild te Delft', in: *Archief voor Nederlandsche Kunstgeschiedenis*, VI dln., Rotterdam 1881-1887, dl. I, pp. 1-120.

<sup>417</sup> Obreen, 'Het Sint-LucasGild te Delft', pp. 14, 22, 44, 60, 62.

<sup>418</sup> Obreen, 'Het Sint-LucasGild te Delft', pp. 45, 54, 75 84, 87.

<sup>419</sup> ZA, Zierikzee, Rechterlijke, Weeskamer en Notariële Archieven Schouwen-Duiveland, 5025, inv. nr. 4002, akte 148.

Huijbrechts'.<sup>420</sup> Vermoedelijk de beide dochters. Nu komt de naam van 'Grietken Huijbrechts' wel heel erg in de buurt van de 'Grietgen Heÿndericx' met wie Willen Jansz. Ploij hun zoon Jan (Johannes) laat dopen. Het heeft er dan ook alle schijn van dat Ploij en zoon hier getuigen zijn van het testament van hun respectievelijke schoon- en grootouders. En daarmee heeft Grietgen wel heel waarschijnlijk Zierikzeese wortels, waarmee de veronderstelling dat Ploij die ook heeft weer dichterbij komt.

Op 14 april 1671 is een attestatie met een hoofdrol voor Pieter Boeije, penningmeester van het Land van Zonnemaire als comparant en lijstje met genoemden onder wie Bernardus van Loeninga (zoon van de Middelburgse portretschilder Allaert) en aan het einde twee getuigen: 'Willem Janse Ploei' en Joannis Willemse Ploei'.<sup>421</sup> Ten slotte is er de attestatie van 19 augustus 1671 ten aanzien van de voogdij van Jan Oortse (voogden zijn Martinus Cappueel en Marcelus Jochumse Schaep), waar vader en zoon Ploij wederom optreden als getuige en waarbij bij beiden de vermelding 'Meester schilder te Zierikzee' is toegevoegd.

Willem Jansz. Ploij is zeker portretschilder geweest, andersoortige werken zijn nu niet bekend. Naast de schilderijen van twee inwoners van Zierikzee uit 1665 zijn er twee niet-gesigneerde kinderportretten uit 1663 (nu Rijksmuseum) die vermoedelijk Delftse kinderen voorstellen.<sup>422</sup> De toeschrijving aan Ploij is aannemelijk en daarmee zou hij wellicht rond 1664 verhuisd kunnen zijn van Delft naar Zierikzee. Een derde kinderportret zou van 1669 dateren (en dus Zeeuws zijn) en sluit sterk aan bij de twee andere kinderportretten.<sup>423</sup> Het werk van Ploij sr. laat zich omschrijven als wat stijfjes en vlak. Zonder twijfel heeft hij de gelijkenis van zijn zitters weten te treffen en ook is de aankleding en stofuitdrukking ruim voldoende, heel spannend wordt het niet.

Naar het werk van zoon Jan Willemsz. Ploij blijft het vooralsnog gissen. Het ligt zeer voor de hand dat hij zijn opleiding – en wellicht volledig – bij vader heeft genoten. Het is ook waarschijnlijk dat hij dan portretten heeft geschilderd en in ieder geval de eerste jaren zijn vader heeft bijgestaan, zonder zelf zijn stempel te kunnen drukken / signatuur achter te laten. Dat hij in Zierikzee meesterschilder wordt genoemd, duidt daar zeker op een zekere zelfstandigheid.



Willem Jansz. Ploij, *Portret van een kind* (1669),  
olieverf paneel, 102 x 83 cm. Huidige verblijfplaats  
onbekend. Foto: RKD, Den Haag.

<sup>420</sup> ZA, Zierikzee, Rechterlijke, Weeskamer en Notariële Archieven Schouwen-Duiveland, 5025, inv. nr. 4000, akte 25.

<sup>421</sup> ZA, Zierikzee, Rechterlijke, Weeskamer en Notariële Archieven Schouwen-Duiveland, 5025, inv. nr. 4006, akte 151.

<sup>422</sup> RKD, IB 4590 en IB 4591. Rijksmuseum, Amsterdam, inv. nrs. SK-A-807 en SK-A-809.

<sup>423</sup> RKD, IB 93113. Vlg. Philips, Londen, 28 april 1987, lot 43.

## Daniël van den Queeborne (1552/'57-1604/'05)

Daniel van den Queeborne<sup>424</sup> (Queeckborne/Queborne), zoon van de Antwerpse landschapschilder Kerstiaen (ca. 1515-1579) wordt in 1577 lid van het St. Lucasgilde in Antwerpen.<sup>425</sup> Al in 1579 wordt hij genoemd in het St. Lucasgilde in Middelburg. Hij verlaat Antwerpen (pas) jaren later definitief. In 1585 laat hij iemand voor zijn Antwerpse bezittingen zorgen en voldoet hij de Middelburgse St. Lucasgelden. Van den Queeborne komt geregeld voor in de bescheiden van het St. Lucasgilde in Middelburg. In de eerste vermelding in 1579 in het rijtje van gildebroeders heet hij 'M<sup>r</sup>. Daneel'. Zes jaar later wordt hij als tweede genoemd onder '... de gyllebroeders dye Ick Wyllem Jeroenssen van Cranen als Deken ontfanghe hebbe int jaer 1585': 'Als noch Meester Daneel van [den] Queeckborne ende heeft betaalt ... vj schellingen'. Na de nieuwe ingetreden leden volgt dat jaar een lijstje met betalingen voor knechten. 'Meester Daneel' betaalt voor een knecht zes groten en daarbij voldoet hij twee keer drie schellingen voor leerjongens: 'Alsnoch heeft Messter Danel eenen leerjonghen, de sone van Willem de Somer' en 'Alsnoch heeft hij aengenomen en by hem geleert dry maenden de Sone fan Athony Sevven'. Ook een jaar later heeft de dan dienstdoende deken Adolf Janssen een bedrag van drie schellingen ontvangen van 'M<sup>r</sup>. Daneel'. Zonder twijfel betreft het opnieuw een leerling met een niet-leesbare naam (mogelijk Pieter). Vermoedelijk na 27 augustus 1586 betaalt 'M<sup>r</sup>. Daneel' zes schellingen (alle bedragen zijn verhoogd) voor een 'leerjonghen ghenamemt Samuel'. Als beleeder medeondertekent hij op 18 oktober 1586 het financiële overzicht. Hij ondertekent als Daniel van den Queeborne (zijn handtekening is door Abraham Bredius in facsimile bij de stukken nagetekend). Hierna volgt een door het hele gilde overeengekomen nieuwe afspraak die nog eens door dezelfde personen is ondertekend. De laatste opmerkingen over Van den Queeborne zijn indirect. Bredius vermeldt bij Joos de Putter, die bij Hans van den Bemde in de leer gaat, dat diens zoon Pieter de Putter, 'een goed visch-schilder' huwt met een van de dochters van vis den Queeborne. En daaraan gekoppeld dat een andere dochter zal trouwen 'met den besten aller 'XVIIe-eeuwsche visch-schilders Abraham van Beijeren'. Over de periode hierna tot 1642 ontbreken de gegevens van het gilde.

In de jaren voor zijn definitieve komst (in het kielzog van het hof van Maurits van Oranje) naar Middelburg schildert Van den Queeborne tussen 1579-1582 onder andere een reeks portretten van leden van het huis van Oranje-Nassau, onder wie een jeugdportret van prins Maurits.<sup>426</sup> Vermoedelijk (kort) voor zijn vertrek naar Middelburg schildert hij het 1583 gedateerde portret van Andries van der Muelen (1549-1612) en dat van Nicolaes de Malapert (1564-1615) in ca. 1585. Van der Muelen trouwt in 1583 in Antwerpen met Susanna de Malapert.<sup>427</sup>

Het is vooralsnog niet mogelijk om zekere portretten van Zeeuwen aan te wijzen die Van den Queeborne in de jaren tachtig heeft geschilderd. Een uitzondering is mogelijk het portret uit 1588 van een onbekende man (ooit ten onrechte geïdentificeerd als Jan Teding van Berkhout (?-1667)). Het zou gemonogrammeerd zijn, hetgeen uitzonderlijk is, maar niet uniek.<sup>428</sup> Actief in Zeeland is Van den Queeckborne zeker, getuige de portretten van Willem van Oranje (1533-1584) (postuum) en diens zoon Maurits (1567-1625) in het stadhuis van Arnemuiden. De – dan nog welvarende stad – Arnemuiden bestelt in 1588 de twee schilderijen ten behoeve van het nieuwe stadhuis. In 1588-'89

---

<sup>424</sup> Voor de achternaamspelling is die aangehouden die hij zelf hanteert in zijn ondertekening in de bescheiden van het Middelburgse St. Lucasgilde.

<sup>425</sup> Rombouts en Van Lierus, *De Liggeren*, dl.1, p. 265. Hij volgt direct na 'Hans vande Queeborne, schilder' als 'Daniel vande Queeckborne, schilder'. Het zullen wel broers zijn, beiden zoon van kerstiaen, die dat jaar een leerjongen, Antoni Wouters, laat noteren. Zelf heeft 'Daneel vanden Queborne' in 1584 een leerling, 'Daniel Mallerie'. Zie p. 289.

<sup>426</sup> R.E.O. Ekkart, 'Een portretreeks uit de tweede helft van de zestiende eeuw. Daniël van den Queeborn als portrettist van Willem de Zwijger en zijn gezin', in: *Jaarboek Vereniging Oranje-Nassau Museum* 1982, pp. 17-34.

<sup>427</sup> RKD, IB 21561 en 21468. Centraal Museum, Utrecht, inv. nrs. 8884 en 8885. Zie ook: R. van Luttermelt, 'Portretten van Daniël van den Queeckborne', in: *Oud-Holland* 67(1952, nr. 4), pp. 199-209.

<sup>428</sup> RKD, IB 29918. Particuliere collectie, olieverf op paneel, 64 x 51 cm.

wordt 'meester Daneel' voor deze opdracht betaald.<sup>429</sup> In Middelburg woont en werkt hij in de Abdij, dichtbij het er dan zetelende hof. Voor het stadhuis van Arnemuiden krijgt hij nog een andere, imposante opdracht: in 1588 schildert hij het *Gezicht op Arnemuiden [1550]*, een fors paneel van 57 x 268 cm.<sup>430</sup>

In 1594/'95 is hij geografisch opgeschoven naar Den Haag, waar dan het hof resideert en het voor een portretschilder lucratiever is dan in Zeeland te blijven.<sup>431</sup> Hij blijft echter Zeeuwen schilderen, zoals Johan van der Stringe en Johanna/Janneken Tael(e)bout in 1594. Uit 1598 dateert het mooie dubbele dubbelportret van Johan Huyssen (1566-1634) en Adriana van Matenesse (1560-1634), geflankeerd door respectievelijk hun zoon Johannes (1592-1653) en diens niet meer bij name bekende zusje. Het meest voor de hand ligt dat de schilder op en neer is gereisd voor portretschetsen en zijn werk in zijn Haagse atelier heeft voltooid. In dit geval is het zeker ook niet uit te sluiten dat het gezin Huyssen in Den Haag model heeft gezeten, daar Johan Huyssen ook daar actief is geweest. Mogelijk komen ook de portretten van Jan Anthonisz. de Jonge (1546-1617) uit 1590 en Mayken Jobsdr. Vierling (1559-1603) uit 1599 uit zijn atelier. Vrij zeker zijn de portretten van Mattheus Bone (... ) en Heyndrikxken Herbouts (1578/'79-..) uit 1602 aan hem toe te schrijven.<sup>432</sup>



Daniel van den Queeborne, *Mattheus Bone (1569/'70)* (1602), olieverf op doek, 106 x 75 cm. Collectie & foto: RCE, Amersfoort, inv. nr. C1573.



Daniel van den Queeborne, *Heyndrikxken Herbouts (1578/'79-..)* (1602), olieverf op doek, 105 x 74,5 cm. Collectie & foto: RCE, Amersfoort, inv. nr. C1574.

<sup>429</sup> L.J. Bol, 'Twee Oranje-portretten van Daniël van den Queeborne', in: *Phoenix* 3(1948, nr. 4), p. 103-107 / J. Briels, *Vlaamse schilders*, p. 38 / *Masters of Middelburg*, Amsterdam (Kunsthandel K. & V. Waterman) 1989, nr. 75.

<sup>430</sup> Stadhuiscollectie Arnemuiden, inv. nr. 7. Zie ook: Van der Ploeg, *Arnoldus van Anthonissen*, pp. 22-23.

<sup>431</sup> Buijsen, E. (red.), *Haagse schilders in de Gouden Eeuw: het Hoogsteder Lexicon van alle schilders werkzaam in Den Haag 1600-1700*, Den Haag/Zwolle 1998, p. 339.

<sup>432</sup> Zie voor alle genoemde Zeeuwse portretten: Van der Ploeg, *Portretten*, pp. 22-24, 32, 34, 37-39, 42.

Van den Queeckborne schildert hoofdzakelijk leden van aanzienlijke geslachten en niet alleen afkomstig uit de Nederlanden, blijkt uit recent onderzoek. Het Yale Center for British Art bewaart het portret uit 1587 van Sir William Drury, of Hawstead, Suffolk (1550–1590).<sup>433</sup> Het doek is behalve gedateerd, ook gemonogrammeerd met een soort huismerk/ligatuur: 'DVQ'. Dat maakt dit schilderij, samen met de portretten van Willem I (postuum) en prins Maurits van een jaar later in Arnemuiden tot kernstukken. Naar aanleiding van dit schilderij hebben Edward Town en Jessica David een ruime handvol portretten van andere Engelse edelen – die in de Nederlanden het protestantse geloof komen helpen verdedigen tegen de katholieke Spanjaarden – in het oeuvre kunnen plaatsen van Van den Queeckborne. Het betreft portretten van *Robert Dudley, 1st Earl of Leicester* (ca. 1586), *A melancholyman*, *very likely Sir Robert Sidney, later 1st Earl of Leicester in mourning for his brother, Sir Philip Sidney* (1587-'88), *William, Lord Russell, Baron of Thornough and Lord Deputy of Ireland* (1588), *Sir Robert Sidney, later 1st Earl of Leicester* (ca. 1588), *Portrait of a Gentleman Wearing a Breastplate, possibly Col. George Goring* (1585–90), *Sir Reginald Scott* (?) (ca. 1590) en *Charles Scott* (ca. 1600).<sup>434</sup>



Detail met datering en monogram in ligatuur.

Daniel van den Queeckborne, Sir William Drury, of Hawstead, Suffolk (1550–1590) (1587), olieverf op doek, 238,1 x 156,2 cm. Collectie & foto: The Yale Center for British Art, Paul Mellon Collection.

Een aantal van deze portretten heeft Van den Queeckborne mogelijk in Middelburg geschilderd, maar wellicht was hij eerder in Den Haag actief dan nu is aangenomen. Vergeleken met de nu bekende portretten van Zeeuwen ogen de Engelse conterfeitsels (op dat van Charles Scott na) exuberanter. De aankleding van de personen is rijker en er is meestal wat meer aandacht voor (objecten in) de achtergrond. Het portret van Adriana van Matenesse verhoudt zich wel tot de Engelse portretten,

<sup>433</sup> Yale Center for British Art, Paul Mellon Collection, inv. nr. B1973.1.1.

<sup>434</sup> Edward Town en Jessica David, 'Daniël van den Queeborn, painter to the House of Orange and its English allies in the Netherlands', in: Lucy Wrapson, Victoria Sutcliffe, Sally Woodcock en Spike Bucklow (red.), *Migrants: art, artists, materials and ideas crossing borders*, Cambridge 2019, pp. 16-29.

evenals portretten van de Oranjes. Een opvallend aspect aan de Engelse portretten, is dat deze doorgaans ten voeten uit zijn en de hoofden verhoudingsgewijs tot de lichamen (te) klein zijn en dat geportretteerden zonder uitzondering beschikken over (te) lange benen. Die aspecten zien we terug bij de portretten van Johan Huyssen en Adriana van Matenesse, maar ook bij die van Willem van Oranje (weer postuum) en Maurits van Nassau, die Van den Queeckborne in 1598 schildert voor de universiteit van Leiden.<sup>435</sup>

Zijn geboorte- noch zijn sterfjaar zijn tot nu toe vastgesteld. Het sterfjaar is tot op heden ruim genomen: 1602/'05. Ook bij zijn zoon Crispijn worden verschillende geboortedata (en -plaatsen) gegeven. Deze zou in 1595 in Den Haag zijn geboren of in 1604. Wanneer dat laatste jaar klopt, zou Daniel van den Queeckborne minimaal in 1603 nog in leven geweest moeten zijn. Met zijn vrouw Barbara van den Broeck (1558- na 1618), geboren in Antwerpen en overleden in Den Haag, krijgt Daniel nog een aantal kinderen: Louis (...-1658) en Maria (...-1678), die allen het schildersvak in zullen gaan.

---

<sup>435</sup> Universiteit Leiden, inv. nrs. Icones 22 (Willem) en Icones 49 (Maurits). Beide olieverf op doek, resp. 200 x 94 cm en 190,5 x 99,5 cm. Zie ook: Edward Town en Jessica David, 'Daniël van den Queborn', p. 20.

## Abraham Ragueneau (1623-(na) 1681)



Abraham Ragueneau, *Groepsportret met Karl Emil van Brandenburg (1655-1674), Amalia van Nassau -Dietz (1655-1695), Willem III van Nassau (1650-1702), Hendrik Casimir II van Nassau-Dietz (1657-1696) en Friedrich I van Pruisen (1657-1713)*, olieverf op doek, 180 x 213 cm. Anhaltische Gemäldegalerie, Dessau-Rosslau. Foto: RKD, Den Haag.

Van Abraham Ragueneau/Raguineau zijn niet veel schilderijen bekend. Zeer waarschijnlijk heeft hij het belangrijkste deel van zijn werkzame leven besteed als schoolmeester. Dat is ook de kwalificatie die in archiefstukken aan hem wordt verbonden. Hij is onder andere schrijfmeester geweest van de jonge prins Willem III van Oranje (1650-1702), die hij ook heeft geportretteerd. Er zijn soloportretten bekend, waarnaar prenten zijn gestoken, en van 1662 dateert het grote groepsportret met de vorstenkinderen Karl Emil van Brandenburg (1655-1674), Amalia van Nassau -Dietz (1655-1695), Willem III van Nassau (1650-1702), Hendrik Casimir II van Nassau-Dietz (1657-1696) en Friedrich I van Pruisen (1657-1713), nu in de Anhaltische Gemäldegalerie, Dessau-Rosslau.<sup>436</sup>

Abraham Ragueneau wordt op 19 oktober 1623 gedoopt in de Franse kerk in Londen als Abraham Raguinot, zoon van Esné en Maria Humbot. Met Pasen 1640 wordt 'Abraham Raguigno' lid van de Waalse gemeente in Den Haag, waar hij op 30 januari 1645 het burgerschap verkrijgt en intreedt bij de schutterij. Op 15 mei 1645 treedt hij in de Waalse kerk in het huwelijk met Susanne Girard. Op 4 februari 1646 wordt hun eerste kind, Edmon, gedoopt. Het gezin verruult Den Haag voor 's-Hertogenbosch, waar Ragueneau en zijn vrouw op 13 januari 1647 lid worden van de Waalse gemeente. In die stad wordt zoon Albert op 28 april van dat jaar gedoopt.<sup>437</sup> Tussen 1647 en november 1655 is het gezin verhuisd naar Breda. Mogelijk zijn er tussendoor kinderen geboren. Zoon Albert is zeker tussentijds overleden, want 26 november 1655 wordt in Breda een Albert gedoopt, 'sone van Abraham Ragineau ende Susanna Gerards.'<sup>438</sup> Het volgende kind – naar nu bekend – is Jacob, die op 25 september 1659 in de Waalse kerk in Den Haag wordt gedoopt. In december dat jaar wordt Ragueneau ingeschreven in de kerk in Leiden, met een attestatie van Breda. In Leiden vindt op 27 januari 1661 de doop plaats van Albertine Françoise, in De Hooglandsche kerk. Hierna

<sup>436</sup> RKD, IB 66594. Een kopie is toegeschreven aan Pieter Nason: RKD, IB 41863. Schlossmuseum Weimar, Weimar (Thüringen), inv. nr. G1615.

<sup>437</sup> Biografische informatie tot hier: C. Hofstede de Groot, 'Abraham Raguineau. Portretschilder en schrijfmeester van Willem III', in: *Oud Holland* 17(1899, nr. 1), pp. 6-7.

<sup>438</sup> Stadsarchief Breda, Dopen nh Breda, archiefnr. CB, coll. DTB Breda, inv. nr. 26, p. 315.

(geen datum) volgt de doop van dochter Susanne in de Kloosterkerk in Den Haag, waarbij als bijzonderheid is vermeld dat de vader schrijfmeester is van de prins van Oranje.<sup>439</sup> Het lijkt erop dat geen van deze kinderen een lang leven beschoren is, bekeken vanuit de vermelding bij zijn laatste verhuizing (naar Zierikzee, zie hierna).

In de jaren zestig is Abraham Ragueneau aanwijsbaar als schilder in Den Haag. Hij komt een aantal keer voor in de boeken van de Haagse 'Schilders-Confrerye'. Een eerste keer betaalt hij op 1 oktober 1664 3 gulden en 3 stuivers, het bedrag dat alle leden met ingang van september 1661 voldoen. De betaling staat in een lange lijst die loopt tot en met 16 april 1765.<sup>440</sup> In een ander boekje, een lijst met personen die 'het recht van de Haechse Const en Schilders Broederschap hebben betaelt' – het boekje vangt aan in 1657 – betaalt Ragueneau op 24 januari 1665 18 gulden, het bedrag voor meesters die buiten Den Haag zijn geboren. Het is merkwaardig dat hij zowel in januari 1665 als eerder in oktober 1664 entreegeld betaalt. In weer een ander boek is opgenomen dat vanaf januari 1662 leden geld beloven na te laten na hun overlijden. Steeds volgen namen, het bedrag (meestal 50 gulden), de ondertekening en erachter of er inderdaad een bedrag is voldaan en door wie dat is afgegeven. Abraham Ragueneau wordt niet gehouden een som te betalen 'wegens zijn belangrijke diensten' (in de woorden van Bredius). Dit blijkt in deze lijst uitzonderlijk en het is tevens onduidelijk wat Ragueneau voor de confrérie heeft betekend. Zijn vrijstelling om bij versterven een bedrag na te laten, dateert van 1669 (het jaar van degene die voor hem tekent) of 1670 (er is tot 1671 een heel aantal schilders na hem opgenomen zonder jaarvermelding).

Mogelijk houdt een en ander verband met zijn contacten aan en werkzaamheden voor het hof. A. Staring heeft aan de hand van betalingen zijn werkzaamheden voor het hof in kaart gebracht. Een eerste betaling, van 30 juni 1659 houdt verband met zijn werkzaamheden als onderwijzer van de prins, die blijkbaar in Breda zijn aangevangen, wellicht mede omdat hij in 1659 daar nog voorlezer in de Frans kerk is. In het bedrag zijn tevens de kosten voor verhuizing naar en vestiging in Den Haag opgenomen. Er volgt nog een aantal betalingen, mede voor het maken van een aantal portretten van de prins. Op 24 augustus 1671 is een soort slotbetaling van tien declaraties over de jaren 1660-1671 voor jaarlijks werkzaamheden. Een van de posten betreft het reinigen van schilderijen.<sup>441</sup>

Abraham Ragueneau vestigt zich ten slotte in 1671 in Zeeland. Hij wordt op 21 oktober 1671 poorter van Zierikzee. Hij is 'Frans schoolmeester geboortich van Londen'. Zijn twee zoons worden tevens genoemd: 'Isaac Ragueneau, out 19 jaeren' en 'Joannes Ragueneau out 14 jaeren'. Borg staat de stadsbode, 'Lieven Claesse van Dalen'.<sup>442</sup> De eerdergenoemde andere kinderen worden nu niet genoemd. Vermoedelijk zijn alle volwassen of overleden. Dochters worden niet vermeld bij de poortersinschrijvingen. Alle (nu bekende) kinderen op een rijtje met geboortjaar: Edmon (1646), Albert (1647), Isaac (ca. 1652), Albert (1655), Joannes/Jan (ca. 1657) Jacob (1659), Albertine Françoise (1661), Susanna (na 1662). Hierbij komt nog Anna Catharina (geen geboortjaar bekend, zie hierna).

Iets eerder dat jaar, op 20 augustus 1671 wordt hij genoemd in een huurakte met betrekking tot een huis aan de zuidzijde van de Oude Haven te Zierikzee. De andere comparant is Leonart van der Prep, notaris is Leonart Gaenders. Als beroep wordt bij Ragueneau vermeld 'schoolmeester te Zierikzee'.<sup>443</sup> Hij is dus al minimaal een aantal maanden actief voordat hij poorter wordt. Op 8 december 1678 ondertekent hij zijn testament bij notaris Jan Weststrate, waarbij hij voornamelijk zijn dochter Anna Catharina Ragueneau beneficiaert (o.a. met een ledikant, lakens etc.) wegens de goede diensten en behulpsaemheden' en ook zijn zoon Jan het e.e.a. toebedeelt. Interessant is de vermelding van een schilderij (er wordt slechts één schilderij vermeld). Ragueneau vermaakt zijn dochter het 'grootte stuc schilderij van Scipio van Tulde'. Het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen (KMSKA)

---

<sup>439</sup> C. Hofstede de Groot, 'Abraham Ragueneau', p. 7.

<sup>440</sup> Abraham Bredius, 'De boeken der Haagsche „Schilders-Confrerye“', in: Fr.D.O. Obreen, *Archief voor Nederlandsche Kunstgeschiedenis*, VI dln., Rotterdam 1881-1887, dl. IV, pp. 104, 151; dl. V, pp. 133, 156.

<sup>441</sup> A. Staring, 'Abraham Ragueneau als onderwijzer en portrettist van Willem III', *Oud-Holland* 65(1950), pp. 203-204.

<sup>442</sup> ZA, Zierikzee, 5022, Stad Zierikzee, inv. nr. 76, fol. 9r.

<sup>443</sup> ZA, Zierikzee, 5025 Rechterlijke, Weeskamer en Notariële Archieven Schouwen-Duiveland, 1498-1811, inv. nr. 3996, akte 260. NB De akte is niet ondertekend.

bezit het werk *De zelfbeheersing van Scipio Africanus* van Theodoor van Thulden (1606-1669), dat heel wel het hier genoemde schilderij kan zijn.<sup>444</sup> Vermoedelijk heeft Ragueneau het schilderij bij Van Thulden zelf gekocht. Wellicht in 's-Hertogenbosch, maar mogelijk hebben ze elkaar in Den Haag leren kennen, waar Van Thulden tussen 1648-1651 heeft meegewerkt aan de decoraties van de Oranjezaal in Paleis Huis ten Bosch.

In 1681 is Abraham Ragueneau nog in leven. Hij wordt op 24 februari van dat jaar genoemd in een protocol van Notaris A. Dufor in Den Haag als wonende te Zierikzee.<sup>445</sup>



Abraham Ragueneau, *Portret onbekende man* (1670),  
olieverf op doek, 115 x 100,5 cm. Frans Hals Museum,  
Haarlem, inv. os 90-2. Foto: museum.



Abraham Ragueneau, *Portret onbekende vrouw* (1670),  
olieverf op doek, 115 x 100,5 cm. Frans Hals Museum,  
Haarlem, inv. os 90-3. Foto: museum.

De niet al te grote nu bekende productie betreft portretten, waarvan een aantal is gedateerd van 1657 t/m 1670. Portretten uit zijn Zeeuwse periode zijn nu niet aan te wijzen, maar het ligt voor de hand dat hij zijn werkzaamheden als onderwijzer en schilder is blijven combineren. Zijn stijl is typisch Haags te noemen en schurkt tegen die van Gerard Honthorst aan. Degenen die hij heeft geschilderd, moeten hebben behoord tot de absolute bovenklasse en zijn dan ook deftig gekleed.

NB Het RKD noemt hem ook als kalligraaf, zonder daarvoor een bron te overleggen. Dat hij die kunst vermoedelijk ook machtig is geweest, blijkt uit zijn manier van signeren, waarbij hij de kapitalen A en R van zijn voor- en achternaam op een fraaie manier in ligatuur in zijn signatuur verwerkt. Zowel op zijn schilderijen als bij de ondertekening van zijn testament.

<sup>444</sup> Olieverf op doek, 114 x 140,3 cm. KMSKA, inv. nr. 748.

<sup>445</sup> C. Hofstede de Groot, 'Abraham Raguineau', p. 7.

## Reynier van Rasenburgh (..-(na) 1676)

In het boekjaar van het St. Lucasgilde in Middelburg dat loopt van 29 mei 1675 tot 18 oktober 1676 zijn twee interessante inkomsten opgenomen die laten zien waarom de leden zich verenigen in een gilde. Johan Pauwels Gillemans (II), een fijnschilder uit Antwerpen, 'hier niet vrij sijnde' staat na veel gedoe twee schilderijtjes aan het gilde af om te gelde te maken, omdat hij in Middelburg heeft geschilderd en verkocht, hetgeen strijdig is met het privilege. Daarbij dient hij binnen vier tot vijf weken te vertrekken. Met een andere onvrije schilder handelt het gilde het net even anders af. De 'fijnschilder, genaemt Raesenburgh' heeft dan al vier tot vijf jaar binnen Middelburg gewoond. Het gilde heeft bij de regering er herhaaldelijk op aangestuurd hem het werken te beletten. Uiteindelijk is ook van hem een schilderij 'bekoomen' dat is verkocht voor veertien gulden. Het wordt geboekt als post van 2 pond Vlaams, 6 schellingen en 8 groten. En laat dat nou net het vrijgeld zijn dat elke meester in die jaren dient te betalen voor zijn entree in het gilde. Reynier van Rasenburgh (Raesenburgh) wordt zo en niet vrijwillig vrijmeester in Middelburg.<sup>446</sup>

Wie was deze meester? Zeer waarschijnlijk is hij in Den Haag geboren, daar die stad steevast achter zijn naam wordt vermeld als 'herkomst'. Op 10 oktober 1634 wordt hij als leerling van Sybrandt/Sybert Conerlisz. Moninckx ingeschreven in het Haagse St. Lucasgilde, in 1648 komt hij in het Leidse gilde voor – hij is een lid van het eerste uur<sup>447</sup> – en Bredius treft de schilder weer aan in Den Haag tussen 1649-1663. Een jaar later is er een schilderij gekoppeld aan zijn naam aanwezig in een inventaris in Delft. Schilderijen van zijn hand zijn nu niet bekend. Het RKD heeft van niet één werk een afbeelding beschikbaar. Dat hij actief is geweest als portretschilder blijkt uit een door hem gedane eis op 8 juni 1647 van 50 gulden tegen een zekere Dirck Barendsz. van Barneveldt in verband met het schilderen van diens huisvrouw en kinderen. Moes vermeldt een portret van 'Reynier Rasenburch, door R. Rasenburch' dat voorkomt in 1664 in de inventaris van Claes Jansz. Achteveldt te Delft. Zo omschreven, lijkt het om een zelfportret te gaan.<sup>448</sup> Ecartico geeft daarnaast aan dat hij landschappen heeft geschilderd.

Waar visueel beeld van zijn schilderactiviteiten geheel ontbreekt, is er betrekkelijk veel bekend over Van Ra(e)senburghs wandelgangen. Hij trouwt in 1641 in Haarlem Anneke Lefevre en treedt een jaar later in in het St. Lucasgilde in Leiden.<sup>449</sup> Met haar krijgt hij (minimaal) twee kinderen: in 1645 wordt Johanna in de Hooglandsche Kerk in Leiden gedoopt en in 1648 Pieternelle.<sup>450</sup> In de kunsthistorische literatuur wordt gesteld dat hij tussen 1647-'49 en in 1663 in Den Haag wordt vermeld. In het gilde komt hij in die stad na zijn leertijd niet meer voor. Het is de vraag of hij er (officieel) werkzaam is geweest. In Leiden, de stad waar zijn dochters worden gedoopt, betaalt hij in 1648 voor zijn 'incomen' in het St. Lucasgilde en daarnaast ook zijn jaargeld voor 1648. Daaronder is vermeld 'Uyt der stadt vertrokken'.<sup>451</sup> Waarnaartoe Van Rasenburgh vertrekt, is onduidelijk. Het is de vraag of hij vertrekt of dat hij enkele jaren later alweer terug is in Leiden. Op 21 september 1654 staat hij in

---

<sup>446</sup> Bredius, 'De gildeboeken', p. 214

<sup>447</sup> Erfgoed Leiden, Inventaris van de archieven van de Gilden, de beurzen en de rederijderskamers, 0509 inv. nr. I.AO.2 Leden, inv. nr. 849, p. 64.

<sup>448</sup> Voor beide: RKD, Excerpts, nr. 1423712, 1423715-1423716. E.W. Moes, *Iconographia Batava : beredeneerde lijst van geschilderde en gebeeldhouwde portretten van Noord-Nederlanders in vorige eeuwen*, 2 dln., Amsterdam 1897, nr. 6185.

<sup>449</sup> Biografische gegevens tenzij anders vermeld: websites RKD en Ecartico.

<sup>450</sup> Op 25 juni 1645 wordt Johanna gedoopt in de Hooglandsche Kerk in Leiden, dochter van Reynier van Rasenburgh en Anneken le Fevre. Dopen Hooglandsche Kerk 11 december 1644 - 11 augustus 1652., archiefnummer 1004, Dopen NH Hooglandsche Kerk, inv. nr. 235. Op 3 februari 1648 wordt Pieternelle gedoopt in de Hooglandsche Kerk in Leiden als dochter van Reynier van Rasenburch en Anneken le Fevre. Dopen Hooglandsche Kerk 11 december 1644 - 11 augustus 1652, archiefnummer 1004, Dopen NH Hooglandsche Kerk, inv. nr. 235. Dochter Johanna zal wel te vereenzelvigen zijn met de Johanna van Rasenburch die op 14 april 1672 in het huwelijk treedt in Neusen (Terneuzen) met Abrahamus Hudenbroeck, weduwnaar van Francoisa Dassevael en 'bedienaer des Goddlicken Woorts op Zaemslagh'. Ondertrouwregister Terneuzen 995-TNZ-01A Terneuzen 1A NG (1623-1796), blad 60r.

<sup>451</sup> A. Bredius, 'De boeken van het Leidsche St. Lucasgilde', in: : Fr.D.O. Obreen, *Archief voor Nederlandsche Kunstgeschiedenis*, VI dln., Rotterdam 1881-1887, dl. V, pp. 207-208.

Leiden borg voor Pieter Messchert (koopman), die wordt ingeschreven als poorter van Leiden.<sup>452</sup> Op 23 juli 1655 gaan in Leiden in ondertrouw 'Reynier van Rasenburch' – 'wonende te Rapenburch' – en 'Leuntgen de Maecker' – wonende te Vlissingen. Zij is weduwe van Jacobus Jansz Verseth; hij weduwnaar van Annetgen le Fevre.<sup>453</sup> Relatief kort na de huwelijksvoltrekking verhuist het gezin naar Zeeland. In 1655 vestigt het paar zich in de woonplaats van Leuntgen. Reijnier van Rasenburgh wordt op 28 september 1655 lidmaat van de Nederduitse-gereformeerde kerk in Vlissingen, met een attestatie van Leiden. Als adres wordt opgegeven de Scherminkelstraat en hij is getrouwd met 'Leuntje Maeckers'.<sup>454</sup> Op 27 juni 1656 legt hij als 'Reijnier van Rasenberch' in Vlissingen de poorterseed af, afkomstig van "'s Hage'. (Den Haag). Dat laatste zal duiden op Den Haag als geboorteplaats.<sup>455</sup> Met 'Appolonia de Maker' (= Leuntgen Maeckers) krijgt hij (als 'Reinier van Rasenberg') in december 1660 een zoon: Jacob, die op 5 december wordt gedoopt.<sup>456</sup> Een interessante vermelding is een archiefstuk dat Abraham Bredius vond in Middelburg. Op 6 november 1669 eist 'Reynier Rasenbergh' in Middelburg een bedrag van 5 pond, 16 schellingen en 8 groten van Bartel Sarragon, 'over 't maecken van een stuck schilderye'. Daarbij inbegrepen zijn kosten (voor de rechtszaak?). De gedaagde is na drie weken niet verschenen en wordt 'gecondemneerd' te betalen.<sup>457</sup> Van Rasenburgh wordt andermaal weduwnaar en hertrouwt nog eens. Deze keer in 1670 in Amsterdam met Maria Fresel. Tussen de bedrijven door wordt hij vermeld in Den Haag en Vlissingen (beide 1663), en Middelburg (1667-1675) zoals boven vermeld. Vermoedelijk is hij vanuit Vlissingen in het nabijgelegen Middelburg illegaal actief of woont daadwerkelijk in Middelburg tot men in het gilde aldaar in het boekjaar 1675-'76 hem het gidelidmaatschap opdringt (zie hierboven). Naar verluidt (RKD/Ecartico) is hij in 1676 (nog) aanwijsbaar in Vlissingen.

---

<sup>452</sup> Borg staat ook Johan Manx (koopman). Erfgoed Leiden, Register van poorterinschrijvingen G., inv. nr. 1268, blad 135.

<sup>453</sup> Erfgoed Leiden, NH Ondertrouw P. juni 1653 - januari 1657, 1004, inv. nr. 15, blad P - 169v. Nb Een 'Leuntje Maeckers', afkomstig 'Uut de polder van Triniteijt' trouwt op 9 juli 1634 in Neusen (Terneuzen) met Jasper Deuninck (uit Neusen). ZA, DTBL Terneuzen 1A (ondertrouwregister 1631-1796). Ze hertrouwt in 1640 (ondertrouw 15 september 1640) met Jacobus Janssen. ZA, 7357 Hervormde Gemeente te Vlissingen, Kerkenraad en Kerkvoogdij, 1579-1973. NB Ook in Vlissingen gaat het koppel in ondertrouw en wel op 17 juli 1655. Hij heet daar Reijnier van Rasenberch, zij Leuntien de Maker, Zeeuw Archief, Hervormde Gemeente te Vlissingen, Kerkenraad en Kerkvoogdij, 1579-1973, 7357, inv. nr. 536, fol. 67.

<sup>454</sup> ZA, DTBL Vlissingen 23 (NG Lidmatenregister 1654-1672) // Register K 483, folio 13 vs.

<sup>455</sup> Zeeuw Archief, Familie van der Swalme, 1772-1848, 7387.

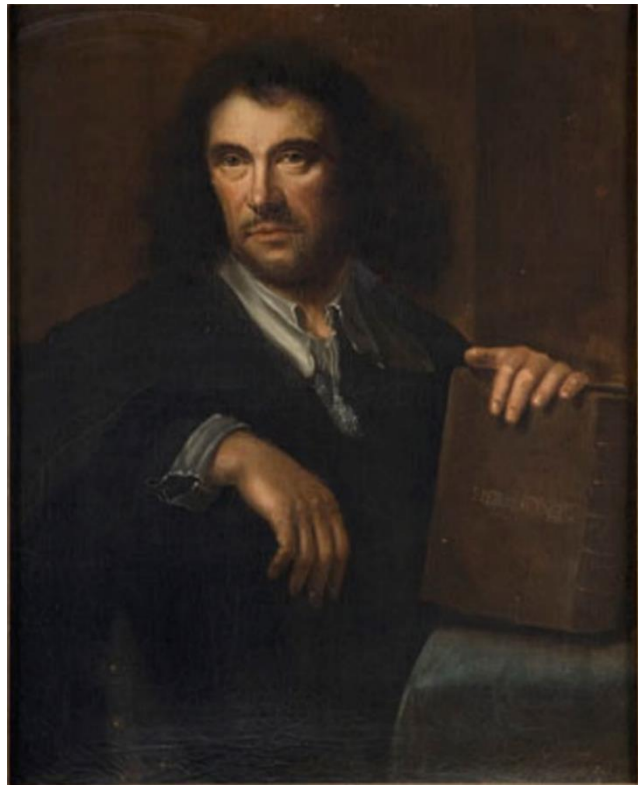
<sup>456</sup> ZA, Gemeentearchief Vlissingen, Archief Hervormde Gemeente Oost- en West-Souburg inv.nr 45, 995 Verzameling Doop-, Trouw-, Begraaf- en Lidmatenregisters Zeeland (DTBL), (1527) 1572-1810 (1866).

<sup>457</sup> RKD, Archiefantekeningen Abraham Bredius. Archiefref.: 0380.427\_0005\_01.C03, Middelburg, 11 november 1669, Rollen.

## Anthony Rethaan (1685-1708)

Door zijn overlijden op de jonge leeftijd van 22/23 jaar is het gissen hoe Anthony Rethaan zich zou hebben ontwikkeld. Hij is niet terug te vinden in het St. Lucasgilde van Middelburg, de stad waar hij wordt geboren uit een aanzienlijk geslacht. Wie zoekt op Rethaan in de databases van het RKD treft de nodige geportretteerden, meestal in/na de 18<sup>de</sup> eeuw. In hoeverre hij te beschouwen is als professioneel werkend fijnschilder of als man uit de elite voor wie de kunsten bij de brede opleiding horen, is ook niet zomaar uitgemaakt. Van latere telgen uit het geslacht Rethaan-Macaré kan dat wel worden gezegd: het gaat dan om amateurs, liefhebbers.

Anthony Rethaan wordt in 1700 toegelaten tot de Latijnse School, later het Stedelijk Gymnasium in Middelburg. Naam van de klas: 'Tirones'. Hij krijgt 'publieke promotie' in 1704.<sup>458</sup>



Anthony Rethaan, *Anthony Everaerts* (1627-1679) (1705), olieverf op doek, 75,5 x 62 cm.  
Collectie & foto: RCE, Amersfoort, inv. nr. C1577.

Het enige bekende schilderij dateert van 1705. Vermoedelijk heeft Rethaan vaker geschilderd – het portret oogt als het product van iemand die de kwast vaker heeft gehanteerd – maar de productie kan niet groot zijn, daar hij al in 1708 overlijdt. Op 29 mei 1708 wordt 'Anthonij Retaan' vermeld als begravene in de Koorkerk in Middelburg.<sup>459</sup>

Het portret uit 1705 van Anthony Everaerts (1627-1679), arts en (her)oprichter en president van het Collegium Medicum Medioburgense (1668-'79) is gesigneerd 'A. Rethaan pinx.'.<sup>460</sup> De tekst 'HELMONT' op het boek waarop Everaerts' linkerhand rust, verwijst naar de Zuid-Nederlandse arts Jan Baptista van Helmont (1577–1644).<sup>461</sup> Het werk moet een kopie zijn naar een niet meer bekend origineel.

<sup>458</sup> J.G. Vogler, *De leerlingen van het Middelburgsch gymnasium van 1629 tot 1905*, Middelburg 1906, p. 66.

<sup>459</sup> Zeeuw Archief, Rekenkamer van Zeeland, 'Rekenkamer D', (1573) 1597-1805 (1808), inv. nr. 59641.

<sup>460</sup> Olieverf op doek, 75,5 x 62 cm. Collectie RCE, Amersfoort, inv. nr. C1577.

<sup>461</sup> Huib J. Zuidervaart, 'De Middelburgse arts, chirurgijn en chemicus Antonius de Heyde/Heide (1646-1705) meer in context geplaatst. Een commentaar op Elderings 'Zeeuws bloed kruipt'', in: *Zeeland* 28(2019, nr. 3), p. 88. Van Everaerts is bekend dat hij kunstliefhebber was en schilderijen bezat. Vermeld kan worden dat hij Johannes Goedaert de illustraties laat verzorgen van zijn *Lux è tenebris* (1662). Nog interessanter zijn de vermelding in de bescheiden van het Middelburgse St. Lucasgilde. Op 11 november 1677 en 2 februari 1679 medeondertekent hij de jaarrekening. Bredius, 'De gildeboeken', pp. 216-217.

### Jacob Reynoudts (werkzaam (voor) 1642 – (na) 1670)

Jacob Reynoudts (Reinhoudt/Reyn(h)out(s) wordt in het Middelburgse St. Lucasgilde genoemd in het boekjaar 1654-'55, maar is vermoedelijk al actief vóór 1642, maar gegevens van het gilde om de decennia voor 1642 ontbreken. In genoemd boekjaar wordt de doodschild (5 schellingen) voldaan van 'De huysvrouw van S'. Jacob Reynoudts de Jonge, fijnschilder'. In het boekjaar 1559/'60 voldoet hij achterstallige jaargelden: 'Ontfangen van Jacob Reynoudtsen, fijnschilder, alsoo hy eenige jaren achteren was, by accoort ... £ 0 – 10 – 6'.<sup>462</sup>



Jacob Reynoudts, *Regenten van het Middelburgse Gasthuis* (1670), olieverf op doek, 210 x 281,5 cm. Zeeuws Museum, inv. nr. G11-001.

Het enige nu bekende werk dateert van tien jaar na het laatste levensteken in het St. Lucasgilde.<sup>463</sup> Het regentenportret uit 1670 uit het Middelburgse gasthuis hangt nu in de voorhal van Provinciale Griffie in de Abdij. Reynoudts heeft zichzelf geschilderd tussen de andere regenten, want hij is op dat moment praeses. Met dit ene werk van zijn hand is dus tevens een zelfportret beschikbaar. Alle geportretteerden van links naar rechts: Louder (binnenvader), Jacob Reynoudts (praeses), Jan Busselaar, Pieter van den Clove, Jan Blondel en Robbert Ervoet (ontvanger). De schilderijstijl van het werk sluit aan bij die van tijdgenoot Willem Cornelisz. Eversdijck. Het groepsportret past in wat haast een Middelburgse traditie is, het situeren van een groep bestuurders half rondom een ronde tafel, gedekt met een zwaar rood kleed met daarop een inktpot, schrijfgerei en papieren/boeken. Cornelis Jonson van Ceulen zet met zijn groepsportret van de schutters van de Confrérie van St. Sebastiaan in

<sup>462</sup> Bredius, 'De gildeboeken', pp. 184, 195.

<sup>463</sup> Zeeuws Museum, inv. nr. G11-001. Zie ook: J.C. de Man, *De regentenstukken toebehoorende aan de Godshuizen te Middelburg*, Middelburg 1899 / J.L. Kool Blokland, *De zorg gewogen. Zeven eeuwen godshuizen in Middelburg*, Middelburg 1990, p. 104.

1650 de toon en Reynoudts' groepsportret wordt weer opgevolgd door de weergave van Pieter Borselaer in 1683 van de regenten van het tuchthuis.<sup>464</sup>

Over Jacob Reynoudts is verder niets met zekerheid te zeggen. Een *Gezicht op het dorp Kloetinge vanuit het zuidwesten* zou het opschrift dragen 'J. Reynhout me fecit anno 1624'. Als dit werk in 1624 is geschilderd, lijkt het eerder van de hand van een naamgenoot dan van dezelfde meester van het regentenportret.<sup>465</sup> Zoeken in Zeeuwen gezocht' met verschillende spellingen levert diverse treffers op, die zonder nadere informatie niet zomaar aan de schilder uit het St. Lucasgilde en van het regentenportret zijn te koppelen. Zo wordt in de jaren twintig van de 17<sup>de</sup> eeuw in Arnemuiden een aantal keer een Jacob Reynouts (een keer Reynoudts) genoemd, soms als vader, soms als getuige. Meer kans maakt de Jacob Reynouts die tussen 1632 en 1673 meerdere keren in Middelburg als ouderling wordt vermeld, maar wellicht betreft dat meer dan één persoon.

In het genoemde Gasthuis komt op 16 februari 1672 een vrouw binnen met een bekende achternaam. Deze Dina Reijnhouts overlijdt er op 27 februari. Mogelijk is zij familie van de schilder. Maar voor hetzelfde geld heeft het 'Reijnhouts' betrekking op de voornaam van haar vader. En ze komt niet uit Middelburg, maar uit Veere, zo is bij haar naam vermeld.

---

<sup>464</sup> Van der Ploeg, *Portretten*, pp. 90-92.

<sup>465</sup> RKD, afb. nr. 0000146997. Het werk heeft tot 1970 in het gemeentehuis van Kloetinge gehangen en bevindt zich nu in het Stadhuis Goes. NB Het RKD verwijst naar een penseeltekening (zonder afbeelding) die mogelijk aan het schilderij ten grondslag ligt, waarmee gesuggereerd wordt dat wellicht de tekening van Reynhout is en uit 1624 dateert en het schilderij van later datum kan zijn.

## Joannes Sarragon (..-16?)

Van Joannes (Johannes) Sarragon uit Zierikzee zijn op dit moment alleen portretprenten bekend, gestoken naar diverse schilders als Jasper Beckx en Michiel van Limborch. Er is één uitzondering op die regel, waarbij Sarragon zichzelf niet alleen als graveur bestempelt maar ook als schilder. Het eerste is het portret uit 1635 van de Zeeuwse predikant Godfried Cornelisz. Udemans (1581/'82-1649), waarbij Sarragon onderaan vermeldt dat hij de schilder is van het originele portret, de graveur en de uitgever: 'Johan: Sarragon Pict. et Sculptor excud.' Udemans is geboren in Bergen op Zoom en vanaf 1604 predikant in Zierikzee, waar hij tot zijn dood actief blijft, als wordt hij af en toe ook elders ingezet en is hij onder andere tweede voorzitter bij de Synode van Dordrecht.



Het vroegst gedateerde portret van Sarragon is dat van prins Maurits uit 1621. Of de prent van dat jaar dateert of het voorbeeld van een niet met name vermelde kunstenaar is niet duidelijk. Andere portretten van de Oranjes zouden uit de jaren veertig dateren. Het portret van Samuel de Swaef is 1627 gedateerd (zie hiervoor bij Jasper Beckx). Het portret van Adriaan Hoffer is 1644 gedateerd, kort voor diens overlijden. Op de prent is de maker van het voorbeeld niet vermeld, maar een bewaard gebleven tekening is gesignd door Michiel van Limborch (zie hiervoor bij Van Limborch). Dan zijn er nog twee andere portretprenten bekend van prinsen van Oranje. Dat van Willem I wordt ca. 1640 gedateerd de portret van Frederik Hendrik ca. 1644, op basis van een (niet bekend) voorbeeld uit ca. 1621. Op basis van bovenstaande is op te maken dat een Jo(h)annes Sarragon in Zierikzee actief is geweest als graveur, uitgever en schilder, minimaal tussen 1621/1627 en 1644.

Joannes Sarragon, Godfried Udemans (1582-1649) (1635), gravure en stippelgravure op papier, 188 x 125 mm. Collectie & foto: Rijksmuseum, Amsterdam, inv. nr. RP-P-1905-2039.

Eén prent van de hand van Sarragon wijkt af, want het is geen 'hoofd in een ovalen lijst', maar een portret van Frederik Hendrik, gezeten op een paard met in de achtergrond de stad 's-Hertogenbosch, die hij in september 1629 heeft veroverd. De prent lijkt relatief kort hierna te zijn gemaakt. Hij is uitgegeven bij de Amsterdamse uitgever Claes Jansz. Visscher. Het is wel bijzonder dat de graveur uit Zierikzee komt, evenals zeer waarschijnlijk de schrijver van het Latijnse vers eronder, 'H. de Hubert', en typische Zierikzeese naam.

Joannes Sarragon,  
Zinneprent op de  
inname van prins  
Frederik Hendrik van  
's-Hertogenbosch in  
1629 ((kort na) 1629),  
contemporain  
gekleurde gravure,  
53,6 x 38,7 cm.  
Collectie & foto: Atlas  
Van Stolk, Rotterdam,  
inv. nr. 7021 (Van  
Stolknr. 1689).



Het is op basis van de nu bekende archiefvermeldingen van zijn naamcombinatie wordt wel duidelijk dat er meerdere naamgenoten zijn geweest, mogelijk betreft het (minimaal) drie generaties. De naam Sarragon (Sargon, Saragon, Sarregon) kan in Zierikzee, maar ook daarbuiten, worden gekoppeld aan een geslacht van goud- en zilversmeden en het is heel wel denkbaar dat 'onze' graveur/uitgever/schilder ook actief is geweest als edelsmid. Dat is later in de eeuw in Zierikzee met zekerheid te zeggen over Pieter Vogelaer (1641-1707), die actief is als zilversmid, graveur en schilder.<sup>466</sup>

<sup>466</sup> Van der Ploeg, *Arnoldus van Anthonissen*, pp. 52-55.

De familie Sarragon lijkt in Zierikzee haar intrede te doen met Jan, die als 'Jan Saragon goudtsmit', afkomstig van Sluis op 25 november 1602 de poorterseed aflegt.<sup>467</sup> Het ligt wel voor de hand dat hij voor Zierikzee als stamvader kan worden beschouwd van een edelsmedengeslacht en wellicht is hij te vereenzelvigen met de Jo(h)annes Sarragon, de prentkunstenaar, al lijkt het meer voor de hand te liggen dat hij één generatie ouder is. Meerdere keren komt de naam van Johannes Sarragon (diverse spellingen) voor als erflater/overledene: in 1639 (stukken uit 1639, 1648, 1665 en 1671), 1642, 1655 (stukken uit 1655-1686) en 1675 (stukken uit 1675-1688).<sup>468</sup>

Vermoedelijk weer een generatie later betreffen de laatste getuigenissen van een in Zierikzee overleden Johannes Sarragon. Er is op 22 oktober 1673 een testament opgetekend bij notaris Leonardt Ellepoele in Zierikzee van een Johannis Sarragon. Hij wordt aangeduid als comparant en overledene. Ook wordt een Barthelmeus Sarragon genoemd en een Catherijna Bouwens als overledene (de echtgenote van die Johannis?). Andere genoemden zijn zilversmid Jan Tacko (zowel genoemd, als als overledene), en getuigen koopman Cornelis Wisse en blauwverver Robbert Blom.<sup>469</sup> Laatstgenoemde blijkt in andere stukken voor de Weeskamer de voogd van de wezen van Johannes Sarragon. Een Johannes Sarragon is in een document uit 1675 erflater.<sup>470</sup> Er is een aanzienlijke staat opgemaakt van over en weer openstaande posten

Naast 'onze' graveur komen na 1602 in Zierikzee ook voor een Nicolaes Sarragon (in diverse stukken samen genoemd met een (overleden) Johannes Sarragon en dan geregeld met de vermelding 'contra' elkaar) en meerdere leden van het geslacht met de voornaam Barthelomeus (er is een goudsmid met die naam die later naar Amsterdam verhuist, maar die nog wel in 1695 in een akte wordt genoemd m.b.t. een huis in Zierikzee en misschien te vereenzelvigen is met de 'Bartel Sarragon', die wordt gemaand door Reynier van Rasenburgh om te betalen voor een schilderij (zie hiervoor bij Van Radenburgh), al wordt op 22 augustus 1684 in Middelburg een 'Bartelomeus Sarregon' begraven en lijkt hij een logischer kandidaat).

Een deel van het nageslacht komt in Amsterdam terecht. Daar gaat op 5 november 1660 een 'Joannes Sarragon van A verfvercoper out 20 jaer omtrent woont op Nieuwendijk' in ondertrouw met 'Rachel Stagniete woont tot Middelburgh'.<sup>471</sup> Het feit dat hij actief is als verfverkoper en dat hij zijn vrouw kiest uit Zeeland, maakt dat hij wel familie moet zijn. Hij gaat op 11 juni 1666 opnieuw in ondertrouw, met 'Elisabet Sergeant' (Sargant/Sargeant).<sup>472</sup> Hij woont nog op de Nieuwendijk en is weduwnaar van 'Rachel Stagniet'. Elisabet Sergeant komt ook uit Amsterdam en Johannes zal met haar meerdere kinderen krijgen: Marritje wordt gedoopt op 19 juli 1667 Gerrit wordt gedoopt op 15 december 1677 (zijn moeder heet daar Elisabet Sargant) en er is onder anderen een Hendrick Sarragon getuige) en een tweede Gerrit wordt gedoopt op 15 december (!) 1684 (getuige is onder anderen 'Barendijna Sarrgon').<sup>473</sup> Op latere leeftijd trouwt hij nog een derde maal. Hij gaat op 24 december 1699 in ondertrouw met 'Susanna Pook van A, oud 47 jaer' (huwelijk voltrokken op 12 januari 1700). Sarragon is weduwnaar van 'Elisabet Schargant' en hij woont op de Egelantiersgracht.<sup>474</sup>

Voor meer zekerheden omtrent de vermeldingen van de graveur (en dus ook portrettist) Joannes Sarragon zou het prettig zijn, wanneer zijn naam opduikt met een vermelding van zijn beroep. Tenzij hij natuurlijk in de eerste plaats edelsmid blijkt te zijn geweest.

---

<sup>467</sup> ZA, Zierikzee, Stad Zierikzee, 5022, inv. nr. 75.3.

<sup>468</sup> Zie de website van het ZA, op 'Zeeuwen gezocht', ook voor vermeldingen hierna, tenzij anders vermeld.

<sup>469</sup> ZA, Zierikzee, Rechterlijke, Weeskamer en Notariële Archieven Schouwen-Duiveland, 5025, inv. nr. 4000, akte 39.

<sup>470</sup> ZA, Zierikzee, Weeskamer te Zierikzee, 5052, inv. nr. 1567.

<sup>471</sup> Stadarchief Amsterdam, Ondertrouwregister, 5001, inv. nr. 481, fol. 154r (= p. 307).

<sup>472</sup> Stadarchief Amsterdam, Ondertrouwregister, 5001, inv. nr. 488., fol. 231v (= p. 464).

<sup>473</sup> Stadarchief Amsterdam, DTB Dopen, 5001, inv. nr., 44, p. 177 en inv. nr. 67, pp. 18 en 172.

<sup>474</sup> Stadarchief Amsterdam, Ondertrouwregister, 5001, inv. nr. 531, fol. 50r (= p. 101).

### François Schillemans (1574/'75- 1627)

De graveur François Schillemans (in de literatuur en archieven ook wel Schellemans/Schelemans) moet in Middelburg het nodige aanzien hebben genoten, met een uitstraling voorbij de stadsgrenzen. Hij steekt prenten naar tekeningen van Adriaan van de Venne voor boeken van Jacob Cats (1618/1620) en krijgt van de Staten-Generaal op 15 oktober 1616 het octrooi voor het alleenrecht om te mogen verkopen en uitgeven een stadsgezicht van Middelburg. De meest prestigieuze opdracht zal zijn geweest het vastleggen van de Synode van Dordrecht, die liefst van 13 november 1616 tot en met 29 mei 1619 duurt.<sup>475</sup> Schillemans maakt een prent van de opening van de Synode, die vaak zal worden herdrukt en gekopieerd. 'François Schillemans plaetsnyder tot Middelburch' krijgt een bestelling van 83 exemplaren op papier en zes af te drukken op satijn. Er wordt ook een penning op basis van deze prent gemaakt, in goud en zilver.<sup>476</sup> François Schillemans heeft in 1611, naar alle waarschijnlijkheid, een zelfportret gegraveerd in een klein ovalen zilveren plaatje. Als het inderdaad een zelfportret betreft, dan is hij op dat moment getuige de inscriptie 36 jaar oud en moet hij zijn geboren in 1575 of 1574. De verblijfplaats van het plaatje is lang onbekend geweest, maar The Fitzwilliam Museum blijkt het in 1982 te hebben gekocht.<sup>477</sup> In het portretje ligt de nadruk op het hoofd, zoals we dat kennen van de bijvoorbeeld de



François Schillemans, *Zelfportret op 36-jarige leeftijd* (1611), gravure in zilver, 54 x 45 mm. The Fitzwilliam Museum, Cambridge, inv. nr. CM.364-1982. Afbeelding uit: W. Schulman, 'Franc. Schillemans', p. 128, pl. III.

<sup>475</sup> Christiaan Kramm is de eerste die uitgebreid aandacht besteedt aan Schillemans en een overzicht geeft van diens prenten, met onder andere verwijzingen en naar en citaten van de resoluties van Staten-Generaal. Zie: Christiaan Kramm, *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders, beeldhouwers, graveurs en bouwmeesters van den vroegsten tijd tot nu*, 6 dln., Amsterdam 1857-1864, dl. 5, pp. 1477-1479.

<sup>476</sup> S. Schillemans, 'Francois Schillemans, zijn gravure van de Nationale Synode 1618-1619 en zijn overig graveerwerk tijdens het twaalfjarig bestand', in: Rozemond, A.J.H. e.a., *Leeuwendeel. Artikelen aangeboden aan H.W. van Leeuwen door zijn collega's ter gelegenheid van zijn afscheid van de Gemeentelijke Archiefdienst*, Delft 1992, pp. 67-95. Voor een overzicht zie: F.W.H. Hollstein, *Dutch and Flemish etchings engravings and woodcuts ca.1450 - 1700. Volume XXVI, Francois Schillemans to J.Seuler*, Amsterdam 1982.

<sup>477</sup> Schillemans, 'Francois Schillemans', p. 67-68.

schuttersportretten uit 1616 van Willem Eversdijck in Goes. Het bovenlijf lijkt een fractie te klein voor een juiste verhouding, maar steekt aan de onderzijde speels over de rand van het ovaal.<sup>478</sup>

Er zijn ook andere portretprenten bewaard gebleven, waaronder mogelijk een ontwerp voor een penning van/voor Johan Huysen (van Kattendijke) naar een niet meer bekend schilderij van Michiel van Mierevelt uit (kort na) 1616. De 'aetatis' van de geportretteerde is 50 en Huysen van Kattendijke is geboren in 1566. Het schilderij zal voltooid zijn in 1616 en dan heeft Schillemans vermoedelijk kort hierna de gravure gemaakt. De prent is in meerdere exemplaren bekend, waarbij soms nog royaal in het papiervlak, soms bijgesneden als het ware het een in een houder gevatte penning, of ingelijst als 'schilderij'.<sup>479</sup> Opvallend aan de prent is dat alle tekst spiegelbeeldig is en dat ervan uitgegaan mag worden dat hier met opzet voor gekozen. Een graveur als Schillemans moet zich terdege bewust zijn geweest van het spiegelen van voorstelling en tekst, rekening houdend met het drukprincipe. Dat hier is gekozen voor spiegelbeeld lijkt te wijzen op een basis voor een penning: wanneer daarvoor een mal wordt gemaakt, moet die ook in spiegelbeeld en dan is het wel handig wanneer de ontwerper dat alvast heeft gedaan. Wat ook denkbaar is, is dat men van de bewuste (eenmalige) penning afdrukken heeft gemaakt, waar dat aanvankelijk niet de bedoeling is geweest. Van het origineel ontbreekt nu ieder spoor.

Van Schillemans staat een portret centraal in blad waar eveneens gespeeld is met spiegelen. Schillemans' naam is vermeld naast de inktpot bij het portret, met de toevoeging 'sculp.' (sculptor of sculpsit). Het betreft het portret van schoonschrijver (kalligraaf) David Roelands, die in 1616 44 jaar oud is. Roelands is in een bijzondere setting geplaatst: hij is – terwijl hij naar de beschouwer kijkt – aan het werk op een tamelijk geabstraheerd werkblad. Met zijn linkerhand wijst hij in een opengeslagen boek, met rechts schrijft hij sierlijk op een strook papier. De bijzonderheid is dat alle teksten (in het Latijn, Nederlands en Frans), die betrekking hebben op Roelands, zijn voorzien van



François Schillemans, *David Roelands (1571/'72-..)* (1611), gravure, 228 x 345 mm. Collectie & foto: Rijksmuseum. Amsterdam, inv. nr. BU-1885-1329-7.

<sup>478</sup> W. Schulman, 'Franc. Schillemans en zijn gegraveerde portretpenning, 1611', in: *Jaarboek van het Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Munt- en Penningkunde*, XII(1935), pp. 124-127, pl. III. Zie ook: J.W. Frederiks, *Dutch Silver*, 4 dln. 152-1961., dl. III, *Wrought plate of North and South-Holland from the Renaissance until the end of the eighteenth century*, Den Haag 1958, p. 21.

<sup>479</sup> Zie bijvoorbeeld een aantal exemplaren in het Rijksmuseum, waaronder inv.nr. RP-P-OB-67.325, en ZA, Zeeuws Genootschap, *Zelandia Illustrata*, deel IV, nr. 464.

krullende kalligrafie om diens beroepskunst nog eens te onderstrepen. Deze zijn vermoedelijk van de hand van (kalligraaf) Simon Frisius (ca. 1570/'75-1628), wiens naam rechtsonder is te vinden.<sup>480</sup>



Crispyn van de Passe naar François Schillemans, *Hendrik van Tuyll van Serooskerken (1572-1622) (1622)*, gravure, 228 x 345 mm. Met opgeplakte handtekening van geportretteerde uit 1621. Zeeuws Archief, Zeeuws Genootschap, Zelandia Illustrata, deel IV, nr. 884. Foto: Ivo Wennekes.

Een derde portretprent is nu eens niet gestoken door Schillemans zelf, maar door collega Crispyn (van) de Passe I (1564/'65-1637), die weliswaar is geboren in Arnemuiden bij Middelburg, maar vooral elders carrière heeft gemaakt en vermoedelijk steeds zijn heil elders moet zoeken vanwege het geloof. Via Antwerpen en Keulen strijkt hij uiteindelijk neer in Utrecht. Het portret stelt de Zeeuwse staatsman Hendrik van Tuyll van Serooskerken voor, gekleed in een dracht die typisch is voor de tijd waarin de gravure (of het onderliggende schilderij is gemaakt: 1622 (Van Tuyll is dan 49). Dat het origineel door Schillemans is geschilderd, blijkt uit de inscriptie, waarbij zijn naam is voorzien van het woord 'pinx' (pinxit: heeft geschilderd). Dat maakt Schillemans in Middelburg een schilderende tijdgenoot van Salomon Mesdach en Justinus Arondeaulx. Het schilderij is niet bewaard, maar vanuit de prent is wel op te maken dat Schillemans qua expressiviteit niet zal hebben ondergedaan voor zijn kunstbroeders.

Over het leven van François Schillemans is niet zoveel terug te vinden. Hij komt niet voor in de bescheiden van het Middelburgse St. Lucasgilde al wordt hij wellicht net vermeld in de jaren dat

<sup>480</sup> Het blad is onder andere) opgenomen in een album met kalligrafische schrijfforbeelden van David Roelands en Cornelis Dirkcsz. Boissens, Rijksmuseum, inv. nr. BI-1885-1329-1.

stukken ontbreken. In (wat bewaard is van) de Zeeuwse archieven is op zijn naam weinig te vinden. In Dordrecht komt de naamcombinatie wel voor (verschillende spellingen van de voornaam) en wordt iemand met deze naam driemaal genoemd als vader, in 1585, 1589 en 1592. Uitgaande van een eigen geboortejaar zou dat wel kunnen en wellicht woont François tijdelijk in Dordrecht, voordat hij (weer) naar Middelburg komt. Want bij de opdracht voor de gravure van de Synode van Dordrecht heet hij 'ingeboren borger der Stadt Middelborch'.<sup>481</sup>

De koppeling van graveur François Schillemans aan de 'Franchois Schillemans' die op 20 november 1621 benoemd wordt tot Commissaris over de vivres en ammunitie van oorlog binnen de forten van Lillo en Liefkenshoek is ook denkbaar, maar geen zekerheid. In de marge is ook zijn opvolger vermeld, die op 14 juni 1627 wordt aangesteld daar Schillemans is overleden.<sup>482</sup> Als de identificatie met de graveur correct is, is dat dan ook zijn overlijdensjaar en verklaart dat tevens dat hij na 1621 niet (heel) erg actief meer zal zijn geweest als graveur.

---

<sup>481</sup> S. Schillemans, 'François Schillemans, zijn gravure van de Nationale Synode 1618-1619,' in: *Jaarverslag Vereniging Oud-Dordrecht* (1993), pp. 3-14.

<sup>482</sup> ZA, Staten van Zeeland en Gecommitteerde Raden, (1574) 1578-1795 (1799), 2, inv. nr. 1669, fol. 104r.

## Aert Schouman (1710-1792)

Geboren op 4 maart 1710 in Dordrecht is Aert Schouman daar in de leer geweest bij Adriaan van der Burg (1693-1733).<sup>483</sup> In Dordrecht schildert hij portretten, behangsels en schoorsteenstukken. Hij woont tussen 1748 en 1753 afwisselend in Dordrecht en Den Haag.

In Den Haag wordt hij in 1748 lid van de Confrérie Pictura, waar hij in 1752 hoofdman en in 1762 deken wordt.<sup>484</sup> Hij vestigt zich op zeker moment definitief in Den Haag, maar reist graag. Hij moet geregeld in Middelburg (actief) zijn geweest gezien zijn Zeeuwse portretproductie. Het zou kunnen dat een aantal portretten in Den Haag is ontstaan, maar bijvoorbeeld de groepsportretten moet hij vermoedelijk ter plekke hebben vervaardigd.



Aert Schouman, *Zelfportret* (1750), 28,8 x 23.3 cm. Dordrechts Museum, inv. nr. DM/873/552. Foto: RKD, Den Haag.

Hoewel er in de archieven nog geen vermeldingen van Aert Schouman zijn gevonden merkt F. Nagtglas op 'was dikwijls te Middelburg, waar hij eenige jaren onderwijs genoot en later menigmaal vertoefde, daar hij er betrekkingen had en soms goed betaald werk vond. Zijn vader Martinus was aldaar beurtschipper op Dordrecht en zijn oom Cornelis een niet onbekwaam schilder, van wie nog enkele tekeningen in Zelandia Illustrata worden bewaard; ook had deze in 1729 geschilderd, de ton door den stads-bouwmeester Jan de Muck ontworpen zonnwijzer voor het stadhuis, waar van de spreuk aan een opschrift te Oxford schijnt ontleend te zijn.' Nagtglas noemt een enkel portret en nog wat interieurschilderingen die er dan nog zijn. Zijn verwijzingen naar Martinus en Cornelis Schouman zijn nuttig. Een kind Martinus komt voor in het begraafboek in Dordrecht op 18 augustus 1744.<sup>485</sup> De vader heet mogelijk Maarten Leendertsz. Schouman en een generatie komt er in 1765 een schipper Leendert Schouman voor. Een broer van Aert? Hij en Menschje van de Werken laten op 9 oktober 1778 een zoontje Aart dopen in Goes. Vermoedelijk een neefje.

<sup>483</sup> Informatie tenzij anders vermeld ontleend aan Van der Meer Mohr, *Zeeuwse portretten* pp. 66-68.

<sup>484</sup> Haags Gemeentearchief 0164-01 Confrerie Pictura en Tekenacademie, inv. nr. 24, "Register of aantekeninge zo van de deekens, hoofdlyuden en secretarissen der Kunst- confreriekamer van Pictura zedert derzelve erectie in den jaare 1656, als van de kunstschilders en schilderessen, mitsgaders steene beeldhouwers, graveerders etc, die sedert gemelde tijd denzelve meestergelden daaraan voldaan hebben door P. Terwesten, secretaris der confreriekamner. Anno 1776", 1776 met aanvullingen tot 1809, pp. 78-79.

<sup>485</sup> Regionaal Archief Dordrecht, 11 Doop-, trouw- en begraafboeken van Dordrecht, inv. nr. 69, Begraafboek.

Van oom Cornelis Schouman (het RKD geeft hem als broer) is aanzienlijk minder werk bekend, maar hij schrijft zich wel in het St. Lucasgilde in Middelburg. Cornelis Schouman betaalt vrijgeld: '1729, 29 Maart. Cornelis Schouman, schilder (3 pond). Als vrij vroeg belandt hij in het bestuur. In de rekening van 23 oktober 1737 tot 17 juni 1739 is Simon Vink deken, beleders zijn Jacobus Hendriksen, Johan van der Vinck en Cornelis Schouman. De rekening is op 17 juni 1739 ondertekend door S. Radermacher, Jacobus Hendriksen, Joh. Van der Vinck, Corn. Schouman. [nb deken Simon Vink tekent niet maar wordt wel de volgende periode beleder.] Bij de ondertekening van 25 april 1742: 'S. Radermacher, Joh. Van der Vinck, Cornelis Schouman', die officieel dan geen beleder is geweest, maar hij tekent voor deken Jacobus Hendriksen. In de rekening van 25 april 1742 tot 29 jan. 1744 is Schouman weer beleder (er zijn er dan maar twee) en hij tekent op 29 januari 1744 (met drie anderen: de bekenden Radermacher, Vinck en Hendriksen. In de rekening over 29 januari 1744 tot 21 april 1746: 'Rekening van Cornelis Schouman, schilder, Deken. Beleders: Simon Vink en Jacobus Hendriksen. NB hij ondertekent niet op 21 april 1746 (in zijn plaats S. Radermacher en Philippus Weymar (die de periode erop beleder wordt). / rekening 21 april 1746 tot 26 november 1749, na vrijgelden 14 januari 1749: 'De doodschuld van Cornelis Schouman en diens vrouw [geen naam] worden genoteerd.'<sup>486</sup>

De begrafenis van Cornelis Schouman vindt plaats op 22 juli 1749 (overleden 16 juli 1747), as adres wordt opgegeven, Rouense Kaai).<sup>487</sup>

Zoekend naar werk van de familie Schouman in de beeldbank van het Zeeuws Archief verschijnen een paar treffers voor Cornelis, maar ook Martinus, en vooral van Aart. De portretten zijn steeds



Aert Schouman, *Pieter Ackermans (1747-1817)* (1788),  
Penseel papier, 22,3 x 15,8 cm. Collectie & foto:  
KZGW, Middelburg, Zelandia Illustrata ZI-IV0-1033.



Aert Schouman, *Johanna Catharina Geene (1759-1840)*  
(1785-'90), olieverf op doek, 74 x 60 cm. Collectie & foto:  
KZGW, Middelburg, inv. nr. G99-070.

<sup>486</sup> Bredius, 'De gildeboeken', pp. 243, 245-246.

<sup>487</sup> Zeeuws Archief, 511 Rekenkamer van Zeeland, 'Rekenkamer D', (1573) 1597-1805 (1808), 60051 Begraaflijst Middelburg 1747.

prenten naar schilderijen van zijn hand. Portretten van Zeeuwen die Jim van der Meer Mohr aanstipt, dateren van 1758 t/m 1787. En heel fraai familieportret uit 1763 van Cornelis Kien van Citters (1732-1805), Magdalena Adriana Steengracht (1732-1799) en hun zoon Willen Aernoud Kien van Citters (1756-1794) is paginagroot in zijn recente boek over 18<sup>de</sup>-eeuwse portretten afgebeeld.<sup>488</sup> Aert Schouman heeft de opdracht gekregen voor liefst drie regentenstukken.<sup>489</sup> De vroegste, uit 1761 (Commissarissen wisselbank) ging in 1740 verloren. De werken uit 1764 (Regenten Tuchthuis) in het RCE, en 1787 (Regenten Gasthuis) van het KZGW zijn in niet al te beste conditie en verdienen het te worden gerestaureerd.



Aert Schouman, *Regenten en binnenvader van het Gasthuis te Middelburg* (1788), olieverf op doek, 233 x 314 cm. Collectie & foto: KZGW, Middelburg, inv. nr. G1-002.

‘Aart Schouman’ overlijdt in 1792 in de Den Haag. Als datum waarop hij e.e.a. nalaat is 5 juli 1792.<sup>490</sup> Een generatie later zijn er bij volkstellingen in de Franse tijd jongere schilderende Schoumannen: ‘Martinus, Peintre’, geboren 29 februari 1770, en ‘Aart, Peintre, geboren op 26 februari 1774. Beide zijn woonachtig in Dordrecht.<sup>491</sup> Het ligt toch wel voor de hand dat dit zoons zijn van de bekende Aart. Al wordt op 31 januari 1770 een Martinus Schouman gedoopt, zoon van Apolonius.

<sup>488</sup> Van der Meer Mohr, *Zeeuwse portretten*, p. 67, afb. 65.

<sup>489</sup> Van der Meer Mohr, *Zeeuwse portretten*, pp. 81-84.

<sup>490</sup> Haags Gemeentearchief, 0320-01 Secretaris van de magistraat als ontvanger van gewestelijke belastingen, inv. nr. 136, fols. 244r-260r. Zijn nalatenschap is nogal uitgebreid. Worden nogal wat schilderijen genoemd.

<sup>491</sup> Regionaal Archief Dordrecht, 4 Stadsarchieven: de tijd van de Bataafse Republiek, 1795 – 1813, inv. nr. 169a, Liste civique, nr. 318.

**Karel Slabbaert (1618/'19-1654)**

Waar de in Zierikzee geboren Karel Slabbaert zijn opleiding geniet, is niet bekend, al zullen de beginselen wel ergens in Zeeland liggen. Er is gesuggereerd dat hij de eerste tijd bij Jacob Lambrechtsz. Loncke in de leer geweest is, wat op zich geen rare gedachte zou zijn, ware het niet dat Loncke vermoedelijk in de vormende jaren van Slabbaert niet meer in Zierikzee woont, maar in



Karel Slabbaert, *Soldaten en andere figuren in de ruine van een kasteel, met een zelfportret in de voorgrond* (ca. 1645-'50), olieverf op paneel, 50,5 x 39 cm. Collectie & foto: Mauritshuis, Den Haag, inv. nr. 410.

Middelburg (zie hiervoor bij Loncke).<sup>492</sup> Als hij voor zijn eerste opleiding naar Middelburg is gegaan, zijn er daar wel meer meesters voorhanden dan Loncke, al kan de Zierikzeese komaf wel degelijk een rol hebben gespeeld. Slabbaerts stijl verraadt een (latere) vorming in het westen, hetgeen matcht met vermeldingen in Leiden, Amsterdam en Rotterdam, waar zijn latere vrouw haar wortels heeft.<sup>493</sup> Slabbaert medeondertekent als getuige op 24 oktober 1640 in Leiden de testamenten van Guiliaem de la Porte en Maddaleentgen Ysacksdr., de moeder van de schilder Isaac Jansz. Koedijck (en weduwe van diens vader Jan).<sup>494</sup> De in Amsterdam geboren Koedijck duikt vaker op in het leven van Slabbaert en er zijn 'familiebanden'. Isaac Koedijck ca. 1617-ca. 1668) trouwt op 18 mei 1641 met Sophia de Solemne (ca. 1619-1667), weduwe van Gedeon Bouwens en daarmee stiefmoeder van Cornelia Bouwens (ca. 1625-(voor) 1655). Met haar gaat op 8 april 1645 'Carel Slabbers van Sirckzee' in Amsterdam in ondertrouw. Cornelia komt uit Rotterdam. In de aantekening staat hij dat hij 26 jaar is en Cornelia 20 jaar. Hij ondertekent met 'Karel Slabbaert', zij als 'Cornelia Bouws'.<sup>495</sup> Korte tijd eerder (9 maart 1645) worden bij notaris C. Vliet in Amsterdam huwelijksvoorwaarden opgesteld. Getuigen? Isaac Koedijck en Sophia de Solemne (die ondertekent als Sophija Koedijck).<sup>496</sup> De stellen moeten goed bevriend met elkaar zijn geweest.

Een indirecte bron geeft prijs dat het jonge paar Slabbaert-Bouwens kort na het voltrekken van het huwelijk naar Zierikzee verhuisd moet zijn. Op 8 mei 1645 legt Dominicus Bouwens een attestatie af, op verzoek van Claes Symonss van Vorsten en 'Carolus Slabbert woenende tot ZZee', dat hij als commandeur van zeven schepen van de Oost-Indische Compagnie in augustus 1641 te horen had gekregen van Hendrick Sievertsz., dat diens knecht, en neef van de comparant (Dominicus Bouwens) Dominicus Schinckels kort na de verovering van Malakka was overleden en begraven.<sup>497</sup> Elders blijkt waarom dit voor Slabbaert van belang is: zijn vrouw Cornelia is erfgenaam.

In 1645/'46, wordt Slabbaert lid van het St. Lucasgilde in Middelburg.<sup>498</sup> Dat hoeft niet te betekenen dat Slabbaert direct in Middelburg is gaan wonen. Sinds het onderzoek naar Arnoldus van Anthonissen – die in liefst drie steden tegelijk lid is van het St. Lucasgilde – is duidelijk geworden dat het mogelijk is om lid te zijn en elders domicilie te hebben (al zal overal wel het poorterschap wel verplicht zijn geweest, waarmee iemand dus poorter in meerdere steden tegelijk heeft kunnen zijn).<sup>499</sup> Dat Slabbaert wel degelijk in Middelburg gaat wonen, blijkt dan weer uit het feit dat hij er wordt begraven. Abraham Bredius geeft in een noot bij zijn overzicht van de St. Lucasgilden, wanneer in het boekjaar dat loopt van 8 februari 1654 tot en met 17 februari 1655 de doodschuld van 'Den

---

<sup>492</sup> Voor de suggestie zie: Noortje Bakker, Ingvar Bergström, Guido Jansen, Simon Levie en Sam Segal, *Masters of Middelburg. Exhibition in honour of Laurens J. Bol*, Amsterdam 1984, p. 115.

<sup>493</sup> Er wordt veel vanuit de kunsthistorische literatuur naar diens aanwezigheid in Leiden, zonder bronnen. Zie bijvoorbeeld: Van der Willigen en Meijer, *A Dictionary*, p. 181. Dé bron blijkt een artikel van Abraham Bredius, zie hierna noot 268.

<sup>494</sup> Abraham Bredius, 'Nieuwe bijzonderheden over Isaac Jansz. Koedyck', in: *Oud Holland* 27(1909), pp. 5-6.

<sup>495</sup> Stadsarchief Amsterdam, Ondertrouwregister, 5001, inv. nr. 462, p.17.

<sup>496</sup> Bredius, 'Nieuwe bijzonderheden', p. 6, noot 4. Voor de testamenten zie: Stadsarchief Amsterdam, Inventaris van het Archief van de Notarissen ter Standplaats Amsterdam, 5075, inv. nr. 75 (Corn. Vliet) nr. 1794, fols. 80r-81v (pp. 158-161). NB Het stadsarchief heeft de scans van nrs. 1793 en 1794 verwisseld. Het contract van de huwelijksvoorwaarden blijkt ook nog voorgelegd aan de oom en voogd van Cornelia, Jan Bouwens. Bij notaris Willem van Aller in Rotterdam is 21 april een akte ondertekend waarin Jan Bouwens het huwelijkscontract goedkeurt. Stadsarchief Rotterdam, Archieven van de Notarissen van Rotterdam en daarin opgegangene gemeenten (ONA), 18, inv. nr. 470, akte 122, p. 366. Nb In de archieven in Rotterdam komt Cornelia Bouwens in de jaren veertig en ook daarna nog wel vaker voor, bijvoorbeeld bij een erfkwestie. De twee kinderen van haar ouders zouden ieder 1.000 gulden erven. Maar daar het andere kind al is overleden eist Isaac Koedijck tegen haar voogden dat Cornelia 2.000 krijgt. Blijkbaar is Karel Slabbaert hier nog geen partij en daarnaast is Koedijck getrouwd met weduwe van de vader van Cornelis. De eis wordt toegewezen. En er zijn meer stukken waar ook Slabbaert in voorkomt en die bijvoorbeeld 'Slawaert' wordt genoemd (of het is verkeerd gelezen bij het transcriberen).

<sup>497</sup> Stadsarchief Rotterdam, Archieven van de Notarissen van Rotterdam en daarin opgegangene gemeenten (ONA), 18, inv. nr. 451, akte 26, p. 39.

<sup>498</sup> Bredius, 'De gildeboeken', p. 174, boekjaar 1645-'46.

<sup>499</sup> Van der Ploeg, *Arnoldus van Anthonissen*, pp. 59-60.

Ouden Deken Karel Slabbaert' wordt voldaan, prijs dat hij op 6 november 1654 is begraven in de Oude Kerk te Middelburg.<sup>500</sup> Slabbaert is tamelijk actief in het St. Lucasgilde. Hij medeondertekent 5 januari 1649 de jaarrekening, daarna het jaar 1649/'50. Op 18 april 1653 ondertekent hij zelfs als deken. In dat boekjaar worden drie leerlingen vermeld: Abraham Bastiaensen, Abraham Borm en Eeuwoudt Aydriaensz Van Schagen. Op 18 februari 1653 medeondertekent hij voor het laatst.<sup>501</sup> Nog even terug naar Leiden. Van Isaac Koedijck wordt gezegd dat hij een navolger is van Gerard Dou. Noch Slabbaert, noch Koedijck komen voor in de stukken van het Leidse St. Lucasgilde, maar dat is pas opgericht in 1648. Het is wel denkbaar dat beiden eerder geschoold zijn in Leiden en wellicht tegelijk bij dezelfde meester (Dou?). Karel Slabbaert heeft een niet-Zeeuwse penseelvoering en zijn wijze van schilderen is in verband gebracht met Rembrandt, die leermeester is geweest van Gerard Dou. Dou is later juist vooral bekend geworden om zijn verfijnde, gladdere techniek (kenmerkend voor de 'Leidse fijnschilders'), maar heeft vermoedelijk de Rembrandtieke manier van werken wel overgedragen aan zijn leerlingen van het eerste uur.

Het vroegst bekende, gedateerde werk van Karel Slabbaert, is een stilleven uit 1641 en dus geschilderd in Leiden. De naam voor het dit soort stillevens is in de 17<sup>de</sup> eeuw 'toebackje'. Naast een berkemeyer ligt op een plank rookgerei: een pijp, een wat gevouwen vel papier met tabak en twee 'aansteekrietjes'. Het is een stilleven in de traditie van de 'meesters van het monochrome' banketje zoals Pieter Claesz. en Willem Claesz. Heda. Slabbaert overtuigt hier met maar weinig ingrediënten: in de beperking toont zich de meester. Het enige andere zelfstandige stilleven dat aanwijsbaar bewaard is gebleven, laat een andere kant zien. Weliswaar is het aantal elementen ook hier beperkt (een geplukte haan, een aardewerk bord in een mand met een doek, voor een stenen nis op de achtergrond), het is kleurrijker en vooral afwijkend is het grote contrast tussen licht en donker. Naast stillevens schildert Slabbaert vooral portretten en een eigenzinnig soort genrestukken. In die laatste categorie zijn dan weer vaak zelfportretten opgenomen en eigenlijk zijn ze alle een uiting van wat hij als schilder allemaal beheerst. Hij speelt met het perspectief, de maat der dingen, de onderlinge

afstanden, evenals de belichting van de diverse onderdelen. Daarnaast speelt het stillevenaspect vaak een rol en daarmee zijn gevoel voor stofuitdrukking, Het zijn staalkaarten van wat hij in huis heeft. Het is heel goed denkbaar dat al die zelfportretten potentiële klanten voor een portretopdracht moesten overtuigen. De schilderijen van Karel Slabbaert tonen een schwung die je niet vaak ziet. Hij kan als geen ander geraffineerd spelen met fijne en wat bredere toetsen. Het is vaak meer suggestie dan heel precies.<sup>502</sup> Sterk zijn de individuele gezichtsuitdrukkingen. Kijken de geportretteerden op werken van zijn collega's meestal neutraal, bij Slabbaert kan zo maar een omschrijving als melancholisch komen bovendrijven. En dat bij een meisje van nog geen drie jaar oud, zo blijkt het opschrift van het portret uit 1650 dat nu in het Zeeuws Museum wordt bewaard.



Karel Slabbaert, *Meisje met mof* (1650), olieverf op paneel, 59 x 41,5 cm. Zeeuws Museum, inv. nr. M79-049. Foto: Ivo Wennekes.

<sup>500</sup> Bredius, 'De gildeboeken', p. 184.

<sup>501</sup> Bredius, 'De gildeboeken', pp. 176, 178, 182-183.

<sup>502</sup> Van der Ploeg, *Portretten*, pp. 56-58, 83-84, 96-97.



Karel Slabbaert, *Zelfportret* en *Cornelia Bouwens* (ca. 1625-(voor) 1655), olieverf op paneel, 20,6 x 16,6 / 20,3 x 15,7 cm. Collectie & foto: Fondation Custodia, Collection Frits Ligt, inv. nrs. 7667 A en 7667 B.

Wanneer we kijken naar zijn zelfportret en dat van zijn vrouw uit ongeveer dezelfde tijd dan is ook dit niet zomaar een stel echtelieden, gevat in twee pendanten. De schilderijen zijn relatief klein, maar stralen een groter formaat uit. De losheid van de toets van zijn kleding is voor dit kleine formaat opvallend. Met een paar vegen komen bloesmouwen uit de verf, een nonchalante boord en dansen er twee akertjes onder het kraagje. De omslagmantel is evenzeer in hoofdlijnen neergezet, maar het wit doet stiksel en knoopjes leven. De volkomen open blik naar de beschouwer lijkt iets te willen zeggen. Dan het portret van Cornelia. Ze kijkt wat serieuzer. Er is gesuggereerd dat haar portret postuum is, ze houdt een schedel vast. Een memento mori is dit werk sowieso. Maar betreuren we haar dood? Cornelia Bouwens lijkt haar man te overleven. Vermoedelijk is ze vóór 23 januari 1655 overleden. Ze wordt dan genoemd in een testament van Petronella Gerritsdr. van Dobben. Er wordt 1.000 gulden gelegateerd aan de kinderen van 'Cornelia Bouwens Slabbaert' (de naam van haar man is in de regel eronder tegen de marge aan geschreven), dochter van 'Claertge Pieters'.<sup>503</sup> Die laatste is Clara Pietersdr. van Leeuwen, de eerste vrouw van Gedeon Bouwens, de vader van Cornelia. Hieruit blijkt tevens dat Karel Slabbaert en Cornelia Bouwens kinderen hebben gehad. Karel Slabbaert heeft zelf ook (portret)gravures gemaakt en uitgegeven. Het portret van de Zeeuwse predikant Jacobus van Migrode (1573-1645) dateert vermoedelijk kort na diens dood in Middelburg. Slabbaert ondertekent de prent met 'fe(cit)' (heeft gemaakt). De portretprent van de in Middelburg en Londen actieve Paulus van de Perre (ca. 1598-1653) is een product dat Slabbaert geheel in eigen beheer houdt: 'fecit et excudit'.<sup>504</sup>

<sup>503</sup> Stadsarchief Rotterdam, Archieven van de Notarissen van Rotterdam en daarin opgegane gemeenten (ONA), 18, inv. nr. 359, akte 8, p. 24.

<sup>504</sup> Het Rijksmuseum heeft beide portretten in de collectie.

### Adriaen Souter (...-1645/'46)

Over de schilder Adriaen Souter is voornamelijk bitter weinig bekend en te vinden in de archieven. Mogelijk liggen zijn wortels in Vlissingen, waar de familienaam '(de) Souter' vaker voorkomt dan elders. Hij is in Middelburg lid geweest van het St. Lucasgilde, maar in de stukken die bewaard waren gebleven en door Abraham Bredius bestudeerd, is alleen zijn 'dootschuld' opgetekend: 'Ontfangen van Adriaen Souter, fijnschilder over sijn dootschult ... 0 – 2 – 0'.<sup>505</sup> Dat vindt plaats in het boekjaar 1645-'46. De stukken van vóór 1642 waren in het verleden al niet meer bewaard en dus ontbreken mogelijke vermeldingen met betrekking tot zijn entree in het gilde en activiteiten.



Onbekende graveur naar Adriaen Souter, *Carolus Dematus* (1597-1651), gravure, 250 x 154 mm. Collectie & foto: Rijksmuseum, Amsterdam, inv. nr. RP-P-BI-6933.

Adriaen Souter is tot vrij recent alleen nog bekend door de twee prenten die naar niet meer te traceren schilderijen zijn vervaardigd. Van 1642 dateert de portretprent van Carolus Dematus (de Maets) op 46-jarige leeftijd waar is vermeld dat Souter de schilder is van het origineel: 'Adrian Souter Pinxit'.

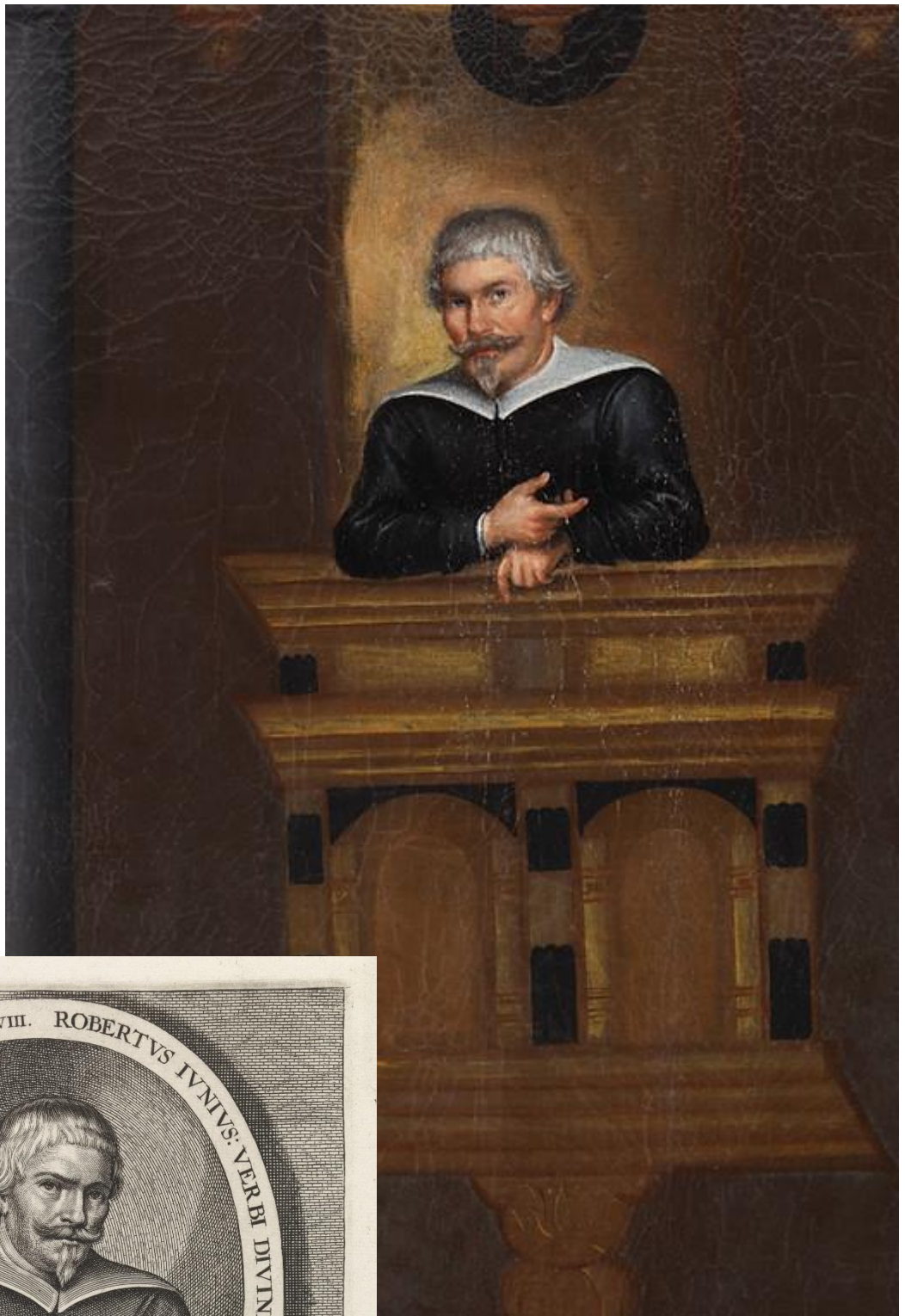
<sup>505</sup> Bredius, 'De gildeboeken', p. 174.

Dan is er de prent uit 1644 naar een schilderij van Souter ('Adriaen Souter Pinxit') door Pieter de Jode van Robertus Junius. Het onlangs opgedoken schilderij dat hieraan ten grondslag ligt, blijkt geen pure portretprent maar een verbeelding van het prediken van Robertus Junius (Robert de Jonghe (1606-1655)) in Soulang, Formosa. Het tafereel is lokaal geschilderd door een Chinese schilder, maar Junius, heeft, terug in Nederland, zijn eigen portretten (het zijn er twee) opnieuw laten schilderen door Adriaen Souter.<sup>506</sup> Deze twee portretten van Junius moet Adriaen Souter relatief kort voor zijn eigen verscheiden hebben geschilderd. Het lijkt erop dat het bovenste portret – dat in prent is gebracht – geheel door Souter is geschilderd, waar de onhandigheid van lijf en ledematen van Junius ten voeten uit toch eerder op het conto van de onbekend Chinese schilder lijkt te komen. Vermoedelijk is het ook Souter geweest die de Nederlandse tekst in het schilderij heeft toegevoegd.



Onbekende Chinese schilder en Adriaen Souter, *Robertus Junius predikt in Soulang, Formosa* (1643-'44), olieverf op doek, 95,2 x 128,2 cm. Collectie & foto: Roëll, Maastricht (2020).

<sup>506</sup> Zie: <https://www.zebregsroell.com/adriaen-souter-taiwan-missionary-formosa-robert-junius>

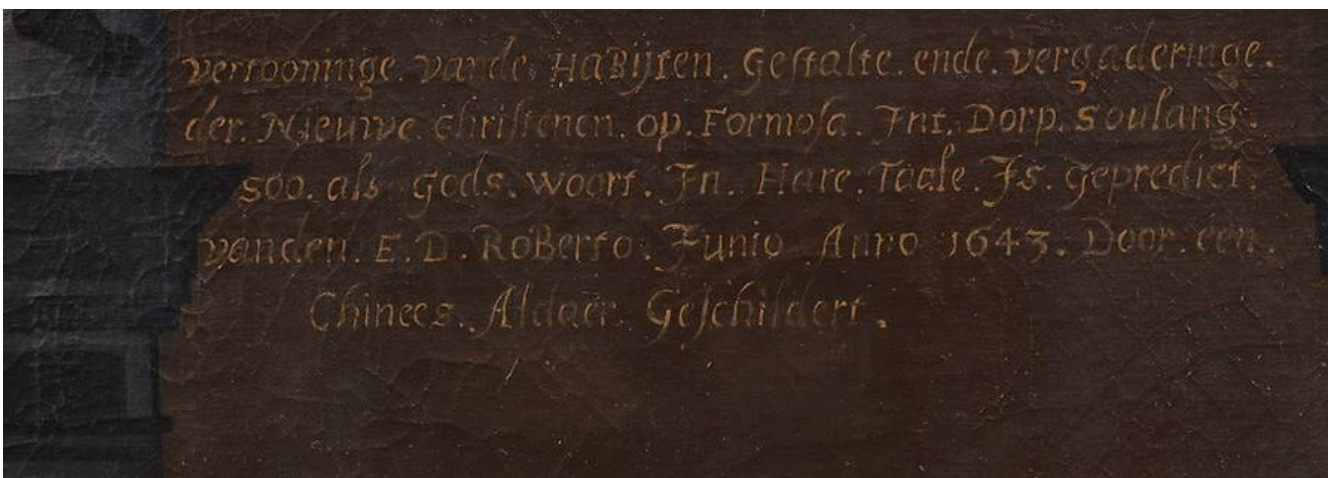


Onbekende Chinese schilder en Adriaen Souter, *Robertus Junius predikt in Soulang, Formosa* (1643-'44). Detail. Collectie & foto: Roëll, Maastricht (2020).

Pieter de Jode (II) naar Adriaen Souter, *Robertus Junius* (1606-1655), gravure, 220 x 162 mm. Collectie & foto: Rijksmuseum, Amsterdam, inv. nr. RP-P-OP-7879.



Onbekende Chinese schilder en Adriaen Souter, *Robertus Junius predikt in Soulang, Formosa* (1643-'44). Detail. Collectie & foto: Roëll, Maastricht (2020).



Adriaen Souter, tekst bij schilderij *Robertus Junius predikt in Soulang, Formosa* (1643-'44). Detail. Collectie & foto: Roëll, Maastricht (2020).

### Cornelis Stangerus (1616-1667)

Het gebeurt niet heel vaak, maar schilder Cornelis Stangerus is de uitzondering op de regel: geboren in Delft, woonachtig en werkzaam in Rotterdam, Leiden en Amsterdam treedt hij op wat gerijpte leeftijd in het boekjaar 1663/'64 in het Lucasgilde in Middelburg in, om daar in 1667 te overlijden.<sup>507</sup> Stangerus is geboren in Delft als zoon van een predikant in Rysoort, later schoolmeester in Delft en Tryntgen Cornelisdr. de Man. Zijn vader laat vermoedelijk als 'dr. Stangerus' in 1618 zijn portret schilderen door Michiel van Mierevelt.<sup>508</sup> Voorwaar een familie met gevoel voor kunst. Waar Stangerus zijn opleiding heeft genoten is niet bekend, maar in Delft moeten genoeg meesters hebben gewerkt om hem in hun atelier op te nemen. Eén van de eerste getuigenissen van zijn naam in de archieven betreft zijn voorgenomen huwelijk. Rond dat huwelijk is er iets opvallends. Op 14 juli



Cornelis Stangerus, *De standvastige filosoof* (1665), olieverf op paneel, 93 x 71 cm. Particuliere collectie (bij Galerie Hoogsteder & Hoogsteder, Den Haag in 1985). Afb. uit: Guido Jansen, 'Cornelis Stangerus, an 'artful painter'', p. 44.

1652 gaat in Rotterdam in ondertrouw 'Cornelis Stangerus j.m. van Delft met Maria Sibants j.d. van

<sup>507</sup> Bredius, 'De gildeboeken', p. 199: Boekjaar van 21 november 1663 tot 28 oktober 1664: 'Ontfangen van Cornelis Stangerus, fijnschilder, voor sijn vrijgelt 2 – 6 – 8'. Bij de doodschulden vinden we hem niet terug.

<sup>508</sup> Gegevens tenzij anders vermeld uit: Guido Jansen, 'Cornelis Stangerus, an 'artful painter'', in: *The Hoogsteder-Naumann Mercury*, 1985, nr.1, pp. 43-52.

Amsteldam, beijden woonende in de hoochstraet'.<sup>509</sup> Waar bij de meeste anderen in de marge links de trouwdatum is bijgeschreven, is dat hier niet het geval. Het paar gaat geruime tijd later nog eens in ondertrouw, maar nu in Amsterdam. Op 21 november 1654 'compareerden [...] Cornelis Stangerus van A schilder – out 38 jaer, geassisteert met Matheijs van Wetten/Westen woonende opde Prinsengracht ende Maria Sibants van A out 38 jaer, geassisteert met Marritje Dirx haer suster woonende als voors.'<sup>510</sup> Nu wordt bij Stangerus vermeld dat hij uit Amsterdam komt, waar bij zijn ondertrouw in Rotterdam sprake is van Delft als geboorteplaats. Het verschil zal zitten in het noteren van de woonplaats in Amsterdam en de geboorteplaats in Rotterdam. Waarom het huwelijk na de eerste ondertrouw niet snel genoeg lijkt voltrokken of anderszins niet als geldig is beschouwd, zodat het paar nog eens in ondertrouw gaat, is een raadsel. Sterker nog, voordat het paar een tweede keer in ondertrouw gaat, zijn er al meerdere kinderen ter wereld gekomen. In Leiden laten 'Cornelis Stangerus' en 'Maria Sibant' op 23 april 1653 hun dochter Cornelia dopen in de Nieuwe- of Marekerk.<sup>511</sup> Heel lang woont het gezin niet in Leiden, maar op 9 februari 1654 nog wel en in de 'Valcke steegh' om precies te zijn. Stangerus verklaart dan dat hij begin 1651 voor de wijnhandelaar Pieter van Rossum in Den Haag een doek heeft gekregen waarop hij 'door ordre van denzelven heeft geschildert 't conterfeytsel van syn soon en eenige naeckte kinderens daer benevens.'. Hij heeft het werk bij een bakker, bij wie hij woonde, achtergelaten en hij was al voor aanvang van het werk betaald. Schilder Quiryn Blinckersduyn is getuige.<sup>512</sup> Deze beknopte verklaring geeft interessante informatie prijs: Stangerus is voor zijn huwelijk in Rotterdam en zijn periode in Leiden werkzaam geweest in Den Haag of in ieder geval voor een Haagse klant. En hij schildert dus naast de historiestukken en stillevens ook portretten, zij het dat hier genoemde portret naar het lijkt is geschilderd in iets dat op een historiestuk zal hebben geleken. Echte portretten van Stangerus zijn nu niet bekend, maar wellicht zijn ze er impliciet.

Hervatten we de levensloop. Niet lang na de verklaring in Leiden is Stangerus met het jonge gezin naar Amsterdam verhuisd. Daar laten op 22 mei 1654 'Cornelis Stangerus' en 'Maria Sijbrants' hun zoon Johannes dopen.<sup>513</sup> Wanneer het paar voor de tweede keer in ondertrouw gaat, zijn dus al twee kinderen ter wereld gekomen, Cornelia in Leiden en Johannes in Amsterdam. Tijdens het aangaan van de tweede ondertrouw is Maria opnieuw zwanger. Want binnen negen maanden na 21 november 1654, laten Cornelis en Maria ('Sybant') op 9 juni 1655 opnieuw een zoon met de naam Johannes dopen.<sup>514</sup> Op 1 september 1656 blijken alle voorgaande kinderen geen lang leven beschoren, want die dag laten Cornelis Stangerus en 'Marriken Sijbants' een tweeling dopen met de namen Johannes en Cornelia.<sup>515</sup> Ook één van hen haalt eerste levensjaar niet, want op 7 januari 1657 laat Cornelis een kind begraven op het Heiligewegs- en Leidsche Kerkhof.<sup>516</sup> Het blijkt te gaan om het zusje van de tweeling. Op 8 februari 1658 wordt een derde maal een Cornelia gedoopt. Haar ouders heten hier 'Cornelus Stangerus' en 'Marrija Sijbrants'.<sup>517</sup> In 1659 volgt dan nog Catalina, die op 11 juli wordt gedoopt. De spelling van haar ouders namen is als voorgaand.<sup>518</sup>

Abraham Bredius bespreekt in zijn *Künstler-Inventare* tal van documenten met betrekking tot Cornelis Stangerus.<sup>519</sup> Het gaat hem in Amsterdam financieel niet voor de wind, er vindt een vechtpartij plaats met een muzikant en er is een voorval waarbij hij bloedend op straat wordt aangetroffen en zijn zwangere vrouw na veel smeken uiteindelijk weet te voorkomen dat hij niet in

<sup>509</sup> Stadsarchief Rotterdam, Doopregisters, Trouwregisters, Begraafregisters Rotterdam (DTB), 1-02, inv. nr. 61, fol. 086r.

<sup>510</sup> Stadsarchief Amsterdam, Ondertrouwregister, 5001, inv.nr. 474, p. 32.

<sup>511</sup> Erfgoed Leiden, 1004, Dopen Nieuwe- of Marekerk, 1004, inv. nr. 258, fol. 13r.

<sup>512</sup> Bredius' *Künstler-Inventare*, dl. VI, p. 2002. NB Jansen, hiervoor noot 282 gebruikt het jaar 1634 i.p.v. 1654 en plaatst Stangerus daarmee twintig jaar te vroeg in Leiden.

<sup>513</sup> Stadsarchief Amsterdam, DTB Dopen, 5001, inv. nr. 105, p. 8. Getuigen zijn Abraham Heeren en Margriete Sybrant.

<sup>514</sup> Stadsarchief Amsterdam, DTB Dopen, 5001, inv. nr. 105, p. 36.

<sup>515</sup> Stadsarchief Amsterdam, DTB Dopen, 5001, inv. nr. 105, p. 76.

<sup>516</sup> Stadsarchief Amsterdam, DTB Begraven, 5001, inv. nr. 1249, p. 1.

<sup>517</sup> Stadsarchief Amsterdam, DTB Dopen, 5001, inv. nr. 105, p. 136.

<sup>518</sup> Stadsarchief Amsterdam, DTB Dopen, 5001, inv. nr. 105, p. 202.

<sup>519</sup> Tenzij anders vermeld hierna: Bredius, *Künstler-Inventare*, dl. VI, pp. 2001-2005.

de gevangenis belandt. Een van de financiële kwesties betreft het 'lenen' – Stangerus heeft het vruchtgebruik – van geld dat zijn kinderen hebben geërfd van Maria Cornelisdr. de Man, een tante (zus van zijn moeder) en de moeder van schilder Cornelis de Man (1621-1706). Inhoudelijk interessant is dat Stangerus in Amsterdam heeft samengewerkt met de wat jongere Isaac Versteegh. Op 31 augustus 1656 is vastgelegd bij notaris P. de Bary dat ze een kamer hebben beschilderd voor de heer Jan de Marees. Diens familielid Alexander de Marees heeft zich bemoeid met er wat er geschilderd diende te worden: 'met fondement helpen ordonneren watter in deselve saal geschilderd soude werden'.<sup>520</sup> Bredius maakt gewag van een document waarin Stangerus wordt genoemd, met een voor Bredius 'belangeloze inhoud' (7 november 1662 bij De Leidse notaris W. van Vedenburch. De laatste twee vondsten van Bredius zijn postume vermeldingen van de naam van Cornelis Stangerus. Van 25 juni 1671 dateert het testament van Johannes Stangerus, 'out omtrent 15 jaren wonende in de Witte Lely in de Boomstraet [Amsterdam]. Hij is ziek en benoemt zijn moeder, 'Maria Sybouts', weduwe van Cornelis Stangerus zaliger, tot zijn universele erfgenaam. Dat Cornelis ruim vier jaar eerder in Middelburg is overleden blijkt uit een vermelding in de Rollen. De weduwe van Cornelis Stangerus daagt Abraham Borm (schilder) in verband met het betalen over een Conterfeytsel met de costen'. Ze eist £ 20. Aangevoerd wordt 'dat 't conterfeytsel in questie is aengenomen geweest te schilderen onder belofte van belooning van £ 10 vlaems'. Hieruit blijkt dat Cornelis Stangerus in Middelburg portretten is blijven schilderen, nota bene in dit geval van een collega-schilder. NB Abraham Borm overlijdt niet lang hierna. Zijn doodschuld wordt voldaan in het boekjaar 1667/'68 van het St. Lucasgilde.

Maria Sibant, de weduwe van Cornelis blijft (nog een aantal jaar) in Middelburg wonen. Op 6 november 1671 wordt ze opgenomen in het Gasthuis om daar te worden verpleegd. Ze blijft er tot en met 16 februari 1671: 'Mari Sybrant van Amsterdam / Ingecomen den 6 november 1670 / wt gegaen den 16 februarij'.<sup>521</sup>

Het beeld van het oeuvre van Cornelis Stangerus is bepaald onevenwichtig. Hij heeft historiestukken geschilderd, stillevens en portretten, waaronder 'portraits historiés'. Daarvan is niet veel (zichtbaar) bewaard gebleven. Dat hij een bekwaam portrettist is geweest, is te herleiden aan het schilderij *De standvastige filosoof* dat hij in Middelburg geschilderd moet hebben. Het gezicht van de filosoof en ook wel dat van vrouw verraadt dat hij zij modellen vrij levensecht heeft neergezet. Dat hij ook in Middelburg portretten blijft schilderen, blijkt uit de (niet-betaalde) opdracht door Abraham Borm. Cornelis Hofstede de Groot zag op een veiling 18 maart 1898 een 'Portret van een man in bruin en blauw costuum, met lang haar, zittende. Zijn vrouw staat achter hem met een parelsnoer. Levensgrote figuren'.<sup>522</sup> Zo beschreven, lijkt het wel verdacht veel op het schilderij dat in 1985 in de collectie was van Galerie Hoogsteder & Hoogsteder (zie afb. hierbij, p. 79). Dit werk is ook afgebeeld bij Bredius en het heet daar ook 1655 gedateerd te zijn.<sup>523</sup>

Een zeker, maar niet meer traceerbaar portrait historié is het werk dat hij in 1651 schildert voor de Haagse wijnhandelaar Van Rossum. Hij plaatst diens zoon in een groep dansende naakte kinderen. Dat laatste komt dan overeen met de omschrijving van het enige bij Bredius andere bekende werk: 'Das eine, voll bezeichnet und 1657 datiert, stelt tanzende nackte Kinder dar und befindet sich in der Universitätssammlung in Göttingen'.<sup>524</sup> Mogelijk is het jaartal ook verkeerd gelezen (de 7 is een 1) en is het dus geschilderd precies in het jaar van de genoemde opdracht van de wijnhandelaar. Stangerus toont zich in alles – het is eerder gezegd – een kundig, maar weinig vooruitstrevend schilder. Heel makkelijk heeft hij van zijn werk niet kunnen leven en wellicht mede daardoor heeft

---

<sup>520</sup> Stadsarchief Amsterdam, Inventaris van het Archief van de Notarissen ter Standplaats Amsterdam, 5075, inv. nr. 70, nr. 1706A, p. 633-636. Er werken wel meer mensen mee dan alleen de door Bredius genoemde schilders.

<sup>521</sup> ZA, Godshuizen Middelburg, 24.1, inv. nr. 22. Het betreft het zogenoemde 'Lootjesboek', een register van personen, die voor rekening van het gesticht ter verpleging zijn opgenomen, voornamelijk vreemdelingen en arme ingezetene (1659-1677).

<sup>522</sup> RKD, Den Haag, Excerpts, nr. 1511427.

<sup>523</sup> Bredius, *Künstler-Inventare*, dl. VI, afb. na p. 2000.

<sup>524</sup> Bredius, *Künstler-Inventare*, dl. VI, p. 2001. Guido Jansen meldt dat het werk is geveild in Frankfurt am Main op 24 april 1934, nr. 178. Guido Jansen, 'Cornelis Stangerus, an 'artful painter', p. 51.

zich niet te goed gevoeld om ook meer decoratief werk aan te pakken, maar ook daarin is hij niet uniek geweest.

Mede doordat het enige, vermoedelijk in Middelburg geschilderde, werk uit 1664 dat we wel kennen aansluit bij dat van andere – de rijpere historiestukken passen in de traditie van de Utrechtse carravagisten en zijn enige bekende stillevens uit 1664 zou zo onderdeel kunnen uitmaken van specialist Johannes/Jan Fris (1627/'28-1672) met wie hij bevriend is geweest. Diens schilderijen zijn echter meestal wat later gedateerd en dus wat jonger.<sup>525</sup>



Cornelis Stangerus, *Democritus en Heraclitus* (1662), olieverf op doek, 117 x 97 cm. Particuliere collectie (SØR Rusche Sammlung), Duitsland (2002). Afb.: RKD, Den Haag.

---

<sup>525</sup> Zie ook: Heyning, *Zeeuwse meesters*, pp. 60-62, en Meijer, *Stillevenen*, pp. 24-25. NB Meijer beweert dat het werk 'Zeker Zeeuws' is, maar dat is het niet, als is het wel waarschijnlijk. Stangerus schrijft zich in in het St. Lucasgilde in het boekjaar dat loopt van 21 november 1663 tot 28 oktober 1664. De kans is dus het groot dat dat ergens in 1664 gebeurt, maar wanneer in het jaar is niet duidelijk. Er is dus een kans dat hij het nog Amsterdam heeft gemaakt.

## Jannis/Johannis van der Straten (..-1671)

In het boekjaar van het Middelburgse St. Lucasgilde dat loopt van 2 februari 1652 tot en met 18 april 1653 is 'Ontfangen van Johannis van der Straten, fijnschilder, van sijn incomgeld ... 2 – 6 – 8'. Erg actief in het gilde lijkt Van der Straten niet te zijn geweest. Wellicht heeft hij opgetreden in de rol als veilingmeester/verkoper bij de verkoop van schilderijen in het boekjaar 1666/'67, maar vermoedelijk betreft dat een naamgenoot: 'Ontfangen van de Vendum'. Verstraten over 2 schilderijen die verbeurt waren wegens Lemans £ 0 – 17 – 6'. In het boekjaar dat loopt van 19 december 1670 tot 25 november 1671 gebeurt er iets eigenaardigs. Zoals altijd worden eerst de ontvangsten opgetekend van nieuwe leden. Daar betaalt op 29 maart 'Jannis van der Straten, schilder' voor zijn inkomgeld. Hij krijgt geen aftrek als schilderszoon of leerling. Dan volgt in het rijtje doodschulden op 19 maart (dus tien dagen eerder) 'Jannis van der Straten, fijnschilder'. Dat moet dezelfde zijn die in 1652/'53 intreedt. Bredius vermeldt in een noot dat hij op 16 maart [1671] is begraven in de Oude Kerk te Middelburg. Dat er twee naamgenoten zijn, die beiden worden beboet als 'Absenten ter begraeffenisse' blijkt uit de post eronder: 'Jan van der Straten, Daniel de Blicck, Jan van der Straten, de schilder, Hubr. Goethals [etc.]'. Nummer twee moet dus nipt voor zijn financiële entree al als lid zijn beschouwd. En de enige die dat jaar voor Jannis van der Straten overlijdt, is Willem Eversdijck (doodschuld betaald op 14 maart), nota bene zelf een notoire 'begravenismijder'. In het boekjaar 1671/'73 wordt de doodschuld voldaan van 'De huysvrouw van Jannes Verstraten' (van welke Jannes?) en betaalt Jannes Verstraten 12 stuivers als pellegift, tweemaal zoveel als een rijtje collega's. De enige keer dat de naam Verstraten daarna nog voorkomt, is met een andere voornaam. In het boekjaar 1679 hoort 'Jacob Verstraten' bij de 'absenten ter begraeffenis'.<sup>526</sup>

Van der Straten / Verstraten lijkt een vrij algemene achternaam, maar met de combinatie Jannis/Johannes (etc.) is er bij 'Zeeuwen gezocht' eigenlijk niemand te vinden die (met enige zekerheid) te koppelen is aan deze schilder.

In 1998 is bij Christie's Amsterdam een stilleven van dode vogels geveild dat is gesigneerd 'IvStraten' (de I en S in ligatuur en de v eronder).<sup>527</sup> Dat is tot op heden het enige schilderij dat aan hem kan worden gekoppeld.

Er is melding gemaakt van een portret uit 1648 dat 'Jos. Stratius' is gesigneerd en dat dan wellicht van zijn hand is (RKD). Met dank aan Ecartico kan dat worden uitgesloten. Er blijkt namelijk een schilder actief geweest in Amsterdam met de naam Johannes Stratius (Strasius), die geboren is in Groningen. Deze Stratius trouwt op 25 april 1639 in Buiksloot met Cornelia Jacobs. Het paar gaat op 2 april in ondertrouw en behalve de vermelding dat ze 22 (zij) en 26 (hij) jaar oud zijn, is bij zijn naam expliciet het woord 'schilder' bijgeschreven.<sup>528</sup> Cornelia hertrouwt op 7 oktober 1662 als Cornelia Stratius, weduwe van Johannes Stratius (met Johannes Cordelier).<sup>529</sup> Hiermee zijn de schilders Jannis van der Straten en Johannes Stratius uit elkaar te halen en vervalt de reden om Jannis van der Straten mede te beschouwen als portretschilder. Mogelijk heeft hij wel portretten geschilderd naast stillevens, nu is daar geen enkel bewijs voor.



Jannis van der Straten, *Stilleven van dode vogels*, olieverf op paneel, 37 x 34 cm(?).  
Huidige verblijfplaats onbekend. Afb.:  
RKD, Den Haag.

<sup>526</sup> Bredius, 'De gildeboeken', pp. 181, 203, 209, 211, 218.

<sup>527</sup> RKD Den Haag, <https://rkd.nl/explore/images/41217>. Zie ook: Meijer, *Stillevens*, pp. 79-80.

<sup>528</sup> Stadsarchief Amsterdam, Ondertrouwregister, 5001, inv.nr. 450, p. 248.

<sup>529</sup> Stadsarchief Amsterdam, Ondertrouwregister, 5001, inv.nr. 483, p. 358.

## Hendrick Udemans (1623-na 1665)

De als graveur/prentmaker bekend staand Hendrick Udemans, zoon van edelsmid en dichter Cornelis Hendricksz. Udemans (1598-1672) en Appolonia Cornelisdr. Udemans, heeft mogelijk ook zelf portretten geschilderd. Bewijs is er op dit moment niet, al plaatst Ecartico hem ook bij de categorieën historiestukken en portretten (geen bron). Naast prenten naar portretten van anderen heeft hij zeker aan de wieg gestaan van het portret van zijn vader. Dat heeft hij 'gemaakt' (fecit). Of de prent naar een eigenhandige tekening is gemaakt of naar een schilderij is niet te achterhalen. De dichtregels van R. Hofferus onder het portret zijn hier het vermelden waard: 'Siet hier Cornelis Udemans / Besloten in een lauwerkrans / En siet in dit gesneden beeldt / Een vader van syn soon geteelt'. Normaal 'teelt' een vader zijn kinderen bij zijn vrouw. Hier heeft de zoon de vader gecreëerd door hem te verbeelden.



Hendrick Udemans, *Cornelis Udemans (1598-1672)*, gravure.  
Afb.: archief auteur.

Hendrick Udemans is in augustus 1623 geboren in Veere. Wanneer hij op 16 maart 1645 de poortereed aflegt in Zierikzee wordt daar de in Schotland gebruikelijke naam van zijn geboorteplaats gebruikt. Hij wordt vermeld als 'Heijndrick Udemans geboren tot Campvere'. Borg staat de stadsbode Cornelis Pieterssen.<sup>530</sup> Heel lang blijft Udemans niet in Zierikzee wonen. Op 26 januari 1647 gaan in Vlissingen in ondertrouw 'Heyndrick Udemans', afkomstig van 'Vere', en 'Maria Seuse'.<sup>531</sup> Dat ze zich in Vlissingen vestigen, blijkt uit de inschrijving als lidmaat in juni 1648 in de Nederduitsch-gereformeerde kerk aldaar, met een attestatie van Zierikzee. Het opgegeven adres is Oostzijde en als

<sup>530</sup> ZA, Stad en Gemeente Zierikzee, 5022, inv. nr. 75.3 (scan 48).

<sup>531</sup> ZA, Hervormde Gemeente te Vlissingen, Kerkenraad en Kerkvoogdij, 1579-1973, 7357, inv. nr. 535, p. 160.

partner wordt vermeld 'Maria Sense'.<sup>532</sup> Het paar krijgt in Vlissingen een aantal kinderen. Het eerste kind – voor zover nu bekend – is Johannes (gedoopt op 28 maart 1655), ouders zijn 'Hendr. Udemans' en 'Maria Seuijsen'.<sup>533</sup> Hierop volgt Cornelis (gedoopt op 16 juni 1658); zijn ouders heten 'Hendrik Udemans' en Maria Seuijsse'.<sup>534</sup> Bij de doop van een tweede Cornelis (18 oktober 1661) heten de vader en moeder 'Hend. Udemans' en 'Maria Cuijse'.<sup>535</sup> Op 4 januari 1665 wordt Aplonia Udemans gedoopt, kind van 'Hendrik Udemans' en 'Maria Seuijse'.<sup>536</sup>

De prentproductie van Hendrick Udemans lijkt niet heel groot te zijn geweest. Bekend is een aantal prenten van de stadhuizen van Middelburg, Veere en Vlissingen en naast het portret van zijn vader heeft hij ook een prent gestoken van Johan Bankert (ca. 1625-1665) naar een tekening van Hendrick Berckman.<sup>537</sup>



Hendrick Udemans, Johan Bankert van Trappen (ca. 1625-1665) (kort na 1665), gravure, 395 x 283 mm. Rijksmuseum Amsterdam, inv. nr. RP-P-OB-66.667. Afb.: Rijksmuseum, Amsterdam.

<sup>532</sup> ZA, DTBL Vlissingen (NG Lidmatenregister 22 1634-1654), K 482, fol. 235. NB 'Maria Sense' heeft als jongedochter in maart 1635 belijdenis gedaan (fol. 150).

<sup>533</sup> ZA, Familie van der Swalme 1772-1848, 7387, inv. nr. 5673, p. 98.

<sup>534</sup> ZA, Familie van der Swalme 1772-1848, 7387, inv. nr. 5673, p. 101.

<sup>535</sup> ZA, Familie van der Swalme 1772-1848, 7387, inv. nr. 5673, p. 107.

<sup>536</sup> ZA, Familie van der Swalme 1772-1848, 7387, inv. nr. 5673, p. 113.

<sup>537</sup> Het Rijksmuseum heeft de prent tweemaal in de collectie. Het museum vermeldt als geportretteerde de naam van vader Joos van Trappen (1599-1647) en geeft als datering 1647-'49, hetgeen beide niet kan gezien de kleding van de geportretteerde. Dergelijke sjaaltjes komen pas (ruim) een decennium later in zwang.

## (Carl) Ernst Uswald (1754-1818)

De schilder Carl Ernst Uswald is relatief kort in Middelburg gevestigd geweest. Hij trouwt met een weduwe met kinderen, krijgt zelf kinderen met haar en vertrekt dan weer naar Duitsland, waarbij hij het gezin achterlaat. In Duitsland sticht hij een nieuw gezin. In Middelburg wordt zijn kunst gewaardeerd en kan hij aanzienlijke personen tot zijn klandizie rekenen, onder wie Aernout van Citters (1768-1851) en Daniel Radermacher (1722-1803).

Carl Ernst Uswald is geboren in Schönek in Sachsen (D). Deze plaats wordt opgegeven bij een gehonoreerd verzoek van 4 november 1796 om in Worms te kunnen schilderen en tekenen: 'Extractus Rath's Protocollis dieser des heiligen römischen Reichs freyen Stadt Worms: Carl Ernst Uswald, Maler und Zeichenmeister aus Schoenek in Sachsen, wird auf seine Bitte das Sitzgedinge und der hiesige Schutz zur Ausübung der "Mahlerei und des Zeichnens" gratis erteilt.'<sup>538</sup> Dit betekent dat hij eind 1796 in Worms actief is. Het Stadtarchiv Worms heeft veel meer gegevens over Uswald (Ußwald).<sup>539</sup> Belangrijkste conclusie is dat hij zich vanaf 1796 vestigt in de stad en daar tot zijn dood blijft wonen. Uswald is grootvader van architect Georg Freed (1858-1936), zoon van zijn dochter Johanna Friederika Uswald (1798-1823) en Johan Ph. Freed (1794-1845). Carl Ernst Uswald trouwt met Anna Katharina Köhler geb. Völcker (1776-1846). De familie Freed is een geslacht van kladschilders (huisschilders en wellicht decoratieschilders), waar de term Mahler en Tüncher wordt gebruikt. In de nalatenschap Freed komt ook een map (loopt van 1769 tot 1818) voor die wellicht als een soort gedeeltelijk album amicorum heeft gediend met talloze tekeningen/aquarellen (vermoedelijk vooral) van Uswald. Bij dit lemma in het archief wordt vermeld dat hij talloze reizen maakte naar o.a. Frankrijk, Hongarije, Rusland, Oostenrijk en de Nederlanden.<sup>540</sup> Voor Zeeland interessant zijn de twee roodlederen portefeuilles met brieven aan Ernst Uswald uit zijn tijd in Middelburg.<sup>541</sup> Volgens opgave van het archief betreffen het 'Briefe und Schreiben betr. seine Arbeit als Maler dort'. Ze zijn gericht aan 'Ernst Uswald', hetgeen doet vermoeden dat hij in de dagelijkse omgang met die voornaam bekend was en niet zijn eerste naam 'Carl'. In een volgende mengelmoes van archiefstukken worden genoemd divers papier m.b.t. Ernst Uswald en zijn vrouw en duikt een begrafenisgedicht op voor Christian Friedrich Ußwald, Oelsnitz/Vogtl. (een plaats vlakbij Schönek), zonder twijfel een bloedverwant van (Carl) Ernst.<sup>542</sup> In de archieven van de stad Worms zijn er een paar interessante vermeldingen. 'Bürger Ernest Uswald aus Worms' krijgt op 4 september 1800 een paspoort. En ook op 30 maart 1814 is er een 'Formloser handgeschriebener Pass für Zeichenmeister Uswald'.<sup>543</sup> Elders in het archief zijn er vermeldingen van kunstwerken van zijn hand, soms aquarellen en soms landschapsschilderijen.

Over het leven van Ernst Uswald vóór Worms is ten aanzien van het Zeeuwse wel wat te vinden in het Zeeuws Archief. Hij is aantoonbaar in Zeeland in 1789. Daarvoor zal hij in Duitsland hebben gewoond en gewerkt. Vroegst aan hem toegeschreven portret is nu alleen nog bekend van een vroeg-20<sup>ste</sup>-eeuwse kopie. Het stelt Chartas Meixner (1750-1777), later Margrete Caritas Schuler, voor, een jeugdvriendin van Goethe.<sup>544</sup> Het museum waar de kopie is, geeft aan dat het werk gezien de mode rond 1765-1770 zou te zijn te dateren en daarmee een zeer vroeg werk van De Wormse schilder Ußwald, van wie men weet dat hij in 1755 [sic] geboren zou zijn. Het is duidelijk dat Uswald dit werk noch op zijn elfde, noch rond zijn vijftiende kan hebben geschilderd. 1775 zou kunnen en

<sup>538</sup> Stadtarchiv Worms, 001All, II – 312, Abt. 1 A II Nr. 312. Zie ook: <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/item/MIVYNDKZO6FUAZODK4X2DNPSCASZOYRS>

<sup>539</sup><https://www.stadtarchiv-worms.findbuch.net/> Zoeken op 'Uswald'. Zie o.a.: Stadtarchiv Worms 170/02 - Nachlass Georg u. Barbara Freed,

<sup>540</sup> Stadtarchiv Worms, 170/02 - Nachlass Georg u. Barbara Freed, nr. 87.

<sup>541</sup> Stadtarchiv Worms ,170/02 - Nachlass Georg u. Barbara Freed, nr. 119. Deze zijn nu niet ingezien, maar zullen een schat aan informatie bieden over Uswalds werkzaamheden in Zeeland.

<sup>542</sup> Stadtarchiv Worms, 170/02 - Nachlass Georg u. Barbara Freed, nr. 121

<sup>543</sup> Stadtarchiv Worms, I. 02. Staatsverfassung: Proklamationen, Dekrete, Drucke (Druckschriften der Revolutionsjahre bzw. der frz. Zeit), nr. 030/13.

<sup>544</sup> Freies Deutsches Hochstift / Frankfurter Goethe-Museum, inv. nr. IV-1999-003. Zie ook: <https://goethehaus.museum-digital.de/object/4348>

dan is het nog vroeg. Het RKD heeft afbeeldingen van zes portretten, waarvan de vroegste en Duitsers voorstellen: Julius Ferdinand von Ranzow (1745-1795) en Christina Eleonora von Hymmen (1747-1787). De werken dateren van 1787, het overlijdensjaar van de vrouw. Het paar trouwt in Zevenaar en woont (in de buurt van) Kleve, net over de grens.

'Carel Ernst Uswald J.M.' trouwt op 21 januari 1789 in Middelburg met 'Cornelia Bartelein Wed.e'.<sup>545</sup> Cornelia Barteleijn (-1814) is eerder getrouwd geweest met Andries Christiaan Doutz (-1786) met wie ze op 22 november 1777 een dochter krijgt, Christina Maria Doutz (1777-1814) en op 31 oktober 1782 een zoon, Jan C(h)ristiaan Doutz (1782-..).<sup>546</sup>

Carel Ernst en Cornelia krijgen (minimaal) vier kinderen. Hun geboorten zijn niet terug te vinden in de archieven, maar indirect is e.e.a. bekend. In het bevolkingsregister van Vlissingen van 1812 is opgetekend dat 'Cornelia Bartelijn', oud 66 jaar woont in de Walstraat (Lange Walstraat), E 5. Bij haar staat als naam partner 'Does' (voor Doutz) en niet Uswald wat je zou kunnen verwachten. Naast een heel aantal anderen worden twee kinderen genoemd: 'Carlina Sophia Oswald', oud 24 jaar, geboren in Middelburg, en 'Cristiaan Oswald', oud 17 jaar, geboren in Middelburg.<sup>547</sup> Carlina Sophia zou ongeveer geboren moeten zijn in 1788, maar dat blijkt niet te kloppen. Bij haar huwelijk op 23 juni 1813 in Vlissingen met timmerman Jan de Jong (1784-..) is haar geboortedatum 25 augustus 1789.<sup>548</sup> Haar moeder is zwanger getrouwd. Cristiaan is van rond 1795. Hier blijken nog twee kinderen tussen te zitten. Louise Frederica is geboren in 1791 en overlijdt op 24 mei 1792, 7 maanden oud. Als adres wordt opgegeven Kinderdyk.<sup>549</sup> Zoon Carel Christiaan Frans is op 21 september 1792 geboren in Middelburg, zo is te lezen in het Inschrijvingsregister Nationale Militie 1815-1820 in Vlissingen (hij nr. 135 in de lijst).<sup>550</sup> Hij is 1815 bakker in Vlissingen, zijn moeder 'Cornelia Bartelijn' is overleden, vader 'Karel Ernst' is 'afwezig', een uitzonderlijke aantekening. Bij 'aanmerkingen' is genoteerd '26 / beneeden de maat'. De aantekening dat de vader afwezig is, opgeteld bij het ontbreken van Carl Ernst Uswald in 1812 in de woning waar zijn vrouw en kinderen wonen en het gegeven dat hij al sinds 1796 woont en werkt in Worms voert tot de conclusie dat hij vrij kort na de geboorte van zijn jongste Middelburgse kind het gezin heeft verlaten. Het doet vermoeden dat hij is gescheiden. De verhuizing van het gezin van Middelburg naar Vlissingen zou rond 1801 kunnen liggen, 'Cornelia Barteleijn verkoopt op 5 juni 1801 te 'Middelburg Ambachten / Havenpoort en Segeerspoort, Singel tussen' een speelhof aan Engelbrecht Johan van der Mandere voor het bedrag van 125 pond.<sup>551</sup> NB Tien jaar eerder, op 27 april 1791, blijkt 'E.C. Uswalt' ook een speelhof te hebben verkocht, voor 138 pond aan

---

<sup>545</sup> Zeeuws Archief, 511 Rekenkamer van Zeeland, 'Rekenkamer D', (1573) 1597-1805 (1808), inv. nr. 4459.

<sup>546</sup> De geboortedatum van Christina Maria komt naar voren op haar huwelijksakte. Op 15 april 1812 treedt ze in Vlissingen in het huwelijk met Dirk ter Veer (1765-..). Zij is weduwe van Jan Carel Hendrik Pauling, hij is weduwnaar van Margje Harsma. Ouders van de bruid zijn Andries Christaans Doutz en Cornelia Bartelijn. Zeeuws Archief, 25 Burgerlijke Stand Zeeland (1796) 1811-1980, (1796) 1811-1980, 25.VLI-H-1812 Vlissingen huwelijksakten burgerlijke stand. De geboortedatum van Jan Cristiaan Doutz, 'tabakswerker', blijkt uit zijn huwelijksakte met Maddelena Paris (1786-1836) van 8 januari 1823. Zijn ouders: 'Andriss Cristiaan Doutz en Cornelia Barteleijn'. Zeeuws Archief, 25 Burgerlijke Stand Zeeland (1796) 1811-1980, (1796) 1811-1980, 25.VLI-H-1823 Vlissingen huwelijksakten burgerlijke stand.

'Andries Christiaan Doetz' wordt op 19 augustus 1770 genoemd als lidmaat met als bijzonderheid 'Van Straalund'. Zeeuws Archief, 995-MDB-05 Middelburg 5 LG lidmatenregister 1742-1810.

<sup>547</sup> Zeeuws Archief, 7434 Burgerlijke Stand en Bevolking Gemeente Vlissingen, 1810-1994, inv. nr. 382 (7434-382 Vlissingen, wijkregister 1812, deel E). 'Carolina Sophia Uswald' overlijdt op 23 juni 1854, 66 jaar oud, in Rotterdam en is getrouwd geweest met Johannes de Jong. Stadsarchief Rotterdam, Burgerlijke Stand Rotterdam, overlijdensakten, Rotterdam, 999-09, inv. nr. 1854B, 1854, folio b193.

<sup>548</sup> Zeeuws Archief, 25 Burgerlijke Stand Zeeland (1796) 1811-1980, (1796) 1811-1980, inv. nr: VLI-O-1813, Vlissingen huwelijksakten burgerlijke stand. Namen zijn verfranst: 'Jean de Jong, charpentier' trouwt met 'Caroline Sophia Uswald, couturiere'. Ouders bruid: 'Charles Ernest Uswald' en 'Cornelie Bertelijn'.

<sup>549</sup> Zeeuws Archief, 164 Verzameling Genealogische Afschriften (GA), 1600-2022, 164-535 Naamlijsten der overledenen binnen Middelburg en Stads-Ambachten 1792-1794, inv. nr. 535.

<sup>550</sup> Zeeuws Archief, 7100 Stad en Gemeente Vlissingen 1505-1914, 1505-1914, inv. nr. 2775, volgordenr. 135.

<sup>551</sup> Zeeuws Archief, 511-TOG-WAL Transporten Onroerend Goed Walcheren 1757-1805, inv. nr. D 69811.

P. Stommens. Locatie: Segeersweg, Middelburg Ambachten.<sup>552</sup> Cornelia Bartelijn overlijdt op 24 april 1814 in Vlissingen. Als partner wordt vermeldt 'Charles Uswald'.<sup>553</sup>

De periode dat Carl Ernst Uswald in Middelburg verblijft is, waarschijnlijk te beperken tot 1789-1794/1796. Vermoedelijk komt hij precies op het juiste moment in de stad, daar Jean Heny Appellius na 1790 niet meer actief lijkt. Van een aantal portretten uit deze periode is bekend wie zijn geportretteerd. Interessant is ook dat Uswald zijn werken altijd lijkt te signeren met 'E: Uswald', waarmee de gedachte dat hij door het leven ging als Ernst Uswald wordt versterkt. De vroegste zekere Zeeuwse stukken dateren van 1792. Het zijn er vier, waarvan er twee in beeld zijn. Rekenen we een kopie mee, zijn het er vijf. Alleen van een aantekening in het RKD is bekend dat er een portret 1792 gedateerd moet zijn van (vermoedelijk) Joan Pieter Lantheer (1763-1797).<sup>554</sup> Het portret van Aernout van Citters (1768-1851) berust bij een particulier en is bekend.<sup>555</sup>

Dan is bekend dat Uswald drie portretopdrachten heeft vervuld voor Daniël Radermacher (1722-1803), getuige vermeldingen in diens kasboek. De eerste betreft een betaling op 2 juli 1792 van 5 pond en 6 schellingen voor 'een kopie naar een schilderij van zijn vrouw: 'Aan de Heer Uswald, fijnschilder voor het copieeren van vrouws Clasina Petronella de Kokelaer Pourtrait, op mijn goude doos'. Een bladzijde hierna volgt een betaling van een dag eerder: 'Julij. 1 E: Uswald voor mijn



Ernst Uswald, *Daniel Radermacher* (1722-1803) (1792), olieverf op doek, 97,5 x 80 cm. Particuliere collectie. Foto: RKD, Den Haag.

<sup>552</sup> Zeeuws Archief, 511-TOG-WAL Transporten Onroerend Goed Walcheren 1757-1805, inv. nr. D 69701.

<sup>553</sup> Zeeuw Archief, 25 Burgerlijke Stand Zeeland (1796) 1811-1980, (1796) 1811-1980, inv. nr.

VLI-O-1814, Vlissingen huwelijksakten burgerlijke stand.

<sup>554</sup> Van der Meer Mohr, *Zeeuwse portretten*, p. 77.

<sup>555</sup> Voor een afbeelding zie: Van der Meer Mohr, *Zeeuwse portretten*, p. 76, afb. 78.

Vrouws miniatuur 5 ,, 6 ,, 8' en 'E: Uswald voor mijn Pourtrait ... 8 ,, 16 ,, 8'.<sup>556</sup> Uit de omschrijving lijkt het dat het om 'nieuwe' portretten gaat. Er wordt echter een kopie bewaard naar een portret van Radermacher door Henry Jean Appelius. Mogelijk betreft dat het hier genoemde. Het RKD heeft een foto van een portret van Daniel Radermacher, met koppeling aan E. Uswald en de mededeling dat het 1792 is gedateerd. Het is particulier bezit.<sup>557</sup> Het portret van Radermacher is bij het RKD particuliere collectie, maar er is er ook een versie in het Museum Arnhem, waarvan is verondersteld dat het mogelijk om hetzelfde werk gaat.<sup>558</sup> Er zijn bij het RKD echter twee foto's, waarvan op één de lijst is te zien en deze wijkt totaal af van die die om het werk in Arnhem zit, een gesneden vergulden lijst met wapen. Hier komt bij dat Radermacher door de stadregering van Arnhem in 1801 is gevraagd om een portret. Uswald wordt betaald voor maar één portret van Radermacher, dus als het er twee zijn is er één van later datum.

Uswald wordt in het kasboek van Radermacher niet alleen betaald voor het schilderen van portretten. De hoogste betaling ineens is voor het 'restaureren' van schilderijen: 'Sept 1.: 'E: Uswald Schoonmaken van schilderijen 9 ,, 11 ,, 8'.<sup>559</sup>

Bij Boris Wilnitsky Fine Arts in Wenen wordt een geschilderde miniatuur op een gouden doosje aangeboden met een datering 1792.<sup>560</sup> Het betreft een echtpaar met het motto 'PULVIS ET UMBRA SUMUS' (Wij zijn stof en schaduw – Horatius). Het is gesigneerd 'Uswald pinxit' en moet uit zijn Middelburgse tijd stammen.



Ernst Uswald, *Onbekend paar op doos* (1792), aquarel op gouden doos, 3,4 x Ø 8,7 cm. Collectie & foto's: Boris Wilnitsky Fine Arts, Wenen.

<sup>556</sup> Zeeuws Archief, 473 Daniël Radermacher, 1703-1803, inv. nr. 3 473 Daniël Radermacher, 1703-1803, Aantekeningen van ontvangsten en uitgaven, in het bijzonder voor de huishouding, door mr. Daniel Radermacher, 1750-1797. 3 delen, 3 1778-1797.

<sup>557</sup> <https://rkd.nl/images/125773> Het RKD geeft er een pendant bij, het portret van Clasina Petronella de Kokelaer uit 1796. Maar dat is geschilderd door Thomas Gaal (zie zijn lemma en Van der Meer Mohr, *Zeeuwse portretten*, p. 68.

<sup>558</sup> Van der Meer Mohr, *Zeeuwse portretten*, p. 91, noot 208.

<sup>559</sup> Zeeuws Archief, 473 Daniël Radermacher, 1703-1803, inv. nr. 3 473 Daniël Radermacher, 1703-1803, Aantekeningen van ontvangsten en uitgaven, in het bijzonder voor de huishouding, door mr. Daniel Radermacher, 1750-1797. 3 delen, 3 1778-1797.

<sup>560</sup> <https://www.wilnitsky.com/cgi-bin/gallery.cgi/details?No=43289>

Het nu jongste bekende Zeeuwse portret is dat, die in het jaar dat ze is geportretteerd, 1794, overlijdt. Het schilderij, evenals het portret van Aernout van Citters, laat zien dat Uswald een kunstenaar is geweest op de drempel van de 19<sup>de</sup> eeuw.



Ernst Uswald, *Jacoba Johanna van den Brande (1735-1794)* (1794) olieverf op doek, 63 x 41 cm. Zeeuws Museum, Middelburg, inv. nr. M90-013. Foto: RKD, Den Haag.

Niet meer Zeeuws, maar vermoedelijk geschilderd op de grens van Nederland en Duitsland is een aquarel miniatuurportret van Lodewijk Frederik Christiaan von Weitolshausen gen. Schrautenbach (1766-1834), die heer was van de Velner (of Vellenaar), een havezate in de buurtschap Tijenraan in de marke Linderte in de kerspel Raalte.<sup>561</sup> Het doet vermoeden dat Uswald niet rechtstreeks van Middelburg naar Worms is verhuisd.



Ernst Uswald, *Lodewijk Frederik Christiaan von Weitolshausen gen. Schrautenbach (1766-1834)* (1794), gouache op papier, 13 x 10 cm. Particulier collectie. Foto: RKD, Den Haag.

<sup>561</sup> <https://www.vanderkaap.org/histoforum/twente/De%20Velner%202024.pdf>

### Bernard Vaillant (1632-1698)

De schilderfamilie Vaillant heeft een heel aantal interessante telgen voortgebracht van wie Wallerant (zie hierna) het meest naam heeft gemaakt. Zijn jongere halfbroer Bernard vergezelt hem geregeld bij zijn reizen naar steden waar men hun talenten op waarde kunnen schatten. Beiden zijn geboren in Lille (Rijssel), waar ook hun vader Jean is geboren. Jean trouwt daar in 1619 met Maria Martins Warlop en rond 1630 met Clara Bochet. Bernard is hun eerstgeborene. In 1643 verhuist het gezin naar Amsterdam.<sup>562</sup> Waar Wallerant zijn opleiding geniet in Antwerpen, brengt hij zijn broer de grondbeginselen bij. Zeker is ook dat Bernard in de leer is geweest bij Govert Flinck (1615/1660) en waarschijnlijk bij Jacob Adriaensz. Backer (1647-'51). Tijdens die laatste periode verblijft broer Wallerant kort in Middelburg.

Bernard komt in beeld, wanneer in 1658 beide broers (samen) actief zijn in Heidelberg en Frankfurt, waar ze ook nog 1659 zijn. De volgende halte wordt Parijs (tot en met 1663) en dan settelt Wallerant zich in Amsterdam tot aan zijn dood in 1677, waar hij woont op de Fluweelen Burgwal. Ook Bernard komt in deze tijd in Amsterdam wonen en zal daar blijven tot en met 1675. Hij gaat er op 28 februari 1670 met Agneta Menton (1646-..) in ondertrouw.<sup>563</sup> Van dat jaar dateert een portret van zijn hand van een Zeeuw, Johannes Parker, die dat dan vermoedelijk in Amsterdam heeft laten schilderen.



Bernard Vaillant, *Johannes Parker* (1632-1695) (1670), olieverf op doek, 76 x 65 cm. Collectie & foto: Rijksmuseum, Amsterdam, inv. nr. SK-A-1663.

<sup>562</sup> Gegevens via Ecartico.

<sup>563</sup> Stadsarchief Amsterdam, Ondertrouwregister, 5001, inv.nr. 494, p. 345: 'Compareerden Bernard Vailant van Rijssel schilder oud 35 jaren geassisteert met sijn vader Jan Valliant woont op de Fluwele Burgwal ende Agnete Menton van Leijden oud 24 jaren geassisteert met haer vader Abram Menton woont op de Keijzersgracht.'

In 1671 wordt in Amsterdam een kind van 'Bernardt' en 'Angeneta' begraven (Susanne is gedoopt op 6 september 1671), twee dochters zijn gedoopt in 1673 en 1674 (Sara op 5 maart 1673 en Susanne Elisabet op 14 oktober 1674).<sup>564</sup> Het RKD geeft aan dat hij tussen 1675 en 1689 werkzaam is in Rotterdam.<sup>565</sup> Geen link met Zeeland zo lijkt het. Maar niet alleen Wallerant, ook Bernard heeft Zeeuwen vereeuwigd, na Johannes Parker. Uit de jaren negentig dateert een aantal werken, alle pastels. Het lijkt erop dat Bernard Vaillant zich kort voor zijn wat langere vestiging in Rotterdam in het Middelburgse St. Lucasgilde heeft ingeschreven.<sup>566</sup> In het boekjaar dat loopt van 29 mei 1675 tot 18 oktober 1676 wordt volgens Abraham Bredius het volgende opgetekend: 'ontfangen van Walrant Vaillant, fijnschilder heeft betaelt voor sijn vrijheijt in 't gilde 2 - 6 - 8'.<sup>567</sup> Maar dat laat zich niet rijmen met de inschrijving van Wallerant in 1647 (geen enkele schilder betaalt tweemaal om vrij te worden). Het ligt meer voor de hand dat deze tweede inschrijving niet die van Wallerant betreft – die verblijft dan in Amsterdam – maar zijn jongere broer Bernard. De voornaam kan een vergissing zijn van het schrijvende gildelid of is niet goed gelezen door Bredius. Dat kunnen we niet meer achterhalen daar de archiefbescheiden zijn verbrand. De naam Vaillant komt hierna niet meer voor in de gildebescheiden. Of Bernard lid is gebleven en zijn jaarpenningen is blijven betalen ondanks zijn vestiging in Rotterdam is niet te achterhalen. Feit is wel dat hij tot in jaren negentig Zeeuwen portretteert, zoals het echtpaar [Cornelis Versluys](#) en [Ardriana de Muincq](#) in 1691.<sup>568</sup> Gezien het vrij unieke gebruik van materiaal en techniek, én een heel herkenbare eigen hand, is het geregeld legitiem om pastels aan Bernard Vaillant toe te schrijven. En vaak zijn ze én gesigneerd en is bekend wie is verbeeld. Dat is het geval bij Jacob Nachtegaal, wiens portret via de Zeeuwse families Van der Poort, Van der Mandere en Steengracht, en de familie Schimmelpenninck van der Oye in Kasteel Duivenvoorde is beland. Jacob Nachtegaal is in Vlissingen onder andere burgermeester, hij is bewindvoerder van de OIC en Raad. In 1670 trouwt hij met Susanna Macaré uit Middelburg. Zijn portret is 1692 gedateerd. In ogenschouw nemend dat de eerdergenoemde portretten van Cornelis Versluys en Adriana de Muincq van een jaar eerder dateren, lijkt het erop dat Vaillant begin jaren negentig (weer) actief is in Middelburg (en Vlissingen), óf dat hij dan nog opereert vanuit Rotterdam. Het gezin Vaillant/Menton is in de jaren zeventig en tachtig zeker woonachtig in Rotterdam en er ziet daar een (tweede) schare kinderen het licht. Op volgorde van doopgegevens: Abraham (26 juli 1676), Bernard (1 maart 1681), Bernard (6 juni 1682), Antoine (4 maart 1685) en Ysaac (22 oktober 1688). Bij de geboorte van de eerste Bernard is hij 'fils de monsieur Bernard Vaillant diacne de cette eglise'. Hij is dus actief als diaken in de Waalse kerk.<sup>569</sup> Ecartico en RKD geven aan dat Bernard Vaillant actief is tussen 1675 en 1689 in Rotterdam. Maar daarna ontbreken gegevens, tot hij onderweg naar Leiden in 1698 komt te overlijden en daar wordt begraven.<sup>570</sup> Al bij Jacob Campo Weyerman lezen we 'en kwam schielijk en onverwacht te sterven tot Leyden'.<sup>571</sup> Campo Weyerman lijkt er in tijd dicht genoeg bij te zitten (de eerste *Levensbeschrijvingen* zijn uitgegeven in 1729) dat hij weet over wie hij het heeft (hij noemt geen sterfjaar). Het is echter de vraag of dit de schilder Bernard Vaillant betreft of zijn naar hem genoemde neef. De website van Erfgoed Leiden geeft talloze treffers op de naam Vaillant. Vaak genoemd is Bartholome, die met 'Elizabeth Suaenenburg' op 18 maart 1671 de drie dagen eerder geboren Bernard laten dopen in de Vrouwekerk (Waalse Kerk). Doopgetuigen zijn: 'Bernard Vaillant et Olivier Brocart et Marie Couket

<sup>564</sup> Stadsarchief Amsterdam, DTB Dopen, 5001, inv. nr. 132, pp. 40, 54, 68. / Stadsarchief Amsterdam, DTB Begraven, 5001, inv. nr. 1130, p. 308.

<sup>565</sup> Bron: Ecartico, <https://vondel.humanities.uva.nl/ecartico/persons/7535>

<sup>566</sup> Bernard Vaillant duikt overigens al eerder op in Rotterdam: op 13 november is getuige bij de doop van Abraham, zoon van Gerard van Rijnsoever en Elisabeth Backs. Stadsarchief Rotterdam, <https://hdl.handle.net/21.12133/BBB731BF905047868390389F64F9D08F>

<sup>567</sup> Bredius, 'De gildeboeken', p. 213. Direct hieronder: 'Al deze nieuwe leden betalen 0 - 6 - 0 voor hun aandeel in de pelle'.

<sup>568</sup> Van der Ploeg, *Portretten*, pp. 31, 64-65.

<sup>569</sup> Stadsarchief Rotterdam, DTB Rotterdam, inv. nr. 122, pp. 53, 64, 68, 80, 114

<sup>570</sup> Zie ook: Rotterdamse Historiebladen III,1,705 (Excerpts 1553818)

<sup>571</sup> Jacob Campo Weyerman, *De Levensbeschrijvingen der Nederlandsche Konst-Schilders en Konst-Schilderessen met een uytbreijding over de schilder-konst der ouden*, 's-Gravenhage 1729, 1769, 4 dln., dl. 2, p. 188.

femme de Jehan Vaillant demeurant en Franckendal et Angenita Menton femme du susdit Bernard'.<sup>572</sup> Dat ook de vrouw, van de schilder Bernard aanwezig is, maakt de identificatie sluitend: het betreffen hier oom en neef Bernard. De jonge zal dezelfde Bernard zijn die in 1693 als 'S<sup>n</sup> Bernard Vaillant laeckendrappier' met 'jofr. Johanna de Lespine syne huysvr[ouw]e' hun testament laten opmaken. Johanna tekent als 'Johanna de L'Espine'.<sup>573</sup> Dat de jonge Bernard actief is in de Leidse lakenindustrie is niet zo gek. Ervan uitgaande dat Bartholome ook een zoon is van Jan Vaillant (zie ook hierna bij Wallerant Vaillant), is hij zijn vader en grootvader achternagegaan.

Bernard Vaillant is lang actief geweest. Uit bronnen bekende werken zijn tussen 1650-1697 gedateerd.<sup>574</sup> Op basis van de woonplaats van de geportretteerden is het lastig bepalen waar hij Bernard de laatste jaren resideert. Leiden zou kunnen, maar hij portretteert in de jaren negentig naast Leidenaren ook inwoners uit Den Haag, Rotterdam en Zeeland. Het aan hem toe te schrijven portret van Aernout van Citters (1661-1718) zou een van zijn laatste kunnen zijn en dan betreft het een Zeeuw. Van Citters lijkt wat ouder dan eind dertig – of de identificatie is niet correct –, maar zou dan dus uiterlijk in 1698 vereeuwigd zijn.

Broer Andries Vaillant (1655-'93) steekt ook prenten naar Bernards portretten, zoals van Fredericus Ragstat à Weille en de in Middelburg geboren en Rotterdam overleden Esaias Clement. Daarbij is ook Bernard Vaillant zelf een vaardig graveur en vooral bekwaam in de techniek van de mezzotint.



Bernard Vaillant, *Jacob Nachttegaal (1648-1718)*, (1692), pastel op papier op paneel, 54 x 42,5 cm. Collectie & foto: Kasteel Duivenvoorde (Voorschoten), inv. nr. DVS00088.



Bernard Vaillant, *Aernout van Citters (1661-1718)*, (1695-'98), pastel op papier, 52 x 43 cm (lijst). Collectie & foto: Zeeuws Museum, inv. nr. M05-21.

<sup>572</sup> Erfgoed Leiden, DTB Dopen, Dopen Vrouwekerk, 1004, inv. 274.

<sup>573</sup> Erfgoed Leiden, Notarieel Archief Johannes Blocqueau, 0506, inv. nr. 1516, akte 61, fols. 144r-147r.

<sup>574</sup> RKD, Den Haag, excerpts. Laatste verwijzing is naar portret van Maurits van Recerhorst (1666-1722), geneesheer te 's-Gravenhage. Moes. Ic. Bat. 6371 1). Excerpt nr. 1553835.

## Wallerant Vaillant (1623-1677)

Als de bekendste van een heel aantal schilderende (half)broers neemt Wallerant Vaillant een bijzondere en nog wat onderbelichte positie in in de kunstgeschiedenis.<sup>575</sup> Misschien komt dat ook wel doordat hij zich niet volledig aan één stad heeft verbonden, maar rondtrekt naar plekken waar wat te doen is, waar hooggeplaatsten bijeenkomen om te delibereren over zaken die stads-, regio- of landsgrenzen overstijgen. Wallerant is op 30 mei 1623 geboren in Lille (Rijssel).<sup>576</sup> Zijn vader Jean is linnen/lakenkoopman, die in 1619 trouwt met Maria Martins Warlop. Na haar dood hertrouwt Jean rond 1630 met Clara Bochet. Een heel aantal kinderen van Jean Vaillant gaat de kunsten in.<sup>577</sup>



Wallerant Vaillant?, *Zelfportret?* (ca. 1645-'50),  
olieverf op paneel, 60,4 x 49,9 cm. Huidige verblijf-  
plaats onbekend. Foto: Christie's, Londen.



Wallerant Vaillant, *Zelfportret* (ca. 1655-'60),  
olieverf op doek, 74 x 59,5 cm. Collectie & foto:  
Galerie Canesso, Parijs (augustus 2023).

Wallerant heeft een wat jongere broer Jean/Jan II (1627-1675), van wie de kwalificaties talrijk zijn: etscher/graveur, koperslager, schilder, koopman en kunsthandelaar. Schilderijen van diens hand zijn niet bekend, maar er zijn wel de nodige vermeldingen. Van hun halfbroers Bernard (zie hiervoor), Jacob/Jacques (1643-1691) en Andries (1655-1693) is wel werk bekend. Op Bernard na lijkt het erop dat de anderen zich verre van Zeeland hebben gehouden, zij het dat Andries prenten heeft gegraveerd naar portretten van Zeeuwen door Bernard.

<sup>575</sup> Zijn biografische pagina bij het RKD (<https://rkd.nl/explore/artists/78962>) vermeldt veel literatuur, maar een solotentoonstelling kwam er pas in 2024 in Museum Van Loon, Amsterdam: 'Veelzijdig virtuoos – Wallerant Vaillant in Amsterdam' (4 oktober 2024 – 5 januari 2025). De bijbehorende catalogus is ook meteen de eerste monografie: Rudi Ekkart en Claire van de Donk, *Wallerant Vaillant in Amsterdam*, Zwolle 2024. Eerder verscheen de scriptie van Nadine Rogeaux, *Wallerant Vaillant (1623-1677), graveur à la manière noire, dessinateur à la pierre noire et peintre de portraits*, Parijs 1999. Nadien publiceert Rogeaux nog een aantal artikelen met als laatste 'Wallerant Vaillant (1623-1677), portraitiste hollandais' in: *Revue de Nord*, 84(2002, nr. 1(344)), pp. 25-49.

<sup>576</sup> Ekkart en Van de Donk 2024, p. 19.

<sup>577</sup> RKD en Ecartico.

Wallerant Vaillant gaat in 1639 in Antwerpen in de leer bij Erasmus II Quellinus (1607-1678). Vaillant is niet vermeld als leerling in De Liggeren, de bron is wat indirect. F.J. van den Branden schrijft in 1883 dat er naast de vijftien leerlingen van Quellinus in De Liggeren een zestiende is geweest: 'Ook als leermeester was onze schilder gezocht. De Liggere van Sint Lucas getuigt, dat vijftien jongelingen hem hunnen kunstopleiding toevertrouwd. Wij vonden dat een zestiende, de beroemde portretschilder Wallerant Vaillant, van Rijssel, op 17 September 1639, bij // Erasm Quellin schilderen kwam leeren, tegen 150 gulden in het jaar.'<sup>578</sup>

Het gezin van Jean I verhuist naar Amsterdam in 1643, waar Wallerant zijn eerste gedateerde portretten maakt. Jean registreert zich op 4 oktober 1647 als 'Jan Vaillant van Rijssel coopman' als poorter in Amsterdam.<sup>579</sup> Ergens in 1647'48 betaalt Wallerant Vaillant 'incomgelt' voor het Middelburgse St. Lucasgilde om daar als vrijmeester aan de slag te kunnen gaan.<sup>580</sup> Er zijn gedateerde portretten bekend uit 1647/'48, die mogelijk van Zeeuwen zijn. Eind jaren veertig is hij alweer terug in Amsterdam, om van daaruit Europa te doorkruisen. Het lijkt er sterk op dat hij daarna niet meer actief is in Zeeland, in tegenstelling tot (veel later) zijn broer Bernard. En zo lang er geen bewijs wordt gevonden dat er een Wallerant Vaillant II heeft bestaan, kunnen we ervan uitgaan dat het Bernard is geweest en niet nogmaals Wallerant, die tussen 29 mei 1675 en 18 oktober 1676 voor zijn 'vrijheijt in 't gilde betaelt'.<sup>581</sup>

Over het familieleven van Wallerant is eigenlijk niets bekend. Of hij getrouwd is geweest, kinderen heeft gehad, bij het RKD/Ecartico is er geen aantekening over. Christiaan Kramm geeft dat op hij ongehuwd overlijdt.<sup>582</sup> Zoeken op de combinatie 'Wallerant Vaillant' (in alle denkbare spellingen) levert in het Amsterdamse Stadsarchief niets op. Maar op voor- of achternaam komt wel het e.e.a. boven. Zo is hij op 14 december 1661 getuige bij de doop van een naar hem genoemd neefje 'Walrand', zoon van Barthelomé Vailant en Marie Petit.<sup>583</sup> Bartholomé (Bartholomeus) komt in Amsterdam veel vaker voor, maar ook duikt de naam op in Zeeland en Leiden. Mogelijk dezelfde en een (half)broer van Wallerant die niet wordt vermeld bij Ecartico.<sup>584</sup> Kramm kent Bartholomeus wel. Hij is het oudste kind uit het tweede huwelijk van Jean (met Clara Bochet) en op 20 april 1631 gedoopt te Rijssel.<sup>585</sup>

Vaillant is in het Amsterdamse Stadsarchief niet/nauwelijks op zijn volledige naam terug te vinden, behalve als de begraven 'Wallerand Vaillandt', op 2 september 1677.<sup>586</sup> Maar dat kan goed komen doordat de naam Wallerant Vaillant niet makkelijk als zodanig wordt herkend. Wanneer teksten door het programma Transkribus worden gehaald, maakt dat er bijvoorbeeld zomaar 'Wallerant Vankant'

---

<sup>578</sup> F.J. van den Branden, *Geschiedenis der Antwerpsche schildersschool*, Antwerpen 1883, 2 dln., dl. II, pp. 791-792.

<sup>579</sup> Stadsarchief Amsterdam, Poorterboeken, 5033, inv. nr. 2, p. 190 vo.

<sup>580</sup> Rekening vanaf 25 januari 1647: 'incomgelt Walrant Vaillant 1 – 6 – 0.' Rekening is ondertekend op 5 januari 1649, dus beslaat bijna geheel 1647 en 1648. Bredius, 'De gildeboeken', pp. 175-176.

<sup>581</sup> Bredius, 'De gildeboeken', p. 213.

<sup>582</sup> Kramm, *De levens*, dl. 6, p. 1667.

<sup>583</sup> Stadsarchief Amsterdam, Dopen, 5001, inv. nr. 131, p. 395. NB Bartholomeus en Marie Petit gaan in Leiden in ondertrouw hetgeen op 31 juli 1655 in Amsterdam wordt ingeschreven. Bij Bartholomeus wordt vermeld 'van Rijssel, wonende op de Fluwelen Burgwal'. Stadsarchief Amsterdam, Ondertrouwregister, 5001, inv. nr. 474, p. 500.

<sup>584</sup> De lijst kinderen van Jean Vaillant en Clara Bouchet kan aanzienlijk worden aangevuld door in de doopregisters van Amsterdam te zoeken. Er is daar meer te vinden. Zo gaat Wallerants zus Florence op 15 januari 1656 in ondertrouw met Adriaen Castel, ze is 'van Rijssel' en 'out 20 jaer', waarmee haar geboortejaar op 1636, maar waarschijnlijker 1637 is te stellen. Stadsarchief Amsterdam, Ondertrouwregister, 5001, inv. nr. 475, p. 261. Florence hertrouwt met Jan Masurel, die na haar overlijden hertrouwt met Elisabeth Coop a Groen. Masurel is dan koopman in Leiden. Voor dat huwelijk worden bij de Leidse notaris David Doornick op 11 oktober 1675 huwelijksvoorwaarden worden opgesteld, waarin 'wijlen Florentia Vailliant' wordt genoemd en die mede worden ondertekend door Wallerant en Bernard Vaillant. Stadsarchief Amsterdam, Notariële Archieven, 5075, inv. nr. 1942, akte 273663, pp. 242-243.

<sup>585</sup> Kramm, *De levens*, dl. 6, p. 1668.

<sup>586</sup> Stadsarchief Amsterdam, DTB Begraven, 5001, inv. nr. 1130, p. 322.

van.<sup>587</sup> Dan wordt het voor onderzoekers ondoenlijk. Die bron blijkt alleszins interessant, want een heel aantal schilders heeft op 17 mei 1672 bij notaris Adriaen Lock een oordeel geveld over een verzameling schilderijen. Vaillant wordt als eerste opgevoerd, 'Walleradt Vaillant, oordeelt datter er veele goede schilderije onder sijn ...', en ondertekent ook als eerste. Maar, hem terugvinden als echtgenoot of vader in Amsterdam? Nee.

Het lijkt erop dat Wallerant Vaillant geen geboekstaafde relatie is aangegaan en dat is wel uitzonderlijk. Vermoedelijk ook wel weer handig, daar hij jarenlang in Europa actief is – waarschijnlijk met het Amsterdamse ouderlijk huis als uitvalsbasis – om niet aan handen en voeten gebonden te zijn. Na het relatief korte verblijf in Middelburg – ook daar zijn geen sporen in de bewaard gebleven archieven – keert Wallerant eerst terug naar Amsterdam en is hij later actief in Heidelberg (1656-1658), waar broer Bernard zich op zeker moment bij hem voegt, en Frankfurt (tot en met 1659). Dan zijn beiden werkzaam in Parijs (1659-1663), hetgeen in ieder geval Wallerant onderbreekt om in december 1661 bij de doop van zijn naar hem vernoemde neefje in Amsterdam te zijn (zie hierboven). Vanaf 1664 lijkt hij minder reislustig, al wordt hij genoemd als hofschilder van prins Willem Frederik (1613-1664), stadhouder van Friesland, voor wie hij dan toch ook wel in die contreien actief zal zijn geweest.<sup>588</sup> NB de Wikipedia-pagina die aan Vaillant is gewijd, geeft als broodheer Hendrik Casimir II van Nassau-Dietz (1657-1696), die als zevenjarige zoon van Willem Frederik in 1664 het stokje overneemt.<sup>589</sup> Het lijkt er sterk op dat Wallerant Vaillant het huis op de Fluwelen Burgwal overneemt. Het is in ieder geval het adres dat door een aantal Vaillants wordt opgegeven als woonadres.

De productiviteit van Wallerant Vaillant is hoog. Hij schildert met olieverf en 'schildert' met zwart en gekleurd krijt, waarmee hij samen met zijn broer Bernard een van de eersten is die pastels maken (al heet dat in hun tijd niet zo). Het aantal portret-krijttekeningen overstijgt het aantal olieverfschilderijen. Voor rondtrekkende kunstenaars is de krijttekening een ideaal medium: snel klaar en het vergt minder materiaal. Ook voor de klant die zich ergens tijdelijk ophoudt, is het prettig: klaar terwijl u wacht. Naast de unica is Wallerant ook bedreven als graveur, waarmee hij zijn portretten in oplage kan verspreiden, maar ook prenten naar werk van anderen steekt. Als een van de eersten omarmt hij de methode van de zwarte-kunstprent, de mezzotint. Hij blijkt al snel een ware meester. Deze fluwelige manier van prenten maken, benadert de krijttekeningen zeer. Naast portretten heeft Vaillant ook (onder andere?) stillevens geschilderd.<sup>590</sup>

Het zicht op zijn Zeeuwse portretten is verre van volledig.<sup>591</sup> Hoewel het nooit is uit te sluiten – Zeeuwen weten hun portrettisten soms vrij ver weg te vinden, tot in Londen aan toe – lijkt het erop dat Zeeuwen bij Vaillant alleen figureren in 1647-'48. Het is niet ondenkbaar dat hij een of meer van zijn vroege zelfportretten in Middelburg heeft geschilderd. Zijn zelfportretten zijn niet gedateerd en dan is het zoeken naar een jongeman van een jaar of 25. Een werk dat daar in de buurt kan komen, was in het verleden betiteld als zelfportret, maar is voor het laatst in 2016 bij Christie's geveild als 'A tronie of a young man wearing a helmet', 'circle of Rembrandt Harmensz. van Rijn'.<sup>592</sup> De eerdere toeschrijving aan Vaillant is zo gek nog niet, wanneer dit als jeugdwerk wordt beschouwd, vergeleken met wat latere, zekere portretten. Het is zeker een tronie, maar lijkt toch een typisch zelfportret, zoals ook Rembrandt ze veelvuldig schildert. Van Vaillant zijn zelfportretten bekend met hoeden, een

---

<sup>587</sup> <https://transkribus.eu/r/amsterdam-city-archives/#/search?view=combined&f=1&t=wallerant> (zie pp. 179 en 180).

<sup>588</sup> Briels, *Vlaamse schilders*, p. 391. Helaas zonder bronvermelding. Briels noemt de stadhouder overigens Willem Friso en baseert zich waarschijnlijk op Kramm, *De levens*, dl. 6, p. 1667, waar dit gegeven is terug te vinden.

<sup>589</sup> [https://nl.wikipedia.org/wiki/Hendrik\\_Casimir\\_II\\_van\\_Nassau-Dietz](https://nl.wikipedia.org/wiki/Hendrik_Casimir_II_van_Nassau-Dietz)

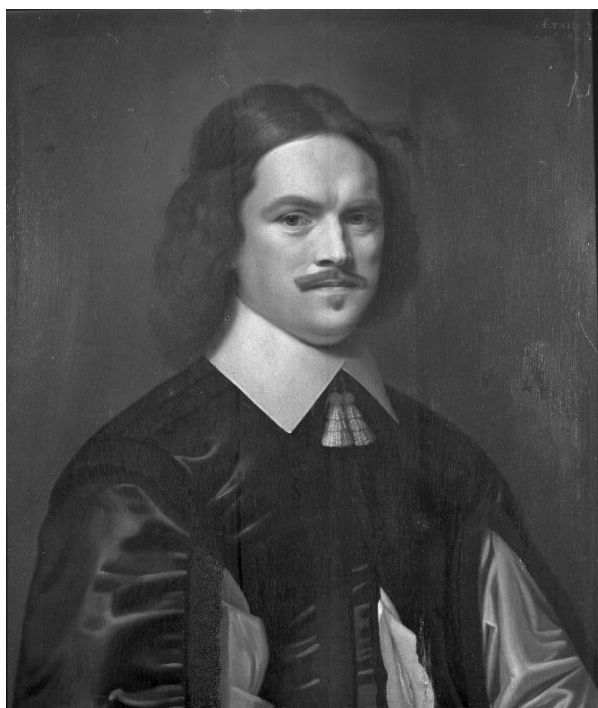
<sup>590</sup> Meijer, *Stillevens*, pp. 80-81, 92. Geen enkel stilleven is met zekerheid in Middelburg geschilderd. Het vroegst gedateerde van 1650 is zeker uit zijn Amsterdamse periode. Ook van de stillevens die Meijer wat vroeger acht, is het maar de vraag of deze in Middelburg zijn geschilderd, daar Vaillant al in 1648 weer in Amsterdam actief blijkt (zie hierboven m.b.t. de portretten Bicker).

<sup>591</sup> Van der Ploeg, *Portretten*, pp. 55-56.

<sup>592</sup> Christie's Londen (South Kensington), live auction 12307, lot 31, olieverf op paneel, 60,4 x 49,9 cm.

helm en zelf een tulband. Daar zou dit werk goed passen. Qua leeftijd zou het dan in Zeeland geschilderd kunnen zijn, al verblijft hij daar maar zo'n anderhalf jaar.

Van de 'zekerste' Zeeuwse portretten zijn op dit moment alleen nog de bronvermeldingen. Vaillant moet in 1648 portretten in zwart krijt hebben gemaakt van Maria de Looper (1609-1681) en haar dochter Maria Radermacher (1636-1678). Samuel Radermacher noemt ze in zijn beschrijving van circa 1750 van 'de pourtraiten op het kamertjen boven'. Bij 'Maria Loopers', zijn 'oud Groot Moeder', beschrijft hij portret nr. 4, én 'en nog eens gecraijoneerd door W. Vaillant 1648'. Iets vergelijkbaars staat er bij Maria Radermacher, Samuels 'Oud Moeij': 'op het met swart gecraijoneerde pourtraitie staat mede W: Vaillant fecit 1648'. Dit portret is nr. 40 in de reeks. Nr. 39 betreft het (postume) portret van zijn 'Overgrootvader' Daniel Radermacher (1583-1637), de (eerste) man van Maria de Looper. Daar Samuel aangeeft dat Daniel in Amsterdam is overleden op 24 april 1637 omschrijft hij het als 'Op het met swart gecraijoneerde pourtrait staat W: Vaillant fecit 1648 dus ontwijffelaar maar een copie'.<sup>593</sup> Een mooi voorbeeld van een zwartkrijttekening uit de Zeeuwse tijd is het portret van Alexander Morus (1616-1670), predikant en hoogleraar aan de Illustre school te Middelburg, eveneens uit 1648.<sup>594</sup>



Wallerant Vaillant, *Henri Godin* (1615-1670) (1647), olieverf op paneel, 71 x 60,5 cm. Deutzenhofje, Amsterdam. Foto: RKD, Den Haag.



Wallerant Vaillant, *Sarah Godin* (1621-1650) (1647), olieverf op paneel, 71 x 60,5 cm. Deutzenhofje, Amsterdam. Foto: RKD, Den Haag.

Naar andere door Vaillant geschilderde Zeeuwen is als zoeken naar de speld n de hooiberg. De olieverfportretten van Henri Godin (1615-1670) en Sarah Godin (1621-1650) uit 1647 zijn in het verleden aan Vaillant toegeschreven en waarschijnlijk terecht.<sup>595</sup> Het paar trouwt in 1646 in

<sup>593</sup> De families De Looper en Radermacher waren gewoon portretten te bestellen. Van Maria is in 1627 een portret geschilderd, tegelijk met dat van haar moeder, broer en zusjes. Vermoedelijk komen ze uit het atelier van Salomon Mesdach, al lijken ze geschilderd door een ander dan de meester zelf. Het portret van Maria is via de tak Schorer-Radermacher in de Verenigde Staten uit beeld geraakt, waar haar zussen Anne en Janneke in het Zeeuws museum zijn beland. Voor de vermelding van de drie krijtportretten van Wallerant Vaillant: ZA, Familie Schorer, 157, inv. nr. 499, 'Aantekeyningen wegens pourtraiten op het kamertjen boven en wat relatie die hebben tot mij Samuel Radermacher'.

<sup>594</sup> Van der Ploeg, *Portretten*, pp. 54, met afb.

<sup>595</sup> Van der Ploeg, *Portretten*, pp. 55-56. Notabene, daar wordt gesuggereerd dat het paar kort na het portret van Middelburg naar Amsterdam verhuist, hetgeen onjuist is. Sarah overlijdt in 1650 in Middelburg en Henri

Amsterdam, Sarah Godin is een nicht van Henri uit een Amsterdamse tak van de familie. Sarah overlijdt in Middelburg. Henri hertrouwt in 1651 met Christina Luycks, opnieuw in Amsterdam. Hij is veelvuldig diaken en ouderling, is in de jaren veertig raad en schepen en in 1659 burgemeester van Middelburg en hij is tot zijn dood bewindvoerder van de VOC (1667-1670). Wanneer Vaillant terugkeert naar Amsterdam, schildert hij daar kort na zijn vestiging (en ook veel later) aldaar een aantal familieleden van de tak van Sarah Godin (in 1649 en 1674). De Godin-portretten worden alle bewaard in het Deutzenhofje, Amsterdam. Mogelijk schildert Vaillant de portretten van Henri en Sarah nog net in Amsterdam, voordat hij naar Middelburg vertrekt, het is ook denkbaar dat een opdracht voor deze portretten juist de aanleiding is geweest om naar Zeeland te komen. Dan zijn het zijn eerste Zeeuwse portretten.

Met de Zeeuwse periode (1647-'48) als uitgangspunt zoeken in de excerpts van het RKD levert een aantal interessante treffers op. Tot een volledig overzicht gaat dat niet leiden. Vaillant dateert niet al zijn werk en van een heel aantal gedateerde portretten is weer niet bekend wie ze verbeeld. Twee excerpts vermelden krijttekeningen uit de collectie van Cornelis Hofstede de Groot, die in 1916 op een expositie in de Leidse Lakenhal zijn getoond.<sup>596</sup> Eén ervan is 1648 gedateerd: 'W. Vaillant fecit 1648'. Precies zoals Samuel Radermacher het vermeldt bij de vooroudertekeningen in zijn bezit. Erboven staat bij beide excerpts getikt: 'Geschenk H.d.G. aan Groningen', hetgeen de gemeente blijkt te zijn. De werken zijn nu in de collectie van het Groninger Museum en stellen respectievelijk Jacob Bicker (het werk uit 1648) en Jan Bicker voor.<sup>597</sup> Als de identificatie correct is, is Vaillant al in 1648 weer terug in Amsterdam. Hij zal hierna nog een flink aantal leden van het Amsterdamse geslacht Bicker en aangetrouwden portretteren.

Het excerpt dat liefst drie tekeningen van Vaillant vermeldt, in juli 1917 gezien bij jhr. Van Splinter in Bazel, intrigeert. Het eerste is een 'Portret, levensgroot kniestuk eener zittende dame in 't zwart, moet gemerkt zijn (14)'. Dan volgt een 'Levensgroot kniestuk eener staande dame in 't wit satijn met roos in de rechter hand, moet eveneens gemerkt zijn (19). Dit lijken eerder schilderijen dan tekeningen. Nummer drie is dat wel: 'Krijttekening van een meisjeskop, levensgroot, gemerkt Vaillant 1648'.<sup>598</sup> Dit laatste werk zou Maria Radermacher kunnen zijn – waar haar portret en dat van haar ouders is gebleven, is niet bekend – of het betreft een Zeeuwse dan wel Amsterdamse tijdgenoot. Dan worden volgens een ander excerpt vijf tekeningen van familieleden d'Orville in Mainz bewaard, waarvan er één 1648 is gedateerd.<sup>599</sup> Dit lijkt weer een Amsterdamse familie te zijn.

In de recente expositie 'Wallerant Vaillant in Amsterdam' is gesuggereerd dat Vaillant in het begin van zijn loopbaan vooral portrettekeningen heeft gemaakt en niet of nauwelijks heeft geschilderd, het merendeel van zijn olieverfportretten dateert van 1665 en later. Vroeg gedateerd en gesigneerd geschilderd werk is er niet of nauwelijks en dat ondersteunt die gedachte. Er zijn stillevens bekend uit de jaren vijftig en als de portretten van Henri en Sarah Godin inderdaad van zijn hand zijn, is er werk uit 1647. Het geschilderde portret van Jan Six zou volgens diens eigen aantekening uit 1649 dateren, hetgeen door Ekkart en Van der Donk wordt betwijfeld daar die aantekening staat op een papieren hoes om de koperplaat van de mezzotint naar dat portret en Vaillant begon pas jaren later in die techniek te werken.<sup>600</sup> Maar waarom zou het jaar niet kunnen gelden voor het geschilderde portret en heeft Vaillant er jaren later nog eens een prent naar gemaakt? Dan is er nog een geschilderd portret uit de jaren veertig bekend. In Zeeland lijkt hij vooral te hebben geportrettekend, gezien de bovengenoemde vermeldingen. Maar het is niet uit te sluiten dat hij daarnaast ook altijd heeft geschilderd.

---

maakt er carrière. Van het portret van Sarah is een tweede exemplaar geveild bij Christie's Londen, op 24 februari 1995, lot 17.

<sup>596</sup> RKD, excerpts 1554113 en 1554114. *Tentoonstelling van tekeningen van Oud-Hollandsche meesters uit de verzameling van Dr. C. Hofstede de Groot: tekeningen uit den tijd vóór Rembrandt en van meesters, die niet onder Rembrandt's invloed staan; benevens enkele gezichten op kasteelen in de omgeving van Leiden*, Leiden 1916, 3 dln., dl. III, nrs. 101 en 102.

<sup>597</sup> Groninger Museum, inv. nrs. 1931.0224 en 1931.0225.

<sup>598</sup> RKD, excerpts, nr. 1554223.

<sup>599</sup> RKD, excerpts, nrs. 1554226-1554227.

<sup>600</sup> Ekkart en Van der Donk 202, p. 56-57.

## Lodewijck Vay (1630-1676(?))

De vooral als historieschilder bekend staande Lodewijck Vay is op 9 januari 1630 in Bergen op Zoom gedoopt als 'Lodewyck', kind van 'Nathan Vayns' (1581-1651) en 'Anna Burs' (...-1636/'40).<sup>601</sup> Zijn ouders treden in 1612 in Middelburg in het huwelijk. Nathan Vay is geboren in Vlissingen en wordt predikant, onder andere in Calais, Axel en Bergen op Zoom, waar hij zal overlijden. In 1600 en 1608 wordt Nathan genoemd als lidmaat van de Nederduitsch- gereformeerde kerk in Vlissingen. Hij woont dan bij zijn vader, op de 'Merct'. In 1608 is vermeld dat hij student is en vertrokken. Vermoedelijk is hij in 1615 in Grijpskerke getuige bij de doop van Petrus Panneel, zoon van Gerson en Maeijken Burs, waarschijnlijk een zuster van zijn vrouw Anna.<sup>602</sup> Nathan Vay hertrouwt in 1640 met Catharina van der Schilde.

Over 'het privéleven' van Lodewijck Vay worden we via de archieven in Bergen op Zoom en Zeeland voorsnog niets wijzer (ook niet met zoektermen als Vaij, Vaeij, Vaius, Vajus en nog zo het e.e.a., waarmee zijn vader en familieleden mee zijn te vinden).

Professioneel doet hij van zich spreken in het St. Lucasgilde in Middelburg, waar hij wordt ingeschreven in het boekjaar dat loopt tussen 8 februari 1654 en 17 februari 1655: 'Ontfangen van Lodewijck Vay, fijnschilder, en heeft betaelt voor sijn vrijgelt ... £ 2 – 6 – 8.'. Hij maakt zich snel verdienstelijk in het gilde, want op 17 februari 1655 en 1 november 1656 medeondertekent hij de jaarrekening (als 'Lodewijck Vay'). Het jaar erna (boekjaar 1 november 1656 – 18 oktober 1657) is hij, onder deken Jan Hardewel, een van de beleders (als 'Lodewijck Vaey, fijnschilder'). Bij het overzichtje van ondertekenaars op 18 oktober 1657 ontbreekt zijn naam. In dat boekjaar blijkt hij (onder dezelfde naam) een van de 'absenten ter begrafenis', waarmee hij een stuiver verbeurt.<sup>603</sup> Hierna wordt hij niet meer genoemd, ook niet bij de dootschulden. Het RKD geeft als sterfjaar en -plaats 1676 en Middelburg op, helaas zonder bron.

Een andere vermelding is uit een wat onverwachte hoek. Abraham Bredius publiceerde in *Oud Holland* in zes delen het schildersregister van dr. Jan Sysmus, die dat tussen 1669 en 1678 samenstelde. Daar komt Bredius de volgende vermelding tegen (met zijn commentaar): 'Lodewijk Fay (er staat Vay), conterfeiter, te Maselantsluis, redelijk'.<sup>604</sup> Met het woord conterfeiter wordt doorgaans portretschilder bedoeld en zonder gesigeneerde portretten van Vay's hand lijkt dit voorsnog de enige bron voor deze activiteit te zijn. Maaslandsluis is de oude benaming voor Maassluis. In lokale (digitale) archieven komt de naam 'Lodewijck Vay' in deze contreien niet boven water. Wel blijken er verschillende schepenen in Maassluis in de 17<sup>de</sup> eeuw de achternaam 'Vay' te dragen.

Bewaard gebleven schilderijen van Vay zijn net zo schaars als de archiefvermeldingen. De website van het RKD geeft afbeeldingen van drie vrij forse historiestukken, waarvan er een 1650 en een ander 1653 is gedateerd, beide vóór zijn Zeeuwse periode. In de excerpts zijn er de vermeldingen van een oudere vrouw, geld tellende (gezien in 1816 en 1835) en in 1902 ziet Hofstede de Groot zelf een bloemstilleven, 'Groot fraai bloemstuk in een binnenvetrek naast een venster. Met een grote in fraaie letters uitgevoerde handtekening'.<sup>605</sup> Portretten van zijn hand zijn op dit moment niet bekend.

---

<sup>601</sup> West-Brabants Archief, 0031, Doop-, trouw- en begraafboeken Bergen op Zoom, inv. nr. 15, NH doopboek 1627-1633. Zoeken op 'Anna Burs' in het West-Brabants Archief levert een achttal gedoopte kinderen op tussen 1618 en 1636.

<sup>602</sup> ZA, zoeken bij Zeeuwen gezocht 'Nathan Vaij'. Als 'Nathan Vay' is hij te vinden als predikant in 1614 n Axel. De broer van Lodewijck Vay, 'Stephanus Vay' is in 1647 predikant in Ouwkerk en in 1649 in Brouwershaven.

<sup>603</sup> Bredius, 'De gildeboeken', pp. 184, 186, 188-189.

<sup>604</sup> Abraham Bredius, 'Het Schildersregister van Jan Sysmus, Stads-Doctor te Amsterdam, III, in: Oud Holland, 8(1890), p. 298.

<sup>605</sup> RKD, Den Haag, excerpts, nr. 1572383. Zie ook: Meijer, *Stillevenen*, pp. 67, 92; Sam Segal en Klara Alen, *Dutch flower pieces: paintings, drawings and prints up tot he 19th century*, Leiden/Boston 2020, 2 dln.

## Adriaen Pietersz. van de Venne (1590-1662)

Over wanneer en waar Adriaen van de Venne is geboren, liepen tot voor kort de meningen uiteen. Belangrijkste bron was *Het gulden cabinet* van Cornelis de Bie.<sup>606</sup> Lang is aangenomen, dat dat circa 1589 in Delft moet zijn. Zo gaf Edwin Buijsen in zijn dissertatie als ouders: Pieter van de Venne en Tanneken Willemsdr. Hoffmans.<sup>607</sup> Nieuw onderzoek voor dit lexicon geeft zijn doopplaats prijs alsmede de juiste ouders. Tijdens het schrijven van het lexicon blijkt dit onderzoek gestaafd door een publicatie van Edwin Buijsen en Harm Nijboer, waar hier mede naar verwezen wordt.<sup>608</sup> Op 22 april 1590 wordt 'Ariën van Venne' gedoopt als kind van 'Janneken Boenick' en de dan al overleden 'Pieter van Venne'.<sup>609</sup> Dooplaats is niet Delft, maar 't Woudt, een kerkdorp gelegen tussen De Lier en Den Hoorn (wel dichtbij Delft). Getuigen zijn Hans Verhaecht en Aeriaenken Mouraj. Dat bij Van de Venne als geboorteplaats steeds Delft wordt opgegeven, is dat dan omdat 't



Adriaen van de Venne, *Zelfportret* (ca. 1615-'18), olieverf op paneel, 18,2 x 13,3 cm. Collectie & foto: Mauritshuis, Den Haag, inv. nr. 1227.

<sup>606</sup> De Bie, *Het gulden cabinet*, pp. 234-236.

<sup>607</sup> Edwin Buijsen, *De schilderijenproductie van Adriaen van de Venne (1589-1662)*, Dissertatie Radboud Universiteit Nijmegen 2018, pp. 29, 36 (noot 4-6). NB Er is sinds 2023 een handelseditie: Edwin Buijsen, *Ick soeck en vind. De schildrijen van Adriaen van de Venne (1589-1662)*, Zwolle 2023. Ecartico geeft (inmiddels) als doopplaats 't Woudt.

<sup>608</sup> Edwin Buijsen & Harm Nijboer, 'New biographical data on Adriaen van de Venne (1690-1662) and his family', in: *Oud Holland*, 136(2023, nr. 1), pp. 1-16. Bij de expositie in het Zeeuws Museum, Middelburg (30 september 2023 en 21 april 2024), verscheen de gelijknamige publicatie *De omgekeerde wereld van Adriaen van de Venne*, Middelburg/Zwolle 2023.

<sup>609</sup> Stadsarchief Delft, DTB dopen, inv. nr. 449.1, fol. 164. Nb Het Stadsarchief heeft de akte niet online staan en geeft bij de moeder 'Boenick' als naam, waar Buijsen & Nijboer 'Boevick' opgeven. Dat laatste komt meer overeen met 'Beuvincx' en spelling die elders wordt gevonden en door hen verder wordt gebruikt. Zie Buijsen & Nijboer, 'New biographical', pp. 1-3.

Woudt daar zeer dichtbij ligt, maar wel erg klein? Of is hij wel degelijk in Delft geboren, maar is hij in 't Woudt gedoopt, omdat zijn moeder daar een band mee heeft? Dat laatste is de suggestie van Buijsen en Nijboer. Wat blijkt. Pieter van Venne is in 't Woudt op 16 april 1688 getuige van de doop van een kind van Arie Jansz. Perk en Hester Boevinck (Beuvincx), de zus van Janneke/Jannetge (moeder van Adriaen van de Venne).<sup>610</sup> Het paar gaat eerder in ondertrouw op 10 mei 1585, waarbij van 'Hester Beuvincx' wordt aangetekend 'van Doorninck' en 'wonende alhier inde choorstraet'.<sup>611</sup> Hiermee wordt het logisch te veronderstellen dat Janneke, de moeder van Adriaen, ook in Doornik is geboren. Waarschijnlijk is zij ook de moeder van Jan, de oudere broer van Adriaen van de Venne van wie gezegd wordt geboren te zijn in Lier, Brabant. Dan zouden de ouders van Adriaen na de geboorte van Jan uit (Vlaams) Brabant zijn geëmigreerd naar Delft (of 't Woudt). 't Woud is maar een heel klein dorp. Johannes Martini wordt daar in 1588 als eerste gereformeerde predikant geïnstalleerd en tot en met het voorjaar van 1591 doopt hij niet minder dan 22 kinderen, terwijl de geloofsgemeenschap maar elf leden telt. De conclusie van Buijsen en Nijboer is dat mensen van buiten 't Woudt er hun kinderen komen laten dopen en dat zou goed kunnen gelden voor Adriaen van de Venne. Diens moeder blijkt in 1594 te hertrouwen met Laurens Wittocx, een wever uit Mechelen. Ze is dan woonachtig in de Choerstraat in Delft en weduwe van Pieter van Venne cousmaecker'. Met Wittocx krijgt ze een zoon Salomon (ca. 1595-1659), een halfbroer dus van Adriaen, die later te boek zal staan als (klad)schilder en metselaar. Adriaen blijkt blijvend nauwe banden te onderhouden met Salomon Wittocx.<sup>612</sup>

Over de opleiding van Van de Venne is weinig met zekerheid te zeggen. De belangrijkste bron is wederom Cornelis de Bie in diens *Het gulden cabinet* uit 1662. De Bie noemt als eerste leermeester 'eenen Sr. Simon de Valck, Goutsmit ende Schilder tot Leyden. Alwaer hy eerst hem neerstelijck heeft gheoeffent met teekenen ende verlichten ende daer naer de selve Schilder-const grootelijckx vervolghende [...]'. Over deze De Valck hebben Buijsen en Nijboer interessante informatie gevonden. Hij blijkt getuige bij het huwelijk van Adriaens oudere broer Jan die naar inschatting van Buijsen en Nijboer geboren moet zijn vóór de val van Lier in 1582. Jan is naar Leiden verhuisd en trouwt daar met Aefgen Mussis uit Delft. Simon de Valck is een goudsmid uit Haarlem en is enige tijd actief in Friesland. In 1601 is hij in Leiden getuige bij het huwelijk van de uit Antwerpen afkomstige graveur Pieter Bast en in 1607 dus bij het huwelijk (de ondertrouw) in 1607 van Jan van der Venne, die dan 'Cunstverkooper' wordt genoemd. Dan ligt het voor de hand dat Adriaen rond die tijd ook in Leiden woont. Na 1607 verdwijnt De Valck, van wie Van de Venne heeft leren tekenen en (boek)verluchten en grotendeels schilderen, van de radar. Buijsen en Nijboer vermoeden dat Jan degene is geweest die Adriaen heeft gestimuleerd schilder te worden.<sup>613</sup> Jan wordt op 1 juli 1608 poorter van Middelburg. Bron is Abraham Bredius, die de archieven in Middelburg kon bestuderen vóór de brand in WO II. Bredius: 'Jan Pietersz (van de Venne?) van Liere in Brabant, wird Bürger in Middelburg' met verwijzing naar de Poorterboeken.<sup>614</sup> In het vervolg van hun artikel gaan Buijsen en Nijboer uitgebreider in op de diverse familieverbanden van Jan en Adriaen van de Venne en is een stamboom opgenomen. Van belang voor Adriaen is diens sociale netwerk in Rotterdam, waar hij gebruik van maakt wanneer hij vanuit Middelburg naar Den Haag is verhuisd.

Na zijn leertijd bij De Valck belandt Adriaen van de Venne volgens Cornelis de Bie bij 'eenen Jeronimus van Diest uytnemende fray in het wit ende swert te schilderen'. Verder heeft Van de Venne volgens De Bie zichzelf geschoold.<sup>615</sup>

Over Jeronymus van Diest weet Ecartico niet zoveel. Hij zou werkzaam zijn geweest tussen 1600-1605 in Delft als fijn- en grisailleschilder. De Bie lijkt goed geïnformeerd t.a.v. leermeester De Valck,

---

<sup>610</sup> Stadsarchief Delft, DTB dopen, inv. nr. 449.1, fol. 164. Document niet gescand te raadplegen. Stadsarchief als namen: Arie Perck (kind), Arie Jansse Perck (vader) en Hester Coewinck (moeder). Buijsen & Nijboer, 'New biographical', p. 11, noot 7, geven: '16 Aprilis. Het kindt van Arie Janss Perk ende Hester Boevinck genaempt Arie waren gethuygen Pieter van Venne en Ariaenken Mourraij'.

<sup>611</sup> Stadsarchief Delft, DTB trouwen, inv. nr. 1.2570, fol. 41v.

<sup>612</sup> Zie Buijsen & Nijboer, 'New biographical', p. 4.

<sup>613</sup> Buijsen & Nijboer, 'New biographical', pp. 4-5.

<sup>614</sup> Bredius, *Künstler-Inventare*, dl. VII, p. 245.

<sup>615</sup> De Bie, *Het gulden cabinet*, p. 234.

bij Van Diest wordt dat wat twijfelachtiger. Kan het zijn dat hij Van de Venne's kwaliteiten als grisailleschilder – Van de Venne stopt met kleurrijk schilderen, nadat hij in 1625 Middelburg voor Den Haag verruult – ergens op heeft willen terugvoeren? Deze Van Diest is nu geheel onbekend. Een in Den Haag werkende naamgenoot (1631 – na 1684) is meer dan een generatie jonger. Buijsen en Nijboer doen in een noot de suggestie dat Van de Venne zijn leertijd in Middelburg heeft voltooid. Hoewel dat heel wel denkbaar is, is door de door hen voorgestelde kandidaat, Jeronimus Becx (geboren rond 1587) een 'wild guess'.<sup>616</sup> Er zijn wel meer schilders actief in Middelburg die Van de Venne als leerling gehad kunnen hebben, getuige ook dit lexicon. Zonder nadere gegevens is dit niet te bewijzen of ontkrachten.



Adriaen van de Venne, *De Zielenvisserij* (1614), olieverf op paneel, 98,5 x 187,2 cm. Collectie & foto: Rijksmuseum Amsterdam, inv. nr. SK-A 447.

Het vroegst bekende werk *De Zielenvisserij* (1614) – vermoedelijk is het ook zijn bekendste werk – van Adriaen van de Venne is ontstaan in Middelburg. Daar komen ook de eerste vermeldingen met betrekking tot zijn privéleven boven water. In 1614 wordt Adriaen van de Venne voor het eerst vermeld in Middelburg. Op 14 mei 1614 is hij getuige bij de doop van Jans dochttertje Adriana. Nog datzelfde jaar treedt hij in het huwelijk met Lysabeth (Elisabeth) de Pours (...-1657/'60), afkomstig uit Serooskerke, Zuid-Beveland (het huidige 's-Heer Arendskerke; niet te verwarren met Serooskerke op Schouwen-Duiveland). De ondertrouw vindt plaats in Middelburg op 25 oktober en de huwelijksvoltrekking volgt op 19 november 1614. Hun eerste kind, Huijbert, wordt op 7 februari 1616 gedoopt en overlijdt op jonge leeftijd. Daarna volgen nog zes kinderen: Janneken (1620-vóór 1661), Pieter (1624-1657), Elisabeth (1631-na 1675), Adriana (1633-vóór 1661), Huybrecht (1634 of 1635-in of na 1682) en Johannes (1636-vóór 1661). Pieter en Huybrecht zullen in het voetspoor van hun vader treden en ook schilder worden.<sup>617</sup>

<sup>616</sup> Buijsen & Nijboer, 'New biographical', p. 13, noot 41.

<sup>617</sup> Edwin Buijsen heeft deze gegevens uit een ongepubliceerd en ongedateerd manuscript van onderzoekers die nog wel konden beschikken over het archiefmateriaal in Middelburg: D. Franken, F.G. Waller, *L'oeuvre de*

In het St. Lucasgilde van Middelburg is Adriaen in de bewaard gebleven en later verbrande bescheiden alleen indirect terug te vinden. Hij zal zeker lid zijn geweest, maar niet te achterhalen is per wanneer. Hij wordt pas in 1693 vermeld, wanneer het zilver van het gilde wordt benoemd. Aan het einde van het lijstje staat: 'Beneffens het model van de begrafenispennig in silver, en de teykening daar af gemaackt door A. v. d. Venne'.<sup>618</sup> De zilveren penning en het ontwerp zijn niet meer te achterhalen, maar koperen gildepenningen zijn wel bewaard gebleven. Het Zeeuws Museum heeft er een aantal (ook van een tweede gieting uit 1653) en het KZGW: [Gildepenning St. Lucas, inv. nr. GM1391](#). Vermoedelijk neemt Van de Venne al kort na zijn intrede in het gilde een aanzienlijke positie in.

Van de atypische portrettist die Adriaen van de Venne is, kan wel worden gesteld dat hij het contereiten goed beheerst. Het 'normale' portretformaat komt in zijn oeuvre niet voor. Hij heeft personen vereeuwigd op veel kleinere schaal, waar zijn recent herontdekte zelfportret, nu in het Mauritshuis, een mooi voorbeeld van is. Het meet ruim 18 bij 13 centimeter en dat is dan weer groot vergeleken met alle miniatuurportretjes die zijn allegorieën bevolken. In de tijd dat Van de Venne in Middelburg actief is, schildert hij onder andere allegorieën van fors formaat en series jaargetijden, zowel in groot als klein formaat.<sup>619</sup> Wanneer de productie en kwaliteit van de werken uit 1614 wordt beschouwd, kan haast niet worden gesteld dat dat het eerste jaar zal zijn geweest als zelfstandig werkend meester. Het moet zo zijn dat hij een paar jaar eerder voor zichzelf is begonnen.

Van de Venne moet op goede voet hebben gestaan met het hof, zoals kan blijken uit zijn kleine werkje op koper van de overleden *Prins Maurits op zijn paradebed* (1625) en de weergave van *De Prinsen van Oranje Maurits en Frederik op de paardenmarkt te Valkenburg* (1618).

Adriaen van de Venne heeft wel meer portretten gemaakt, maar dat betreft meest prentontwerpen, een andere tak van kunstsport die hij – naast ook nog een literaire/poëtische – heeft bestreken. Broer Jan staat in Middelburg te boek als handelaar in 'schilderyen, prenten ende andre fraeyheden'. Na de dood van drukker/uitgever Adriaen van den Vivere neemt Jan in 1617 diens bedrijf en huis over. Adriaen staat in maart borg voor Jans hypotheek. Vanaf dat moment bundelen de broers hun krachten en zetten een eigen uitgeverij, drukkerij en kunsthandel op onder de naam 'Schilderywinckel'.<sup>620</sup> In 1623 schildert Adriaen van de Venne een impressie van die winkel met daarin de portretten van broer Jan, hemzelf én de binnenwandelende Jacob Cats voor wie het duo het nodige zou uitgeven en illustreren (Adriaen). Mogelijk is het schilderij bedoeld als uithangbord, een reclameuiting in de 17<sup>de</sup> eeuw.<sup>621</sup>

Het lijkt erop dat hij enige maanden voor de dood (in 1625) van broer Jan naar Den Haag vertrekt om daar de banden met het hof aan te halen, maar verder dan het genoemde portretje van prins Maurits op zijn sterfbed, een album met (oorspronkelijk) 105 miniatuurtekeningen (1625-'26) met onder anderen portretten van Frederik Hendrik, Amalia van Solms, Frederik V van de Palts en Elisabeth Stuart, maar ook Jacob Cats lijkt hij niet te komen. Op het grote (154,5 x 191 cm) grisailleportret na van *Frederik V, keurvorst van de Palts, koning van Bohemen, en zijn echtgenote Elizabeth Stuart te paard* (1626-'28). Hierna legt hij zich dan toe op de productie van grisailles voor de vrije markt.<sup>622</sup> Eenmaal in Den Haag en lijkt Adriaen van de Venne's bijdrage aan de portretschilderkunst te minimaliseren.<sup>623</sup>

---

*Adriaen van de Venne*. Manuscript wordt bewaard in het Rijksprentenkabinet (Rijksmuseum), Amsterdam. Zie: Buijsen, *De schilderijenproductie*, p. 30.

<sup>618</sup> Bredius, 'De gildeboeken', p. 226.

<sup>619</sup> Lijst van gedateerde werken in Buijsen, *De schilderijenproductie*, bijlage I, pp. 663-666.

<sup>620</sup> Buijsen, *De schilderijenproductie*, p. 30.

<sup>621</sup> Van der Ploeg, *Portretten*, pp. 94-95. Schilders hangen vaker schilderijen aan de gevel. Zo woont marineschilder Hendrick Anthonissen in Amsterdam 'daer de storm uythangt'. Ruw weer was een van zijn specialiteiten. Van der Ploeg, *Arnoldus van Anthonissen*, p. 10.

<sup>622</sup> Album: The British Museum, inv. nrs. 1978,0624.42.1 t/m 1978,0624.42.102. Zie ook: Martin Royaltan-Kisch, *Adriaen van de Venne's Album in the Department of Prints and Drawings in the British Museum*, Londen 1988. En: Buijsen, *De schilderijenproductie*, pp. 70-72.

<sup>623</sup> Voor het vervolg van zijn carrière na Zeeland zie Buijsen, *De schilderijenproductie*.

## Arnoldus Verbuijs (1644/'46-1717/'18)

Schilder Arnold(us) Verbuijs is weinig honkvast.<sup>624</sup> De lijst bij het RKD met plaatsen waar hij zich heeft opgehouden, overstijgt de tien en dan heeft hij ook nog herhaaldelijk gependeld tussen steden.

Verbuijs is dan ook te beschouwen als een avonturier en opportunist, iemand die makkelijk op reis gaat of voor langere tijd verkast, wanneer hij vermoedt elders zijn schilderwerk te kunnen slijten. In een vrij uitgebreid overzicht geeft G.H. Veth daar een aantal fraaie voorbeelden van.<sup>625</sup> Zoals de reis van Middelburg naar Breda om daar schilderijen te verkopen aan Engelse geleverden, hetgeen niet slaagt, waardoor hij uiteindelijk minder beurt dan zijn reis- en verblijfkosten.

Arnoldus Verbuijs is op 10 juli 1651 gedoopt in Dordrecht, als 'Aert', zoon van 'Dirck Verbuijs' (...-1681) en Hendrixje Hendrix' (...-1682).<sup>626</sup> In een akte met betrekking tot een erfenis van 8 augustus 1671 blijkt Arnoldus een broer en een zus te hebben: Matthijs en Anna Maria.<sup>627</sup> Maria Beijers 'doet bij desen aende kinderen van sr. Dirck Verbuijs bij hem verweckt aen Hendrixcken Hendricx syne iegenwoordige huisvrouw, met naemen Matthijs, Aernoldus, ende Anne Maria Verbuijs, alle de macht ende eigendom van seker hujs ende erve met het achterhujs daeraen behoorende, staende ende gelegen in s Gravenhage inde nieuwe moerstraet streckende van voren vande straet tot tegens aen de hujsinge vanden voors. Dirck Verbuijs bij denselven van haer comparante gecocht [...]'.<sup>628</sup>

Op 19 juli 1673 wordt Arnoldus in een attestatie genoemd samen met Tanneken Pietersdr.<sup>629</sup> Op 7 januari 1678, wordt een kind van 'Arnoldus [...] Verbuis buiten de vrijese [= Vriese] poort en schilder' begraven, zonder naamsvermelding en zonder de naam van de moeder, hetgeen beide gebruikelijk is, tenzij de vader al is overleden. In een ander begraafboek is het kind een dag later begraven! Op 8 januari 1678: 'Een kind van Aernoldus Verbuijs schilder buijte de Vriese poort'.<sup>630</sup> Bij wie Verbuijs dit kind heeft verwekt, wordt uit de archivalia niet duidelijk. Het lijkt buitenechtelijk, wanneer bij zijn huwelijk twee jaar later de vermelding klopt dat hij dan 'jongeman' is. Want: 'Arnoldus Verbuijs j.m. van Dordt me[...] woonende op de nieuwe haven' gaan op 10 maart 1680 in ondertrouw met 'Swania

---

<sup>624</sup> De gangbare weergave van zijn achternaam is 'Verbuys'. In vrijwel alle (handgeschreven) documenten waarin hij wordt genoemd is de spelling 'Verbuÿs', dus met puntjes. Daar dit ook zo wordt gebruikt voor woorden die gelezen moeten als met een lange ij is de spelling 'Verbuijs' te prefereren.

<sup>625</sup> G.H. Veth, 'Aanteekeningen omtrent eenige Dordrechtsche schilders', in: *Oud-Holland* 12(1894), pp. 115-122.

<sup>626</sup> Regionaal archief Dordrecht, 11, Doop-, trouw- en begraafboeken van Dordrecht, inv. nr. 5, fol. 107 vo. NB Vader 'Dirck Gerritsen, kleermaker, j.m. van Hensberch, woendende op de tolbrugh [...] trouwt eerst op 11 maart 1643 met Francijntje Tonis van Gilschen, j.d. van Dordrecht, woonende buiten de st[...]poort.' Regionaal archief Dordrecht, 11, Doop-, trouw- en begraafboeken van Dordrecht, inv. nr. 30. Met haar krijgt hij dochter Catrina, die op 9 oktober wordt gedoopt. ' Regionaal archief Dordrecht, 11, Doop-, trouw- en begraafboeken van Dordrecht, inv. nr. 5. 'Dirck Gerridsten Verbuijs, weduwnaer van Hensberg' hertrouwt op 2 februari 1649 (ondertrouw 17 januari 1649) met 'Hendrijckse Hendrijcks, weduwe van Dordregt'. Ze was eerder getrouwd met de metselaar Aert Gerridsen. Verbuijs wordt hier 'cleermaecker' genoemd. Regionaal archief Dordrecht, 11, Doop-, trouw- en begraafboeken van Dordrecht, inv. nr. 41 'Dirck Verbuijs steencooper' wordt op 10 juli 1681 vermeld in het begraafboek in Dordrecht. Voorafgaand aan zijn naam staat er 'een baer achter de brouwerij vant hart'. Regionaal archief Dordrecht, 11, Doop-, trouw- en begraafboeken van Dordrecht, inv. nr. 41. 18 augustus 1682 is er een baer voor zijn weduwe Hendrickxhe Klijssel[...] bij apotheker Dirck Boon. Dat is de man van hun dochter.

<sup>627</sup> Dit wordt bevestigd met doopgegevens. Matthijs wordt gedoopt op 10 oktober 1649, 'Anne Marij' op 14 mei 1653 en blijkt ook nog een zuster Clara gedoopt op 21 april 1656, maar zij zal vermoedelijk op 8 augustus 1671 niet meer in leven geweest zijn (er wordt op 31 juli 1665 een kind van Dirck Verbuys begraven). Matthijs wordt op 2 januari 1677 begraven. Regionaal archief Dordrecht, 11, Doop-, trouw- en begraafboeken van Dordrecht, inv. nrs. 5, 40.

<sup>628</sup> Regionaal archief Dordrecht, 20, Notariële archieven van Dordrecht, inv. nr. 335 (scans 199-200).

<sup>629</sup> Regionaal archief Dordrecht, 20, Notariële archieven van Dordrecht, inv. nr. 364, fol. 388. NB Niet ingezien.

<sup>630</sup> Regionaal archief Dordrecht, 11, Doop-, trouw- en begraafboeken van Dordrecht, inv. nrs. 41 en 43.. Bij het tweede kind heeft de archiefmedewerker 'Versluys' gelezen,

van Haestrecht j.d. van s Gravenhage, woonende tot Schiedam'.<sup>631</sup> Ze is dochter van schilder Leendert Maertensz. van Haestar (1624-1675) en onder die achternaam is ze de (kunst)geschiedenis ingegaan. Swania zou op 10 maart 1657 zijn geboren in Den Haag.<sup>632</sup> In die plaats komt één keer ongeveer die naam voor: 'Swaentge van Haestregt' wordt genoemd in een lijstje familieleden waarbij de achternaam Van Haestert dan wel Haestregt is met betrekking tot de boedelpapieren van Neeltge Maertens. van Haestregt.<sup>633</sup> In het jaar van haar huwelijk met Arnoldus wordt 'Swania van Haestert', vrouw van Arnoldus Verbuys, op 18 november 1680 opgenomen als begunstigde in het testament van Heyltje Abrahamsdr. Sjouwers. Op enige juwelen na, erft ze de rest van de goederen.<sup>634</sup> Arnoldus en Swania krijgen een aantal kinderen van wie de doopgegevens niet makkelijk boven water komen. Het RKD geeft aan dat er drie dochters zijn, onder wie Theodora Maria (geboren in 1681) en een zoon Johannes (geboren in Dordrecht in 1697/'98). Beiden zullen schilder worden. Bron blijkt een klein artikeltje in Obreens *Kunsthistorisch Archief*.<sup>635</sup> 'In 1706 had deze 'constschilder in den Haag' een vrouw en vier kinderen, drie dochters en een zoon; de oudste dochter was 24 jaren oud 'en mede opgeleid in de conste van schilderen', de tweede 18 en de derde 15 jaren, de zoon was 8 jaren oud.' Theodora Maria Verbuijs wordt op 2 december 1681 gedoopt in Rotterdam. Als ouders worden genoemd 'Arnolt Verbuijs' en 'Swania van Kaastar'.<sup>636</sup> Getuigen zijn 'Theodorus Boonen', 'Maria Verbuijs' en 'Cornelia van Swol'. De eersten zijn zwager en zus van Arnoldus. Een van de eerste keren dat de naam 'Aarnoldus Verbuys' in het openbaar opduikt, is in 1677 in de *Beschryvinge der Stad Dordrecht* van Matthys Balen. Verbuijs is – o.a. samen met zijn broer Matthijs – opgenomen in een lijst van vrijwilligers ('Voluntaire') 'die op 'er eygen Beurs uyt trokken' van een burgerleger om tegen de Fransen te vechten.<sup>637</sup> Het leger van 'Vrywillige Borgeren, en Ingezeten van Dordrecht' trekt op de tweede van de louwmaand (2 januari) 1673 op naar Gouda en voorts naar Alphen. Daarvandaan keren ze weer terug naar Dordrecht op verlofbrief van de prins van Oranje daar de vijand is geweken. Men blijft in Dordrecht tot de nieuwe instructie komt om weer naar Gouda op te trekken 'over 't Ys', hetgeen op 7 februari plaatsvindt. Kort daarop trekt men op naar Oudewater. In hetzelfde jaar of het jaar erop blijkt Verbuijs geboekstaafd als schilder. Waar hij zijn leertijd heeft gehad, is niet bekend – al wordt de naam van de Leidse schilder Willem van Mieris (1662-1747) genoemd, hetgeen compleet onwaarschijnlijk is daar Van Mieris elf jaar jonger is dan Verbuijs –, maar in het boekjaar dat loopt van 18 september 1673 tot 18 september 1674 is hij in het Antwerpse St. Lucasgilde ingeschreven als meester.<sup>638</sup> Aan het bedrag te zien dat Verbuijs betaalt, heeft hij in Antwerpen geen leertijd gehad. Hoelang hij er zal blijven, wordt in de gegevens van De Liggeren niet duidelijk. Zeker is dat hij uiterlijk in 1677 terug in Dordrecht zal zijn, daar zijn kind daar op 7 of 8 januari wordt begraven. Hoe lang Verbuijs in Dordrecht blijft, is niet geheel duidelijk, maar hij trouwt er in de lente van 1680 en verhuist vermoedelijk niet lang daarna naar Rotterdam, daar dochter Theodora Maria in december 1681 daar wordt gedoopt (zie hiervoor). Het is denkbaar dat de doop toevallig plaatsvindt in Rotterdam wanneer het echtpaar daar tijdelijk

<sup>631</sup> Regionaal archief Dordrecht, 11, Doop-, trouw- en begraafboeken van Dordrecht, inv. nr. 11. Ze is opgenomen Els Kloek, Catherine Peters Sengers & Esther Tobé, *Vrouwen en kunst in de Republiek. Een overzicht*, Hilversum 1998, p. 170. Geen werk bekend.

<sup>632</sup> Vermelding op site (zonder bron): <https://www.oldenburgers.nl/2020/11/07/leendert-van-haastert-en-arnold-verbuys-kunstschilders-in-ons-voorgeslacht/>

<sup>633</sup> Haags Gemeentearchief, 0402-01, Weeskamer 's-Gravenhage, inv. nr. 1077. De website van het archief geeft geen precieze datum.

<sup>634</sup> Stadsarchief Rotterdam, 18, Archieven van de Notarissen te Rotterdam en daarin opgegane gemeenten (ONA), inv. nr. 3852, akte 81, fols. 737-740.

<sup>635</sup> Fr.D.O. Obreen, *Archief voor Nederlandsche Kunstgeschiedenis*, VI dln., Rotterdam 1881-1887, dl. II, pp. 150-151. De auteur verwijst naar Minuut Octroyen Holl., 1706, 1715.

<sup>636</sup> Stadsarchief Rotterdam. 1-02, Doopregisters, Trouwregisters, Begraafregisters Rotterdam (DTB), inv. nr. 14. Meer over de schilderende dochter: E. Kloek, C. Peters Sengers en E. Tobé, *Lexicon van Noord-Nederlandse kunstenaressen*, circa 1550-1800, pp. 123-175, in het bijz. p. 170.

<sup>637</sup> Matthys Balen, *Beschryvinge Der Stad Dordrecht, vervatende Haar Begin, Opkomst, Toeneming, en verdere Stant [...]*, Dordrecht 1677, pp. 910-912.

<sup>638</sup> Ph. Rombouts en Th. van Lerijs, *De Liggeren*, dl.2, pp. 427, 434.

vertoeft en er dus niet woont. Of toch, als de mededeling uit Thieme-Becker klopt dat Verbuijs in de jaren tachtig bezit huizen in Rotterdam en Den Haag (naast Dordrecht dus). En dan kan de geboorte hebben plaatsgevonden tijdens het pendelen. Abraham Bredius haalt uit de Rollen in Den Haag zeker tien vermeldingen dat Verbuijs tussen 1682 en 1686 voor het gerecht wordt gedaagd wegens onbetaalde schulden. Zo wordt beslag gelegd op de huurinkomsten van het 't huys den Uystersten Dom, staende int Cort achterom in den Hage', waarvan hij eigenaar is. Andersom klaagt in hij 1683 samen met zijn zus en zwager anderen aan.<sup>639</sup>

Een vermelding met betrekking tot Dordrecht is dat hij er in 1682 leermeester is van Arnold Boonen (1669-1729). Het lijkt nog niet uitgezocht, deze Arnold zal toch haast familie zijn van de Dordtse apotheker Dirck (Theodorus) Boon(en) die notabene getrouwd was met Anna Maria, de zuster van Arnold Verbuijs, en bij wie in 1682 een baar was opgesteld voor hun moeder (zie hiervoor, noten).



Arnoldus Verbuijs, *Willem Georg Friso van Nassau-Dietz* (1685-'86) (1686), olieverf op doek, 86 x 72 cm. Collectie & foto: Koninklijke Verzamelingen, Den Haag, inv. nr. 295.



Arnoldus Verbuijs, *Henriette Albertina van Nassau-Dietz* (1686-1751) (1686), olieverf op doek, 86,5 x 72 cm. Collectie & foto: Koninklijke Verzamelingen, Den Haag, inv. nr. 297.

Een volgende pleisterplaats is – naar opgave van Arnold Houbraken – Leeuwarden. Verbuijs zou 'aan 't hof van Friesland' portretschilder zijn geweest. Twee babyportretten uit 1686 en 1688 staven deze opmerking. Het betreffen Willem George Friso en Henriette Albertina van Nassau-Dietz. Willem overlijdt in juni 1686 en Henriette wordt een maand later geboren. Op de portretten lijken de kinderen bijna even oud. Mogelijk is het portret van Willem postuum, maar zeker zijn de portretten als pendanten bedoeld. Er is aanvullend bewijs voor het verblijf in Leeuwarden. Op 18 mei 1687 wordt daar een kind van 'Arnoldus Verbuis' begraven op het Oldehoofsterkerkhof.<sup>640</sup> Er is ook

<sup>639</sup> Bredius, *Künstler-Inventare*, dl. VII, p. 246.

<sup>640</sup> Archief Leeuwarden, 28, Register van begravenen of overledenen Gemeente Leeuwarden, Collectie doop-, trouw-, lidmaten- begraafboeken – Tresoar, inv. nr. 0917, periode 1687-1692.

vrolijker nieuws, al lijkt ook het volgende kind niet oud te worden. Op 28 oktober 1687 wordt in Leeuwarden gedoopt 'Leeijonardus een zoon van Arnoldus Verbuijs'.<sup>641</sup> In ieder geval is Verbuijs in 1690 (weer) in Rotterdam. Op 18 april woont hij daar 'aan de Cingel van dese Stadt' en staat de kapitein van de hellebaardiers borg voor een huurschuld van 66 gulden.<sup>642</sup> Houbraken noemt Verbuijs 'zo vlug als de wint' doelende op zijn verplaatsingen. Ook deelt hij nog enige bijzonderheden over het soort werk dat 'Arnoldus Verbius' schildert buiten zijn portretten. Naast 'Historien' was 't geen hy 't natuurlijkst wist te verbeelden waeren hoere- en boevokotten, die hy ook zodanig (ik gis naar de zuiver waarheid) in hunne vuile bedryven onbewimpelt af beelde, dat de schilderyen van schaamte eene voorhang scheenen te eischen [...]'.<sup>643</sup> Jacob Campo Weyerman (1677-1747) neemt het verhaal iets gewijzigd op in zijn *De levensbeschryvingen der Nederlandsche Konst-schilders en konst-schilderessen* van 1729 ook onder de naam Verbius (een makkelijk te maken vergissing daar in handschriften bij de spelling Verbuis de u en de i een haaltje erboven krijgen).<sup>644</sup> Campo Weyerman schermt niet met een gordijntje dat voor de werken moest hangen, maar omschrijft het net anders: 'Wy hebben er een gezien omtrent de blaak tot Rotterdam, dat wy ons wel zullen wachten te beschryven, om geene eerbare zielen te ergeren'. Campo Weyerman blijkt echter Verbuijs persoonlijk te hebben gekend en neemt een aantal honderden pagina's later nog eens een stuk van liefst acht pagina's over hem op.<sup>645</sup> Het begint met een staaltje kunstkritiek. Verbuijs is belabberd met betrekking tot zijn composities. Hij is een 'slegt Ordonneerder'. Voor een stuk van drie beelden zou hij liefst driehonderd prenten (als voorbeeld) nodig hebben gehad. Over zijn kleurgebruik is Campo Weyerman positief, maar tekenen kon hij niet: 'Hy koloreerde heerlyk, maar hy mistêkende deerlyk [...]'. Van belang is dat Campo Weyerman Verbuijs in Zeeland plaatst: 'Hij heeft een geruyme tijd geschildert voor den heer De Munck, op een tijd Borgermeester van Middelburg, in wiens huys hy onder andere konsttafereelen een Kamer penceelde, waar aan den schilder de pynlijke straf van het gloeient zwaard, en den Heer dat Strafvonnis verdienden, dat wy thans niet zullen noemen.' Over de Middelburgse periode van Verbuijs later meer. Campo Weyerman geeft redelijk wat inside information over Verbuijs. Het blijkt dat de heren elkaar vrij goed hebben gekend. Campo Weyerman woont in Breda met/bij zijn moeder en wanneer het 'vol lag met Engels garnizoen' – hetgeen in 1699 zal zijn geweest – 'komt hy [Verbuijs] overvliegen met drie a vier stukken by hem geschildert'. Het is het verhaal dat hierboven is aangehaald. Maar het gaat bij Campo Weyerman een stuk verder. Hij beschrijft de schilderijen en uitvoerig de moeizame pogingen ze van de hand te doen. Campo Weyerman helpt Verbuijs financieel uit de brand, waardoor deze weer kan terugkeren naar Middelburg. Dat betekent dat hij nog in 1699 in Zeeland is gevestigd. Campo Weyerman schrijft dat hij, twee, drie maanden later hem een brief stuurt met de mededeling dat hij opdrachten voor hem voor elkaar had gekregen voor 'vijf a ses Konterfijtsels' (portretten). Verbuijs komt weer naar Breda en krijgt bij Campo Weyerman en diens moeder kost en inwoning in ruil voor het maken van een aantal schilderijen. Volgt een lange verhandeling dat Verbuijs er een boeltje van maakt, zowel wat betreft de portretten (hij laat mensen te poseren) als de wijze waarop hij zich als gast gedraagt. Campo Weyerman en zijn moeder zetten uiteindelijk Verbuijs het huis uit, die dan in Breda wat zwerft tot hij ergens een ruimte kan huren. Na een opdracht voor een pachterspaar voor zestig gulden is hij weer het heertje, hetgeen hem verleidt met geld te smijten en alles te verdrinken. Drank speelt steeds een stevige rol in de 'biografie' die Campo Weyerman van Verbuijs geeft. In deze periode komen de heren elkaar in Breda tegen en daagt Verbuijs Campo Weyerman uit voor een schermduel hetgeen laatstgenoemde verijdt. Jaren later woont Campo Weyerman in Delft (zal 1712 zijn geweest), de stad waar hij zelf is opgeleid als schilder. Daar komt hij Verbuijs tegen, een schim van zichzelf en van zins zichzelf van het leven te beroven, hetgeen Campo Weyerman voorkomt en waarop hij hem andermaal onderdak verleent. Maar Verbuijs wordt 'voor

<sup>641</sup> Archief Leeuwarden, 28, Doopboek Herv. gem. Leeuwarden, Collectie doop-, trouw-, lidmaten-begraafboeken – Tresoar, inv. nr. 0934, Leeuwarden Dopen 1685/1715 / Nederlands Hervormd, fol. 45r.

<sup>642</sup> Bredius, *Künstler-Inventare*, dl. VII, p. 246.

<sup>643</sup> Arnold Houbraken, *De Groote Schouburgh der Nederlantsche Konstschilders en schilderessen*, 3 dln., 's-Gravenhage 1718-1721, dl. III, p. 214.

<sup>644</sup> Jacob Campo Weyerman, *De Levensbeschryvingen*, dl. 3, p. 49.

<sup>645</sup> Jacob Campo Weyerman, *De Levensbeschryvingen*, dl. 3, pp. 265-272.

de tweede mael uyt het Paradijs [...] geschopt', waarna Campo Weyerman hem uit het oog verliest. Hij eindigt zijn verhaal positief met een lofzang over een kopie door Verbuijs naar een werk van Annibale Carracci. Waarheid en verdichting zullen moeilijk uit elkaar te trekken zijn, maar het verhaal geeft wel een aantal verblijfplaatsen van Verbuijs prijs.

Vermoedelijk woont Verbuijs langer in Middelburg dan tot nu is aangenomen. Zeker van 1692 tot en met 1702, maar mogelijk nog een aantal jaren langer – hij woont in 1706 in Den Haag. In Middelburg is hij niet terug te vinden in de bescheiden van het St. Lucasgilde. Wellicht is de reden dat hij vooral aan het werk is geweest in het buiten 'Niet altijd Somer' van Alexander de Muincq en dat dat buiten letterlijk genomen moet worden: buiten de stadsgrenzen van Middelburg. Het gilde in Middelburg is nogal streng ten aanzien van schilders die hun waren verkopen zonder lidmaatschap. We hebben Verbuijs leren kennen als iemand die graag in andere steden klandizie zoekt, dus waarom zou dat in Middelburg anders zijn geweest. De klus voor De Muincq zal hem geen (krap) decennium aan het werk hebben gehouden, maar wellicht heeft hij zijn atelier buiten de stadsgrenzen gehad. Naast de schilderijen voor De Muincq in wat wel als liefdesnest is aangeduid<sup>646</sup>, zijn er ook twee portretten van Middelburgers door Verbuijs bewaard gebleven. Het portretteren is mogelijk ook makkelijker aan het zicht van een gilde te onttrekken dan het openbaar verkopen van schilderijen voor de liefhebber. Wellicht schildert Verbuijs dan ook aan huis. Het zou te verwachten zijn dat Verbuijs De Muincq en Henriette Thibaut (wanneer nog in leven) zou hebben geportretteerd, maar dergelijke beeltenissen zijn niet bekend. De Muincq is later (1705) geschilderd door Philips van Dijck.



Arnoldus Verbuijs, *Jean Walleran Sandra* (1661-1712) (1692), olieverf op doek, 84 x 68,5 cm. Collectie KZGW, Middelburg, inv. nr. Stadhuiscollectie 331.



Arnoldus Verbuijs, *Anna Catharina Stipel* (1662-'96) (1692), olieverf op doek, 84 x 59,5 cm. Collectie KZGW, Middelburg, inv. nr. Stadhuiscollectie 330.

Arnoldus Verbuijs heeft in Middelburg in 1692 de overburen van Alexander de Muincq geportretteerd: [Jean Walleran Sandra](#) en diens derde vrouw [Anna Catharina Stipel](#). De portretten zijn vrij typisch voor het laatste kwart van de 17<sup>de</sup> eeuw. Een schilder die mogelijk als voorbeeld voor Verbuijs genoemd kan worden, is Nicolaes Maes (1634-1693). Maes is een geboren Dordtenaar en heeft verschillende periodes in die stad gewerkt. Voor zijn historiestukken weten we via Campo Weyerman dat Verbuijs gebruik maakte van (veel) voorbeelden via prenten. Zijn portretten zijn

<sup>646</sup> Katie Heyning, 'Een buitenplaats als liefdesnest?', in: *JCW. Mededelingen van de stichting Jacob Campo Weyerman*, 33(2010, nr.1), pp. 25-28.

duidelijk kinderen van hun tijd: houdingen zijn haast gemaniëreerd elegant en opvallend zijn de felle kleuraccenten in de aankleding.

Het blijft speculeren tot en met wanneer Verbuijs in Middelburg blijft. Hij is er dus zeker in 1692 en het jaartal 1699 is te reconstrueren uit de verhalen van Campo Weyerman, maar ook nog in 1702 wordt Middelburg gekoppeld aan Verbuijs, in een officieel stuk. In een verklaring bij een notaris in Dordrecht van 30 maart 1702 zijn de geregistreerden Hendrick Straatmans, Anna Maria Verbuijs en Arnoldus Verbuijs, die dan in Middelburg woont. Na de dood van Dirck Boonen is Anna Maria hertrouwd met Straatman (akte huwelijksvoorwaarden 9 mei 1697).<sup>647</sup> Mogelijk betreft het een huurovereenkomst. Op 10 mei staan partijen tegenover elkaar; Arnoldus klaagt zijn zwager 'Hendrick Straetman' aan vanwege onbetaalde huur. De aanklacht wordt afgewezen.<sup>648</sup>

Over de laatste periode, waarin het naar zeggen van Campo Weyerman bergafwaarts gaat, is al het e.e.a. opgemerkt. In 1706 is hij in Den Haag – en mogelijk dus tot die tijd in Middelburg – waar hij en zijn vrouw vier kinderen onder hun hoede hebben (zie hiervoor). Dochter Theodora Maria is dan 24 jaar oud (wordt in december 25) en er is een dochter van 18 (dus geboren in 1688, daar de vermoedelijk al overleden Leejonardus in Friesland in oktober 1687 is gedoopt), een dochter van 15 (geboren 1690/'91, mogelijk net wel of net niet in Zeeland) en een zoon (Johannes?) van 8 (vermoedelijk geboren in 1697/'98, vrij zeker in Zeeland). Zijn inschrijving bij de Haagse Confrerie Pictura geeft aan dat hij niet wars is geweest van een gildelidmaatschap: '1706 op den 16 november heeft sikh aengegeven meester Verbuijs als Constschilder en heeft betaeld sijn gerechtigheid de somme van ses gulde omdat sijn vrouw schilders doghter waer'. Ondertekend door 'M. Terwesten deeken'.<sup>649</sup> Het lijkt erop dat hij ook hier voortvarend aan de slag is gegaan, maar dat het hem niet meezit, blijkt niet alleen uit het verhaal van Campo Weyerman. Rond 1712 is van het gezin Verbuijs op Verbuijs zelf en zijn oudste dochter na niemand meer in leven. Op 6 november 1716 wordt in het Verbaalboek van Den Haag opgetekend dat Arnold Verbuijs en zijn schuldeisers overeenkomen dat dezen genoeg nemen met een bedrag van 833 gulden, hetgeen vrijkomt uit een bedrag van ruim 1354 gulden dat de verkoop van huis dat onder curatele stond, heeft opgebracht.<sup>650</sup>

Naast de hier eerdergenoemde documenten heeft Abraham Bredius nog tientallen documenten gepubliceerd betreffende geschillen waarin Arnold is verwickeld tussen 1673 en 1717. In de eerste jaren betreft het meerdere keren buitenechtelijke kinderen en in de jaren erna vooral schulden over en weer met betrekking op de aan- en verkoop van huizen. Op 25 april 1713 woont Verbuijs in Voorburg, in 1715 verhuurt hij een huis in de Nieuwe Molstraat in Den Haag. Sinds 14 september dat jaar staat hij onder curatele en op 1 april 1716 wordt het huis dat hij verhuurt verkocht voor 2.500 gulden. Zelf woont hij in 1716 aan de noordzijde van de Veerkade in Den Haag, maar dat huis verkoopt hij in twee delen op 5 en 16 december 1716. De laatste vermelding dateert van 6 februari 1717. In de Kleine Rollen vindt Bredius de aanklacht van Hendrick Santbeek vanwege een schuld van 3 gulden en 15 stuivers. Verbuijs verschijnt niet op de zitting. Bredius heeft geen sterfdatum kunnen vinden en vermoedt dat Verbuijs niet in Den Haag is overleden.<sup>651</sup>

---

<sup>647</sup> Regionaal Archief Dordrecht, 20, Notariële archieven van Dordrecht, inv. nr. 457, fols. 49r. en v. Zie ook, inv. 452, aktenr. 36. NB documenten niet ingezien.

<sup>648</sup> Bredius, *Künstler-Inventare*, dl. VII, p. 246. Bron: Sententien, Hof van Holland.

<sup>649</sup> Haags Gemeentearchief, 0164-01, Confrerie Pictura en Tekenacademie, inv. nr. 10, Register de betaalde meestergelden, 1657-1800, p. 11r. De intekening is ook samengetrokken terug te vinden in: Bredius, 'De boeken der Haagsche ...', dl. V, p. 140.

<sup>650</sup> Bredius, *Künstler-Inventare*, dl. VII, p. 246.

<sup>651</sup> Bredius, *Künstler-Inventare*, dl. III, pp. 910-916.

## Adriaen Verdoel II (werkz. (voor) 1690- (na) 1700)

Er zijn twee schilders in Zeeland in de 17<sup>de</sup> eeuw actief geweest met de naam Adriaen Verdoel, vermoedelijk vader en zoon. Ze worden van elkaar onderscheiden met Romeinse cijfers I en II of de Oude en de Jonge. Over Verdoel de Oude is aanzienlijk meer bekend, zowel wat betreft biografie als productie. Portretten zijn niet bekend, waar Adriaen Verdoel II zeker heeft geportretteerd.

Adriaen Verdoel de Oude (1623-1675) is volgens Arnold Houbraken 'Overmaas geboren'.<sup>652</sup> Nader onderzoek leert dat hij op 9 april 1623 is gedoopt in Poortugaal bij Rotterdam als zoon van korenmolenaar Joris Claesz. Verdoel en Susanna IJsbrantsdr. van Bijlant. Vader Joris overlijdt tussen 1631-1637, waarna het gezin in de jaren erna uitwaaiert. Broer IJsbrant wordt boekwijnmeelgrutter in Hulst<sup>653</sup> en moeder Susanne wordt in 1643 in Brielle aangenomen als 'Stads vroetwijff'. Broer 'Claes Joriss Verdoel van Portugael' gaat op 20 augustus 1644 in Amsterdam in ondertrouw met 'Jannetie Claes'.<sup>654</sup> Adriaen I Verdoel heeft daarvoor het ouderlijk huis verlaten. Op 16 juni 1641 noteert Haarlemmer schilder Jacob de Wet (ca. 1610-1677/1691) in zijn schetsboek 'is by myn gekomen Adriaen Verdoel om te leeren schilderen voor de som[ma] van 48 gulden'. Het vroegst bekende werk van zijn hand dateert van 1643 en in 1649 wordt Verdoel lid van het Haarlemse st. Lucasgilde.

In februari 1654 maken hij en zijn zwangere echtgenote Cornelia Willemsdr. hun testament op en 28 augustus 1655 blijkt Verdoel bij een bezoek aan een notaris weduwnaar en vader van de twintig weken oude zoon Nicolaes. Een week eerder gaat hij huwelijksvoorwaarden aan met zijn tweede vrouw, Maria Cornelisdr. van Warmont. Op 27 april 1660 wordt Verdoel nog in Haarlem vermeld. Hierna moet hij naar Vlissingen zijn verhuisd. Arnold Houbraken vermeldt dat daar Jan de Groot bij hem in de leer is gegaan, die later, in 1660, zijn leerweg in Haarlem vervolgt bij Adriaen van Ostade. Een Adriaen Verdoel is op 19 januari 1675 begraven in Vlissingen.<sup>655</sup>

Angela Jager heeft in haar proefschrift met betrekking tot goedkope historiestukken catalogi opgenomen van gesigeneerde werken van beide schilders Verdoel.<sup>656</sup> Van Adriaen I betreft het veertien gesigeneerde en twee gedateerde schilderijen. De gedateerde stukken zijn genretaferefen, de niet-gedateerde betreffen historiestukken. Eén gesigeneerd werk, varkens in een stal, is niet duidelijk toe te schrijven aan Verdoel I of II. Verdoel I signeert voluit, maar ook bijvoorbeeld 'A Vdoel'. Werken van na 1675 vallen logischerwijs in het oeuvre Adriaen Verdoel de Jonge. Er zijn in de inventarissen van de kunsthandelaren die het goedkope segment verkopen werken van Adriaen I Verdoel te vinden, maar bijvoorbeeld lang niet zo veel als van zijn leermeester Jacob de Wet. Jager geeft in een artikel in *Oud Holland* meer bijzonderheden over de werkwijze van het atelier van De Wet en rol van de 'vrije gasten' Adriaen Gael II en Adriaen Verdoel I. Waarschijnlijk wordt daarmee bedoeld dat ze werken als gezellen, voordat ze zelf meester worden (en zoals Verdoel dan in het St. Lucasgilde intreden).<sup>657</sup>

---

<sup>652</sup> Gegevens, tenzij anders vermeld, ontleend aan: Angela Jager, 'Galey-schilders' en 'dosijnwerck'. *De productie, distributie en consumptie van goedkope historiestukken in zeventiende-eeuws Amsterdam*, Ridderkerk 2016 (proefschrift Universiteit van Amsterdam), pp. 354-357.

<sup>653</sup> Op 17 oktober 1664 'ondertrout ... Isebrandus Verdoel wedr. van Hulst ende Margarita Polier j.d. van Bergen'. In de marge: 'getrout den 12 november'. Gemeentearchief Tholen, DTB Trouwen, DTB 112, GAT 053, Trouwboek NH-kerk, afschrift Hollestelle, p. 98. Of het 'van Hulst' duidt op zijn geboorte- of woonplaats is niet duidelijk (het gemeentearchief van Tholen gaat uit van het eerste). Is hij in Hulst geboren en het betreft de oudere broer van Adriaen I Verdoel, dan komt de familie van Verdoel wellicht van Hulst voor dat men zich in Poortugaal vestigt. Of het betreft een volgende generatie en is dit IJsbrand IJsbrandsz. Verdoel en dan een neef van Adriaen I. Het paar krijgt in 1674 nog een kind en februari 1678 hertrouwt Margarita Poullier, weduwe van IJsbrand Verdoel, met Pieter Steenaart.

<sup>654</sup> Stadsarchief Amsterdam, 5001, Ondertrouwregister, inv. nr. 461, p. 25.

<sup>655</sup> Dit kan de schilder Adriaen I Verdoel betreffen, maar het is niet uit te sluiten dat het een ander betreft. In 1660 betaalt een schipper 'Adriaen van de Doel' roertol. Of het een passant of inwoner van Vlissingen betreft, wordt niet duidelijk. <https://hdl.handle.net/21.12113/D46B0081F9F6493B94C2AD8F9C718627>

<sup>656</sup> Jager, 'Galey-schilders', Catalogus IIIa-c, pp. 385-395.

<sup>657</sup> Angela Jager, 'The workshop of Jacob de Wet (1610-1675) and his mass production of history painting', in: *Oud Holland* 131(2018, nr. 2), pp. 67-108.

Over Adriaen Verdoel II is in de archieven feitelijk niets te vinden. Dat hij heeft bestaan en een zoon was van Adriaen Verdoel de Jonge – die wanneer niet overleden in 1675 verantwoordelijk had kunnen zijn voor het gehele oeuvre dat Verdoel is gesigineerd als hij tot ver in de zeventig actief zou zijn geweest – danken we aan een opmerking van Pieter de la Ruë in diens *Geletterd Zeeland* uit 1741: ‘Hij heeft een zoon gehad, ook Adriaen Verdoel genaamd, zekerlyk te Vlissingen gebooren, die de Schilderkunst mede geoeffend heeft, dog daar ik niets naders van te melden weete.’ Over vader Verdoel meldt De la Ruë nog dat hij ‘boeklievende en een groot beminnaar der Digtkunste’ was en dat hij in 1672 een prijs heeft gewonnen. Zijn inzending heeft hij ondertekend met ‘Adrianus Georgius Verdoel’, waarmee hij duidelijk naar zijn vader Joris verwijst (Adriaan Jorisz.).<sup>658</sup>

In een uitvoerig artikel van Arjan van Dixhoorn, Johan Francke en Veronica Frenks over een capriccio van Adriaen Verdoel II uit 1700 is gepoogd nadere biografische gegevens boven water te krijgen.<sup>659</sup> Ten aanzien van Verdoel II lukt dat niet – ook in de literatuur na De la Ruë, op De Jager na, zijn geen gegevens te vinden (behalve het lidmaatschap van St. Lucas in Middelburg, zie hierna). Wel wordt verwezen naar familie die eerder naar Hulst is verhuisd en de nazaten. Een mogelijke verwijzing naar Adriaen Verdoel II is de begrafenis op 12 mei 1682 van een ‘Abram Verdoel’, wiens ouders op het Molenwater wonen.<sup>660</sup> Zou het een kind van Adriaen betreffen, dan is hij al woonachtig in Middelburg in 1682. Qua leeftijd zou het kunnen. Als Adriaen is geboren kort of enige jaren na 1655 als zoon van Adriaen I en diens tweede vrouw Maria Cornelisdr. van Warmont kan hij zelf heel wel in 1682 vader zijn geweest. Het strookt dan weer niet met de inschrijving in het St. Lucasgilde in 1695, tenzij hij tot die tijd in het atelier van een andere vrijmeester heeft gewerkt. Anders dan Dixhoorn, Francke en Frenks suggereren, is het Middelburgse St. Lucasgilde niet zo schappelijk ten aanzien van schilders die hun beroep uitoefenen zonder lid te zijn.<sup>661</sup> In de jaarrekening die loopt van 12 april 1695 tot 19 oktober 1696 vinden we hem terug na Jacobus de Koninck en Pieter Lindsay, die beiden voor hun ‘vryheyd’ betalen: ‘Ontfangen van Adrianus Verdoel, fijnschilder, op rekening van sijn vrijgelt £ 0 – 16 – 8’. Bredius vermeldt eronder ‘(Het restant van Verdoel is in de volgende rekening voldaan en verantwoord’, waarbij niet duidelijk is of Bredius een 17<sup>de</sup>-eeuwse toevoeging overschrijft). Bredius geeft in een noot het e.e.a. over Verdoel prijs. Hij kent ‘2 uitmuntende schilderijen, varkens in een schuur’, in het museum in Schwerin. Verder merkt hij op dat zijn werken in Potters zijn omgedoopt, waarvan hij een voorbeeld gezien heeft in Engeland. Andere stukken zag hij in Leipzig (een binnenhuis) en Enkhuizen. Bredius schrijft twee Bijbelse stukken, die hij in 1886 op een verkoping in Keulen heeft gezien, toe aan een oudere meester van dezelfde naam. Hij dateert ze rond 1640. In de rekening van het St. Lucasgilde die loopt 6 oktober 1696 tot 27 september 1698 is de post opgenomen ‘t Restant van Adryaan Verdoel, fijnschilder ... £ 1 – 10 – 0’.<sup>662</sup>

Verdoel komt in de gildebescheiden niet meer voor en biografische gegevens ontbreken verder. Blijft over het oeuvre. Zoals eerder gesteld, ligt het voor de hand om gesigineerde en gedateerde werken van na 1675 aan Verdoel II toe te schrijven. Angela Jager heeft daarnaast nog een eigenaardigheid gevonden: hij voegt aan zijn signatuur ‘f’ of ‘fecit’ toe, hetgeen bij de werken van zijn vader niet voorkomt. De nu vroegst bekende werken zijn twee Bijbelse voorstellingen uit 1690. Ze zijn beide gesigineerd, één van de pendants is gedateerd. Het zijn stukken die qua stijl ook in het oeuvre van Verdoel de Oude passen. Dat geldt ook voor tafereel van een jaar later, maar niet voor een vanitasstillevens uit 1692. Een nog wat sterker uitgevoerd stilleven wordt door Fred Meijer wat later gedateerd en zou daarmee zeker Middelburgs zijn.<sup>663</sup>

<sup>658</sup> Pieter de la Ruë, *Geletterd Zeeland, verdeeld in drie afdeelingen, bevattende in zig de schryvers, geleerden en kunstenaars, uit dien Staat geboortig, met bygevoegd Levensverhaal de Voornaamsten onder dezelve: Tweede druk [etc.]*, Middelburg 1741, p. 508.

<sup>659</sup> Arjan van Dixhoorn, Johan Francke en Veronica Frenks, ‘Een allegorie op de Levantse handel? De iconografie van een genrestuk van Adriaen Verdoel de Jonge’, in: *Archief, Mededelingen van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen* (2021-1), pp. 61-120.

<sup>660</sup> Dixhoorn, Francke en Frenks, ‘Een allegorie ...’, p. 71. Zie ook: ZA, 511, Rekenkamer van Zeeland, ‘Rekenkamer D’, (1573) 1597-1805 (1808), inv. nr. 59381.

<sup>661</sup> <sup>661</sup> Dixhoorn, Francke en Frenks, ‘Een allegorie ...’, p. 71.

<sup>662</sup> A. Bredius, ‘De gildeboeken’, pp. 228-229.

<sup>663</sup> Meijer, *Stillevens*, pp. 38-41.



Adriaen Verdoel II, *Allegorie op de Levantse Handel* (1700), olieverf op doek, 83,7 x 107 cm. Huidige verblijfplaats onbekend. Afb. uit: Dixhoorn, Francke en Frenks, 'Een allegorie ...', pp. 62-63.

De capriccio uit 1700 wijkt qua opzet af van de Bijbelstukken en wordt qua opzet gelinkt aan werken van de Amsterdamse schilder Abraham Storck (1644-1708). Middelburgs is dit Zuidelijk havengezicht zeker, want ondanks de zuidelijke setting is het verrijkt met een 'portret' van de Middelburgse Oostkerk (gereed in 1667). Dixhoorn, Francke en Frenks vermoeden dat Verdoel het werk in opdracht heeft gemaakt van de Middelburgse koopman François Christiaensen en daarom een Middelburgs element heeft verweven met een mediterrane havengezicht. De goederen op de kade zijn 'FC(n)' gemonogrammeerd, hetgeen naar hem verwijst. Op de kade wandelt een elegant echtpaar, waarschijnlijk de opdrachtgever François Christiaensen en zijn vrouw Anna Maria Mattheuse en dus betreft de weergave (mini)portretten. Vermoedelijk zijn er meer bekenden afgebeeld, zoals zoon Hermanus (uit een eerder huwelijk) die wat verderop staat met zeelui.

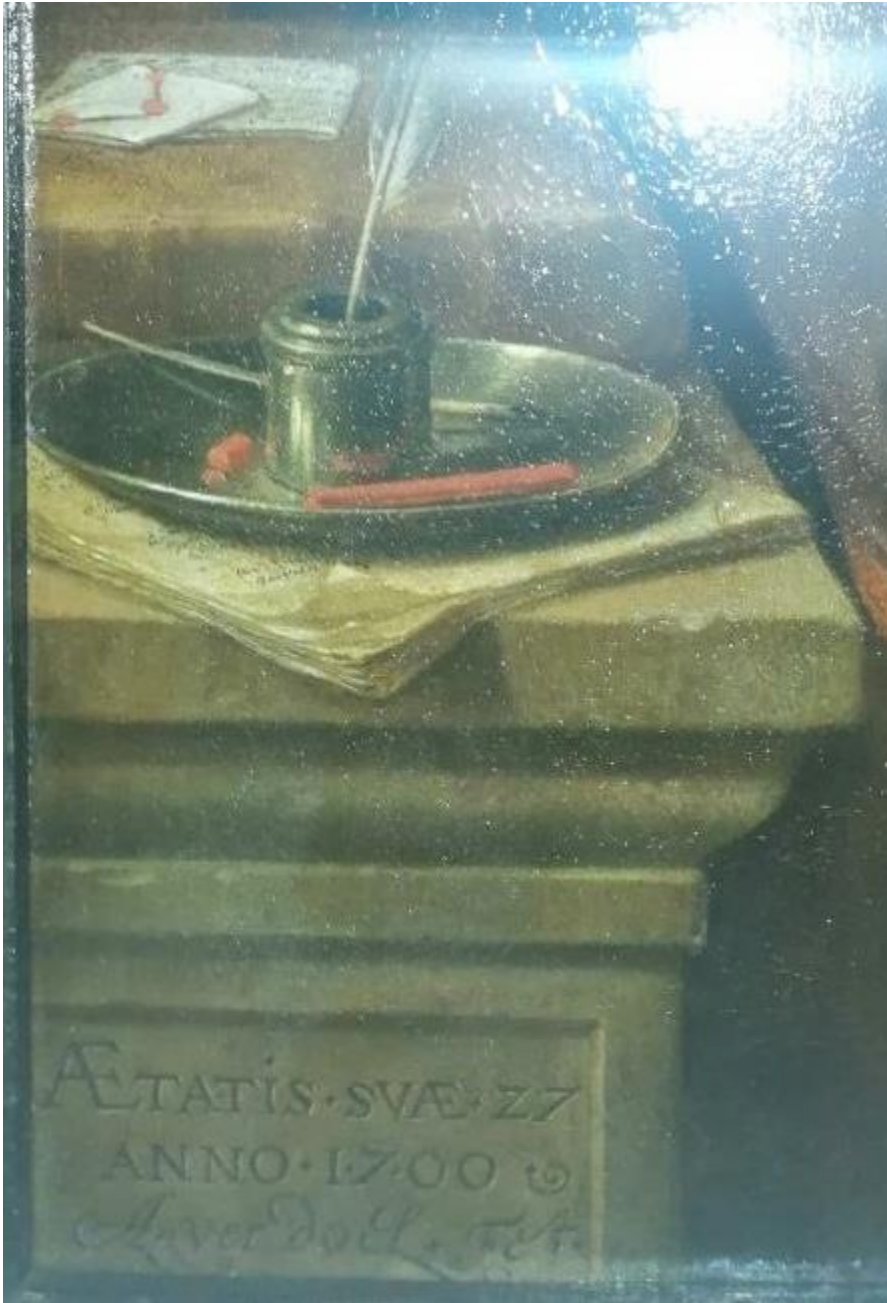
Het enige bekende 'losse' portret van Adriaen Verdoel II dateert ook uit 1700 en bevindt zich in het Kunst Museum in Kharkiv. Het is een portret op koper van een 'zeeman', zo is de gedachte in het museum. Het lijkt eerder een reder of koopman te betreffen. Met dank aan foto's van het hoofd van de afdeling buitenlandse kunst beschikken we nu over een aantal foto's.<sup>664</sup>

<sup>664</sup> Kharkiv Art Museum, inv. nr. 32 – ZhZ, olieverf op koper, 47 x 38 cm. Gegevens met dank aan Marina Filatova, hoofd af. Buitenlandse kunst. Ook vermeld door Van der Willigen en Meijer, *A Dictionary*, p. 203.

Het is op zich vrij uitzonderlijk dat het een portret op koper betreft en dan nog redelijk aan de maat is. De geportretteerde lijkt een uurwerk vast te houden, maar wellicht is het een ander instrument dat van pas komt bij de scheepvaart. Dat hij daarmee geassocieerd wil worden, is wel duidelijk vanwege de schepen in de doorkijk.



Adriaen Verdoel II, *Portret van een onbekende man* (1700), aetatis 27, olieverf op koper, 47 x 38 cm. Kunst Museum Kharkiv, inv. nr. 32 ZhZ. Foto: Marina Filatova.



Adriaen Verdoel II, *Portret van een onbekende man* (1700), detail. Foto: Marina Filatova.

Op de tafel bevinden zich een pot met inkt, een ganzenveer en zegellak, en papieren. Vermoedelijk is hier een reder of koopman geportretteerd. Hij is in 1700 27 jaar oud, zo blijkt uit de inscriptie in de sokkel. Dan is hij geboren in 1672 of 1673. Met dat gegeven is het wellicht mogelijk in Middelburg naar een identificatie te zoeken. Het werk is overduidelijk gesigneerd 'A. verdoel . Fet'. De manier die bekend is van de schilderijen die kunnen worden gelinkt aan Adriaen Verdoel II.

### Pieter Hermansz. Verelst (1618- (na) 1678)

In Dordrecht zijn al voor 1585 in het St. Lucasgilde schilders met de naam Verelst actief. Pieter Verelst is geboren in Dordrecht (gedoopt november 1618). Hij is zoon van Herman Verelst I en Mary Jacobsdr. Bax / de Backer. Zelf gaat hij in Dordrecht op 11 juli 1638 in ondertrouw met Adriana Simonsdr. van Gessel, met wie hij (minimaal) de volgende kinderen krijgt: Maria (1639-)<sup>665</sup>, Herman II (1641-1702), Helena (1643-)<sup>666</sup>, Simon (1644-1713) en Jan (1648-1719). Alle drie de zoons zullen schilder worden.<sup>667</sup> In Den Haag hertrouwt hij op 30 september 1657 met Elisabeth Scholts. Tussen 1638 en 1643 wordt hij in het St. Lucasgilde in Dordrecht vermeld als leerling, tussen 1643 en 1668 is hij lid van het St Lucasgilde in Den Haag, waar hij in 1656 een van de medeoprichters is van de Confrerie Pictura. In 1667 hij actief in Amsterdam en tussen 1671 en (minimaal) 1678 woont en werkt hij in Hulst. Daar zou hij zijn kwasten aan de wilgen hebben gehangen en is hij brouwer geworden.<sup>668</sup> Hoewel Pieter Verelst in Hulst vermoedelijk het beroep van brouwer heeft gekozen en er geen gesigeneerde en gedateerde portretten van zijn hand uit die periode zijn, is het uiteraard niet uit te sluiten dat hij daar incidenteel (portretten) heeft geschilderd. Dat is dan ook de reden om hem toch op te nemen in dit lexicon.

Het nu jongst bekende portret dateert van 1670. Het stelt de 'Groninger' Samuel Maresius voor. Het schilderij is in het verleden bestempeld als gemonogrammeerd PVE en (mede) daarom aan Verelst toegeschreven. Bij het laatste onderzoek is het monogram niet teruggevonden.<sup>669</sup> Mocht het een werk van Verelst zijn, dan geeft het een beeld van zijn manier van werken kort voor hij in Hulst belandt.

---

<sup>665</sup> Maria wordt op 1 mei 1639 gedoopt. Gemeentearchief Dordrecht, 11, DTB, inv. nr. .45.

<sup>666</sup> Helena wordt op 1 januari 1643 gedoopt. Gemeentearchief Dordrecht, 11, DTB, inv. nr. 5.

<sup>667</sup> Meer over Pieter Verelst en zijn zoons Herman, Simon en Jan (Johannes): Buijsen, E. (red.), *Haagse schilders in de Gouden Eeuw*, pp. 355-356. De drie zoons hebben waarschijnlijk het schilderen bij hun vader geleerd. Herman (1641/'42-1702) portretteert ook. Hij verhuist na Den Haag naar Voorburg met jongere broer Simon (1644-1710) en is later actief in Amsterdam (trouwt daar in 1667), Italië, Wenen en vanaf 1683 Londen. Johannes (1648-1719 of later) schildert zeker ook (miniatur)portretten en is na Den Haag tussen 1691-1719 in Londen actief.

<sup>668</sup> Gegevens via Ecartico en RKD, tenzij anders vermeld.

<sup>669</sup> I. Sokolova, 'Het portret van Samuel Maresius in de collectie van de Hermitage', in: E. Buijsen, Ch. Dumas en V. Manuth (red.), *Face Book. Studies on Dutch and Flemish Portraiture of the 16th-18th Centuries. Liber Amicorum presented to Rudolf E.O. Ekkart on the occasion of his 65th Birthday*, Leiden 2012, pp. 413-418.



Pieter Hermansz. Verelst (?), *Samuel Maresius (1599-1673)* (1670), olieverf op doek, 147 x 107 cm. Hermitage, St. Petersburg, inv. nr. GE 3467. Foto: RKD, Den Haag.

## François Verwilt (1620/'23-1691)

Zeeuwse portretten van de in Rotterdam geboren en overleden François Verwilt zijn op dit moment niet bekend. Hoewel hij vooral historiestukken schildert, zijn er portretten van zijn hand bekend en het is dan ook aannemelijk dat hij deze heeft gemaakt in de verschillende periodes dat hij in Zeeland actief is.

François Verwilt is de zoon van Adriaen/Arij Fransz. (1582/'83-1640) en Lijntgen Willemsdr. Viruly (ca. 1585-1670).<sup>670</sup> Zijn ouders zijn (kinderen van) immigranten uit Antwerpen en zijn grootvader van moederskant (Willem Viruly de Oude) en zijn eigen vader zijn schilders. Zeer waarschijnlijk leert hij het schilderen van zijn vader van wie nu geen werk bekend is, maar die eveneens historiestukken heeft geschilderd, getuige vermeldingen in inventarissen, waaronder die in de nalatenschap van François Verwilt zelf. De ouders van Lijntgen Viruly wonen in de Weste(r)wage(n)straat in Rotterdam sinds 1586. Na de dood van haar vader en de hertrouw van haar stiefmoeder in 1603 gaat ze bij haar broer Willem Willemsz. Viruly in de Oppert wonen. Adriaen Fransz. Verwilt woont eveneens in de Weste(r)wage(n)straat. Verwilt sr. is in 1620 hoofdman van de schilders en lijkt als schilder goed te hebben verdiend. Schilder en kunst koper Maerten Adriaensz. Balckeneijnde, een straatgenoot blijkt bij diens overlijden in het bezit van zes schilderijen van Verwilt én er is een schuld opgenomen in de inventaris van 500 gulden voor geleverde schilderijen. Dat moeten er dan ruim vijftig zijn geweest, gezien de vermelde prijzen bij de zes beschreven werken. Doopgegevens omtrent de kinderen van Adriaen en Lijntgen zijn vooralsnog niet voorhanden, maar bekend is dat (in ieder geval) François, Anna (...-1658) en Johanna (...-1670) het licht zien.

François Verwilt is volgens aantekeningen van de Amsterdamse dr. Jan Sysmus in 1623 geboren. Hij is vooral actief in Rotterdam, maar verblijft ook geregeld op Walcheren, ook voor langere perioden. Een eerste keer die nu bekend is, is in april 1643 in Middelburg. In een notariële akte, opgesteld in Den Haag verklaart Verwilt dat. In november 1643 is hij zeker weer in Rotterdam getuige een akte waarin hij getuigt voor zijn zus Annetje die de vrouw van Abraham Saftleven voor hoer heeft uitgemaakt, waarop laatstgenoemde (fysiek) verhaal komt halen. Haverkorn van Rijsewijk noemt hem in 1653 'resideerende in Vlissingen', hetgeen hard gemaakt kan worden aan diens inschrijving als poorter van die stad, twee jaar eerder, in mei 1651: 'Verwilt. Francois, van Rotterdam d: mei 1651 f 57½'.<sup>671</sup> Met deze inschrijving kunnen we ervan uitgaan dat hij een aantal jaar in Vlissingen actief is. In augustus 1653 komt hij (vermoedelijk tijdelijk) over uit die stad om in Rotterdam op de 26<sup>ste</sup> augustus de kunstplaten afkomstig uit het sterfhuis van Crispijn van de Passe de Oude te taxeren. Op 24 juli 1658 wordt hij samen met zijn zwager Willem Viruly de Jonge benoemd tot voogden van de kinderen van zijn overleden zus Anna.<sup>672</sup> Vermoedelijk woont hij dat jaar weer in Rotterdam. In ieder geval portretteert hij dan Rotterdammer Johannes van Gerwen en diens tweede vrouw Elisabeth Pesser. Het zijn relatief kleine werken (maar ook weer niet, daar de drager koper is) gezien het feit dat de 'zitters' (hier letterlijk te nemen) vanaf de scheenbenen zijn weergegeven met een vrij grote ruimte boven het hoofd. Vooral Johannes van Gerwen is neergezet, zoals Zacharias Blijhooft dat zestien jaar zal doen bij zijn dubbelportret (zie hiervoor). Blijhooft treedt in Middelburg in het gilde in in 1657/'58, Verwilt wat later. Maar Verwilt is natuurlijk eerder al 'om de hoek', in Vlissingen actief. Het paar portretten is weliswaar in Rotterdam ontstaan, maar geeft een goed beeld wat Verwilt in deze periode voor soort portretten maakt. Dat zal in de jaren ervoor in Vlissingen niet heel afwijkend zijn geweest.

---

<sup>670</sup> Tenzij anders vermeld, gegevens uit: Haverkorn van Rijsewijk, 'De schilders Adriaan en Frans Verwilt', in *Oud Holland*, 15(1897, nr. 1), pp. 51-63. De daar opgegeven levensdata matchen niet altijd met die die te vinden zijn via Ecartico en RKD.

<sup>671</sup> ZA, 7387, Familie van der Swalme (1771-1848), inv. nr. 5675, scan 162.

<sup>672</sup> NB Vermoedelijk betreft het maar één kind. Anna trouwt op 7 maart 1657 (ondertrouw 18 februari) met 'Pieter Holthuijsen weduwnaar van Dusseldorp'. Stadsarchief Rotterdam, 1-02, Doopregisters, Trouwregisters, Begraafregisters Rotterdam (DTB), inv. nr. 6. Op 14 maart 1658 laten zij hun kind Frans (vernoemd naar haar broer en of een familielid van haar man, Frans Holthuijsen, die getuigt) dopen. Stadsarchief Rotterdam, 1-02, Doopregisters, Trouwregisters, Begraafregisters Rotterdam (DTB), inv. nr. 10.



François Verwilt, *Portret van Johannes van Gerwen (1615-1688)* (1658), olieverf op koper, 49 x 40 cm. Particuliere collectie. Foto: RKD, Den Haag.



François Verwilt, *Portret van Elisabeth Pesser (1627-1664)* (1658), olieverf op koper, 49 x 40 cm. Particuliere collectie. Foto: RKD, Den Haag.

Zeker is dat hij in 1661/62 in Middelburg zal wonen. Althans, hij schrijft zich dan in in het St. Lucasgilde. In het boekjaar dat loopt van 18 oktober 1661 tot 25 oktober 1662 wordt genoteerd: 'Ontfangen van Francois Verwildt fijnschilder over sijn incomgelt ... £ 2 – 6 – 8'.<sup>673</sup> Of Verwilt In Middelburg heeft gewoond is niet met zekerheid te zeggen. Sinds het onderzoek naar Arnoldus van Anthonissen is duidelijk geworden dat schilders van meerdere St. Lucasgilden tegelijk lid konden zijn om zo in in verschillende steden te kunnen werken/verkoopen.<sup>674</sup> Dat Verwilt in de gildebescheiden in Middelburg niet meer wordt genoemd, wil ook niet zeggen dat hij bijvoorbeeld na een korte periode alweer vertrekt, zoals wordt gesuggereerd door Haverkorn van Rijsewijk. Er zijn geen aantekeningen op naam van de jaarpenningen. In 1667 wordt hij (ook?) lid van het St. Lucasgilde in Veere.<sup>675</sup> Vanaf 1670 tot zijn dood in 1691 woont hij in Rotterdam in de Westwagenstraat. Daar blijkt hij dusdanig vermogend dat hij geregeld (evenals zijn moeder) geld kan uitlenen. Op 14 maart 1689 laat hij zijn testament opmaken, niet in Rotterdam maar Delft. Een vrouw noch kinderen worden genoemd, dus naar het zich laat aanzien, is hij ongehuwd en kinderloos gebleven. Een deel van zijn vermogen gaat naar neven en nichten, voornamelijk van de Viruly-familie, het grootste deel laat hij na aan de remonstrantse kerk. Nogal wat geld wordt apart gezet voor een vrij prijzige begrafenis. Na zijn overlijden is een inventaris opgemaakt, waarin liefst 142 schilderijen worden benoemd, het merendeel door hem zelf geschilderd. Leerling Cornelis Singelaer erft zijn schilderbenodigdheden.<sup>676</sup>

<sup>673</sup> Bredius, 'De gildeboeken', p. 196.

<sup>674</sup> Van der Ploeg, *Arnoldus van Anthonissen*, pp. 59-60.

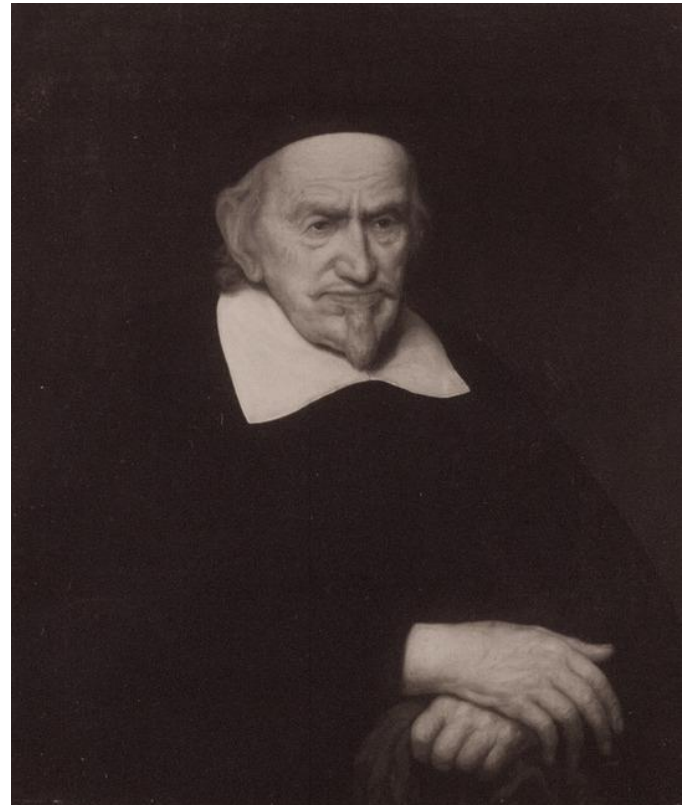
<sup>675</sup> RKD, zonder bronvermelding. Vermoedelijk terug te vinden: ZA, 2000, Stad Veere, 1349-1816, inv. nr. 1950, Sint Lucasgilde, 1641-1765.

<sup>676</sup> Zie ook: Bredius, *Künstler-Inventare*, dl. V, p. 1618-1622.

François Verwilt is na de leertijd bij zijn vader in de leer geweest bij Cornelis Poelenburch, hetgeen bij sommige van zijn werken wel is te zien. Wat betreft zijn portretten lijkt hij vooral eigenzinnig. De vrouwenportretten zijn niet overdreven geïdealiseerd en de mannenportretten zijn zonder meer expressief te noemen. Twee wat latere portretten die dateren van vermoedelijk net na de periode dat Verwilt in Zeeland actief is, tonen twee uitersten in aankleding, naar een vergelijkbare expressiviteit en eigenheid. Het charmante kinderportret uit 1669 dat mogelijk Jan van Nes jr. (1661-1681) voorstelt, de zoon van admiraal Jan van Nes is een wel zeer geslaagde weergave van een achtjarige die de volwassen wereld speelt. Het schilderij sluit aan bij de portretten die Ludolf de Jongh (1616-1679) schildert van zijn vader en moeder.<sup>677</sup> Het portret van een onbekende man uit het jaar dat eerst François' moeder en kort erop zijn tweede zus overlijdt, contrasteert en harmonieert met het kinderportret. Het is jong versus oud, maar bij beiden is het individualisme sterk aanwezig.



François Verwilt, *Jan van Nes jr.? (1661-'81)* (1669), olieverf op doek, 114 x 92,5 cm. Collectie & foto: Rijksmuseum Amsterdam, inv. nr. SK-A-450.



François Verwilt, *Portret van een onbekende man* (1670), olieverf op doek, ? x ? cm. Particuliere collectie. Foto: RKD, Den Haag.

François Verwilt, zo blijkt uit de excerpts in het RKD, schildert naast portretten en historiestukken ook genretaferefen, stalinterieurs en stillevens. Vaak is de drager hout, maar doek en koper komen ook voor. Hij is tot kort voor zijn dood actief getuige een op 21 juni 1961 bij Sotheby's Londen geveild portret dat 1691 is gedateerd.

<sup>677</sup> R.B. Prud'homme van Reine, 'Paerlen op de kroon der Gallerij. De schilderijen van de zeventiende-eeuwse zeeofficierenfamilie Van Nes in het Rijksmuseum', in: *Bulletin van het Rijksmuseum*, 43(1995, nr. 2), pp. 96-112.

## Isaack Jansz. (de) Vleeshouwer (1643-1690)

Pieter de la Ruë kent de schilder Isaack (de) Vleeshouwer (vooral) via diens dochter die hij bezocht of in ieder geval gesproken moet hebben: 'Vleeshouwer † (Isaak) wierd geboren in 't jaar 1643, en is geweest een leerling van den vermaarden J. Jordaans, by wien hy zeer wel gezien was. Onder deezen heeft hy te Antwerpen ettelyke jaaren geschilderd, en voorts de kunst geoeffend in zyne geboortestad Vlissingen, daar hij den 30 September 1690 overleeden is. Zyne aldaar nog woonende Dogter heeft een vertrek vol van zyne Stukken, waaronder (volgens haar verhaal) origineele zyn van een nette schikkinge en houdinge. Zyn' tekening, zegt men, is zuiver, in 't minst niet gewarrelt nog gepropt van overbodige vercierselen; de verw zagt en doormengd, de kleuren levendig en eer wat te ligt als te dof. Alle zyne Stukken bestaan in Historiën en sommige Portraits, waaronder verscheidene zynere namaagen zyn. Ook vind men daar zyn eigen Afbeeldsel, op verscheidene reizen en eens nog maar zeventien jaaren oud zynde, geschilderd.<sup>678</sup>

Vleeshouwer is voor zijn vertrek naar Antwerpen rond zijn vijftiende eerst bij Willem Cornelisz. Eversdijck in Middelburg in de leer is geweest. In de jaarrekening van het St. Lucasgilde die loopt van 18 oktober 1657 tot 18 oktober 1658 is een post opgenomen: 'Ontfangen van Isaack Janssen de Vleeshouwer, leert schilderen bij Willem Eversdijck ... £ 0 – 6 – 0'.<sup>679</sup> Vleeshouwer wordt niet vermeld in *De Liggeren* van het Antwerpse gilde en komt ook in de bescheiden van het St. Lucasgilde in Middelburg niet meer voor.

Op 27 december 1661 doet 'Isaac Janssen Vleeschouwer' als jongeman belijdenis in de Nederduitsch-gereformeerde kerk in Vlissingen. Vermoedelijk is hij dan net terug van zijn Antwerpse avontuur. Als adres wordt opgegeven 'Nieuwe Walstrate'.<sup>680</sup>

Vanuit de tekst van De la Ruë is op te maken dat De Vleeshouwer minimaal één dochter heeft gehad en dat hij meerdere portretten van familieleden heeft geschilderd en op jonge leeftijd een zelfportret. Op dit moment is geen enkel werk aan hem toe te wijzen.

---

<sup>678</sup> Pieter de la Ruë, *Geletterd Zeeland*, pp. 508-509.

<sup>679</sup> Bredius, 'De gildeboeken', p. 192.

<sup>680</sup> ZA, 995, DTBL Vlissingen, 23 (NG Lidmatenregister 1654-1672), register K 483, fol. 64 vo.

## Dirk Vlietland (actief (voor) 1715-1742)

Schilder Dirk Vlietland is actief in het twee kwart van de achttiende eeuw in Middelburg, maar voornamelijk is vanuit Zeeuwse archieven geen persoonlijke informatie boven water gekomen. De naam Dirk Vlietland levert in alle mogelijke spellingen vrijwel geen treffers op in de Nederlandse archieven. In Rotterdam is het wel raak. Daar trouwt op 1 december 1729 ( ondertrouw 13 november 1729) 'Dirk Vlietland, wed.r wonende op de Leuehave gebooren van Sommeldijk met Sara van Valkenburg, wed.e van Michiel Smuix geboortig van Rotterdam : wonende op het Spuy'.<sup>681</sup> Dit zal dan toch de schilder betreffen die 1715 zijn vrijgeld van het Middelburgse St. Lucasgilde betaalt.<sup>682</sup> De bruidegom in Rotterdam is geboren in Sommelsdijk, een dorp op Goeree-Overflakkee dat (als enige dorp op dat eiland) tot 1805 onder Zeeland residuëert. Ondanks dat Vlietland in 1729 in Rotterdam opduikt en daar ook al blijkt te wonen, heeft hij ook in de jaren daarna nog Zeeuwse klanten. Zijn vrouw Sara van Valkenburg trouwt voor de vierde keer. Op 14 oktober 1705 (ondertrouw 20 september) trouwt ze met weduwnaar Wouter Bras<sup>683</sup> en is dan weduwe van Adriaen Dijk. Op 14 februari 1708 treedt ze in het huwelijk (ondertrouw 29 januari) met 'Michiel Smunx'.<sup>684</sup> Het huwelijk van Dirk Vlietland en Sara Valkenburg eindigt met zijn dood in 1742. 'Dirk Vlietland' wordt op 20 augustus 1742 begraven in Rotterdam in de Grote Kerk, 'eige kelder Delfsevaart b. Crattebrugh'. Zijn weduwe heet bij de aantekening 'Saara van Valkenbrugh'.<sup>685</sup> Zijzelf wordt begraven op 14 november 1750.<sup>686</sup>

Dirk Vlietland is geboren in Sommelsdijk, vermoedelijk rond 1680-'95. Mogelijk is er in de doopboeken van Sommelsdijk een aangifte terug te vinden. Niets is bekend betreffende de vorming vóór zijn entree in 1715 in het Middelburgse St. Lucasgilde, maar hij moet een volleerd meester zijn geweest.

Zijn vroegst bekende werken zijn vijf ('Vlietlant') gesigioneerde en tussen 1725-'27 gedateerde [portrettekeningen](#).<sup>687</sup> Met één ongesigioneerde en ongedateerde tekening komt het totaal op zes, waarvan er vijf naar 17<sup>de</sup>-eeuwse portretten zijn getekend en slechts één vermoedelijk naar het leven. Dat betreft 3333333. Signatuur en jaartal 'D<sup>k</sup> VLietLANt 1725.' zijn nogal krap en in een andere kleur pen tegen de onderkant van de krans aangezet. Ook merkwaardig is dat er onder het portret een banderol is geplaatst met geboorte- en sterfdatum die negen jaar ligt na de datering van de tekening. Deze is dus duidelijk later toegevoegd.

Dirk Vlietland, Caspar van Citters (1674-1734) (1725), oost-indische inkt papier, 33 x 20 cm. Zeeuws Archief / KZGW, Zelandia Illustrata, deel IV, nr 307. Foto: Zeeuws Archief, Middelburg.



<sup>681</sup> Stadsarchief Rotterdam, 1-02, Doopregisters, Trouwregisters, Begraafregisters Rotterdam (DTB), inv. nr. 72.

<sup>682</sup> Bredius, 'De gildeboeken', p. 237.

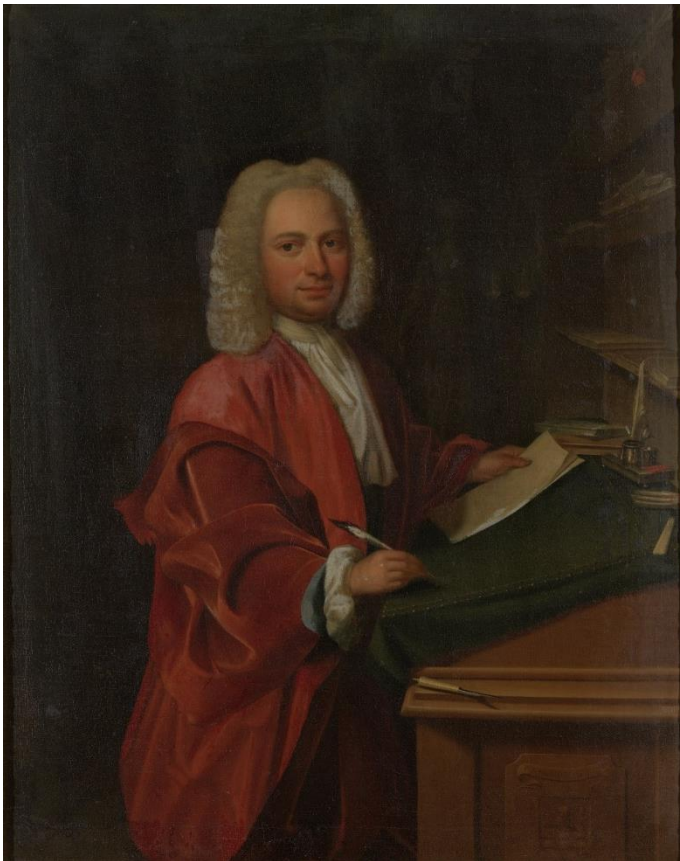
<sup>683</sup> Stadsarchief Rotterdam, 1-02, Doopregisters, Trouwregisters, Begraafregisters Rotterdam (DTB), inv. nrs. 132 en 69.

<sup>684</sup> Stadsarchief Rotterdam, 1-02, Doopregisters, Trouwregisters, Begraafregisters Rotterdam (DTB), inv. nr. 70.

<sup>685</sup> Stadsarchief Rotterdam, 9999\_18 Begraven 1740-1749.

<sup>686</sup> Stadsarchief Rotterdam, 9999\_19 Begraven 1750-1759

<sup>687</sup> Opgenomen in de Zelandia Illustrata, KZGW/Zeeuws Archief. Zie ook: Van der Meer Mohr, Zeeuwse portretten, pp. 8-9.



Dirk Vlietland, *Johan Assuërus Schorer (1690-1752) (1730)*, olieverf op doek, 66,5 x 52 cm.  
Collectie & foto: RCE, Amersfoort, inv. nr. C102.

Van de zekere schilderijen van Dirk Vlietland met een Zeeuwse zitter is alleen het portret van Johan Assuërus Schorer (1690-1752) gedateerd, 1730. Er zijn portretten in een particuliere collectie van Nicolaas Steengracht (1699-1756) en Anna Maria Spiering (1708-1747). Jim van der Meer Mohr merkt op dat deze portretten niet als tegenhanger bedoeld zullen zijn, daar Anna Maria wegstijgt. Hij dateert ze in de jaren twintig op basis van de pruik van Nicolaas<sup>688</sup>. Van der Meer Mohr verbaast zich erover dat Vlietland de opdracht heeft gekregen door Philip van Dijk in 1733 een 'magistraal groepsportret' heeft gemaakt van het gezin Steengracht. Wat Van der Meer Mohr is ontgaan, is dat het wegstijgen van Anna Maria een oorzaak heeft. Haar gezicht is een kopie van juist de weergave in dat familieportret van Van Dijk. Ze is anders gekleed, maar de stand van haar hoofd, de gezichtsuitdrukking en zelfs de haarlok links komen overeen, alsmede de voile en de rode haarlinten. Het is mogelijk dat Vlietland eerst was, maar dat ligt niet voor de hand. Het eerste kind van Johan en Anna Maria is Johan Steengracht, geboren in 1727. Zou Vlietland eerst zijn geweest, dan zou Anna Maria nog geen twintig zijn en ze lijkt echt ouder; ze is in 1733 25 jaar oud. Dat betekent dat de portretten van Vlietland van kort na 1733 zullen zijn. Blijft de vraag onbeantwoord waarom hij van Nicolaas wel een nieuw portret heeft geschilderd en van Anna Maria niet. Jim van der Meer Mohr noemt nog een aantal portretten van Dirk Vlietland op basis van vermeldingen in de excerpts van het RKD.<sup>689</sup> In 1830 wordt een portret geveild van Helena Buyts, van wie onduidelijk is wie zij was. Bij een kaartje met naam D. Vlietlant wordt een portret vermeld van een man met een gepoederde pruik 'voll bezeichnet' en 1737 gedateerd. Een portret van [Pieter Boddaert \(1694-1760\)](#) is in 1736 overgeschilderd, door Philip van Dijk om het passend te krijgen bij het portret van zijn tweede vrouw (zie het lemma over Van Dijk).<sup>690</sup> Van der

<sup>688</sup> Van der Meer Mohr, *Zeeuwse portretten*, p. 9-10, afb. 3 A en 3 B.

<sup>689</sup> RKD, Den Haag, excerpts, fiches 1597101-1597108.

<sup>690</sup> Boddaert zegt hier zelf het volgende over: 'Ik ben ook driemaal gefchilderd, eerst door den Kunstfchilder Dirk Vlietland, te gelyk met dat van myn eeerfte Huisvrouwe, hier voren pag: 44 vermeld; doch is het zelve door den beroemden van Dyk, bygelegenhaidvan hetaf malen myner tegenwoordige Huisvrouwe door den zelve, zo veranderd, dat 'er niets van 't eerfte wezen meer overgebleven is. Nagelatene Mengeldichten en Levensbeschryvinge van wylen den here Mr. Pieter Boddaert, Middelburg 1761, p. XLVIII.

Meer Mohr kent het alleen van een prent, maar dat schilderij is gelukkig nog voorhanden en wordt bewaard in de collectie van KZGW aan wie het in 1818 is geschonken door Pieter Johan Boddaert. Van het portret dat Vlietland heeft gemaakt van Maria Constantia Radaeus (1702-1731) is nu alleen bekend dat het er is geweest. Beide portretten zullen zijn geschilderd voor 1731, het jaar dat Maria Constantia overlijdt. Dat Boddaert wel tevreden zal zijn geweest over de schilderkunst van Vlietland bewijst het gedichtje dat (Pieter) de la Rue heeft geschreven en Boddaert heeft opgenomen in een publicatie en is overgenomen in de Mengelwerken die in 1761, het jaar na zijn overlijden zijn uitgegeven: 'De Kunstschilder Dirk Vlietland heeft hare zeer wel getroffene afbeelding gemaald; welke de Heer Rekenmeester de la Ruë met dit byschrift heeft gelieven te verëren.

*Noit bleek my beeltenis, waar in het stil gewaad*

*Meer over een quam met het zedige gelaat.*

*Gen Laïs zie 'k hier in ontuchtige kleedyë.*

*Zy, die naar d' eelste paerl'van 't Evangely tragt,*

*Acht voor haar cieraad ook te laag Juweelpracht.*

*Standvastig kest zy, als haar genannin Maryë:*

*Voor zig het beste Deel. Die schilder treft best 't wit,*

*Die 't beeld natuurlyxt schikt, gelyk als Vlietland dit.<sup>691</sup>*

Dan is er nog een portret (geweest) van Dignus Ketelaar (1674-1750) en een schilderij van 'Eene dame met een<sup>692</sup> schilderij in de hand', geveild in Rotterdam in 1887. Dat schilderij blijkt in 2017 geveild. Het is gesigneerd en gedateerd: 'Dk. Vlietlant Ft. 1741' en daarmee het nu laatst bekende werk van Dirk Vlietland, die<sup>441</sup> hiermee laat zien dat hij in zijn tijd niet voor niets werd gewaardeerd.



Dirk Vlietland, *Jonge vrouw met schilderij met putto* (1741), olieverf op doek, 61 x 52 cm. Huidige verblijfplaats onbekend. Foto: invaluable.com

<sup>691</sup> *Nagelatene Mengeldichten en Levensbeschrivinge van wylen den here Mr. Pieter Boddaert*, Middelburg 1761, p. XLIV.

<sup>692</sup> Koller Auctions, Zürich, Zwitserland, 31 maart 2017, lot 3058.

## Cornelis de Vos (1584-1651)

Cornelis de Vos is geboren in Hulst en dus een Zeeuw, maar hij is niet werkzaam in Zeeland. Het ouderlijk gezin De Vos verhuist al in 1596 naar Antwerpen. Vader Jan Michielsz. de Vos (1548-1623) is brandewijnstoker, moeder is Elisabeth van den Broecke (1553-1623), beiden zijn geboren in Hulst. Gezien zijn leeftijd heeft Cornelis mogelijk iets van een eerste onderricht gekregen in Hulst, maar het zal even duren voor hij zich schilder kan noemen. De Vos is getogen en gevormd in Antwerpen. Hij gaat in de leer bij David Remeuws (1559-1626), evenals zijn broers Hans de Vos (..-1627) en Paul (1595-1678). Cornelis de Vos wordt in Antwerpen een grote schilder, die het binnen het St. Lucasgilde ook nog tot deken schopt.<sup>693</sup>

Mogelijk heeft hij Zeeuwen geportretteerd, maar die zullen dan bij gelegenheid naar Antwerpen zijn afgereisd. Vooralsnog zijn er geen Zeeuwse portretten bekend. Het belang van De Vos voor de Zeeuwse portretschilderkunst is indirect. Behalve dat men zijn werk wel gekend zal hebben, leidt hij leerlingen op. Vanuit het Zeeuwse blijkt Antwerpen een aantrekkelijke stad om schilders in spe als leerling te stallen. Zo heeft Thomas Willeboirts Bosschaert de Zeeuwse schilders Herman Berckman en Pieter Borselaer onder zijn hoede en is Wallerant Vaillant een aantal jaar voordat hij tijdelijk in Middelburg neerstrijkt leerling van Erasmus Quellinus. Cornelis de Vos ontfermt zich over Willem Cornelisz. Eversdijck, op voorpraak van diens vader en generatiegenoot Cornelis Willemsz. Eversdijck. Willem Cornelisz. Eversdijck is de eerste leermeester van Isaack Jansz. de Vleeshouwer, die op zijn beurt zijn opleiding vervolgt bij Jacob Jordaens (1593-1678).



Cornelis de Vos, *Zelfportret met vrouw en kinderen* (ca. 1634), olieverf op doek, 185,5 x 221 cm. Hermitage, St. Petersburg, inv. nr. GE 623. Foto: RKD, Den Haag.

<sup>693</sup> Bronnen: RKD en Ecartico. Zie daar ook voor literatuur.

## Zacharias Webber II (1644-1696)

Zacharias Webber II wordt op 13 november 1644 gedoopt in de Lutherse kerk in Amsterdam als zoon van boekhandelaar en -uitgever Zacharias Webber I (1606-1678) uit Leipzig en Engeltje Heijndrix (1607-..) uit Lennep.<sup>694</sup> Op relatief jonge leeftijd verruult Zacharias Webber II tijdelijk zijn geboortestad Amsterdam voor Middelburg. Op 22 maart 1669 betaalt hij daar zijn vrijgeld voor het St. Lucasgilde: '1669 22 Meert. Ontfangen van Zacharias Webber, fijnschilder, voor sijn incomen .. £ 3 – 0 – 0'.<sup>695</sup> Voor hoe lang hij zich in Middelburg vestigt, is niet duidelijk. Het heeft er alle schijn van dat Webber maximaal tweeënhalf jaar in Zeeland verblijft.

Op 31 december 1671 gaat 'Zacharias Webber pict.' in Amsterdam in ondertrouw met 'Catarinna Hoerstmans' (Catharina Horsmans, 1649-..) uit Deventer.<sup>696</sup> Op 10 mei 1672 wordt 'Sacharias Webber van Amsterdam' poorter van Amsterdam.<sup>697</sup> Webber en Horsmans krijgen in Amsterdam acht kinderen, van wie slechts twee hun vader overleven, Daniël (1673-1720) en Johanna (1681-1699).<sup>698</sup> Kort na zijn terugkeer in Amsterdam gaat hij aan de slag in het atelier van Gerard de Lairese (1641-1711). Het heet (o.a. bij het RKD) dat hij diens leerling is geweest. Hij zal zeker van De Lairese hebben geleerd, maar hij is eerder te beschouwen als gezelschap. De heren ontlopen elkaar niet veel qua leeftijd en Webber is al als vrijmeester aan de slag geweest in Middelburg en vermoedelijk daarvoor ook al in Amsterdam. Naar de reden van zijn betrekking is het gissen, maar De Lairese heeft werk in overvloed en Webber lijkt de eerste die hem uit de brand helpt. Onderzoeker Frits Praamstra heeft voor zijn proefschrift over Zacharias Webber – hij noemt hem kunstschilder en leken-theoloog – diens gedachtegoed onderzocht. Webber is naast schilder en tekenaar/ontwerper voor veel prenten ook actief als schrijver over godsdienstige onderwerpen. Praamstra heeft een oeuvrelijst opgenomen van hem bekende werken en vermeldingen van werken die nu niet aanwijsbaar zijn.<sup>699</sup> Opvallend is dat Webber in 1672 een allegorisch werk *Een offer aan Apollo* schildert dat hij signeert.<sup>700</sup> Wanneer hij dan nog voor De Lairese werkt, geeft dit aan dat hij een grote mate van zelfstandigheid gehad zal hebben, mét ruimte om voor zichzelf te werken. Anders zal het een van de eerste schilderijen zijn geweest na zijn betrekking bij De Lairese. In een uitvoerig artikel over de atelierpraktijk van De Lairese vermoedt Weixuan Li dat Webber tot uiterlijk 1675 De Lairese heeft geassisteerd, mede daar er tot dat jaar geen andere medewerkers zijn aan te wijzen.<sup>701</sup> Het bovengenoemde schilderij is een werk dat op meerdere manieren past bij De Lairese, die op zijn eigen wijze classisistisch schildert, verheven, voor een geletterd publiek. Waar Webber vermoedelijk veel aan zijn tijd bij De Lairese heeft gehad, is bij een grote opdracht voor plafondschilderingen voor Pieter Six, die in 1686

---

<sup>694</sup> Voor een genealogie zie: Frits Praamstra, *Zacharias Webber (1644-1696) irenisch lutheraan en verlicht protestant | kerk en theologie in het denken van een zeventiende-eeuwse kunstschilder*, Delft (proefschrift Theologische Universiteit Amsterdam/Groningen) 2013, bijlage A, pp. 263-268. Nb De oudste broer van Zacharias de Jonge, Gillis (1634-1710), krijgt een (aantal) zoon(s) met de naam Zacharias. Degene die in 1658 wordt gedoopt, krijgt (ook) kinderen die vroegtijdig overlijden. Deze neef trouwt een eerste keer in 1678 en nog eens in 1690. Het is niet makkelijk vast te stellen wanneer van welke Zacharias een kind wordt begraven.

<sup>695</sup> Bredius, 'De gildeboeken', p. 230. Alleen in 1669 lijken de nieuwe leden 3 pond te betalen in plaats van de gebruikelijke 2 pond, 6 schellingen en 8 groten.

<sup>696</sup> Stadsarchief Amsterdam, 5001, Ondertrouwregister, inv. nr. 688, fol. 150r. (= p. 299). NB Het Stadsarchief geeft als datum 24 december 1671, net als de aantekening erboven, maar in die van Webber en Hoerstmans is duidelijk de datum 31 december 1671 toegevoegd. Het paar trouwt op 12 januari 1672. Stadsarchief Amsterdam, 213, Archief van de Evangelisch-Lutherse Gemeente te Amsterdam; Kerkenraad en Ouderlingen inv. nr. 494, p. 8.

<sup>697</sup> P. Scheltema, *Aemstel's Oudheid. Gedenkwaaardigheden van Amsterdam*, 6 dln., Amsterdam 1855-1872, dl. IV, p. 70.

<sup>698</sup> Praamstra, *Zacharias Webber*, pp. 39, 42, 266-267.

<sup>699</sup> Praamstra, *Zacharias Webber*, bijlage B, 69-78.

<sup>700</sup> Olieverf op doek, 191 x 163 cm. Statens Museum for Kunst, inv. nr. KMSsp602.

<sup>701</sup> Weixuan Li, 'The Hands Behind Lairese's Masterpieces: Gerard de Lairese's Workshop Practice', in: *Journal of Historians of Netherlandish Art* 12(2020, nr. 1), pp. 1-27, i.h.b., pp. 6, 9-10, 15

op een perceel aan de Herengracht (nu nr. 512) een huis laat bouwen.<sup>702</sup> De schilderijen – nog altijd aanwezig – zullen vermoedelijk eind jaren tachtig zijn aangebracht. Naast geschilderde historiestukken en getekende prentontwerpen heeft Webber geportretteerd, van klein formaat op koper tot forse doeken en van losse portretten en pendants tot familiestukken. Geschilderd is er niets aan te wijzen vanuit de korte periode dat hij in Zeeland werkzaam is. Het dichtst in de buurt komt een [prent](#) naar een tekening van Webber naar een (niet meer bekend) schilderij van Michiel van Mierevelt. Het betreft Nicolaes Johannes Honigh (1590-1655). Honigh is Vlissinginger van geboorte en overlijdt in Middelburg. Hijs is onder andere raad en burgemeester van Vlissingen en rekenmeester vanwege Vlissingen in de Rekenkamer van Zeeland. Naar de stijl van de kleding en de leeftijd van de man te oordelen, is het verloren schilderij te dateren eind jaren dertig. Wat betreft de prent van Valck zal dat op zijn vroegst in de jaren zeventig kunnen zijn. Dan is er een tekening die of ten grondslag ligt aan de prent of een natekening is van de prent, al lijkt dat laatste minder waarschijnlijk. Dan de vraag: waar en wanneer heeft Webber het schilderij van Van Mierevelt nagetekend en met welke reden? Om een prent uit te geven, lijkt wel duidelijk, maar het is dan toch al even geleden dat Honigh overleden is, wanneer Webber gaat tekenen. Dat moet wel haast bij de familie in Middelburg zijn geweest en dus in 1669-1670. Dat het pas later (op zijn vroegst kort na 1670) tot een prent komt en dan wel door een Amsterdamse graveur, maakt het wat ingewikkelder. Webber zal zijn tekening hebben meegenomen en de opdrachtgever op afstand hebben bediend met de prenten. Helaas wordt de uitgever niet vermeld.



Zacharias Webber, *Nicolaes Honigh (1590-1655)* (1669-'70?), tekening, 38 x 28 cm. Verblijfplaats onbekend.  
Foto: RKD, Den Haag.



Gerard Valck naar Zacharias Webber naar Michiel van Mierevelt, *Nicolaes Honigh (1590-1655)* (na 1670), kopergravure, 39 x 28 cm. Zeeuws Archief, Zeeuws Genootschap, *Zelandia Illustrata*, deel IV, nr. 454.

<sup>702</sup> Zie ook: Praamstra, *Zacharias Webber*, pp. 60-63, 269-270.-

## Anselmus Weeling (1675-1747)

Kort na zijn overlijden ruimt Johan van Gool in zijn *De nieuwe Schouburg ...* redelijk wat ruimte in voor Anselmus Weeling.<sup>703</sup> Van Gool weet te vertellen dat Weeling op 21 oktober 1675 in Den Bosch is geboren en zijn vader adjudant was van het regiment Montmelean. Zijn vader stuurt zijn zoon in de leer bij 'eenen De Lang, een gemeen Portretschilder: daer hy in korte jaren zo vorderde, dat hy zynen Meester de Kunstkroon van 't hoofd stiet; die hem daerom dagelyks met een nydig en afgunstig oog aensag: het geen tusschen Meester en Leerling zo veel onlust baerde, dat Weeling hem verliet en zich naar Middelburg in Zeelant begaf; daer hy een Liefhebber, die hem toegang verschafte tot het zien van veel fraeie Kunst, aantrof.' Het thema van de jaloezie kennen we bij Van Gool wel (zie ook Roelof Koets). Verder lijkt Van Gool vrij nauwkeurig ingelicht, gezien ook het vervolg. 'Zo dra deze hem deze Puikkunst door haere verhevenheit verrukte, wierden zyne oogen geopent.' Weeling vindt zichzelf heel wat, tot hij wordt geconfronteerd met kwaliteit. Wanhopend, wil hij zich aanmelden voor de Oost-Indiëvaart, maar wordt weerhouden door 'zeker Liefhebber of Kunstkoper, mogelyk Jacob Bart [...]'. Bart laat hem tegen een 'milde beloning' 'fraeie Stukken [...] copiëeren'. In twee jaar tijd wordt hij zo bekwaam dat hij 'onder de brave Meesters mag gestelt worden'. Hij schildert voor 'veele Liefhebbers' en 'zyn Kunstwerk was gewilt en wierd wel betaelt.'

Het lijkt erop dat Weeling in Middelburg dus al een tijdje onder de hoede van een beschermheer schildert, wanneer hij zich aanmeldt in het St. Lucasgilde. In het boekjaar dat loopt van 2 oktober 1698 tot 18 november 1699 is 'vrijgeworden': Anselmus Weeling, idem [schilder] ... £ 2 – 6 – 8'.<sup>704</sup> Hierna duikt zijn naam niet meer op in de gildebescheiden. Voor het vervolg van zijn carrière is Van Gool vrij expliciet. Eerst geeft hij aan met wat voor schilderijen Weeling zijn geld vergaart: 'antike en moderne Kabinetstukjes, het zy Dag- of Kaerslicht, due hy in manier van Dou, Schalken of van der Werf, beide op een welstandige wys wist te behandelen. Dus won hy te Middelburg veel gelts, en verquiste niet min'. Weeling heeft een gat in zijn hand en hij drinkt overmatig. Door zijn 'onhebbelyken leeftrant' stoot hij de liefhebbers van zich af hij is genoodzaakt, mede door het 'affsterven van eenige goede Vrienden', zijn toevlucht te nemen tot zijn geboortestad Den Bosch. Daar heeft hij weinig 'goets gemaekt: want zyn Kunst en gedrag wiert van tyt tot tyt slechter'. Dan trouwt hij ook nog een 'jong Wyf' en zou met haar het spreekwoord 'Een jong Schaep en een ouden Ram maekt alle jaer een Lam' in de praktijk hebben gebracht. Hij heeft de laatste jaren in 'schamelyke staet' geleefd.

Over het oeuvre van Anselmus Weeling is vooralsnog niet veel bekend. Bij het RKD is een klein aantal afbeeldingen te vinden met één gesigneerd schilderij, waarvan de signatuur voorheen verkeerd is gelezen en daarmee toegeschreven aan Nic. Willing/Wieling. Het betreft een *Heilige Familie met Elisabeth de kleine Johannes de Doper*. Voor 1946 was in het bezit van de gravin van Lynden van Pallandt in de collectie van Kasteel Keukenhof (Lisse) in bruikleen aan het Mauritshuis. Het is daarna op de markt gekomen en nu (augustus 2023) bij Floris van Wanrooij Fine Art.<sup>705</sup> Het werk is in 1900 gezien door Cornelis Hofstede de Groot, waardoor het voor hem aanleiding is tot nader onderzoek naar Anselmus Weeling.<sup>706</sup> Hij haalt een aantal veilingen aan (in Middelburg (1713), Dordrecht (1743) en Den Haag (1745), waar werk van Weeling wordt genoemd en hij vermeldt nog een schilder met naam H.G. Weeling van wie drie schilderijen op een veiling in 1712 voorkomen, waaronder een 'conterfeytsel'. Niet meer te achterhalen is of die werken niet ook van Anselmus zijn geweest, hetgeen eigenlijk wel voor de hand ligt. De genoemde veiling in Middelburg van 1713 is interessant genoeg om apart te belichten. Na het overlijden in 1712 van Middelburger Jean Walleran Sandra – zijn portret is geschilderd door Arnoldus Verbuijs, zie hiervoor – wordt op 3 augustus 1713 in Middelburg zijn indrukwekkende verzameling van liefst 150 schilderijen verkocht. Nummer 37 is 'Een Pourtrait, door A. Weeling' voor 11 – 0.<sup>707</sup> De verzameling is nogal divers van aard met namen als

<sup>703</sup> Van Gool, *De nieuwe Schouburg*, dl. 409-412.

<sup>704</sup> Bredius, 'De gildeboeken', p. 230.

<sup>705</sup> <https://www.floris-art.com/anselmus-weeling/>

<sup>706</sup> C. Hofstede de Groot, 'Kritische opmerkingen [...]', pp. 143-144.

<sup>707</sup> Gerard Hoet, *Naamlyst van schilderyen met derzelver prijzen Zedert een langen reeks van Jaaren zoo in Holland als op andere Plaatsen in het openbaar verkogt*, 2 dln., Den Haag 1752, dl. II, p. 369.

Breugel, Ostade, Lievens, Verwilt, maar ook een tijdgenoot als 'Bizet'. Portretten komen verder eigenlijk niet voor, wel tronies. Of Walleran Sandra het portret rechtstreeks bij Weeling heeft gekocht wanneer deze in Middelburg werkt, is niet te achterhalen, daar niet duidelijk wordt wie het portret voorstelt.

Op dit moment zijn er geen portretten van Anselmus Weeling aan te wijzen, maar ze zijn er zeker geweest en zeker ook die in Middelburg zijn gemaakt.



Anselmus Weeling, *Heilige Familie met Elisabeth de kleine Johannes de Doper*, olieverf op paneel, 30,2 x 24,2 cm. Collectie & foto: Floris van Wanrooij Fine Art, Dommelen.

## Bijlage I – Schilders werkzaam in Zeeland (1580-1710) per decennium op aanvang activiteit

1580-'90	1590-1600	1600-'10	1610-'20	1620-'30	1630-'40	1640-'50	1650-'60	1660-'70	1670-'80	1680-'90	1690-1700	1700-'10							
				Arondeaulx, Justinus (1621)															
								Barlaer, Abr. van (1665-(na?)1668)											
				Beckx, Jasper (1627-'47)															
							Bernards, Laurens (1653-'76)												
							Berckman, Hendrick (1653-'79)												
										Jean Andreas Biset (1698/'99-(na) 1722)									
						Blieck, Daniël de (1647/'49-'73)													
							Blijhooft, Zacharias (ca. 1650-'81)												
										Bodezon, Jan (1688-1719/'22))									
										Borselaer, Pieter (ca. 1683-'92)									
					Jonson van Ceulen, Cornelis I (1643'44, 1650-'52)														
										Coets, Hermanus (ca. 1683-(na)1713)									
							Couwenburch, Maerten van (kort voor 1658/'59-(na 1660)												
								Denens, Jan (1671-ca. 1683)											
		Eversdijck, Cornelis Willemsz. (1615-1649)																	
					Eversdijck, Willem Cornelisz. (ca. 1640-'71)														
					Finsonius, David (ca. 1625-'37)														
								Fouchier, Paulus (1669-'74)											
			Gerbier d'Ouvilly, Balthazar (ca. 1610-'16)																
								Hagen, Wiite van der (ca.1675-1711)											
Hermansz. Jeronimus (1583-(na) 1605)										Koets, Roelof II (na 1675?)									
								Langnouwer, Joachim (ca. 1630-'45 / (na) 1647-'53)											
							Limborch, Michiel van (1641-(na) 1675)												
						Loeninga, Allaert van (ca. 1625-'47/'48)													
				Loncke, Jacob Lambrechtsz. (ca. 1604-na 1647)															
						Loo, Jacob van (ca. 1631-'35?)													
		Medach, Salomon (ca. 1605-1643-'44)																	
					Neter, Laurence de (1637/'38)														
								Peuteman, Pieter (1664-(na) ca. 1685)											
								Willem Jansz. Ploij (ca. 1665-(na) 1671)											
								Jan Willemsz. Ploij (ca. 1665-(na) 1671)											
Van den Queeckborne, Daniel van den (1579-ca. 1602)																			
										Ragueneau, Abraham (1671-(na 1681)									
								Rasenburgh, Reynier van (ca. 1663-(na 1676)											
										Rethaan, Anthony (1705-'08)									
						Jacob Reynoudts ((voor) 1642 (na) 1670)													
					Sarragon, Johannes (ca. 1620/'5- (na) 1644)														
		Schillemans, François (1611-1627(?))																	
						Slabbaert, karel (1645-'54)													
						Souter, Adriaen ((voor) ca. 1640-1645/'46)													
								Stangerus, Cornelis (1663/'64-'67)											
						Straten, Jannis van (1652/'53-'71)													
						Udemans, Hendrick (ca. 1645-(na) 1665)													
								Vaillant, Bernard (1675/'76-'98?)											
						Vaillant, Wallerant (1647-'48?)													
								Vay, Lodewijk (1654-'55-na 1676?)											
		Venne, Adriaen ((kort voor 1614-'25)																	
										Verbuys, Arnoldus (1692-(na) 1702)									
										Verdoel, Adriaen II ((voor) 1690- (na) 1700)									
								Verelst, Pieter (1671- (na) 1678)											
					Verwilt, François (1643, 1651-'57, 1661/'62-1669-'70)														
								Vleeshouwer, Isaack Jansz. de (1661-'90)											
								Webber, Zacharias (1669-'70)											
										Weeling, Anselmus (ca. 1695-(na) ca. 1700)									